

॥ नमो नमो निम्मलदंसणस्स ॥

आगमसूत्र

सटीक अनुवाद

१३

अनुवाद श्रेणी सर्वक -

मुनि दीपरत्नसागर

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ
 નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ
 પ.પૂ. શ્રી આનંદ-દામા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

આગમસતીક અનુવાદ

ભગવતી-૫

-: અનુવાદ-શ્રેણીના સર્જક :-

મુનિ દીપરત્નસાગર

તા. ૨૩/૧૦/૨૦૦૯

શુક્રવાર

૨૦૬૬ કા.સુ.૫

આગમ સતીક અનુવાદ
 ભાગ ૧ થી ૪૨ સંપૂર્ણ
 મૂલ્ય-રૂા-૧૦,૦૦૦

o શ્રી શ્રુત પ્રકાશન નિધિ o

સંપર્ક સ્થળ

આગમ આરાધના કેન્દ્ર, શીતલનાથ સોસાયટી
 ફ્લેટ નં. ૧૩, ચોથે માળે, બ્હાઈ સેન્ટર,
 ખાનપુર, અમદાવાદ.

આગમ સતીક અનુવાદના

આ ભાગ - **૧૩** માં છે...

“ભગવતી” અંગસૂત્ર-૫ ના...

—૦— શતક-૨૧-થી

આરંભીને

—૦— શતક-૪૧-સુધી

— X — X — X — X — X — X — X —

-: ટાઈપ સેટીંગ :-
 શ્રી મહાકાલી એન્ટરપ્રાઈઝ
 ચાંદલોડિયા, અમદાવાદ.
 (M) 9824419736

-: મુદ્રક :-
 નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
 ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.
 Tel. 079-25508631

૦ વંદના એ મહાન્ આત્માને ૦

વિક્રમ સંવત-૨૦૬૧માં ફાગણસુદ-૩ નો દિવસ અને મંગલપારેખના ખાંચામાં શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માની વર્ષગાંઠનો પ્રસંગ, અતિભવ્ય અને ઘણી જ લાંબી સ્થયાત્રાના પ્રયાણની ઘડીએ, આગમોના ટીકા સહિતના અનુવાદ કરવા માટેની મનોભાવનાનું જેમના મુખેથી વચન પ્રાગટ્ય થયું, અંતરના આશીર્વાદ, સૂરિમંત્રથી અભિમંત્રિત વાસ ચૂર્ણનો ક્ષેપ અને ધનરાશિની જવાબદારીના યથાશક્ય સ્વીકાર સહ જેમની કાર્ય પ્રેરણાની સરવાણીમાં ભીંજતા મારા ચિત્તે આશિર્ષ અનેરો હર્ષોલ્લાસ અનુભવ્યો. જેમની હયાતી દરમ્યાન કે હયાતી બાદ પણ, જેમના નામસ્મરણ માત્રથી આ કાર્ય વિઘ્નરહિતપણે મૂર્ત સ્વરૂપને પામ્યું, એવા...

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦ ના

ચરણ કમળમાં સાદર કોટીશ: વંદના

૦ કેમ ભૂલાય એ ગુરુદેવને પણ ? ૦

ચારિત્ર પ્રતિ અંતરંગ પ્રીતિથી યુક્ત, અનેક આત્માઓને પ્રવ્રજ્યા માર્ગે પ્રયાણ કરાવનાર, સંયમમૂર્તિ, પ્રતિ વર્ષ ઉપધાન તપ વડે શ્રાવકધર્મના દીક્ષા દાતા, શારીરિક સમસ્યાઓ વચ્ચે પણ બંને શાશ્વતી ઓળીની આરાધનાને ન ચૂકનારા, સાગર સમુદાયમાં ગચ્છાધિપતિ પદને શોભાવનારા અને સમર્થ શિષ્ય પરિવારયુક્ત એવા મહાન વિભૂતિરત્ન-

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મ૦

જેમના આજીવન અંતેવાસી, શાસનપ્રભાવક

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.સા.

જેમણે આ અનુવાદ કાર્ય માટે ઘણાં વર્ષો પૂર્વે પ્રેરણા કરેલી અને આ કાર્ય સાઘંત પાર પહોંચાડવા માટે વિપુલ ધનરાશિ મોકલાવી.

ઉક્ત બંને આચાર્ય ભગવંતોની અસીમ કૃપા અને તેઓ દ્વારા પ્રેરિત સંઘો થકી થયેલ ધનવર્ષાના બળે પ્રસ્તુત કાર્ય મૂર્તસ્વરૂપ પામ્યું.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ **૧૩** ની

સંપૂર્ણ દ્રવ્ય સહાયના પ્રેરણાદાતાશ્રી

**પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રી
દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મ.ના શિષ્ય
પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.**

**તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી લાભલેનાર
શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન શ્રે.મૂ.પૂ.સંઘ
તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ટ્રસ્ટ
સુરત**

અનુદાન દાતા

આગમ સટીક અનુવાદના કોઈ એક ભાગના સંપૂર્ણ સહાયકતા

સચ્ચારિત્ર યુડામણી પૂજ્ય ગચ્છાદિપતિ સ્વ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના આજીવન અંતેવાસી
સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય આંદેવશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.ની
જ્ઞાનઅનુમોદક પ્રેરણાથી પ્રેરિત
શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ
તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત.
૧૬ ભાગોના સંપૂર્ણ સહાયક થયેલ છે.

પરમપૂજ્ય સરળ સ્વભાવી, ભદ્રિક પરિણામી, શ્રુતાનુસંગી
સ્વ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની
પુનિત પ્રેરણાથી ૧૦ ભાગો માટે
નીચેના સંઘો સહાયક થયા છે.

(૧) શ્રી મંગલપારેખનો ખાંચો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ	બે ભાગ.
(૨) શ્રી ભાવનગર જૈન શ્વે.મૂ.પૂ. સંઘ, ભાવનગર	બે ભાગ.
(૩) શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, નવસારી	બે ભાગ.
(૪) શ્રી ગિરિરાજ સોસાયટી આદિનાથ જૈન સંઘ, બોટાદ	બે ભાગ.
(૫) શ્રી જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. તપાગચ્છ સંઘ, બોટાદ	એક ભાગ.
(૬) શ્રી પાર્શ્વભક્તિદામ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, તણસા	એક ભાગ.

[પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી તેમના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવચાઓ તરફથી પ્રાપ્ત સહાયની નોંધ આગળ છે.]

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી વૈયાવસ્ય પરાયણ પંચાસ પ્રવર શ્રી વજસેનવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી એક ભાગ- શ્રી હાલારતીર્થ આરાધના ધામ, વડાલિયા, સીંહણ, તરફથી

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીના સર્જક મુનિશ્રી દીપરત્નસાગરજીની પ્રેરણાથી આ બે દાતાઓએ મળીને એક ભાગ માટે સહાય કરી છે.

(૧) શ્રી જૈન શ્રે. મૂર્તિ. સંઘ, થાનગઢ

(૨) શાહ હંજરીમલજી ભૂરમલજી, કર્નૂલ.

પૂ.પૂ. ક્રિયાચિવંત, પ્રભાવક, આદેય નામકર્મધર સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીથી પ્રેરિત પુન્યવંતી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત અનુદાનો

૧- વર્ધમાન તપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભક્તિસૂરીશ્વરજી સમુદાયવર્તી મિલનસાર સાધ્વીશ્રી સૌમ્યાપ્રજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી ત્રણ ભાગો માટેની દ્રવ્ય સહાય પ્રાપ્ત થઈ છે, તે આ પ્રમાણે—

- (૧) શ્રી કારેલીબાગ, શ્રે.મૂ.પૂ. જૈનસંઘ, વડોદરા.
- (૨) શ્રી કારેલીબાગ, જૈન સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, વડોદરા.
- (૩) શ્રી ભગવાન નગરનો ટેકરો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ.

૨- સુવિશાળ પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી ભાવપૂર્ણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી “શ્રી ક્ષેત્રપાલ ભક્તિ ટ્રસ્ટ” - નવસારી તરફથી.

૩- વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મ.ના સમુદાયવર્તી પ.પૂ. સાધ્વીશ્રી ધ્યાનરસાશ્રીજી તથા સાધ્વીશ્રી પ્રફુલ્લિતાશ્રીજીની પ્રેરણાથી -

“શ્રી માંગરોળ જૈન શ્રે. તપ. સંઘ, માંગરોળ - તરફથી.

૪- પરમપૂજ્યા જયશ્રીજી-લાવણ્યશ્રીજી મંના પરિવારવર્તીની સાધ્વીશ્રી સત્યાનંદશ્રીજી મ.સા.ની પુનિત પ્રેરણાથી
 “શ્રી ગાંધીનગર જૈન સંઘ, બેંગલોર - તરફથી.”

૫- પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચીવંત આંદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મંના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવર્યા મોક્ષનંદિતાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી
 “શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્વેંમૂંપૂં સંઘ, વલ્લભનગર, ઈન્દોર

પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક, સામાચારી સંરક્ષક, બહુશ્રુત આચાર્યદેવ આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી શ્રુત અનુરાગીણી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત સહાયો.

- (૧) પરમપૂજ્યા નીડરવક્તા સાધ્વીશ્રી ચંદ્રયજ્ઞાશ્રીજી મંથી પ્રેરિત
 -૧- શ્રી ત્રિલોકપદ્મ ચિંતામણિધામ જૈન સંઘ, અંધેરી, મુંબઈ.
 -૨- શ્રી મહાવીરનગર જૈન દહેરાસરજી ટ્રસ્ટ, નવસારી.

(૨) અપ્રતિમ વૈયાપૃત્યકારિકા પ.પૂ. મલય-પ્રગુણાશ્રીજી મંના શિષ્યા સુસંવાદી પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી પ્રશમશીલાશ્રીજી મંના શ્રુતાનુરાગી શિષ્યા સાંશ્રી પ્રશમરત્નાશ્રીજીની પ્રેરણાથી-
 “શ્રી શ્વેતાંબર જૈન તપાગચ્છ સંઘ,” વાંકાનેર.

(૩) પરમપૂજ્યા માતૃહૃદયા સાધ્વીશ્રી અમિતગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી
 - “શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વેં સંઘ,” ભોપાલ.

(૪) પરમપૂજ્યા વર્ધમાનતપસાધિકા, શતાવધાની સાધ્વીશ્રી અમિત-ગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી-૧૦૦ ઓળીની પૂર્ણાહૂતિ નિમિત્તે
 “કરચેલીયા જૈન શ્વેં મહાજન પેટી,” કરચેલીયા, સુરત.

(૫) શ્રમણીવર્યા ભક્તિરસિક પૂજ્ય મલયાશ્રીજી મંના વ્યવરદક્ષ શિષ્યા
સાધ્વીશ્રી હિતજ્ઞાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી

“શ્રી જૈન મરચન્ટ સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, અમદાવાદ.

(૬) પરમપૂજ્યા મલય-કૈવલ્ય-ભવ્યાનંદશ્રીજી મંના સુવિનિતા મિષ્ટ
ભાષી, તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પૂર્ણજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી

“સર્વોદય પાર્શ્વનાથ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” મુંબઈ

આગમ-સટીક અનુવાદ સહાયકો

(૧) પ.પૂ. ભગવતીજી દેશનાદક્ષ આદેવશ્રી નરદેવસાગરસૂરિજી મંસાંની
પ્રેરણાથી - “શ્રી વિશાશ્રીમાળી તપગચ્છ જ્ઞાતિ,” જામનગર.

(૨) વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આ.દેવ શ્રી વિજય પ્રબાકરસૂરીશ્વરજી મં
ની પ્રેરણાથી - “અભિનવ જૈન શ્રેમૂંપૂં સંઘ,” અમદાવાદ.

(૩) શ્રુતસંશોધનરસિક પૂજ્ય આદેવશ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંની પ્રેરણાથી
- “શ્રી વિજયભદ્ર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” ભીલડીયાજી.

(૪) પ.પૂ. જયલાવણ્યશ્રીજી મંસાંના સુશિષ્યા સાં સૂર્યભાશ્રીજી મંની
પ્રેરણાથી - “શ્રી ભગવતી*નગર ઉપાશ્રયની બહેનો,” અમદાવાદ.

(૫) પરમપૂજ્યા વરધર્માશ્રીજી મંના શિષ્યા તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી
પ્રીતિધર્માશ્રીજી મંની પાવન પ્રેરણાથી.

- (૧) શ્રી પાર્શ્વભક્તિ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ, ડોંબીવલી.

- (૨) શ્રી રાજાજી રોડ શ્રેમૂંપૂં તપાં જૈન સંઘ, ડોંબીવલી.

(૬) સ્વનામદાન્યા શ્રમણીવર્યાશ્રી સૌમ્યગુણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી.
“શ્રી પરમ આનંદ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ,” પાલડી, અમદાવાદ.

મુનિ દીપરત્નસાગરજી દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય-એક ઝલક
કુલ પ્રકાશનોનો અંક-૩૦૧

૧-આગમસુત્તાણિ-મૂલં

૪૯-પ્રકાશનો

આ સંપુટમાં મૂળ આગમો છે. જેમાં ૪૫ આગમો ૪૫ અલગ-અલગ પુસ્તકોમાં મુદ્રિત કરાવાયેલ છે. ચાર વૈકલ્પિક આગમો પણ તેમાં સમાવાઈ ગયેલ છે. એ રીતે ૪૫ + ૪ કુલ (૪૯) આગમોનું આ સંપુટમાં સંપાદન છે. તેમજ પ્રત્યેક સૂત્રને અંતે પૂજ્ય સાગરાનંદસૂરિશ્વરજી સંપાદિત આગમો તથા તેની વૃત્તિના અંકો પણ ટાંક્યા છે.

અમારા આ પ્રકાશનમાં શ્રુતરકંઠ, શતક/અધ્યયન/વક્ત્રકાર/પદ, પ્રતિપત્તિ, ઉદ્દેશક, સૂત્ર/ગાથા આદિ સ્પષ્ટતથા બુદ્ધા નજરે પડે તેવી વિશિષ્ટ મુદ્રણકલાને પ્રયોજેલ છે. પુસ્તકો અલગ-અલગ અને નાના કદના હોવાથી વાંચન કે કંઠસ્થ કરવાની અતિ સરળતા રહે છે.

૪૫-આગમની પૂજા, પૂજન, રથયાત્રા કે શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂજનાદિ માટે અલગ-અલગ પીસ્તાળીશ પુસ્તકો હોવાથી ગોઠવણી સરળ બને છે.

આગમસહકોસો, આગમનામકોસો, આગમવિષયદર્શન, આગમકથાનુયોગના મૂળ સંદર્ભ જોવા માટે આ પ્રકાશન વસાવવું જરૂરી જ છે. જેની કિંમત છે રૂ. ૧૫૦૦/- દર્શન-પૂજન માટે આજીવન ઉપયોગી છે.

૨. આગમ-ગુજરાતી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

આપણા મૂળ આગમો અર્ધમાગધી ભાષામાં છે. જેઓ ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત છે, શાસ્ત્રીય કારણોથી આગમના અભ્યાસથી વંચિત રહ્યા છે, આગમોની વાંચના પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ઈત્યાદિ કારણે આગમિક પદાર્થોનું જ્ઞાન પામી શક્યા ન હોય તેવા ભવ્યાત્માઓ શ્રી કલ્પસૂત્ર માફક સરળતાથી આગમોનું વાંચન અને બોધ પ્રાપ્ત કરી શકે, તેમજ ભવભીરુ આત્માઓ પોતાનું જીવન માર્ગાનુસાર બનાવી શકે તેવું પ્રકાશન.

સાત ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૮૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પીસ્તાળીશ આગમોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ ધરાવતા આ “આગમદીપ” સંપુટમાં બીજા બે વૈકલ્પિક આગમોનું ગુજરાતી પણ આપેલ જ છે.

અંદાજે ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ મૂળ આગમનો આ ગુજરાતી અનુવાદ રૂ. ૨૦૦૦/-ની કિંમતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. પણ હાલ તેની એક પણ નકલ બચેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની લોકપ્રિયતાનો પૂરાવો છે. અનેક પૂજ્યશ્રીએ આ ગુજરાતી અનુવાદનો સ્વાધ્યાયાદિ અર્થે ઉપયોગ કરેલો છે.

૩. આગમસુત્તાણિ-સટીક ૪૬-પ્રકાશનો

જેઓને મૂળ આગમો વાંચ્યા પછી તેની વિસ્તૃત સમજ મેળવવી છે. તેમાં રહેલા પદાર્થોને ઊંડાણથી અવગાહવા છે, તેમાં રહેલા તત્ત્વો આધારિત કથા, દેષ્ટાંત કે દ્રવ્યાનુયોગને જાણવો છે, તેવા વિશિષ્ટ જ્ઞાનપિપાસુ માટેનું અમારું આ ૧૩,૦૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પથરાયેલ અને ત્રીશ ભાગોમાં વિભાજીત એવું દળદાર પ્રકાશન છે.

આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો પર પ્રાપ્ત બધી જ નિર્ચુક્તિઓ, ૩૯ આગમો પરની વૃત્તિ, શેષ આગમોની સંસ્કૃત છાયા, કેટલાંક ભાષ્યો તથા ચૂંલિઓ ઈત્યાદિ સર્વે વિવેચનોનો સમાવેશ કરાયેલ છે.

સૂત્રો અને ગાથાના સ્પષ્ટ અલગ વિભાજન, પ્રચુર પેરેગ્રાફ્સ, અધ્યયન, ઉદ્દેશક, સૂત્ર આદિની સુસ્પષ્ટ અલગ પેજ લાઈન તેમજ અમારા મૂળ અને અનુવાદિત આગમોમાં અપાયેલા ક્રમાંક મુજબના જ સૂત્ર ક્રમાંકન તથા વ્યવસ્થિત અનુક્રમણિકાને લીધે કોઈપણ પસંદિત ચોક્કસ વિષયવસ્તુ કે સમગ્ર અધ્યયનના વાંચનમાં સરળતા રહે તે રીતે આ સંપુટનું સંપાદન અને મુદ્રણ કરાયેલું છે.

આ પ્રકાશનના અભ્યાસમૂલ્ય અને સંશોધનક્ષેત્રે ઉપયોગિતા તેમજ સમગ્ર વિશ્વમાં આગમ પ્રકાશનની આવી એક જ માત્ર શૃંખલા ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે રૂ. ૧૧,૦૦૦/- મૂલ્ય હોવા છતાં તેની એક પણ નકલ સ્ટોકમાં રહેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની મહત્તા સાબિત કરે છે.

૪. આગમ-વિષય-દર્શન

આ એક એવું પ્રકાશન છે, જેમાં ૪૫-આગમોની વિશદ્વરૂપે અનુક્રમણિકા અપાયેલ છે, છતાં તેના પૃષ્ઠો છે. — ૩૮૪.

પ્રત્યેક આગમના પ્રત્યેક સૂત્ર કે ગાથાના વિષયોને એ જ આગમોના સૂત્રોના ક્રમાંકન અનુસાર, અતીવ સુસ્પષ્ટ રૂપે અને પૃથક્-પૃથક્ સ્વરૂપે અપાયેલી આ અનુક્રમણિકાથી તમે તમારો મનગમતો-આવશ્યક કે તમારા સંશોધન અને તેખનને અનુરૂપ વિષય સહેલાઈથી પસંદ કરી શકો છો.

ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ આ અનુક્રમણિકાથી તમે અમારા અનુવાદિત આગમોમાં તો મૂળ વિષય જોઈ જ શકો છો. તદુપરાંત મૂળ આગમો કે આગમસટીક માં પણ તમારી પસંદગીનો વિષય શોધવો આ બૃહત્ અનુક્રમ પરથી ખૂબ જ સરળ છે.

રૂ. ૪૦૦/-ની કિંમતને લક્ષમાં ન લઈ તેનું ઉપયોગિતા મૂલ્ય સમજશો.

૫. આગમસદ્ક્રોસો ૪-પ્રકાશનો

આ શબ્દકોશ - એટલે સંદર્ભસ્થળ નિર્દેશ સહિતની “આગમ-ડીક્ષનેરી” જેમાં તમને મળે છે મૂળ આગમમાંથી લેવાયેલા ૪૬,૦૦૦ શબ્દો અને તેના ૩,૭૫,૦૦૦ જેટલા આગમ સંદર્ભો સહિત મૂળ-અર્ધમાગધી શબ્દોના સંસ્કૃત અર્થ અને ગુજરાતી એક કે વધુ અર્થો.

ચાર ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૪૦૦ જેટલા પાનાઓનો આ પુસ્તકનો સેટ મેપલીથો કાગળ, પાકુ બાઈન્ડીંગ અને આકર્ષક મુજપૃષ્ઠ તો ધરાવે જ છે. પણ તમારે માટે તેની ઉપયોગિતા છે - અ થી હ પર્યતનો કોઈપણ શબ્દ શોધવા માટે. ત્યાં ફક્ત શબ્દનો અર્થ જ જોઈને બેસી નથી રહેવાનું. પણ પીસ્તાળીશે પીસ્તાળીશ આગમોમાં આ શબ્દ જ્યાં જ્યાં વપરાયો હોય તે-તે બધાં સ્થાનોનો નિર્દેશ પણ મળશે જ - જેના દ્વારા એક જ શબ્દ બે જુદા જુદા સંદર્ભમાં વપરાયો હશે, તો તે ભિન્ન-ભિન્ન સંદર્ભયુક્ત અર્થ કે વ્યાખ્યા પણ જાણી શકાશે.

- વળી આવા સંદર્ભો જોવા માટે તમારે જુદા જુદા પ્રકાશનોના આગમોને ફેંદવાની કોઈ જરૂર નથી. તમે માત્ર અમારું આગમસુત્તાણિ - સંપુટ સાથે રાખો. તમારે ઉપયોગી શબ્દો મૂળ આગમ કે આગમ-સટીક માં મળી જ જવાના

૬. આગમનામક્રોસો

આગમ શબ્દકોશની એક પૂરક ડીક્ષનેરી તે આ “આગમ નામકોશ”. આ પ્રકાશન આગમસટીક માં આવતા નામો (કથાઓ)ની ડીક્ષનેરી છે. આ ડીક્ષનેરીમાં કથાના પાત્રોના નામો તો કક્કાવારી ક્રમમાં આપેલા જ છે. સાથે સાથે તે પાત્રો કે નામોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પણ છે.

તમારે મૂળ આગમ ઉપરાંત નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, યૂર્ષિ કે વૃત્તિમાં જો આ નામ કે તે નામ સાથે સંકડાયેલ કથા કે દેષ્ટાંત જાણવા છે તો અમારી ડીક્ષનેરીમાં તે-તે નામને અંતે નિર્દેશ કરાયેલ આગમ સંદર્ભ જોવો. આગમ સંદર્ભ જોતાં જ તમને તે સંદર્ભવાળા આગમનું નામ, પંચાંગીનો પ્રકાર અને સૂત્રક્રમ મળી જશે. જેના આધારે તમે તે કથા કે દેષ્ટાંતનો સહેલાઈથી અભ્યાસ કરી શકશો.

આ નામકોશનું મહત્ત્વ તો ત્યારે જ સમજાય જ્યારે એક જ નામ ધરાવતા એકથી વધારે પાત્રોનો અલગ-અલગ પરીચય કે જુદી જુદી કથાઓ તમને જોવા મળે. તે પણ ફક્ત રૂ. ૨૦૦/-ની કિંમતમાં.

સંદર્ભ મુજબ કથા જોવા માટે અમારું આગમસુત્તાણિ-સટીક તો છે જ.

૭. આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

મૂળ આગમના ૯૦,૦૦૦ જેટલાં શ્લોક પ્રમાણ સાહિત્યના મૂળ પ્રકાશન પછી જેમ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કર્યો, તેમ હિન્દી અનુવાદ પણ કર્યો. ફર્ક એટલો જ કે આ હિન્દી અનુવાદ બાર ભાગોમાં આશરે ૩૨૦૦ જેટલા પાનાઓમાં પથરાયેલો છે. ગુજરાતી અનુવાદ કરતા ૩૦૦થી પણ વધારે પૃષ્ઠો તેમાં ઉમેરાયા છે. જે ફક્ત કદની વૃદ્ધિ જ નથી, પણ અર્થવિસ્તાર અને પેરેગ્રાફોની પ્રચૂરતા પણ ધરાવે જ છે.

હિન્દીભાષી મહાત્માઓને પણ આગમના પદાર્થજ્ઞાનથી વંચિત ન રહેવું પડે તે આશયથી તૈયાર કરાયેલ આ આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ હિન્દી ભાષાની સમૃદ્ધિ અને સાહિત્યિક મૂલ્ય તો ધરાવે જ છે. તે ગુજરાતી ભાષી આગમરસિકો અને તત્ત્વજ્ઞાસુઓ માટે પણ મહત્ત્વનું સંદર્ભશાસ્ત્ર બની રહ્યું છે.

રૂ. ૨૭૦૦/-નું મૂલ્ય ધરાવતા આ આગમસૂત્ર-હિન્દી અનુવાદ માં પણ ક્રમાંકન તો મૂળ આગમ, આગમ ગુજરાતી અનુવાદ અને આગમ સટીક અનુસાર જ થયેલ છે. તેથી અભ્યાસીઓને તુલના કરવી સરળ પડે છે.

૮. આગમ કથાનુયોગ

૬-પ્રકાશનો

આગમ કાર્ય વિષયક આ અમારું નવમું પ્રકાશન છે. જેમાં “કથાનુયોગ” નામે અનુયોગની મુખ્યતા છે. આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો, આગમો પરની નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂંધિ, વૃત્તિ કે અવચૂરી એ તમામનો સમાવેશ કરી આ આગમ કથાનુયોગનું સંકલન અને ગુજરાતી અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે. જે છ ભાગોમાં વિભાજિત છે ૨૨૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં સમાવિષ્ટ છે અને કથાઓને દશ વિભાગમાં ગોઠવેલ છે.

આ કથાનુયોગમાં તીર્થંકર, ચકવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ ઉત્તમપુરુષો સંબંધી કથાનક કે માહિતીનો સંગ્રહ છે, શ્રમણ વિભાગમાં ગણધરો, પ્રત્યેકબુદ્ધો, નિહવો, અન્ય શ્રમણોની કથાઓ છે. તે સાથે આશરે ૯૦થી વધુ પૃષ્ઠોમાં ગોશાળાનું કથાનક તેના પૂર્વભવ, વર્તમાનભવ અને ભાવિ ભવો સહિત મૂકેલ છે. તે સિવાય શ્રમણી કથા, શ્રાવક કથા, શ્રાવિકા કથા, અન્યતીર્થી કથા, પ્રાણી કથા, પ્રકીર્ણ કથા અને દેષ્ટાંતોના અલગ વિભાગો છે. પ્રત્યેક કથાને અંતે તેના આગમ સંદર્ભો પણ મૂકેલા છે, જેથી મૂળ માહિતી સ્રોત જોઈ શકાય. છટ્ટા ભાગમાં અકારાદિકમે પ્રત્યેક કથાના નામોની ગોઠવણી અને તેની સાથે પૃષ્ઠાંક આપેલા છે, જેથી કોઈપણ કથા શોધવી અત્યંત સરળ બને છે.

આ “આગમ કથાનુયોગ” કેવળ કથારસિકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે. જેનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧,૫૦૦/- છે. તેમજ સન-૨૦૦૪માં જ પ્રકાશિત થયેલ હોવાથી હજી સરળતાથી ઉપલબ્ધ છે.

૯. આગમ મહાપૂજનવિધિ

આ એક લઘુ પુસ્તિકા છે. જેમાં પીસ્તાળીશ આગમ મહાપૂજન ભણાવવા માટેની સરળ, સ્પષ્ટ, શાસ્ત્રીય વિધિ છે. સાથે-સાથે પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી કૃત્ ૪૫-આગમ પૂજાઓ પણ આપી દીધેલ છે. અષ્ટપ્રકારી પૂજાના અભિનવ દુહા પણ છે.

કોઈપણ વિધિકારકને સહેલાઈથી પૂજન કરાવતા ફાવે તે રીતે વિધિ સાથે સૂચનાઓનો નિર્દેશ છે. તેમજ આગમ મંડપની રચના, માંડલુ, આવશ્યક સામગ્રી, વિધિમાં પ્રત્યેક કાર્ય માટે જરૂરી એવા સહાયકોની કાર્ય વહેંચણી પણ જણાવેલ છે.

મોટા ટાઈપ, પથોની સુંદર ગોઠવણી, પ્રત્યેક પૂજન માટેનું અલગ પેજ, દરેક પૂજનને માટેની સૂચના, તે પૂજનની સાથે જ અપાયેલી હોય તેવું આ એક માત્ર પ્રકાશન છે.

૧૦. આગમસૂત્ર સટીક અનુવાદ

૪૮-પ્રકાશનો

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આગમોના મૂળસૂત્રોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ તો છે જ. સાથે સાથે આગમોની નિર્યુક્તિ અને ટીકાનો પણ અનુવાદ કરેલ હોવાથી અમે “સટીક અનુવાદ” એવું નામકરણ કરેલ છે. જેમાં ૪૫ આગમો ઉપરાંત બે વૈકલ્પિક આગમો અને કલ્પ [બારસા] સૂત્રના સમાવેશથી ૪૮ પ્રકાશનો થાય છે. જેને આ સાથે અમે ૪૨-ભાગોમાં પ્રકાશિત કરેલ છે.

આ સટીક અનુવાદમાં છ છેદ સૂત્રોનો અનુવાદ માત્ર મૂળનો જ છે, તેમાં સટીક અનુવાદ નથી. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત શ્રુતરસિકો કે સ્વાધ્યાય પ્રેમીઓને આ અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે, જેનું સંયુક્ત મૂલ્ય રૂ. ૧૦,૦૦૦/- છે, કે જે કિંમતમાં તો કોઈ ૪૫ સટીક આગમોનો અનુવાદ પણ ન કરી આપે.

આ સટીક અનુવાદ સંપુટમાં-અંગસૂત્રો, ઉપાંગ સૂત્રો અને મૂળસૂત્રોનો સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ છે. પચગ્ના સૂત્રોમાં પણ ઉપલબ્ધ ટીકાઓનો અનુવાદ કરેલો જ છે, નંદી અને અનુયોગ બંને સૂત્રોનું વર્તમાન પદ્ધતિથી સાનુવાદ વિવેચન કરેલ છે અને છેદસૂત્રો, કલ્પસૂત્ર અને કેટલાંક પચગ્નાઓનો મૂળનો અનુવાદ છે.

— x — x —

આ હતી આગમ સંબંધી અમારા ૨૫૦ પ્રકાશનોની યાદી

— x — x —

આગમ સિવાયના સાહિત્ય સર્જનની ઝાંખી

(૧) વ્યાકરણ સાહિત્ય :-

૦ અભિનવ હૈમ લઘુપ્રક્રિયા ભાગ-૧ થી ૪

૪

— મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી કૃત “લઘુપ્રક્રિયા” પર સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન અને તેની સાથે સંબંધિત અનેક સંદર્ભગ્રંથોના ઉપયોગથી તૈયાર કરાયેલો એવો આ દળદાર ગ્રંથ છે. જે કાઠિન આઠ પેજમાં તૈયાર થયેલ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના અભ્યાસ માટેનું આ પ્રકાશન છે. જે ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમથી તૈયાર થયેલ છે. તેમાં મૂળસૂત્ર, તેનો અર્થ, વૃત્તિ, વૃત્ત્યર્થ, અનુવૃત્તિ, વિશેષ વિવેચન જેવા સાત વિભાગો અને પ્રચૂર પરિશિષ્ટો છે.

૦ કૃદન્તમાલા :-

૧

— આ લઘુ સર્જનમાં ૧૨૫ ધાતુઓના ૨૩ પ્રકારે થતાં કૃદન્તોનું કોષ્ટક છે.

(૨) વ્યાખ્યાન સાહિત્ય :-

૩

૦ અભિનવ ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ-૧ થી ૩.

— આ એક સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનમાળા છે. “મન્નહ જિણાણં” નામક સર્જકાચમાં આવતા શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યો ઉપરના ૧૦૮ વ્યાખ્યાનો તેમાં ગોઠવેલા છે. પ્રત્યેક વ્યાખ્યાન માટે દશ-દશ પેજ ફાળવેલ છે. જે પ્રત્યેકમાં શ્લોક-જૈનેતર પ્રસંગ - સંબંધિત કર્તવ્યની તાત્ત્વિક વ્યાખ્યા અને સમજ-જૈનકથા અને કર્તવ્યને અનુરૂપ સ્તવનાદિ પંક્તિની સુંદર ગુંથણી છે.

૦ નવપદ-શ્રીપાલ

૧

— શાશ્વતી ઓળીના વ્યાખ્યાનરૂપે આ પુસ્તકનું સર્જન થયું છે, જેમાં નવે પદનું અલગ-અલગ વિવેચન સાથે નવ દિવસમાં શ્રીપાલચરિત્ર પણ પૂરું થાય, તે રીતે ગોઠવેલા નવ વ્યાખ્યાનોનો સમન્વય છે.

(૩) તત્ત્વાભ્યાસ સાહિત્ય :-

૦ તત્ત્વાર્થસૂત્ર પ્રબોધ ટીકા-અધ્યાય-૧

૧

૦ તત્ત્વાર્થાદિગમ સૂત્ર અભિનવ ટીકા-અધ્યાય-૧ થી ૧૦

૧૦

— આ ગ્રંથમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના દશે અધ્યાયોનું અલગ-અલગ દશ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તૃત વિવેચન ધરાવતું દશાંગ વિવરણ છે. જેમાં સૂત્રહેતુ, મૂળસૂત્ર, સંધિરહિત સૂત્ર, સૂત્રાર્થ, શબ્દજ્ઞાન, અનુવૃત્તિ, અનેક સંદર્ભ ગ્રંથોને આધારે તૈયાર કરાયેલ અભિનવ ટીકા, સૂત્રસંદર્ભ, સૂત્રપદ, સૂત્રનિષ્કર્ષ જેવા દશ વિભાગો છે.

પ્રત્યેક અધ્યાયને અંતે સૂત્રક્રમ, અકારાદિ ક્રમ, શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદ જેવા પરિશિષ્ઠો તથા દશમા અધ્યાયના પુસ્તકમાં અંતે શબ્દસૂચિ, વિષયસૂચિ, સંબંધકારિકા જેવા ઉપયોગી પરિશિષ્ઠો છે.

૦ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના આગમ આધાર સ્થાનો. ૧

— આ સંશોધન કદાનું એક વિશિષ્ટ પુસ્તક છે. જેમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પ્રત્યેક સૂત્રનો મૂળ આગમમાંથી ઉપલબ્ધ સંદર્ભ, સંદર્ભ પાઠ, સંદર્ભ સ્થળનો ઉલ્લેખ છે. તેમજ શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદની તાલિકા અને વિશ્લેષણ છે.

(૪) આરાધના સાહિત્ય :- ૩

૦ સમાધિમરણ :-

અંત સમયે અને ભાવિ ગતિ સુધારવા માટે મરણ સમયે ચિત્તની સમાધિ જળવાય રહે તેવી આરાધના વિધિ, આરાધના સૂત્રો, આરાધના પદ્યો, આરાધના પ્રસંગો વગેરે સાત વિભાગોમાં આ ગ્રંથ સર્જેલો છે.

૦ સાધુ અંતિમ આરાધના

૦ શ્રાવક અંતિમ આરાધના

સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો અંત સમય સુધારવા માટે નિત્ય કરવાની એવી આ આરાધના છે, મૂળ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં ગ્રંથસ્થ થયેલ આ વિધિને સરળ ગુજરાતીમાં રજૂ કરેલ છે. પંચાંગના કદની આ પુસ્તિકા સાથે રાખવી પણ સરળ છે.

(૫) વિધિ સાહિત્ય :- ૩

૦ દીક્ષા-યોગાદિ વિધિ

૦ વિધિ સંગ્રહ ભાગ-૧

૦ સાધુ-સાધ્વી કાળધર્મ વિધિ

(૬) પૂજન સાહિત્ય :- ૧

૦ આગમ મહાપૂજન વિધિ-જેની નોંધ આગમ વિભાગમાં છે.

૦ પાર્શ્વ પદ્માવતી પૂજનવિધિ

(૭) યંત્ર સંયોજન :-

૦ ૪૫-આગમ યંત્ર

૦ વિંશતિ સ્થાનક યંત્ર

(૮) જિનભક્તિ સાહિત્ય :-

૯

- ચૈત્યવન્દન પર્વમાલા
- ચૈત્યવન્દનસંગ્રહ-તીર્થજિન વિશેષ
- ચૈત્યવન્દન ચોવિસી
- ચૈત્યવંદન માળા

— આ એક સંપાદન ગ્રંથ છે. જેમાં પર્વદિન તથા પર્વતિથિના ચૈત્યવંદનો, ચોવિસ જિનની ચોવિસી રૂપ ચૈત્યવંદનો, વિવિધ તીર્થમાં બોલી શકાય તેવા અને જિનેશ્વર પરમાત્મા વિષયક વિવિધ બોલ યુક્ત એવા ૭૭૯ ચૈત્યવંદનોનો વિશાળ સંગ્રહ છે.

- શત્રુંજય ભક્તિ
- શત્રુંજય ભક્તિ
- સિદ્ધાયલનો સાથી - સિદ્ધાયલ ભાવયાત્રા, સ્તુતિ-ચૈત્યવંદનાદિ
- વીતરાગ સ્તુતિ સંચય-૧૧૫૧ ભાવવાહી સ્તુતિનો સંચય
- ચૈત્ય પરિપાટી

(૯) પ્રકીર્ણ સાહિત્ય :-

૯

- શ્રી નવકાર મંત્ર-નવ લાખ જાપ નોંધપોથી
- શ્રી ચારિત્ર પદ એક કરોડ જાપ નોંધપોથી
- અભિનવ જૈન પંચાંગ
- અભિનવ જૈન પચ્ચાઙ્ગ
- અમદાવાદ જિનમંદિર-ઉપાગ્રય આદિ ડિરેક્ટરી
- બાર વ્રત પુસ્તિકા તથા અન્ય નિયમો
- શ્રી જ્ઞાનપદ પૂજા
- કાયમી સંપર્ક સ્થળ
- ચોઘડીયા તથા હોરા કાયમી સમયદર્શિકા

(૧૦) સૂત્ર અભ્યાસ-સાહિત્ય :-

૫

- જૈન એડ્યુકેશનલ સર્ટિફિકેટ કોર્સ
- પ્રતિક્રમણસૂત્ર અભિનવ વિવેચન ભાગ-૧ થી ૪

આ રીતે અમારા ૩૦૧ પ્રકાશનો થયા છે.

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ

નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ

પ.પૂ. શ્રી આનંદ-ક્ષમા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

-: ભાગ-૧૩ :-

(૫) ભગવતી અંગ-સૂત્ર/પ

અનુવાદ તથા ટીકાનુસારી વિવેચન

● ભૂમિકા :-

“ભગવતી” એ પાંચમું આગમ છે, અંગસૂત્રોમાં ભગવતી એ પાંચમું અંગસૂત્ર છે. પ્રાકૃતમાં તે ભગવઈ નામે પ્રસિદ્ધ છે, તે “વિવાહપત્રત્તિ” કે ‘વિવાહ’ નામે પણ ઓળખાય છે. સંસ્કૃતમાં આ સૂત્ર ભગવતી અને વ્યાખ્યાપત્રત્તિ નામે ઓળખાય છે. વ્યવહારમાં તો ભગવતી-સૂત્ર નામે જ પ્રસિદ્ધ છે. આ સૂત્રનું એક જ શ્રુતસ્કંધ છે. તેમાં કુલ-૪૧ શતક છે. [અધ્યયનને શતક નામે ઓળખે છે.] આ શતકમાં પેટા વર્ગ કે પેટા શતક પણ છે. તેના પેટા ઉદ્દેશા પણ છે.

“ભગવતી” સૂત્રનો મુખ્ય વિષય સ્વસમય, પરસમયની વિચારણા છે, ઈન્દ્રભૂતિ આદિ ગણધરો, કેટલાંક દેવો, શ્રાવક-શ્રાવિકાદિ અનેકના પૂછેલા પ્રશ્નો છે. તેના ભગવંતે આપેલા ઉત્તરો છે. દ્રવ્યાનુયોગની મુખ્યતાવાળા આ આગમમાં બીજા ત્રણે અનુયોગો પણ છે. કર્મપ્રકૃતિનું પણ વર્ણન છે, મરણના ભેદ, સમુદ્ઘાત, અસ્તિકાય, ક્રિયા, પુદ્ગલ, વેદના, તમસ્કાય, પ્રત્યાખ્યાન, લોક, ભાષાદિ અનેક વિષયો છે.

આ આગમના મૂળસૂત્રોનો પૂર્ણ અનુવાદ અમે નોંધેલ છે, વિવેચનમાં “ટીકાનુસારી વિવેચન” શબ્દ અમે પસંદ કર્યો છે. પણ તેમાં વૃત્તિ સાથે ક્વચિત્ ભગવતી-ચૂર્ણનો આધાર પણ લીધો છે. આ રીતે મુખ્યતાએ વૃત્તિનો અનુવાદ, કયાંક ચૂર્ણના અંશો, કયાંક અન્ય સંદર્ભો નોંધ્યા છે, તો સામે પક્ષે વ્યાકરણ, ન્યાય, વાદો જેવી વસ્તુનો અનુવાદ અહીં વિવેચનમાં છોડી પણ દીધેલ છે. ત્યાં - x - x - એવી નિશાની કરેલ છે.

ભગવતી સૂત્ર અનુવાદ પાંચ ભાગોમાં મુદ્રિત થયો છે. જેમાં આ પાંચમો ભાગ છે, તેના ૧ થી ૨૦ શતકો ચાર ભાગમાં છપાયા છે.

❁ શતક-૨૧ ❁

— x — x —

o શતક-૨૦ની વ્યાખ્યા કરી, હવે અવસર પ્રાપ્ત શતક-૨૧ કહે છે—

● સૂત્ર-૮૦૬ :-

શાલિ, કલાય, અલસી, વાંસ, ઈક્ષુ, દર્ભ, અબ્ર, તુલસી એ રીતે શતક-૨૧ ના આઠ વર્ગ છે, [પ્રત્યેકના ૧૦] કુલ ૮૦ ઉદ્દેશા છે.

❁ વર્ગ-૧, ઉદ્દેશક-૧ ❁

— x — x — x —

● સૂત્ર-૮૦૭ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું — ભગવન્ ! હવે (પ્રશ્ન) શાલી, વ્રીહી, ઘઉં, જવ, જવજવ આ (ધાન્યો)ના જીવો ભગવન્ ! મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય, ભગવન્ ? તે જીવો કયાંથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નૈરચિકથી કે તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવથી ? વ્યુત્ક્રાંતિ પદમાં કહ્યા મુજબ ઉત્પાદ કહેવો. વિશેષ એ કે — દેવનું વર્ણન કરવું.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયે કેટલા ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા ઉપજે. આ જીવોનો અપહાર ઉત્પલ ઉદ્દેશ માફક કહેવો.

ભગવન્ ! આ જીવોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ઘનુષ્ પૃથક્ત્વ. ભગવન્ ! તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધક છે કે અબંધક ? જેમ ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં કહ્યું તેમ કહેવું. - - એ પ્રમાણે વેદન, ઉદય અને ઉદીરણા પણ કહેવા. - - ભગવન્ ! તે જીવો શું કૃષ્ણલેશ્યી છે નીલલેશ્યી છે કે કાપોતલેશ્યી ? રફ ભંગો કહેવા. દંષ્ટિ યાવત્ ઈન્દ્રિયો ઉત્પલ ઉદ્દેશવત્ કહેવા.

ભગવન્ ! તે શાલી, વ્રીહી, ઘઉં, યવ, યવકના મૂળના જીવો કેટલો કાળ રહે છે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત. ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યકાળ.

ભગવન્ ! તે શાલી, વ્રીહી, ઘઉં, જવ, યવકના મૂળના જીવો પૃથ્વીજીવમાં ઉત્પન્ન થઈ ફરી શાલી આદિ રૂપે કેટલો કાળ રહે ? કેટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે ? ઉત્પલ ઉદ્દેશ મુજબ કહેવું.

એ પ્રમાણે આ આલાવાથી યાવત્ મનુષ્ય જીવ સુધી કહેવું. આહાર ઉત્પલ ઉદ્દેશવત્ કહેવો. - - સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત. ઉત્કૃષ્ટે વર્ષ પૃથક્ત્વ. - - સમુદ્ઘાત સમવહત, ઉત્પલ ઉદ્દેશકવત્ કહેવા

ભગવન્ ! શું સર્વ પ્રાણ યાવત્ સર્વ સત્વ શાલી, વ્રીહી યાવત્ જવ, યવકના મૂળ જીવપણે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે ? હા, ગૌતમ ! અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થયા છે.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૦૬,૮૦૭ :-

[૮૦૬] સાલિ - શાલ્યાદિ ધાન્ય વિશેષ વિષયક દશ ઉદ્દેશા યુક્ત પહેલો વર્ગ. એ રીતે બધે કહેવું. - દશ ઉદ્દેશા આ પ્રમાણે - મૂળ, કંદ, સ્કંધ, છાલ, શાલ, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ, બીજ.

(૨) કલ - કલાય આદિ ધાન્ય, (૩) અયસી - અતસી આદિ ધાન્ય વિષયક, (૪) વંસ - વંશાદિ પર્વગ વિશેષ, (૫) ઇક્ષુ - ઈક્ષ્વાદિ પર્વગ વિશેષ, (૬) દબ્મ - દર્ભ શબ્દના ઉપલક્ષણથી સેંડિય, ભંડિય, કોંતિય દર્ભાદિ તૃણ વિશેષ, (૭) અબ્મ - વૃક્ષમાં સમુત્પન્ન વિજાતીય વૃક્ષ, અધ્યવરોહક આદિ શાક વનસ્પતિ, (૮) તુલસી - તુલસી આદિ વનસ્પતિ. આ પ્રત્યેક વર્ગમાં દશ-દશ ઉદ્દેશાઓ છે. કુલ ૮૦ ઉદ્દેશા છે.

તેમાં પહેલા વર્ગમાં પહેલો ઉદ્દેશો કહે છે. તેનું સૂત્ર -

[૮૦૭] વક્ત્રિ - પ્રજ્ઞાપનાનું છટું પદ, તેમાં ઉત્પાદ આ રીતે - નારકથી ઉત્પન્ન ન થાય, પણ દેવ, મનુષ્યથી ઉત્પન્ન થાય. તથા વ્યુત્ક્રાંતિપદમાં દેવોનો વનસ્પતિમાં ઉત્પાદ કહ્યો છે. તે અહીં ન કહેવો. દેવોનો મૂળમાં ઉત્પાદ ન થાય, પુષ્પાદિ શુભમાં થાય.

एकौ वा - જે કે સામાન્યથી વનસ્પતિમાં પ્રતિસમય અનંતા ઉત્પન્ન થાય, તો પણ અહીં શાલી આદિના પ્રત્યેક શરીરત્વથી એકાદિની ઉત્પત્તિ વિરુદ્ધ નથી.

अवहार, ઉત્પલ ઉદ્દેશા મુજબ, તે શતક-૧૧નો ઉદ્દેશો-૧-છે. તેમાં અપહાર આ રીતે - ભગવન્ ! તે જીવો સમયે સમયે અપહાર કરાતા કેટલા કાળે અપહારય છે ? ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયે. આદિ.

ભગવન્ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધક કે અબંધક ? ઉત્પલોદ્દેશક મુજબ - ગૌતમ ! અબંધકો નથી, બંધક કે બંધકો છે. એ પ્રમાણે વેદન, ઉદય, ઉદીરણા પણ કહેવા.

ત્રણે લેશ્યામાં ૨૬ ભંગો - એકવચનાંત-૩, બહુવચનાંત-૩, તથા ત્રણે પદોના ત્રણ દ્વિકસંયોગોમાં પ્રત્યેકની ચતુર્ભંગીકાથી ૧૨, એકત્ર ત્રિકસંયોગમાં-૮, એ રીતે ૨૬-ભંગો થાય.

द्विद्वि - દૃષ્ટિપદથી આરંભીને ઈન્દ્રિયપદ સુધી ઉત્પલ ઉદ્દેશાવત્ જાણવું. તેમાં દૃષ્ટિમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ, જ્ઞાનમાં અજ્ઞાની, યોગમાં કાયયોગી, ઉપયોગ-બંને. એ રીતે બીજે પણ કહેવું - X -

હવે કાય સંવેદ્ય કહે છે - ઉત્પલ ઉદ્દેશ મુજબ આમ કહે છે - ગૌતમ ! ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવગ્રહણ, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત ભવગ્રહણ, કાળ આદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત. 'આહાર' ઉત્પલોદ્દેશ મુજબ આ પ્રમાણે-

ભગવન્ ! જીવો કયો આહાર કરે છે ? ગૌતમ ! દ્રવ્યથી અનંતપ્રદેશિક આદિ. સમુદ્ઘાત - તે જીવોને આદ્ય ત્રણ સમુદ્ઘાત છે, મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત કે અસમવહત થઈ મરે છે. તિર્યચ, મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

⊗ શતક-૨૧, વર્ગ-૧, ઉદ્દેશક-૨ થી ૧૦ ⊗

— X — X — X — X — X —

● ઉદ્દેશો-૨, સૂત્ર-૮૦૮ :-

ભગવન્ ! શાલી, વ્રીહિ યાવત્ જવજવ, આ ધાન્યોના જીવો કંદપણે ઉત્પન્ન થાય તો હે ભગવન્ ! તે જીવો ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? અહીં 'કંદ' અધિકારમાં 'મૂળ' ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ કહેવો. યાવત્ અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ છે. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● ઉદ્દેશો-૩-સૂત્ર-૮૦૯ :-

એ પ્રમાણે સ્કંધનો ઉદ્દેશો પણ જાણવો.

● ઉદ્દેશો-૪-સૂત્ર-૮૧૦ :-

એ પ્રમાણે ત્વચા [છાલ] નો ઉદ્દેશો પણ કહેવો.

● ઉદ્દેશો-૫-સૂત્ર-૮૧૧ :-

શાલ [શાખા] નો ઉદ્દેશો પણ કહેવો.

● ઉદ્દેશો-૬-સૂત્ર-૮૧૨ :-

પ્રવાલ [કુંપણ] નો ઉદ્દેશો પણ કહેવો.

● ઉદ્દેશો-૭-સૂત્ર-૮૧૩ :-

પત્ર [પાંદડા] નો ઉદ્દેશો પણ કહેવો.

આ સાતે [૨ થી ૭] ઉદ્દેશા સંપૂર્ણ 'મૂલ'ની જેમ જાણવા.

● ઉદ્દેશો-૮ થી ૧૦-સૂત્ર-૮૧૪ :-

o એ પ્રમાણે પુષ્પનો ઉદ્દેશો પણ કહેવો. વિશેષ એ કે - દેવો ઉપજે છે.

ઉત્પલોદ્દેશ માફક ચાર લેશ્યા અને ૮૦ ભંગ કહેવા, અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમાં ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી અંગુલ પૃથક્ત્વ. - X -

o પુષ્પની માફક ફળનો ઉદ્દેશો પણ સંપૂર્ણ કહેવો.

o એ પ્રમાણે બીજનો ઉદ્દેશો પણ. - - આ દશ ઉદ્દેશા છે.

⊗ શતક-૨૧, વર્ગ-૨ [ઉદ્દેશો-૧ થી ૧૦] ⊗

— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૧૫ :-

ભગવન્ ! કલાય, મસૂર, તલ, મગ, અડદ, વલ્લ, કુલત્થ, આલિ સંદક, સટિન, પલિમંથક આ ધાન્યોના મૂળરૂપે જે જીવ ઉત્પન્ન થાય, તે ક્યાંથી આવી ઉત્પન્ન થાય ? એ પ્રમાણે મૂલાદિ દસ ઉદ્દેશા 'શાલિ' માફક કહેવા.

⊗ શતક-૨૧, વર્ગ-૩ થી ૮ ⊗

— X — X — X —

● સૂત્ર-૮૧૬ થી ૮૨૧ - [ક્રમશઃ પ્રત્યેક વર્ગનું એક સૂત્ર]

[૩/૮૧૬] ભગવન્ ! અલસી, કુસુંભ, કોદરા, કાંગ, રાળ, તુવેર, કોદૂસા, સણ, સરસવ, મૂલકબીજ આના જીવો જે મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તે હે

ભગવન્ ! ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? એ પ્રમાણે અહીં પણ મૂલાદિ દશ ઉદ્દેશો 'શાલી' માફક સંપૂર્ણ તેમજ કહેવા.

[૪/૮૧૭] ભગવન્ ! વાંસ, વેણુ, કનક, કર્કવંશ, ચારુ વંશ, દંડા, કુડા, વિમા, કંડા, વેણુકા, કલ્યાણી, આના જીવો જે મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, આના પણ મૂલાદિ દશ ઉદ્દેશો 'શાલી' માફક કહેવા. માત્ર, દેવો કોઈપણ સ્થાનમાં ઉપજતા નથી. સર્વજ્ઞ ત્રણ લેશ્યા, ૨૬ ભંગ કહેવા.

[૫/૮૧૮] ભગવન્ ! ઇન્દુ, ઇન્દુવાટિકા, વીરણ, ઇક્કડ, ભભાસ, સુંઠ, શત, વેત્ર, તિમિર, સતબોરગ, નલ આના જીવો મૂળરૂપે ઉપજે તો - જેમ વાંસનો વર્ગ [૪] કહ્યો, તેમ આના પણ મૂલાદિ દશ ઉદ્દેશો કહેવા. માત્ર 'સ્કંધ' ઉદ્દેશમાં દેવો ઉપજે છે, લેશ્યા ચાર છે, બાકી પૂર્વવત્.

[૬/૮૧૯] ભગવન્ ! સેડિય, ભંડિય, કોંતિય, દર્ભ, કુશ, પર્વક, પોટેષલ, અર્જુન, આષાઢક, રોહિતક, મુતઅ, ખીર, ભુસ, એરંડ, કુરુકુંદ, કરકર, સૂંઠ, વિભંગુ, મધુરચણ, થુરગ, શિલ્પિક, સુંકલીતૃણ આના જે જીવો મૂળપણે ઉત્પન્ન થાય, અહીં પણ 'વંશ'ની માફક દશે ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ કહેવા.

[૭/૮૨૦] ભગવન્ ! અબ્રહ્મ, વાચાણ, હરીતક, તંદુલેચ્ચક, વૃણ, વત્યુલ, ચોરક, માર્જણક, પાઈ, ચિલ્લિ, પાલક, દગાળિલી, દર્વી, સ્વસ્તિક, શાકમંડુકી, મૂલક, સર્ષપ, અંબિલશાક, જીવંતક આના જીવો મૂળરૂપે. એ પ્રમાણે 'વંશ' માફક દશ ઉદ્દેશો કહેવા.

[૮/૮૨૧] ભગવન્ ! તુલસી, કૃષ્ણદળ, ફણેજા, અજા, ચૂચાણ, ચોરા, જીરા, દમણા, મરુયા, ઇંદીવર, શતપુષ્પ આના જીવો જે મૂળપણે ઉત્પન્ન થાય. આના પણ દશ ઉદ્દેશો 'વંશ' માફક સંપૂર્ણ કહેવા.

આ રીતે આઠ વર્ગના ઝેંશી ઉદ્દેશો થાય છે.

● વિવેચન-૮૦૮ થી ૮૨૧ :-

એ પ્રમાણે બધાં જ વર્ગો સૂત્રસિદ્ધ છે. - X - ૮૦ ભંગો આ રીતે - ચાર લેશ્યામાં એકત્વમાં-૪, બહુત્વમાં-૪, ચાર પદના છ દ્વિકસંયોગમાં પ્રત્યેકના ચાર ભંગ એટલે-૨૪ ભેદ તથા ચારેમાં ત્રિકસંયોગમાં પ્રત્યેકના આઠ ભંગથી ૩૨-ભેદ, ચતુષ્ક સંયોગમાં-૧૬ ભેદ. એ રીતે ૮૦ ભેદો થાય.

અવગાહના વિશેષાભિધાયિકા વૃક્ષોક્ત ગાથા - મૂલ, સ્કંધ, કંદ, ત્વચા, શાલ, પ્રવાલ, પત્ર એ સાતમાં ધનુષ્પૃથક્ત્વ અને પુષ્પ, ફળ, બીજમાં અંગુલ પૃથક્ત્વ જાણવા.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૧-નો ટીકા સહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

શતક-૨૨

— X — X —

૦ શતક-૨૧ની વ્યાખ્યા કરી. હવે ક્રમ પ્રાપ્ત શતક-૨૨ કહે છે.

● સૂત્ર-૮૨૨ :-

તાલ, એકાસ્થિત, બહુબીજક, ગુચ્છ, ગુલ્મ, વલ્લી આ છ વર્ગમાં પ્રત્યેકના દશ ઉદ્દેશકો અર્થાત્ ૬૦-ઉદ્દેશો છે.

● વિવેચન-૮૨૨ :-

(૧) તાલ - તાડ, તમાલ આદિ વૃક્ષ વિશેષ વિષય દશ ઉદ્દેશોરૂપ. પહેલો વર્ગ, ઉદ્દેશક દશક - મૂલ, કંદાદિ વિષય ભેદથી પૂર્વવત્. (૨) એકાસ્થિક-જે ફળ મધ્યે એક બીજ હોય તે, લીંબુ-આમ્ર-જંબૂ-કૌશાંબ આદિ (૩) બહુબીજક - જે ફળમાં ઘણાં બીજો હોય તે, અસ્તિક-તેદુંક-બદરક - પિત્ત આદિ વૃક્ષ વિશેષ. (૪) ગુચ્છ - વૃંતાકી આદિ. (૫) ગુલ્મ - સિરિયક, નવમાલિકા, કોરંટાદિ. (૬) વલ્લી-પુંકલી, કાલિંગી, તુંબી આદિ, એ પ્રમાણે છઠ્ઠો વર્ગ વેલોનો છે.

આ છ વર્ગમાં પ્રત્યેક દશ-દશ ઉદ્દેશોથી કુલ ૬૦-ઉદ્દેશો છે -

● વર્ગ-૧, ઉદ્દેશો-૧ થી ૧૦

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૩ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ કહ્યું - ભગવન્ ! તાલ, તમાલ, તક્કલિ, તેતલિ, શાલ, સરલ, સારગલ્લ યાવત્ કેતકી, કદલી, ચર્મરૂક્ષ, ગુંદવૃક્ષ, હિંગુવૃક્ષ, લવંગવૃક્ષ, પૂગફલ, ખજૂર, નારિયેલ આ બધાંના મૂળરૂપે જે જીવ ઉત્પન્ન થાય, તે ભગવન્ ! ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? એ પ્રમાણે અહીં પણ મૂલાદિ દશ ઉદ્દેશકો 'શાલી' માફક કહેવા. - - વિશેષ એ કે - આ મૂળ, કંદ, સ્કંધ, ત્વચા અને શાખા આ પાંચમાં દેવો ઉત્પન્ન થતા નથી. લેશ્યા ત્રણ, સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, પછીના પાંચમાં દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. લેશ્યા ચાર. સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વ, અવગાહના મૂળ અને કંદમાં ધનુષ્પૃથક્ત્વ, પુષ્પમાં હસ્ત પૃથક્ત્વ, ફળ-બીજમાં અંગુલ પૃથક્ત્વ, બધાંની જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગે છે, બાકી 'શાલી' માફક. એ રીતે આ દશ ઉદ્દેશો છે.

● વર્ગ-૨, ઉદ્દેશો-૧ થી ૧૦

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૪ :-

ભગવન્ ! લીમડો, આંબો, જંબુ, કોશંબ, તાલ, અંકોલ્લ, પીલુ, સેલુ, સલ્લકી, મોચકી, માલુક, બકુલ, પલાશ, કરંજ, પુષ્પજીવક, અરિષ્ટ, બહેડા, હરિતક, ભલ્લાય, ઉંબરીય, ફીરણી, ઘાતકી, ધિયાલ, પૂતિક, નિવાગ, સેષ્ઠક, પાસીય, શીશમ, અતસી, પુણાગ, નાગવૃક્ષ, શ્રીપર્ણી, અશોક આ બધાંના જે

જીવો મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય. એ પ્રમાણે મૂલાદી દશ ઉદ્દેશકા સંપૂર્ણ 'તાલવર્ગ'ની માફક કહેવા.

❁ વર્ગ-૩, ઉદ્દેશકો-૧ થી ૧૦ ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૫ :-

ભગવન્ ! અગસ્તિક, તિંદુક, બોર, કપિટ્ટ, અંબાડક, માતૃલિંગ, બિલ્વ, આમલક, ફણસ, દાડિમ, અશ્વત્થ, ઉંબર, વડ, ન્યગ્રોધ, નંદિવૃક્ષ, પિપ્પલ, સતર, પ્લક્ષવૃક્ષ, કાકોદુંબરી, કુસ્તુંબરી, દેવદાલિ, તિલક, લકુચ, છબ્રોધ, શિરીષ, સપ્તવર્ણ, દધિપર્ણ, લોઘક, ઘવચંદન, અર્જુન, નીપ, કુટજ કદંબ આ બધાંના મૂળરૂપે જે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે ભગવન્ ! એ પ્રમાણે 'મૂલ' આદિ દશ ઉદ્દેશા 'તાલ વર્ગ' સમાન બીજ સુધી જાણવા.

❁ વર્ગ-૪, ઉદ્દેશક-૧ થી ૧૦ ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૬ :-

ભગવન્ ! વાઈગણ, અલ્લકી, પોંડકી. ઈત્યાદિ જેમ પ્રજાપનામાં છે, તેમ ગાથાનુસાર જાણવા યાવત્ ગંજપાટલા, વાસી અંકોલ્લ, આમાં જે જીવો મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે અહીં પણ 'મૂલ' આદિ દશ ઉદ્દેશા 'બીજ' પર્યન્ત ['તાલવર્ગ' માફક] વંશવર્ગ માફક કહેવા.

❁ વર્ગ-૫-ઉદ્દેશક-૧ થી ૧૦ ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૭ :-

ભગવન્ ! સિરિચક, નવમાલિક, કોરંટક, બંધુજીવક, મણોજી આદિ પ્રજાપનામાં પહેલાં પદમાંની ગાથાનુસાર યાવત્ નલિની, કુંદ, મહાજાતિ સુધી કહેવા. આ જીવો મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય. એ પ્રમાણે અહીં પણ 'મૂલ' આદિ દશ ઉદ્દેશા 'શાલી' વર્ગ માફક સંપૂર્ણ કહેવા.

❁ વર્ગ-૬-ઉદ્દેશક-૧ થી ૧૦ ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૨૮ :-

ભગવન્ ! પૂસફલિકા, કાલિંગી, તુંબી, ત્રપુષી, એલા, વાલુંકી એ પ્રમાણે વલ્લીવાચક પદો પશ્ચવણાની ગાથાનુસાર કહેવા. 'તાલવર્ગ' સમાન યાવત્ દધિફોલ્લેઈ, કાકલી, સોકલી, અર્કબોદિ આ જે જીવો મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય. આ પ્રમાણે 'મૂળ' આદિ દશ ઉદ્દેશા 'તાલવર્ગ' સમાન કહેવા. વિશેષ એ કે - ફળ ઉદ્દેશામાં અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્ય ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી ઘનુષ્પૃથકત્વ, સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટી વર્ષ પૃથક્ત્વ કહેવી. બાકી પૂર્વવત્.

● વિવેચન-૮૨૩ થી ૮૨૮ :- [ઉદ્દેશા-૧ થી ૬નું]

અહીં શતક પછી શતકવત્ બધું વ્યાખ્યાયિત કરવું. જે સૂત્ર સિદ્ધ જ છે. અહીં વૃક્ષોક્ત ગાથા છે - પત્ર, પ્રવાલ, પુષ્પ, ફળ, બીજનો ઉત્પાદ થાય, પ્રશસ્ત રસ-વર્ણ-ગંધવાળા વૃક્ષોના પત્ર, પ્રવાલ, પુષ્પ, ફળ, બીજમાં થાય.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૩નો ટીકાનુસાર અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૨૩ 卐
— X — X —

૦ શતક-૨૨ની વ્યાખ્યા કરી, હવે અવસર પ્રાપ્ત શતક-૨૩-

● સૂત્ર-૮૨૯ :- [શ્રુતદેવતા ભગવતીને નમસ્કાર]

આલુક, લોહી, અવક, પાઠા અને માષપર્ણી વલ્લી. આ પાંચે વર્ગોના પ્રત્યેકના દશ એ રીતે ૫૦ વર્ગો થાય.

● વિવેચન-૮૨૯ :-

(૧) આલુક - આલુક, મૂલકાદિ સાધારણ શરીર વનસ્પતિ ભેદ વિષયક, (૨) લોહી - લોહી વગેરે અનંતકાયિક વિષયક, (૩) અવકી - અવક, કવક વગેરે અનંતકાયિક ભેદ વિષયક, (૪) પાઠ - પાઠા, મૃગવાલુંકી-મધુરસાદિ વનસ્પતિ ભેદ વિષયક, (૫) માષવર્ણી - માષવર્ણી, મૃદ્ગપર્ણી વગેરે વલ્લી વિશેષ વિષયક. આ પાંચેમાં પૂર્વોક્ત દશ-દશ ઉદ્દેશાથી ૫૦ ઉદ્દેશા થાય.

❁ વર્ગ-૧, ઉદ્દેશા-૧ થી ૧૦ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૩૦ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! આલુક, મૂલક, શૃંગબેર, હળદર, રુદ્ર, કંડરિક, જુરુ, ક્ષીરવિરાલિ, કિક્કિ, કુંદુ, કૃષ્ણકડમુ, મધુ, પચલઈ, મધુશૃંગી, નિરુહા, સર્પસુગંધા, છિન્નરુહ, બીજરુહ. આમાં જે જીવો મૂળપણે ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે મૂલાદિ દશ ઉદ્દેશા વંશવર્ગ સમાન કહેવા.

વિશેષ એ કે - પરિમાણ, જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટી સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંતા ઉપજે છે. હે ગૌતમ ! અપહાર - તે અનંતા સમયમાં (પ્રત્યેક સમયે) એક-એક જીવનો અપહાર કરાતા અનંતી અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી એટલો કાળ અપહાર કરાતા પણ અપહાર ન થાય. સ્થિતિ જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટથી અંતમૂહૂર્ત. બાકી પૂર્વવત્.

❁ વર્ગ-૨ થી ૫ [પ્રત્યેકના ૧૦-ઉદ્દેશો] ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૩૧ થી ૮૩૪ :- [અનુક્રમે વર્ગ દીઠ એક સૂત્ર]

[૨/૮૩૧] ભગવન્ ! લોહી, નીહૂ, થીહૂ, થીભગ, અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, સીઈંટી, મુસુંટી. આના જીવો 'મૂળ'રૂપે. એ પ્રમાણે અહીં પણ દશ ઉદ્દેશા 'આલુવર્ગ' માફક કહેવા. અવગાહના 'તાલવર્ગ' સમાન કહેવી.

[૩/૮૩૨] ભગવન્ ! આય, કાય, કુહણા, કુંદુક્ક, ઉવ્વેહલિય, સફા, સજા, છતા, વંશાનિકા, કુમાર આ જીવો મૂળપણે ઉત્પન્ન થાય. એ પ્રમાણે આમાં પણ 'મૂળ' આદિ દશ ઉદ્દેશા 'આલુવર્ગ' માફક સંપૂર્ણ કહેવા. માત્ર અવગાહના 'તાલુવર્ગ' સમાન કહેવી. ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

[૪/૮૩૩] ભગવન્ ! પાઠા, મૃગવાલુંકી, મધુરસા, રાજવલ્લી, પદ્મા, મોટરી,

દંતી, ચંડી આ જીવો મૂળપણે. એ પ્રમાણે અહીં પણ 'મૂલાદિ' દશ ઉદ્દેશા આલુક વર્ગ સદેશ કહેવા. અવગાહના વલ્લીવત્ કહેવી.

[૫/૮૩૪] ભગવન્ ! માષપર્ણી, મુદ્ગપર્ણી, જીવક, સરસવ, કરેણુકા, કાકોલી, ક્ષીરકાકોલી, ભંગી, નખી, કૃમિરાશી, ભદ્રમુસ્તા, લાંગલી, પચોદકિર્ણી, પચોદલતા, હરેણુકા, લોહી આ જીવોના 'મૂળ'રૂપે. એ પ્રમાણે આમાં દશ ઉદ્દેશા સંપૂર્ણ 'આલુકવર્ગ' સમાન કહેવા.

આ પ્રમાણે આ પાંચ વર્ગોના ૫૦ ઉદ્દેશો કહેવા. આ બધામાં દેવો ઉત્પન્ન થતાં નથી, લેશ્યા ત્રણ છે. ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨).

● વિવેચન-૮૩૦ થી ૮૩૪ :-

વૃત્તિકારે કોઈ વૃત્તિ નોંધી નથી, માત્ર પૂર્વવત્ જાણવું કહ્યું છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૩નો ટીકાનુસાર અનુવાદ પૂર્ણ

શ્રી શતક-૨૪ શ્રી
— X — X —

૦ શતક-૨૩ની વ્યાખ્યા કરી, હવે અવસર પ્રાપ્ત-૨૪મું કહે છે.

● સૂત્ર-૮૩૫,૮૩૬ :-

[૮૩૫] ઉપાત, પરિમાણ, સંઘયણ, ઉચ્ચત્વ, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ... [૮૩૬] સંજ્ઞી, કષાય, ઈન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ, આયુ, અધ્યવસાય, અનુબંધ, કાયસંવેદ.

● સૂત્ર-૮૩૭ :-

પ્રત્યેક જીવપદમાં જીવોના આ ૨૪ દંડકના ૨૪ ઉદ્દેશા કહેવાશે.

● વિવેચન-૮૩૫ થી ૮૩૭ :-

(૧) ઉપાત-નારકાદિ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (૨) પરિમાણ-નારકાદિમાં ઉત્પન્ન થનારનું સ્વકાયમાં પરિમાણ, (૩) સંઘયણ-તે નારકાદિનું સંઘયણ, (૪) ઉચ્ચત્વ-નારકાદિમાં જનારની અવગાહના, એ પ્રમાણે ૫ થી ૧૮ ઉદ્દેશા સમજી લેવા. (૧૯) અનુબંધ-વિવક્ષિત પર્યાયથી અવિચ્છિન્ન રહેવું. (૨૦) કાય સંવેદ-વિવક્ષિત કાયથી બીજી કાયમાં કે તુલ્યકાયમાં જઈને ફરી પણ યથાસંભવ તે જ કાયમાં આગમન. જીવપદ - ઈત્યાદિ, આ ગાથા પૂર્વોક્ત બે દ્વારગાથાની પૂર્વે ક્વચિત્ દેખાય છે. તેમાં પહેલો ઉદ્દેશો કહે છે -

❁ ઉદ્દેશક-૧-“નૈરચિક” ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૩૮ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ કહ્યું - ભગવન્ ! નૈરચિક જીવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? નૈરચિકથી - તિર્યચ્યોનિકથી - મનુષ્યથી કે દેવોથી આવીને ઉપજે છે ? ગૌતમ ! નૈરચિક કે દેવથી આવીને ન ઉપજે, પણ તિર્યચ્યોનિક કે મનુષ્યથી આવીને ઉપજે છે.

જો તિર્યચ્યોનિકથી આવીને ઉપજે, તો શું એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! એક-બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયોમાંથી આવીને ન ઉપજે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી આવીને ઉપજે.

જો પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી આવીને ઉપજે તો શું સંજ્ઞીમાંથી કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાંથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! બંનેમાંથી ઉપજે.

જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકથી આવીને ઉપજે તો શું જલચર-સ્થલચર કે ખેચરથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! ત્રણેમાંથી ઉપજે.

જો જલચર, સ્થલચર, ખેચરથી આવીને ઉપજે તો શું પર્યાપ્તથી કે અપર્યાપ્તથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તથી, અપર્યાપ્તથી નહીં.

પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકમાં હે ભગવન્ ! જે નૈરચિક ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય, તે ભગવન્ ! કેટલી પૃથ્વીમાં ઉપજે છે ? ગૌતમ ! એક

રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉપજે છે - - (૧) ભગવન્ ! પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકમાંથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય જીવ કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યે ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમના અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિમાં ઉપજે, (૨) ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉપજે.

(૩) ભગવન્ ! તે જીવોના શરીર કયા સંઘયણે હોય છે ? ગૌતમ ! સેવાર્ત સંઘયણમાં. (૪) ભગવન્ ! તે જીવોની શરીરાવગાહના કેટલી મોટી છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૦૦ યોજન. (૫) ભગવન્ ! તે જીવોના શરીર કયા સંસ્થાને છે ? ગૌતમ ! હુંડક સંસ્થાને. (૬) ભગવન્ ! તે જીવોની કેટલી લેશ્યાઓ છે ? ગૌતમ ! ત્રણ - કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યા. (૭) ભગવન્ ! તે જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે ? ગૌતમ ! તેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી, પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

(૮) ભગવન્ ! તે જીવો જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ? ગૌતમ ! જ્ઞાની નથી, અજ્ઞાની છે. (૯) નિયમા બે અજ્ઞાની છે - મતિ અજ્ઞાની, શ્રુત અજ્ઞાની.

(૧૦) ભગવન્ ! તે જીવો મન-વચન કે કાયયોગી છે ? ગૌતમ ! મનોયોગી નથી, વચનયોગી છે, કાયયોગી છે. (૧૧) ભગવન્ ! તે જીવો શું સાકારોપયુક્ત છે કે અનાકારોપયુક્ત ? ગૌતમ ! બંને. (૧૨) ભગવન્ ! તે જીવોને કેટલી સંજ્ઞા છે ? ગૌતમ ! ચાર - આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહસંજ્ઞા.

(૧૩) ભગવન્ ! તે જીવો કેટલા કષાયવાળા છે ? ચાર છે - ક્રોધ, માન, માયા, લોભકષાય. (૧૪) ભગવન્ ! તે જીવોને કેટલી ઈન્દ્રિયો છે ? ગૌતમ ! પાંચ - શ્રોત્ર, ચક્ષુ યાવત્ સ્પર્શ. (૧૫) ભગવન્ ! તે જીવોને કેટલા સમુદ્ઘાત છે ? ગૌતમ ! ત્રણ - વેદના, કષાય, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત.

(૧૬) ભગવન્ ! તે જીવો સાતા વેદક છે કે અસાતાવેદક ? ગૌતમ ! બંને. (૧૭) ભગવન્ ! તે જીવો સ્ત્રી-પુરુષ કે નપુંસક વેદકો છે ? ગૌતમ ! સ્ત્રી કે પુરુષ વેદક નથી, નપુંસક વેદક છે. (૧૮) ભગવન્ ! તે જીવોની કેટલો કાળ સ્થિતિ છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત - ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વકોડી. (૧૯) ભગવન્ ! તે જીવો કેટલા અધ્યવસાયવાળા છે ? ગૌતમ ! અસંખ્ય. ભગવન્ ! તેઓ પ્રશસ્ત છે કે અપ્રશસ્ત ? ગૌતમ ! બંને. (૨૦) ભગવન્ ! તે પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકો કાળથી ક્યાં સુધી રહે છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી.

(૨૧) ભગવન્ ! તે પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકો રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નૈરચિકરૂપે ઉત્પન્ન થઈને ફરી પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકપણે કેટલો કાળ સેવે અને કેટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ, કાળાદેશથી જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને અંતમુહૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી

પલ્વોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, પૂર્વકોડી અધિક આટલો કાળ સેવે, આટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે.

[૨] ભગવન્ ! પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક, જે જઘન્યકાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ પણ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે છે ? ગૌતમ ! અહીં બધી જ વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ પૂર્વવત્ કહેવી.

ભગવન્ ! પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક થઈ જઘન્ય કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નૈરચિક થઈ, પછી ફરી પચાપ્તા અસંજીમાં યાવત્ કેટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવ, કાલાદેશથી જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અંતર્મુહૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી અને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક આટલો કાળ રહે, આટલો કાળ ગમનાગમન કરે.

[૩] ભગવન્ ! પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિમાં ઉપજે. બાકી બધું પૂર્વવત્ અનુબંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! તે પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ફરી પચાપ્તા યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવગ્રહણ વડે, કાલાદેશથી જઘન્યથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ અને અંતર્મુહૂર્ત અધિક તથા ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ, પૂર્વ કોડી અધિક આટલો કાળ સેવે, ગતિ આગતિ કરે.

[૪] જઘન્ય કાળ સ્થિતિક પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક હોય, ભગવન્ ! તે રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય તો ભગવન્ ! તે કેટલો કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિથી ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલાં ? બાકી પૂર્વવત્. વિશેષ એ કે - આ ત્રણ જ્ઞાન, આયુ, અધ્યવસાય, અનુબંધમાં અંતર છે. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત છે.

ભગવન્ ! તે જીવોના કેટલા અધ્યવસાન છે ? અસંખ્ય. ભગવન્ ! તે પ્રશસ્ત છે કે અપ્રશસ્ત ? ગૌતમ ! પ્રશસ્ત નથી, અપ્રશસ્ત છે. અનુબંધ અંતર્મુહૂર્ત છે. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! તે જઘન્યકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય રત્નપ્રભા યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવગ્રહણ વડે, કાલાદેશથી જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને અંતર્મુહૂર્ત અધિક તથા ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાતમો

ભાગ અને અંતર્મુહૂર્ત અધિક, આટલો કાળ રહે, યાવત્ ગતિ આગતિ કરે.

[૫] ભગવન્ ! જઘન્યકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે જઘન્ય કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષમાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો બાકી પૂર્વવત્, તેને ત્રણ જ્ઞાનો યાવત્ ભગવન્ ! તે જઘન્યકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા યાવત્ યોનિમાં જઘન્ય કાળસ્થિતિક રત્નપ્રભા ફરી યાવત્ ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવગ્રહણ વડે, કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્ત અધિક એવા ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, આટલો કાળ સેવે યાવત્ ગતિ-આગતિ કરે.

[૬] ભગવન્ ! જઘન્યકાળ સ્થિતિક યાવત્ તિર્યચ યોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલો કાળ સ્થિતિથી ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી, ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્વોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ સ્થિતિથી ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો બાકી પૂર્વવત્, તેમજ ત્રણ જ્ઞાનો યાવત્ હે ભગવન્ ! જઘન્યકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા યાવત્ તિર્યચયોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક રત્ન યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ અધિક અંતર્મુહૂર્ત આટલો કાળ યાવત્ કરે.

[૭] ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક જે રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલો કાળ યાવત્ ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ યાવત્ ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયથી અવસેસ જેમ ઔદિક ગમમાં કહ્યું તેમ જાણવું. વિશેષ આ - ને જ્ઞાન, સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વ કોટી, એ રીતે અનુબંધ પણ જાણવો. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! તે જીવો ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા અસંજી યાવત્ તિર્યચયોનિક રત્નપ્રભા યાવત્ ગૌતમ ! ભવાદેશથી ને ભવ ગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય પૂર્વકોડી અને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમનો અસંખ્યાત ભાગ, પૂર્વકોડી અધિક આટલી યાવત્ કરે.

[૮] ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક પચાપ્તા તિર્યચયોનિક જે જઘન્યકાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા યાવત્ ઉપજવા યોગ્ય છે, તે ભગવન્ ! કેટલો યાવત્ ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ.

ભગવન્ ! તે જીવો, બાકી પૂર્વવત્ જેમ સાતમા ગમમાં કહ્યું યાવત્ તે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિ યાવત્ તિર્યચયોનિક, જઘન્ય કાળ સ્થિતિક

રત્નપ્રભામાં યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી બે ભવ, કાલાદેશથી જઘન્ય પૂર્વકોટી અને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અભ્યધિક, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી અને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક આટલો યાવત્ કરે.

[૯] ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક પર્યાપ્તા યાવત્ તિર્યચયોનિક, હે ભગવન્ ! જે ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભામાં યાવત્ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલા કાળ યાવત્ ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ પલ્લોપમની અસંખ્ય ભાગ સ્થિતિમાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં બાકી સાતમાં ગમ મુજબ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટકાળસ્થિતિક પર્યાપ્તા યાવત્ તિર્યચયોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંનેમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, અધિક પૂર્વકોડી, આટલો કાળ સેવે યાવત્ ગતિ-આગતિ કરે.

આ પ્રમાણે આ ત્રણ ગમ ઔદિક છે, ત્રણ ગમ જઘન્ય કાળ સ્થિતિકમાં છે. ત્રણ ગમ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં છે. કુલ નવ ગમ છે.

● વિવેચન-૮૩૮ :-

કાય સંવેધ દ્વારમાં - સે જ્ઞં ભંતે. આદિ. ભવાદેશ-ભવ પ્રકારથી, બે ભવ-એક અસંજી, બીજે નારક, ત્યાંથી નીકળી અનંતર સંજી થાય, પણ અસંજી ન થાય. કાલાદેશ-કાલપ્રકારથી. અસંજીભવ સંબંધી જઘન્યાયુ નારકમાં ૧૦,૦૦૦ વર્ષ. - X - ઉત્કૃષ્ટમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાત ભાગ, તેમાં પૂર્વભવનું અસંજી નારકનું ઉત્કૃષ્ટાયુ પૂર્વકોટી રૂપ ઉમેરવું. - X - X - પર્યાપ્ત આદિ પ્રતીતાર્થ છે. - X - એ રીતે ત્રણ ગમો થયા, તે વિશેષણ રહિત પર્યાપ્તિક અસંજીને આશ્રીને કહ્યા.

એ પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિકના ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકના ત્રણ, બંને કહેવા. આ રીતે નવ ગમ થયા. તેમાં જઘન્યસ્થિતિક અસંજી આશ્રીત સામાન્ય નારકગમ કહે છે. - X - તેમાં આયુ અંતર્મૂર્ત, અધ્યવસાય સ્થાન અપ્રશસ્ત, અંતર્મૂર્ત સ્થિતિથી છે. દીર્ઘ સ્થિતિથી, તેના બમણાં પણ સંભવે અનુબંધ, સ્થિતિ સમાન જ છે. કાય સંવેધમાં નારકોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ, સ્થિતિથી ઉપર અંતર્મૂર્ત કહેવું.

એ પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિકનો જઘન્ય સ્થિતિકોમાં ઉત્પાદ છે ઈત્યાદિ

હવે સંજીનો તે પ્રમાણે જ ઉત્પાદ કહે છે -

● સૂત્ર-૮૩૯ :-

૧. જો સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાંથી ઉપજે તો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાંથી ઉપજે કે અસંખ્યાતથી ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી ઉપજે. અસંખ્યાત નહીં.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી યાવત્ ઉપજે ? તો જલચરથી ઉપજે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જલચરથી ઉપજે, જેમ અસંજી યાવત્ પર્યાપ્તાથી ઉપજે, અપર્યાપ્તાથી નહીં. - - ભગવન્ પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક, જે

નૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય છે, તે હે ભગવન્ ! કઈ પૃથ્વીમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! સાતે પૃથ્વીમાં-રત્નપ્રભાદિ.

ભગવન્ ! પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉપજવા યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે ? અસંજીવત્. ભગવન્ ! તે જીવોના શરીરો કયા સંઘયણવાળા છે ? ગૌતમ ! છ સંઘયણી. તે આ - વજ્રઝષભનારાય સંઘયણી યાવત્ સેવાર્ત સંઘયણી. શરીરાવગાહના, અસંજીવત્. જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૦૦ યોજન. - - ભગવન્ ! તે જીવોનું શરીર કયા સંસ્થાને છે ? છ સંસ્થાને તે આ - સમયતુરસ, ન્યગ્રોધ યાવત્ હુંડક.

ભગવન્ ! તે જીવોને કેટલી લેશ્યા છે ? ગૌતમ ! છ - કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લ લેશ્યા. દંષ્ટિ ત્રણે. જ્ઞાન ત્રણે. અજ્ઞાન ભજનાએ. યોગ ત્રણે. બાકી બધું અનુબંધ પર્યન્ત, અસંજી માફક કહેવું. વિશેષ એ કે સમુદ્ઘાતો પહેલા પાંચ છે, વેદ ત્રણે છે. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભગવન્ ! તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક યાવત્ તિર્યચયોનિક રત્નપ્રભા યાવત્ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ વડે. કાલાદેશથી જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોડી અધિક ચાર સાગરોપમ. આટલો કાળ રહે યાવત્ કરે.

૨-પર્યાપ્તા સંખ્યાત યાવત્ જઘન્ય કાળ ભવિક યાવત્ તે હે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં યાવત્ ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો એ પ્રમાણે પહેલા ગમ મુજબ નિરવસેસ કહેવું યાવત્ કાલાદેશથી - X - યાવત્ કરે.

૩-તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો જઘન્ય સાગરોપમ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ ઉપજે. બાકી પરિમાણાદિથી ભવાદેશ પર્યન્ત બધું પહેલાં ગમ પ્રમાણે જાણવું. - X - X -

૪-ભગવન્ ! જઘન્યકાલ સ્થિતિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ આયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં યાવત્ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ. - - ભગવન્ ! તે જીવો બાકી પહેલા ગમ મુજબ. વિશેષ આ - આ આઠમાં વિશેષતા છે - શરીરાવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ધનુષ્ પૃથક્ત્વ. લેશ્યા - પહેલી ત્રણ, મિથ્યાદંષ્ટિ, નિયમા બે અજ્ઞાન-જ્ઞાની નહીં, પહેલાં ત્રણ સમુદ્ઘાત, આયુ, અધ્યવસાય, અનુબંધ ત્રણે અસંજી મુજબ, બાકી પહેલા ગમ મુજબ - X - જાણવું.

(૫) જો તે ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે, તો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી

સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. એ પ્રમાણે ચોથો ગમ સંપૂર્ણ કહેવો.

(૬) ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુવાળા યાવત્ તિર્યચોનિક, જે રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, હે ભગવન્ ! તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમસ્થિતિકમાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે જીવો પરિમાણાદિથી ભવાદેશપર્યન્ત પહેલા ગમ મુજબ જાણવું. માત્ર સ્થિતિ જઘન્યથી પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડી. એ પ્રમાણે અનુબંધ પણ. બાકી પૂર્વવત્ કાલાદેશથી જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક પૂર્વકોડી આદિ - X -

(૭) જે તે જઘન્ય કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થઈ જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ બંને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો હે ભગવન્ ! તે જીવો સાતમાં ગમ મુજબ સંપૂર્ણ કહેવા યાવત્ ભવાદેશ પણ યાવત્ કાલાદેશથી - X -

(૮) ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક પર્યાપ્ત યાવત્ તિર્યચ યોનિકમાં હે ભગવન્ ! જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક યાવત્ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે, તે ભગવન્ ! કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે જીવો સાતમા ગમ મુજબ સંપૂર્ણ કહેવા યાવત્ ભવાદેશથી યાવત્ કાલાદેશથી - X -

આ પ્રમાણે આ નવ ગમ છે. તેના ઉત્ક્રોપ-નિક્ષેપ નવેમાં અસંજી માફક કહેવા.

● વિવેચન-૮૩૯ :-

(૧) તિન્નિ નાળાં નરકગામી સંજી તિર્યચોમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાન ત્રણે વિકલ્પે હોય છે અર્થાત્ બે કે ત્રણ હોય. અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચને ત્રણ, નરકે જનાર સંજીને પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે, કેમકે છેલ્લા બે મનુષ્યોને જ હોય. સંજી પંચે તિર્યચમાં જન્મી, ફરી નરકે જઈ, પછી મનુષ્ય, એ પ્રમાણે કાયસંવેધમાં બે ભવ જઘન્યથી હોય, એ રીતે આઠ ભવો કહેવા, - X - X - એ રીતે ઔદિક નારકોમાં ઉત્પાદ. આ પહેલો ગમ.

(૨) પર્યાપ્તા આદિ - (૩) તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળમાં, - (૪) જઘન્યકાળ સ્થિતિ આદિ, તેમાં આઠ વિષયમાં અંતર છે - શરીરાવગાહના ધનુષ્ પૃથક્ત્વ, લેશ્યા આદિ ત્રણ, મિથ્યાદૃષ્ટિત્વ, બે અજ્ઞાન જ, આદિ. ત્રણ સમુદ્ઘાત. જઘન્ય સ્થિતિક અસંજી ગમ માફક આયુ, અધ્યવસાય, અનુબંધ છે, અહીં આયુ અંતર્મુહૂર્ત, અધ્યવસાય સ્થાનો અપ્રશસ્ત જ, અનુબંધ અંતર્મુહૂર્તજ. અવસેસ - જેમ સંજીના પહેલા ગમમાં અર્થાત્ ઔદિક છે - X -

(૫) તે જ જઘન્યકાળમાં સંજી વિષયમાં ગમો, (૬) તે જ ઉત્કૃષ્ટ ઇત્યાદિમાં, (૭) ઉત્કૃષ્ટકાળ આદિમાં, - X - (૮) તે જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક સંજી, (૯) ઉત્કૃષ્ટ આદિમાં નવમો ગમ.

અક્રેવ - પ્રસ્તાવના, નિક્ષેવ - નિગમન. તે એ પ્રમાણે છે પર્યાપ્તા સંખ્યાત

વર્ષાયુ સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક આશ્રીને રત્નપ્રભાની વક્તવ્યતા કહી, હવે તેને જ આશ્રીને શર્કરપ્રભા વક્તવ્યતા -

● સૂત્ર-૮૪૦ :-

(૧) ભગવન્ ! પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક, જે શર્કરપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં એ પ્રમાણે રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થવાના ગમની માફક સમગ્ર વક્તવ્યતા કહેવી. યાવત્ ભવાદેશ તથા કાલાદેશથી જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોડી અધિક બાર સાગરોપમ, આટલો કાળ યાવત્ ગમનાગમન કરે.

(૨) એ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વી ગમ સમાન નવે ગમો કહેવા. વિશેષ એ કે - બધાં ગમોમાં નૈરચિક સ્થિતિ અને સંવેધમાં સાગરોપમ કહેવું. - - આ પ્રમાણે છટ્ટી પૃથ્વી સુધી કહેવું. વિશેષ એ કે - નૈરચિક સ્થિતિ જે જે પૃથ્વીમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ હોય તેને ચાર ગણી કરવી. (જેમકે) વાલુકપ્રભામાં ૨૮ સાગરોપમ, એ ચારગણી થાય. પંકપ્રભામાં-૪૪, ધૂમપ્રભામાં-૬૮, તમામાં-૮૮, સંઘયણોમાં વાલુકપ્રભામાં પાંચ સંઘયણી, વજ્રઋષભનારાય યાવત્ કીલિકા. પંકપ્રભામાં ચાર સંઘયણી, ધૂમપ્રભામાં ત્રણ સંઘયણી, તમામાં બે સંઘયણી - વજ્રઋષભ નારાય અને ઋષભ નારાયવાળા ઉત્પન્ન થાય. બાકી પૂર્વવત્.

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક યાવત્ તિર્યચોનિક જે અઘઃસપ્તમી પૃથ્વી નૈરચિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે. તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩-સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો જેમ રત્નપ્રભાના નવ ગમકો કહ્યા, તેમ અહીં જાણવા. વિશેષ એ કે - વજ્રઋષભનારાય સંઘયણી ઉત્પન્ન થાય અને સ્ત્રીવેદકો ઉત્પન્ન ન થાય. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબંધ. સંવેધ - ભવાદેશથી જઘન્ય ત્રણ ભવ, ઉત્કૃષ્ટ સાત ભવ ગ્રહણ કરે છે. કાલ આદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ, એટલો કાળ યાવત્ કરે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો પૂર્વવત્ જ વક્તવ્યતા યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્ય કાલાદેશ પણ તેમજ યાવત્ ચાર પૂર્વકોડી અધિક યાવત્ કરે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાલ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે પ્રમાણે જ યાવત્ અનુબંધ, ભવાદેશથી જઘન્યથી ત્રણ ભવગ્રહણ, ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્યથી ૩૩-સાગરોપમ અને બે અંતર્મુહૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬-સાગરોપમ અને ત્રણ પૂર્વકોડી અધિક.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી જઘન્યકાળસ્થિતિ વક્તવ્યતા

માફક કહેવી યાવત્ ભવાદેશ. માત્ર પ્રથમ સંઘયણ, સ્ત્રીવેદક નહીં. ભવાદેશથી જઘન્ય ત્રણ ભવ-ઉત્કૃષ્ટ સાત ભવ. કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ૬૬-સાગરોપમ ઇત્યાદિ - X -

તે જ જઘન્ય કાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન, એ પ્રમાણે ચોથો ગમ સંપૂર્ણ કહેવો યાવત્ કાલાદેશ.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાલ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન બધું પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબંધ, ભવાદેશથી જઘન્ય ત્રણ ભવ, ઉત્કૃષ્ટ પાંચ ભવ, કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂહૂર્ત ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૬૬-સાગરોપમ. એટલો કાળ યાવત્ કરે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિકમાં જઘન્ય ૨૨-સાગરોપમ સ્થિતિકમાં, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ સ્થિતિકમાં ઉપજે છે - ભગવન્ ! તે બાકી બધું સાતમી પૃથ્વી પ્રથમગમ વક્તવ્યતા કહેવી. યાવત્ ભવાદેશ, વિશેષ એ કે - સ્થિતિ, અનુબંધ, જઘન્યથી પૂર્વ કોડી, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી. બાકી પૂર્વવત્. કાલાદેશથી જઘન્ય બે પૂર્વકોડી અભ્યાધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ. એટલો કાળ યાવત્ કરે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન થાય. સાતમા ગમ મુજબ જ બધી વક્તવ્યતા અને સંવેદ કહેવો.

તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન એ પ્રમાણે જ યાવત્ અનુબંધ. ભવાદેશથી જઘન્ય ત્રણ ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ ભવ. કાલાદેશથી ૩૩-સાગરોપમ બે પૂર્વકોડી અધિક, ઉત્કૃષ્ટ ૬૬-સાગરોપમાદિ.

● વિવેચન-૮૪૦ :-

પજ્જત - પરિણામ, સંહનનાદિની પ્રાપ્તિ, જે રીતે રત્નપ્રભામાં ઉત્પત્તિ કહી, તે સંપૂર્ણ શર્કરાપ્રભામાં પણ કહેવી. બીજી નારકીમાં જઘન્યા સ્થિતિ સાગરોપમ, સંજીના ભવે અંતર્મૂહૂર્ત એ રીતે સાગરોપમ અધિક અંતર્મૂહૂર્ત ચર્ષ. બીજામાં ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ, તેને ચારથી ગુણતા બાર થાય ઇત્યાદિ - X -. બીજી નારકી આદિમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમાદિ કહેવા. જેમકે (૧) એક સાગરોપમ, (૨) ત્રણ, (૩) સાત, (૪) દશ, (૫) સત્તર, (૬) બાવીશ, (૭) તેત્રીશ એ સાતેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે અને જે પહેલીમાં ઉત્કૃષ્ટ, તે બીજામાં જઘન્ય, ઇત્યાદિ સમજવું.

રત્નપ્રભા તુલ્ય નવે ગમ કહેવા. કયાં સુધી ? છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધી. છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધી. ઉત્કૃષ્ટ કાય સંવેદ ચાર ગણો કહેવો. - X - X - પહેલી ત્રણ પૃથ્વીમાં સેવાર્ત સંઘયણી ઉપજે, એ રીતે ચોથીએ ચાર, પાંચમીએ ત્રણ, છઠ્ઠીએ બે, સાતમીએ એક સંઘયણ થાય.

હવે સાતમી પૃથ્વી આશ્રીને કહે છે - સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ છઠ્ઠી નરક સુધી જ હોય. જઘન્ય ત્રણ ભવ - મત્સ્ય, સાતમી પૃથ્વી, મત્સ્ય, સાતમી ઇત્યાદિ.

કાલાદેશથી ૨૨-સાગરોપમ જઘન્યા, મત્સ્યનું અંતર્મૂહૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટ ૬૬-

સાગરોપમ, જે ત્રણ વખત સાતમીમાં ઉપજે અને ચાર પૂર્વકોટી અધિક, કેમકે ચાર વખત મત્સ્યમાં ઉપજે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહ્યો છે મધ્યમ કાળ પરિમાણ જુદું આવે. (આ પહેલો ગમ)

જઘન્યકાળ સ્થિતિ બીજો, ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિતિ ત્રીજો ગમ-તેમાં ઉત્કૃષ્ટ પાંચ ભવ ત્રણ, જઘન્યકાલ સ્થિતિક આદિ ચોથો ગમ તેમાં રત્નપ્રભાવત્ કહેવું. વિશેષ એ કે - સંઘયણ છ, વેદ ત્રણ કહેવા. પ્રથમ સંઘયણી જુવો આવે, સ્ત્રી ન આવે. - - હવે મનુષ્યાધિકારમાં કહે છે-

● સૂત્ર-૮૪૧,૮૪૨ :-

[૮૪૧] મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો સંજી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે કે અસંજી મનુષ્યથી ? ગૌતમ ! સંજીથી, અસંજીથી નહીં.

જો સંજી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજી મનુષ્યથી કે અસંખ્યાત થી ઉપજે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે, અસંખ્યાત વર્ષાયુ થી નહીં.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુ યાવત્ ઉપજે તો પર્યાપ્ત સંખ્યાત થી અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુથી ? ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ આયુથી આવીને ઉપજે, અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળામાંથી નહીં.

ભગવન્ ! જે પર્યાપ્ત સંખ્યાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય નૈરયિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! સાતે પૃથ્વીમાં ઉપજે. - રત્નપ્રભા યાવત્ અઘઃસપ્તમી.

ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજી મનુષ્ય જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલી કાળ સ્થિતિકમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી સાગરોપમસ્થિતિકમાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જુવો એક સમયે કેટલા ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ઉપજે. સંઘયણ-છ. શરીરાવગાહના જઘન્યથી અંગુલ પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ઘનુષ્ એ પ્રમાણે બાકીનું સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક યાવત્ ભવાદેશથી. વિશેષ એ કે ચાર જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ. સમુદ્ઘાત છ. સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વ-ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટી. બાકી પૂર્વવત્. કાલાદેશથી જઘન્યા માસ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વકોડી અધિક ચાર સાગરોપમ આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્ય કાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન થાય, તો તે જ વક્તવ્યતા, માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યા પૂર્વવત્, ઉત્કૃષ્ટી ૪૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વ કોડી. - - તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યા માસ પૃથક્ત્વ અધિક સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વ કોડી અધિક ચાર સાગરોપમ.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક આ જ વક્તવ્યતા. વિશેષ એ કે - આ

પાંચમાં અંતર છે. શરીરાવગાહના જઘન્યા અંગુલ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટી તેમજ. ત્રણ જ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ. પાંચ સમુદ્ઘાતો. સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી માસ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશ, કાલાદેશથી જઘન્યા માસ પૃથકત્વ અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી ચાર માસ પૃથકત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ. આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્ય કાળસ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ વક્તવ્યતા યોથા ગમ સમાન જાણવી. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યા માસ પૃથકત્વ અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટી ચાર માસ પૃથકત્વ અધિક ૪૦ હજાર વર્ષ. આટલો કાળ રહે.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ ગમ છે. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યા સાગરોપમ અને માસ પૃથકત્વ અધિક, ઉત્કૃષ્ટી ચાર માસ પૃથકત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ યાવત્ રહે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક જન્મીને પહેલાં ગમ માફક જાણવું. માત્ર શરીરાવગાહના જઘન્યા ૫૦૦ ધનુષ્, ઉત્કૃષ્ટી ૫૦૦ ધનુષ્. સ્થિતિ જઘન્યા અને ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વ કોડી. એમ અનુબંધ જાણવો. કાલાદેશથી જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષાધિક પૂર્વકોડી. ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વકોડી અધિક ચાર સાગરોપમ. આટલો કાળ યાવત્ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય, સાતમા ગમની વક્તવ્યતા જાણવી. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટી ૪૦,૦૦૦ વર્ષાધિક ચાર પૂર્વ કોડી - X -

તે જ ઉત્કૃષ્ટી કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો સાતમા ગમ મુજબની વક્તવ્યતા. માત્ર કાલાદેશથી પૂર્વકોડી અધિક જઘન્યા સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વ કોડી અધિક ચાર સાગરોપમ.

[૮૪૨] પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યથી હે ભગવન્ ! જે શર્કરપ્રભામાં નૈરયિકરૂપે યાવત્ ઉત્પન્ન થાય, તે ભગવન્ ! કેટલો યાવત્ ઉપજે. ગૌતમ ! જઘન્યથી સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સાગરોપમ. - - ભગવન્ ! તે જ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ગમ મુજબ જાણવું. માત્ર શરીરાવગાહના જઘન્યથી રત્ની પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટી ૫૦૦ ધનુષ્, સ્થિતિ જઘન્યા વર્ષ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વ કોડી, એ પ્રમાણે અનુબંધ પણ કહેવો. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશથી, કાલાદેશથી જઘન્યા વર્ષ પૃથકત્વ અધિક સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વકોડી અધિક બાર સાગરોપમ.

એ પ્રમાણે આ ઔદિકમાં ત્રણે ગમમાં મનુષ્યની કહેવી. માત્ર નૈરયિક સ્થિતિ કાલાદેશથી અને સંવેદ જાણવો.

જો તે સ્વયં જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત મનુષ્યને ઉત્પન્ન થાય, તો ત્રણે ગમોમાં પૂર્વવત્ જ. વિશેષ આ - શરીરાવગાહના જઘન્યથી રત્નપૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ, સ્થિતિ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને વર્ષ પૃથકત્વ,

એ રીતે અનુબંધ પણ જાણવો. બાકી બહુ ઔદિક મુજબ. સંવેદ પણ ઉપયોગપૂર્વક સમજવો.

જો તે સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક હોય, તેને પણ ત્રણે ગમોમાં પૂર્વવત્. આટલી વિશેષતા - શરીરાવગાહના જઘન્યથી - ઉત્કૃષ્ટથી પણ ૫૦૦ ધનુષ્, સ્થિતિ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડી, અનુબંધ પણ તેમજ છે. બાકી બહુ પહેલા ગમ મુજબ. વિશેષ - નૈરયિક સ્થિતિ અને કાય સંવેદ જાણવા.

એ પ્રમાણે યાવત્ છઠ્ઠી પૃથ્વી. માત્ર ત્રીજી પૃથ્વીથી એક એક સંઘયણ ઘટે છે. તેમ તિર્યચ્યોનિક માફક જાણવું. કાલાદેશ પણ તેમજ છે. માત્ર મનુષ્યસ્થિતિ કહેવી. - - - ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જે અધઃસપ્તમી પૃથ્વી નૈરયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે, તે હે ભગવન્ ! કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જઘન્યા ૨૨-સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય. ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં શેષ તેમજ, શર્કરપ્રભા પૃથ્વી ગમક જાણવો. માત્ર સંઘયણ પહેલું કહેવું અને સ્ત્રીવેદક ન ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબંધ. ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ કાલાદેશથી જઘન્ય ૨૨-સાગરોપમ અને વર્ષ પૃથકત્વ અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩-સાગરોપમ અને પૂર્વકોડી અધિક, આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્ય કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ જ કથન કરવું વિશેષ - નૈરયિક સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ જ કથન કરવું. વિશેષ - સંવેદ જાણવો.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક ઉત્પન્ન થયેલ હોય, તેને ત્રણે ગમકોમાં આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર શરીરાવગાહના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને રત્નપૃથકત્વ. સ્થિતિ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને વર્ષ પૃથકત્વ. એ રીતે અનુબંધ પણ છે. સંવેદ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો.

તે સ્વયં જ ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિક ઉત્પન્ન હોય તો, તેને પણ ત્રણે ગમકમાં આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર શરીરાવગાહના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને ૫૦૦ ધનુષ્, સ્થિતિ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને પૂર્વ કોડી, એ રીતે અનુબંધ પણ છે. આ નવે ગમકોમાં નૈરયિક સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો. બધે ભવગ્રહણ બે યાવત્ નવગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય ૩૩-સાગરોપમ, પૂર્વકોડી અધિક ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ. આટલો કાળ રહે - ગમનાગમન કરે. ભગવન્ ! તેમ જ છે.

● વિવેચન-૮૪૧,૮૪૨ :-

ગર્ભજ મનુષ્યો હંમેશાં સંખ્યાતા હોય, તેથી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા ઉપજે તેમ કહ્યું. અવધિ આદિથી પતિત કોઈ નારકમાં ઉત્પન્ન થાય, માટે ચાર જ્ઞાનો. - X - જઘન્યથી માસ પૃથકત્વ, કેમકે બે માસ અંતર્વર્તી આયુવાળો નરકે ન જાય. જઘન્ય નરકાયુ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ. જઘન્ય નરકે જનાર માટે માસ પૃથકત્વ અને ઉત્કૃષ્ટ માટે ચાર

સાગરોપમ અને ચાર પૂર્વ કોટી અધિક કહ્યું, તેમાં અધિકતા મનુષ્યાયુને આશ્રીને છે. અર્થાત્ મનુષ્ય થઈ ચાર વખત જ અનેક પૃથ્વીમાં નારક થાય, પછી તિર્યચ જ થાય.

જઘન્યકાળ સ્થિતિક ઔદિકમાં આ પાંચ વિશેષતા છે - શરીરાવગાહના અંગુલપૃથકત્વ, - X - ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ, જઘન્ય સ્થિતિક જ આની હોવાથી. - X - પહેલા પાંચ સમુદ્યાત, જઘન્ય સ્થિતિ વડે એમ સંભવે છે. - X - સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ માસ પૃથકત્વ છે. બાકીના ગમો સ્વયં સમજી લેવા. - - શર્કરપ્રભાની વક્તવ્યતા-

ને હાય પ્રમાણથી હીન બીજામાં ઉત્પન્ન ન થાય. ને વર્ષાયુથી હીન આયુવાળા બીજામાં ઉત્પન્ન ન થાય. ઔદિકમાં ત્રણ ગમ કહેવા. આમાં અનંતરોક્ત મનુષ્યની પરિમાણ, સંહનનાદિ પ્રાપ્તિ છે. ફરક આ પ્રમાણે છે - નારક સ્થિતિ કાલાદેશથી અને કાયસંવેદ જાણવો. તેમાં પહેલા ગમમાં સ્થિતિ આદિ લખ્યા, બીજામાં ઔદિક જઘન્યસ્થિતિમાં નારક સ્થિતિ બંને સાગરોપમકાળ છે, સંવેદ જઘન્યથી વર્ષ પૃથકત્વાધિક સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર પૂર્વકોટી અધિક ચાર સાગરોપમ, ત્રીજામાં પણ એમ જ છે. માત્ર જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ બાર સાગરોપમ કહેવું.

ચોથી આદિ ત્રણ ગમમાં સંવેદ - તે જઘન્ય સ્થિતિક ઔદિક મુજબ, કાલાદેશથી જઘન્યથી વર્ષ પૃથકત્વાધિક સાગરોપમ. ઉત્કૃષ્ટ બાર સાગરોપમ અને ચાર વર્ષપૃથકત્વાધિક. ઈત્યાદિ જાણવું - X - સપ્તમ આદિ ગમત્રયમાં આટલી વિશેષતા - શરીરાવગાહના - X - ૫૦૦ ધનુષ્ ઈત્યાદિ.

તિર્યચસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત મનુષ્યગમમાં મનુષ્ય સ્થિતિ જઘન્યથી બીજી આદિમાં જનારને વર્ષ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વકોટી.

સાતમી પૃથ્વીમાં પહેલા ગમમાં ૩૩-સાગરોપમ, પૂર્વકોટી અધિક કહ્યું, તે ઉત્કૃષ્ટ કાયસંવેદ છે. આટલો કાળ જ જાણવો. - X -

❀ ઉદ્દેશો-૨-“અસુરકુમાર” ❀

— X — X — X — X —

o ઉદ્દેશ-૧-ની વ્યાખ્યા કરી, હવે બીજાની કરે છે - X - X -

● સૂત્ર-૮૪૩ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! અસુરકુમાર ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે - નૈરચિકથી યાવત્ દેવથી ? ગૌતમ ! નૈરચિક કે દેવથી આવીને ઉપજતા નથી, તિર્યચ અને મનુષ્યથી આવીને ઉપજે છે. એ પ્રમાણે જેમ નૈરચિક ઉદ્દેશકમાં કહ્યું તેમ યાવત્ પર્યાપ્તા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક, ભગવન્ ! જે અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે હે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ પલ્વોપમના અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિમાં ઉપજે છે. - - ભગવન્ ! તે જીવોં એ રીતે રત્નપ્રભા ગમક સમાન નવે પણ ગમો કહેવા. વિશેષ એ - જેમની સ્વયંકાલ સ્થિતિ હોય,

તેમને અધ્યવસાયો પ્રશસ્ત હોય, અપ્રશસ્ત નહીં. ત્રણે ગમમાં બાકી પૂર્વવત્.

જો સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોમાં ઉપજે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિયમાં યાવત્ ઉપજે કે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કમાં ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કમાં યાવત્ ઉપજે, અસંખ્યાતમાં પણ ઉપજે. અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જે અસુરકુમારમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્વોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયામાં પ્રશ્ન ? જઘન્યથી એક, ને કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ઉપજે વજ ઋષભ નારાય સંઘયણી, અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી છ ગાઉ, સમયતુરસ સંસ્થાન સંસ્થિત, ચાર લેશ્યા, મિથ્યાદેષ્ટિ, અજ્ઞાની-નિયમા ને અજ્ઞાની-મતિ અજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની, ત્રણે યોગ, બંને ઉપયોગ, ચાર સંજા, ચાર કષાયો, પાંચ ઈન્દ્રિયો, ત્રણ સમુદ્યાતો, સમવહત થઈને કે સમવહત ન થઈને મરે, વેદના ને - શાતા, અશાતા વેદ ને - સ્ત્રી, પુરુષ. સ્થિતિ જઘન્ય-સાતિરેક પૂર્વકોટી અને ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્વોપમ, અધ્યવસાય પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત બંને. અનુબંધ સ્થિતિ મુજબ. કાયસંવેદ ભવાદેશથી ને ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્યા સાતિરેક પૂર્વકોટી-૧૦૦૦ વર્ષ અધિક. ઉત્કૃષ્ટથી છ પલ્વોપમ, આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્ય કાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ કથન. માત્ર અસુરકુમારના સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્વોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. આ જ વક્તવ્યતા છે. વિશેષ આ - સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્વોપમ. અનુબંધ એ પ્રમાણે જ છે. કાલાદેશ વડે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટે પણ છ પલ્વોપમાદિ. બાકી પૂર્વવત્.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાલ સ્થિતિક ઉત્પન્ન થયો હોય તો જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટી સાતિરેક પૂર્વકોટી આયુ ઉપજે.

ભગવન્ ! તે ? બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશ, વિશેષ-અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથકત્વ-ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક ૧૦૦૦ ધનુષ્. સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક પૂર્વકોટી આ પ્રમાણે અનુબંધ પણ છે. કાલાદેશ વડે જઘન્યથી સાતિરેક પૂર્વકોટી-૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક ને પૂર્વકોટી એટલો કાળ રહે.

તે સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉપજે તો આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર અસુરકુમારની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વ કોટી આયુમાં ઉત્પન્ન થાય તો પૂર્વવત્. વિશેષ - કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટે પણ સાતિરેક ને પૂર્વકોટી, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિતિક જન્મે તો પહેલા ગમક મુજબ કહેવું.

માત્ર સ્થિતિ જઘન્યથી-ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમ, એ પ્રમાણે અનુબંધ પણ છે, કાલાદેશથી જઘન્ય ત્રણ પલ્લોપમ-૧૦૦૦૦ વર્ષ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટથી છ પલ્લોપમ છે.

તે જ જઘન્યકાલ સ્થિતિક ઉત્પન્ન આ જ વક્તવ્યતા. વિશેષ એ કે - અસુરકુમારની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો જોઈએ.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક ઉત્પન્ન જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમ એ જ વક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ - કાલાદેશથી જઘન્યથી છ પલ્લોપમ-એટલો કાળ જ રહે.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય યાવત્ ઉપજે, તો શું જલચર એ પ્રમાણે યાવત્ પચાપ્તિ સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક, જે અસુરકુમારપણે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષની સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એકસમયમાં એ રીતે એમના રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ગમક સમાન જાણવું. વિશેષ - જે સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક હોય છે, તેમને ત્રણે ગમમાં આટલું વિશેષ છે - ચાર લેશ્યા, અધ્યવસાય પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, બાકી પૂર્વવત્ સંવેદ સાતિરેક સાગરોપમ કહેવો.

જો મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો શું સંજ્ઞી મનુષ્યથી આવે કે અસંજ્ઞી મનુષ્યથી ? ગૌતમ ! સંજ્ઞી મનુષ્યથી, અસંજ્ઞી મનુષ્યથી નહીં.

જો સંજ્ઞી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે કે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી યાવત્ ઉપજે. અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી આવીને પણ ઉપજે.

ભગવન્ ! અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય, જે અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, ભગવન્ ! તે કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. આ પ્રમાણે અસંખ્ય વર્ષાયુષ્ક તિર્યચ્યોનિક સમાન પહેલા ત્રણ ગમો જાણવા. માત્ર શરીરાવગાહના પહેલા-બીજા ગમમાં જઘન્ય સાતિરેક ૫૦૦ ધનુષ્ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાઉ. બાકી પૂર્વવત્. ત્રીજા ગમમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ ગાઉ. બાકી તિર્યચ્યોનિક મુજબ જાણવું.

તે જ સ્વયં જઘન્ય કાલ સ્થિતિક ઉત્પન્ન થાય, તેને પણ જઘન્ય કાળ સ્થિતિક તિર્યચ્યોનિક સમાન ત્રણ ગમો કહેવો. વિશેષ શરીર અવગાહના ત્રણે ગમમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ સાતિરેક ૫૦૦ ધનુષ્ છે. બાકી પૂર્વવત્.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક જન્મે, તેને તે જ પાછલા ત્રણ ગમકો કહેવા. માત્ર શરીરાવગાહના ત્રણે ગમોમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને પણ ત્રણ ગાઉ, બાકી પૂર્વવત્.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો શું પચાપ્તિ સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કે અપચાપ્તિ સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ? ગૌતમ ! પચાપ્તિ સંખ્યાતથી, અપચાપ્તિ સંખ્યાતથી નહીં.

ભગવન્ ! પચાપ્તિ સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જે અસુરકુમારપણે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલા કાળની સ્થિતિથી ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષની સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક સાગરોપમ સ્થિતિકમાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો જેમ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનારના નવ ગમો કહ્યા, તેમ અહીં પણ નવ ગમો કહેવા. માત્ર સંવેદ સાતિરેક સાગરોપમથી કરવો. બાકી પૂર્વવત્ ભગવન્ ! તેમજ છે.

● વિવેચન-૮૪૩ :-

અહીં પલ્લોપમના અસંખ્યાત ભાગ ગ્રહણથી પૂર્વકોટી લેવા. કેમકે સંમૂર્ધમનું ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પ્રમાણ આયુ હોય છે. તે ઉત્કૃષ્ટથી સ્વ આયુ તુલ્ય જ દેવાયુ બાંધે છે, વધુ નહીં, ચૂર્ણિકાર પણ તેમજ કહે છે.

અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ય આ દેવકુરુ આદિ યુગલ તિર્યચને આશ્રીને કહ્યું છે. તેઓ જ સ્વાયુ મુજબ દેવાયુ બાંધે. તેઓ સંખ્યાતા ઉપજે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષાયુ તિર્યચ અસંખ્યાતા ન હોય. વળી તેઓ વજ્રઋષભનારાય સંઘચણી હોય. જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથક્ત્વ પક્ષીને આશ્રીને કહેલ છે. કેમકે તેમનું એ શરીર પ્રમાણ છે - X - X - ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉ, એ દેવકુરુ આદિના હાથી આદિને આશ્રીને છે. અસંખ્યાત વર્ષાયુમાં નપુંસકવેદ હોતો નથી. - - ઉત્કૃષ્ટ છ પલ્લોપમ - ત્રણ તિર્યચ સંબંધી અને ત્રણ અસુર ભવ સંબંધી, એ રીતે છ થાય, માત્ર દેવ ભવથી ન થાય. - X -

ચોથો ગમ - અહીં જઘન્યકાળ સ્થિતિક સાતિરેક પૂર્વકોટી આયુ, તે પક્ષી વગેરેના પ્રક્રમથી છે. અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કવાળા પક્ષી આદિનું સાતિરેક પૂર્વકોટી આયુ, તેમને સ્વ આયુ તુલ્ય દેવાયુ થાય. ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક ધનુષ્ સહસ્ર, જે કહ્યું તે સાતમા કુલકર પૂર્વે થયેલ હાથી આદિ અપેક્ષાએ સંભવે છે. - X - સાતમા કુલકરની પરપ ધનુષ્ ઉંચી કાયા હોય છે. તેનાથી પૂર્વે થનારની કાયા તેથી પણ ઉંચી હોય છે. તે કાળના હાથી બમણા ઉંચા હોય, તેથી સાતમા કુલકર પૂર્વકાલવર્તી અસંખ્યાત વર્ષાયુ હાથી આદિનું ચથોક્ત પ્રમાણ થાય છે. જે પૂર્વ કોટી-તિર્યચ અને અસુર બંને ભવથી થાય.

અસુરકુમારની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, સંવેદ સાતિરેક પૂર્વકોટી-૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક. - - બાકીના ગમો સ્વયં જાણવા.

હવે સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચનો અસુરકુમારમાં ઉત્પાદ કહે છે - સાતિરેક સાગરોપમ સ્થિતિ બલિ નિકાય આશ્રીને કહી છે. - X - અસુરોમાં તેજેલેશ્યાવાળા પણ ઉપજે માટે અહીં ચાર લેશ્યાઓ કહી. અહીં - X - અધ્યવસાયો પ્રશસ્ત કહેવા. દીર્ઘસ્થિતિક હોવાથી બંને પણ સંભવે. જે સાતિરેક સંવેદ કહ્યો, તે

‘બલિ’ પદની અપેક્ષાએ છે.

હવે મનુષ્યોનો અસુરોમાં ઉત્પાદ કહે છે - દેવકુરુ આદિના મનુષ્યોને આશ્રીને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમ આયુ કહ્યું, કેમકે સ્વ આયુ સમાન દેવાયુને બાંધે છે. - X - X - ઔદિક-અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ મનુષ્ય જઘન્યથી સાતિરેક ૫૦૦ ધનુષ્ પ્રમાણ હોય, જેમકે - સાતમા કુલકર પૂર્વે યુગલિક મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ ઊંચા હતા. જેમકે દેવકુરુ આદિના યુગલિક પુરુષ. તે પહેલા અને બીજા ગમમાં સંભવે, ત્રીજામાં ત્રણ ગાઉ અવગાહના જ હોય, તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્લોપમ જ હોય. સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી પૂર્વવત્.

❁ ઉદ્દેશો-૩-“નાગકુમાર” ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૪૪ :-

રાજગૃહે યાવત્ આમ પૂર્ણયુ - ભગવન્ ! નાગકુમાર ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? - નૈરયિકથી યાવત્ દેવથી ? ગૌતમ ! નૈરયિક કે દેવથી આવીને ન ઉપજે, પણ મનુષ્ય, તિર્યચોનિકથી આવીને ઉપજે.

જો તિર્યચં એ પ્રમાણે અસુરકુમારની વક્તવ્યતા મુજબ અહીં પણ કહેવું યાવત્ અસંજ્ઞી. - - જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિકથી આવે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુ કે અસંખ્યાત વર્ષાયુ ? ગૌતમ ! બંનેથી.

અસંખ્ય વર્ષાયુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક, ભગવન્ ! જે નાગકુમારમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન બે પલ્લોપમ સ્થિતિમાં.

ભગવન્ ! તે જીવો બાકી બધું અસુરકુમારમાં ઉત્પાદ માફક કહેવું યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષાદિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટી દેશોન પાંચ પલ્લોપમ આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાલ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ વક્તવ્યતા છે. માત્ર નાગકુમારની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાલ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો તેની પણ આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર સ્થિતિ જઘન્યથી દેશોન બે પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લોપમ. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશ, કાલાદેશથી જઘન્ય દેશોન ચાર પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પાંચ પલ્લોપમ, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં જઘન્ય કાળ સ્થિતિકમાં જન્મ્યો હોય, તેને ત્રણ ગમકમાં અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનાર જઘન્યકાળ સ્થિતિક માફક કહેવા.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિકમાં જન્મ્યો હોય, તેને પણ તે જ પ્રમાણે ત્રણ ગમક, જેમ અસુરકુમારમાં કહ્યા તેમ જાણવા. વિશેષ એ કે - નાગકુમારની સ્થિતિ, સંવેદ જાણવો જોઈએ. બાકી પૂર્વવત્.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય યાવત્ શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્

કે અપર્યાપ્ત ? ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ નહીં. - - પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ યાવત્ જે નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલી કાળસ્થિતિમાં ઉપજે ? જેમ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થનારની વક્તવ્યતા છે. તે મુજબ અહીં પણ નવે ગમકોમાં કહેવી. માત્ર નાગકુમાર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો.

જો મનુષ્યથી આવે તો શું સંજ્ઞી મનુષ્ય કે અસંજ્ઞીમનુષ્ય ગૌતમ ! સંજ્ઞી મનુષ્યથી ઉપજે, અસંજ્ઞી મનુષ્યથી નહીં. જેમ અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનાર યાવત્ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ સંજ્ઞી મનુષ્ય, ભગવન્ ! જે નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન બે પલ્લોપમ, એ પ્રમાણે જેમ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ તિર્યચોનિકોનો નાગકુમારમાં પહેલા ત્રણ ગમકો તે પ્રમાણે જ અહીં કહેવા - માત્ર પહેલા, બીજા ગમકમાં શરીરાવગાહના જઘન્યથી સાતિરેક ૫૦૦ ધનુષ્, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ, ત્રીજા ગમમાં અવગાહના જઘન્યથી દેશોન બે ગાઉ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ, બાકી પૂર્વવત્.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક જન્મ્યો હોય, તેને ત્રણ ગમકમાં અસુરકુમારના તેમાં ઉત્પાદ માફક સંપૂર્ણ કહેવું.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક જન્મ્યો હોય, તેના ત્રણ ગમક, ઉત્કૃષ્ટકાલ સ્થિતિક અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનાર માફક કહેવા. માત્ર નાગકુમારની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા. બાકી પૂર્વવત્.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ સંજ્ઞી મનુષ્ય શું પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત અપર્યાપ્ત નહીં. - - ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ સંજ્ઞી મનુષ્યમાં જે નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે ભગવન્ ! કેટલા કાળની ? ગૌતમ ! જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન બે પલ્લોપમ સ્થિતિ. એ રીતે અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનાર માફક સર્વ કંઈ સંપૂર્ણ નવે ગમકોમાં કહેવું. માત્ર નાગકુમારની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

❁ ઉદ્દેશો-૪ થી ૧૧ - “સુવર્ણકુમારાદિ” ❁

— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૪૫ :-

બાકીના સુવર્ણકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધીના આઠે ઉદ્દેશો નાગકુમારની માફક સંપૂર્ણ કહેવા. - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૪૪,૮૪૫ [ઉદ્દેશો-૩ થી ૧૧નું]

દેશોન બે પલ્લોપમ સ્થિતિ કહી, તે ઉત્તરના નાગકુમારની અપેક્ષાએ છે. કારણ કે આટલું તેમનું આયુ છે - X - ઉત્કૃષ્ટ સંવેદ પદમાં દેશોન પાંચ પલ્લોપમમાં ત્રણ પલ્લોપમ, અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ તિર્યચ સંબંધી છે, દેશોન બે પલ્લોપમ નાગકુમાર

સંબંધી છે, એ રીતે આ પ્રમાણ થાય. - - બીજા ગમમાં - નાગકુમારની જઘન્યા સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, સંવેદ - કાલથી જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષાધિક પૂર્વકોટી, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્લોપમથી અધિક છે - - ત્રીજા ગમમાં - દેશોન બે પલ્લોપમાયુ છે. સ્થિતિ આ જ છે, તે અવસર્પિણીમાં સુષમા નામે બીજા આરાના કેટલાક ભાગ જતાં, અસંખ્યાતવર્ષાયુ તિર્યચને આશ્રીને છે. તેમનું આ આયુ છે, આટલા સ્વ આયુ સમાન દેવાયુ બંધકત્વથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં નાગકુમારમાં ઉત્પાદ છે. ત્રણ પલ્લોપમ, દેવકુરુ આદિ અસંખ્યાતજીવિ તિર્યચ આશ્રીને છે. - X - સંખ્યાતજીવી સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચને પૂર્વોક્તાનુસાર જાણવા.

❁ ઉદ્દેશો-૧૨-“પૃથ્વીકાયિક” ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૪૬ :-

ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નૈરયિકથી, તિર્યચથી, મનુષ્યથી કે દેવથી આવીને ? ગૌતમ ! તે નૈરયિકથી નહીં, પણ તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવથી આવીને ઉપજે છે.

જો તે તિર્યચથી આવીને ઉપજે તો શું એકેન્દ્રિયતિર્યચથી૦ ઇત્યાદિ. જેમ વ્યુત્ક્રાંતિ પદમાં ઉત્પાદ કહ્યો, તેમ યાવત્ જો બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી આવીને ઉપજે તો શું પર્યાપ્તબાદર૦ યાવત્ ઉપજે કે અપર્યાપ્ત બાદર૦થી ? ગૌતમ ! બંને પ્રકારે યાવત્ ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં૦ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિસમય અવિરહિત અસંખ્ય ઉપજે. તે સેવાર્ત સંઘયણી, શરીરાવગાહના જઘન્યા અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ, મસુર ચંદ્ર સંસ્થિત, ચાર લેશ્યા, માત્ર મિથ્યાદેષ્ટિ, અજ્ઞાની-બે અજ્ઞાન નિયમા, માત્ર કાય યોગી, બંને ઉપયોગવાળા, ચાર સંજા, ચાર કષાય, એક સ્પર્શનેન્દ્રિય, ત્રણ સમુદ્ઘાત, બે વેદના, માત્ર નાપુંસક વેદક, સ્થિતિ-જઘન્યા અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય, સ્થિતિ માફક અનુબંધ છે.

ભગવન્ ! તે પૃથ્વીકાય ફરી પૃથ્વીકાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થાય તો કેટલો કાળ રહે, કેટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે ? ગૌતમ ! ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ, એટલો કાળ યાવત્ કરે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિમાં, એ પ્રમાણે પૂર્વવત્ બધું કહેવું.

તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને ૨૨,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં, બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબંધ. માત્ર જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ ગ્રહણ કરે. કાલાદેશથી જઘન્ય ૨૨,૦૦૦ વર્ષ

અંતર્મુહૂર્ત અધિક અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧,૭૬,૦૦૦ વર્ષ, આટલો કાળ યાવત્ ગમનાગમન કરે.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક ઉપજે, તો પહેલા ગમક સમાન કહેવું. માત્ર લેશ્યા ત્રણ, સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત, અપ્રશસ્ત અધ્યવસાન અનુબંધ સ્થિતિ મુજબ, બાકી પૂર્વવત્.

તે જો જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉપજે, તો યોથા ગમનું કથન.

તે જો ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિમાં ઉપજે, તો આ જ વક્તવ્યતા, માત્ર જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત યાવત્ ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૮૮,૦૦૦ વર્ષ અને ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક, આટલો કાળ રહે.

તે જો સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિક ઉપજે, તો ત્રીજા ગમ સમાન સંપૂર્ણ કહેવું. માત્ર સ્વયં તે સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉપજે તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને અંતર્મુહૂર્ત. એ રીતે સાતમા ગમ માફક યાવત્ ભવાદેશ, કાલાદેશથી જઘન્યા અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ. - - - તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિકમાં ઉપજે તો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ૨૨,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિકમાં ઉપજે. અહીં સાતમા ગમની વક્તવ્યતા જાણવી યાવત્ ભવાદેશ, કાલાદેશથી જઘન્યા ૪૪,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧,૭૬,૦૦૦ વર્ષ.

જો અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાંથી ઉપજે તો શું સૂક્ષ્મ અપ્, બાદર અપ્ એ પ્રમાણરો ચાર ભેદો કહેવા યાવત્ પૃથ્વીકાયિક.

ભગવન્ ! અપ્કાયિક, જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તો કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ, ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષમાં ઉપજે. એ રીતે પૃથ્વીકાયિક ગમક સમાન નવ ગમકો કહેવા. વિશેષ આ - સ્તિબુક બિંદુ આકારે છે, સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત-ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦૦ વર્ષ, એ રીતે અનુબંધ પણ છે. એ રીતે ત્રણે ગમકમાં સ્થિતિ, સંવેદ પણ છે. ત્રીજા, છઠ્ઠા, સાતમા, આઠમા, નવમાં ગમમાં સંવેદ ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણ. બાકીના ચાર ગમકમાં જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત ભવગ્રહણ. ત્રીજા ગમમાં કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ. ઉત્કૃષ્ટથી ૧,૧૬,૦૦૦ વર્ષ કાળ રહે.

- છઠ્ઠા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૮૮,૦૦૦ વર્ષ અને ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક સાતમાં ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૭૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટે ૧,૧૬,૦૦૦ વર્ષ રહે. આઠમાં ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૭૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટે ૨૮,૦૦૦ વર્ષ અને ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક કાળ રહે. નવમાં ગમકમાં ભવાદેશથી જઘન્ય

ને ભવ - ઉત્કૃષ્ટે આઠ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્ય ૨૯,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટે ૧,૧૬,૦૦૦ વર્ષ કાળ રહે. આ રીતે નવ ગમકમાં અપ્કાય સ્થિતિ છે.

જો તેઉકાયિકથી આવીને ઉપજે તો આ જ વક્તવ્યતા. વિશેષ એ કે નવે ગમકમાં ત્રણ લેશ્યાઓ, તેજસ્કાયિકનું શુચિકલાપ સંસ્થાન, સ્થિતિ જાણવી. ત્રીજા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્યા અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિ - ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨-રાખિદિવસ અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ રહે. એ પ્રમાણે સંવેદ ઉપયોગ કરવો કહેવો.

જો વાયુકાયિકથી આવીને ઉપજે તો, વાયુકાયિકના પણ એ પ્રમાણે નવ ગમકો તેઉકાયિક માફક કહેવા. વિશેષ એ - પતાકા સંસ્થાન, સંવેદ હજારો વર્ષથી કહેવો. ત્રીજા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ - ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ વર્ષ, સંવેદ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો.

જો વનસ્પતિકાયિકથી આવીને ઉપજે તો, વનસ્પતિકાયિકના અપ્કાયિકના ગમ સમાન નવ ગમક કહેવા. વિશેષ એ - વિવિધ પ્રકારે રહેલ છે, શરીરાવગાહના પહેલા અને છેલ્લા ત્રણ ગમકોમાં જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક ૧૦૦૦ ચોજન, મધ્યના ત્રણ ગમકમાં પૃથ્વીકાયિક માફક છે. સંવેદ અને સ્થિતિ જાણવા. ત્રીજા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય ૨૨,૦૦૦ વર્ષ અને અંતર્મુહૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી ૧,૨૮,૦૦૦ કાળ કહેવો. સંવેદ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો.

● વિવેચન-૮૪૬ :-

‘વ્યુત્કાંતિ’ આદિથી સૂચિત આ છે - શું એકેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકમાં ઉપજે ચાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! પાંચેમાં ઉપજે. ત્રીજા ગમકમાં - X - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં એકાદિ અસંખ્યાતા ઉપજે-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં અલ્પત્વથી એકાદિનો ઉત્પાદ પણ સંભવે. ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણમાં - આમ જાણવું. જેમાં સંવેદ ને પક્ષ મધ્યે એકત્ર પક્ષે ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ હોય, તેમાં ઉત્કર્ષથી આઠ ભવગ્રહણ, બીજે અસંખ્ય ભવ થાય. તેથી આ ઉત્પત્તિ વિષય ભૂત જીવોમાં ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિથી ઉત્કર્ષથી આઠ ભવ. એ પ્રમાણે આગળ પણ વિચારવું.

૨૨,૦૦૦ વર્ષને આઠ ભવથી ગુણતાં ૧,૭૬,૦૦૦ વર્ષ થાય. ચોથા ગમકમાં ત્રણ લેશ્યા છે. કેમકે જઘન્ય સ્થિતિકમાં દેવો ન ઉપજે માટે તેજોલેશ્યા તેમાં નથી. છઠ્ઠા ગમકમાં ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકને ચાર ગણું કરીને ઉત્પન્નત્વથી ૨૨,૦૦૦ X ૪ થી થાય, ચાર અંતર્મુહૂર્ત થાય. નવમાં ગમકમાં ૨૨,૦૦૦ વર્ષને બે ભવ ગ્રહણથી ગુણતાં ૪૪,૦૦૦ વર્ષ થાય.

એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિકથી ઉત્પાદ, હવે અપ્કાયિક કહે છે. તેના સૂક્ષ્મ-બાદર, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ભેદથી ચાર ભેદ કહ્યા. સંવેદ ત્રીજા, છઠ્ઠામાં ભવાદેશથી જઘન્યથી સંવેદ નદાં ગમકમાં ને ભવ ગ્રહણરૂપ છે, ઉત્કૃષ્ટમાં તેમાં વિશેષ છે - ત્રીજા આદિમાં સૂત્રોક્ત આઠ ભવ સંવેદ લેવો. - X - X - બાકીના ચારમાં ઉત્કર્ષથી

અસંખ્ય ભવ ગ્રહણ કેમકે એકત્ર પક્ષે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો અભાવ છે.

ત્રીજા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્યથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ છે, કેમકે પૃથ્વીકાયિકોની ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તેમાં અપ્કાયિકની તેમાં ઉત્પત્તિથી ઔદિકપણે પણ જઘન્યકાળથી અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ વધે અહીં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી પૃથ્વીકાયિકના ચાર ભવોથી અને અપ્કાયિકનો ઔદિકત્વમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ કાળ ગણતાં ૭૦૦૦ તે બંનેને ચાર વડે ગુણતાં ૮૮,૦૦૦ અને ૨૮,૦૦૦ મળીને ૧,૧૬,૦૦૦ કહ્યા.

છઠ્ઠા ગમકમાં જઘન્ય સ્થિતિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો અંતર્મુહૂર્તને, ૨૨,૦૦૦ વર્ષને પ્રત્યેકને ચાર ભવગ્રહણથી ગુણતા સૂત્રોક્ત કાળ આવે વિશેષ એ - નવમાં ગમકમાં જઘન્યથી ૨૯,૦૦૦ વર્ષ અપ્કાયિક અને પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના મળવાથી આવે.

હવે તેજસ્કાયિકથી પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પાદ કહે છે - અહીં દેવોના ઉત્પાદ અભાવે તેજોલેશ્યા અભાવથી ત્રણ લેશ્યા કહી. સ્થિતિ, જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ અહોરાત્ર. ત્રીજા ગમકમાં ઔદિક તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં પૃથ્વીકાયિકમાં ઉપજે. એ એક પક્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ઉત્કર્ષથી આઠ ભવગ્રહણ, તેમાં ચાર પૃથ્વીકાયિકના ઉત્કૃષ્ટ ભવગ્રહણમાં ૮૮,૦૦૦ વર્ષ થાય, ચારેમાં તેઉકાયિકની ઉત્કર્ષથી ત્રણ રાખિના પરિમાણથી બાર અહોરાત્ર થાય. સંવેદ - છથી નવમાં ગમકમાં આઠ ભવગ્રહણ, તેમાં કાળમાન, યથાયોગ્ય લેવું. બાકીના ગમકોમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્ય ભવોનો કાળ પણ અસંખ્યાત થાય છે.

હવે વાયુકાયિકમાંથી પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પાદ - ૧૦૦૦ વર્ષ વડે સંવેદ કરવો. વાયુકાયિકની ઉત્કર્ષથી ૩૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિ કહેવી. અહીં આઠ ભવ ગ્રહણ છે, તેમાં ચાર ભવમાં ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, બીજા ચાર ભવમાં વાયુના ૩૦૦૦ વર્ષને ચારથી ગુણતા ૧૨,૦૦૦ વર્ષ, બંને મળીને એક લાખ વર્ષ થશે. જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંભવે, ત્યાં ઉત્કર્ષથી આઠ ભવ, બીજે અસંખ્યાત. આના અનુસારે કાળ પણ કહેવો.

હવે વનસ્પતિમાંથી પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પાદ - અપ્કાયિક નવ ગમક છે. વિશેષ આ - સંસ્થાન વિવિધ પ્રકારે છે. પહેલામાં ઔદિકમાં અને છેલ્લા ગમકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક અવગાહના - X - અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ માત્ર. સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, એ રીતે સંવેદ પણ જાણવો. આ ગમકમાં ઉત્કર્ષથી આઠ ભવ ગ્રહણ, તેમાં ચાર પૃથ્વીકાયિકના, ચાર વનસ્પતિકાયિકના, તેમાં ચાર પૃથ્વી ભવમાં ઉત્કૃષ્ટમાં ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, વનસ્પતિકાયિકમાં ચાર ભવમાં ૪૦,૦૦૦ વર્ષ. બંનેથી ૧,૨૮,૦૦૦ પ્રમાણ થશે.

હવે દ્વીન્દ્રિયથી ઉત્પાદ કહે છે -

● સૂત્ર-૮૪૭ :-

જો બેઈન્દ્રિયથી ઉપજે તો શું પર્યાપ્ત બેઈન્દ્રિયથી ઉપજે કે અપર્યાપ્તથી ? ગૌતમ ! બંનેમાંથી આવીને ઉપજે. - - ભગવન્ ! જે બેઈન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકમાં ઉપજે ?

ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં ઉપજે. -
- ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત. સેવાર્ત સંઘયણ, અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ યોજન દુંડક સંસ્થાન, ત્રણ લેશ્યા, સમ્યગ્દેષ્ટિ અને મિથ્યાદેષ્ટિ, બે જ્ઞાન - બે અજ્ઞાન નિયમા, વચન અને કાયયોગી, ઉપયોગ બંને, ચાર સંજ્ઞા, ચાર ક્ષાય, બે ઇન્દ્રિય - જીહ્વા અને સ્પર્શ, ત્રણ સમુદ્ઘાત, બાકી બધું પૃથ્વીકાયિક મુજબ. વિશેષ એ કે સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત. ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષ, એ રીતે અનુબંધ. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાળ, આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ જ વક્તવ્યતા.

તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા. વિશેષ એ - ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ. કાલાદેશથી જઘન્ય ૨૨,૦૦૦ વર્ષ અને અંતર્મૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટ ૪૮ વર્ષ અધિક, ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં જઘન્ય સ્થિતિક જન્મે. તેને પણ આ જ વક્તવ્યતા ત્રણ ગમકમાં કહેવી. વિશેષ આ - સાતમાં અંતર છે. શરીરાવગાહના પૃથ્વીકાયિકવત્, માત્ર મિથ્યાદેષ્ટિ, બે અજ્ઞાન નિયમા, માત્ર કાયયોગી, સ્થિતિ - સ્થિતિ માફક, સંવેદ. પહેલા બે ગમકમાં તે પ્રમાણે જ. ત્રીજા ગમકમાં ભવાદેશથી તેમજ આઠ ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મૂર્ત અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મૂર્ત અધિક ૮૮,૦૦૦.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટકાલ સ્થિતિક જન્મે, આના પણ ઔદિક ગમક સમાન ત્રણ ગમકો કહેવા. માત્ર ત્રણ ગમકમાં સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને ૧૨ વર્ષ, એ રીતે અનુબંધ પણ છે. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી ઉપયોગથી કહેવું ચાવત્ નવમાં ગમકમાં જઘન્યથી ૧૨ વર્ષ અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૪૮ વર્ષ અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ. આટલો કાળ રહે.

જો તે ઇન્દ્રિયથી આવીને ઉપજે તો આ પ્રમાણે જ નવગમકો કહેવા. વિશેષ આ - પહેલાં ત્રણ ગમકોમાં શરીરાવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ, ત્રણ ઇન્દ્રિયો, સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૪૯ રાત્રિ દિવસ. ત્રીજા ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત. અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ - ઉત્કૃષ્ટથી ૯૬ રાત્રિદિવસ અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ. મધ્યના ત્રણ ગમકો તેમજ છે. છેલ્લા ત્રણ ગમકો તેમજ છે. વિશેષ આ - સ્થિતિ જઘન્યથી ૪૯ રાત્રિદિવસ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ સંવેદ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો.

જો ચઉરિન્દ્રિયથી આવીને ઉપજે તો એ જ રીતે નવે ગમકો કહેવા. માત્ર

આ સ્થાનોમાં અંતર છે - શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉ, સ્થિતિ-જઘન્ય અંતર્મૂર્ત-ઉત્કૃષ્ટ છ માસ. એ રીતે અનુબંધ, ચાર ઇન્દ્રિયો, બાકી પૂર્વવત્ ચાવત્ નવમાં ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્ય છ માસ અધિક ૨૨,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪-માસ અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ આટલો કાળ રહે.

જો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકથી આવીને ઉપજે તો શું સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકથી આવીને ઉપજે કે અસંજ્ઞી પંચે. થી ? ગૌતમ ! બંનેથી. - જો અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયથી તો જલચરથી આવીને ઉપજે કે ચાવત્ અપચાપ્તાથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! પચાપ્તાથી પણ અને અપચાપ્તાથી પણ આવીને ઉપજે.

ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક, જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલો કાળ ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ. - ભગવન્ ! તે જીવો ? બે ઇન્દ્રિયના ઔદિક સમાન કહેવા. માત્ર શરીરાવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૦૦ યોજન. પંચેન્દ્રિયોની સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ ગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ૮૮,૦૦૦ વર્ષાધિક ચાર પૂર્વ કોડી, આટલો કાળ રહે.

નવે ગમકોમાં કાયસંવેદ ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવગ્રહણ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણ, કાલાદેશ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો. વિશેષ આ - ત્રણ ગમકોમાં જેમ બે ઇન્દ્રિયના મધ્યમ ત્રણ ગમકો સમાન અને છેલ્લા ત્રણ ગમકોમાં પ્રથમ ત્રણ ગમક સમાન કહેવું. વિશેષ - સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્યથી પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડી, બાકી પૂર્વવત્ ચાવત્ નવમાં ગમકમાં જઘન્ય પૂર્વકોડી, ૨૨,૦૦૦ વર્ષ અધિક. ઉત્કૃષ્ટમાં ૮૮,૦૦૦ વર્ષાધિક ચાર પૂર્વકોડી, આટલો કાળ રહે.

જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકથી આવે તો સંખ્યાત વષાયુથી કે અસંખ્યાત વષાયુથી આવે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વષાયુથી જ આવે. - જો સંખ્યાત વષાયુથી આવે તો શું જલચરથી આવે ? બાકીનું અસંજ્ઞીવત્ કહેવું ચાવત્ ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે ? જેમ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર સંજ્ઞીમાં કહ્યું, તેમ અહીં કહેવું. વિશેષ એ કે - અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી હજાર યોજન. બાકી પૂર્વવત્ ચાવત્ કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત ઉત્કૃષ્ટથી ૮૮,૦૦૦ વર્ષાધિક ચાર પૂર્વકોડી, આટલો કાળ રહે.

સંવેદ, નવે ગમકોમાં અસંજ્ઞી માફક સંપૂર્ણ કહેવું. તેમાં પહેલા ત્રણ અને વચલા ત્રણ ગમકોમાં તેમ જ, પણ આ નવમાં અંતર છે - અવગાહના - જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ છે, ત્રણ લેશ્યા, મિથ્યાદેષ્ટિ, બે અજ્ઞાન, કાયયોગી, ત્રણ સમુદ્ઘાત, સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી

અંતર્મૂહૂર્ત, અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય, અનુબંધ સ્થિતિ માફક, બાકી પૂર્વવત્. છેલ્લા ત્રણે ગમકમાં-પ્રથમ ગમકવત્. માત્ર સ્થિતિ, અનુબંધ, જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંનેથી પૂર્વ કોડી, બાકી પૂર્વવત્.

● વિવેચન-૮૪૭ :-

બેઈન્દ્રિયમાં બાર યોજન કહ્યું તે શંખને આશ્રીને છે. - X - સાર્વાદન સમ્યક્ત્વ અપેક્ષાએ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ કહ્યા. આ વક્તવ્ય ઔદિક બેઈન્દ્રિયના ઔદિક પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પાત્ની છે. - X - સંવેદમાં વિશેષથી કહે છે - નવરં આદિ. આઠ ભવ ગ્રહણ, એક પદના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિપણાથી છે. ચાર ભવ બેઈન્દ્રિયમાં કરતા બાર વર્ષ પ્રમાણે ૪૮-વર્ષ થાય, તેની અધિકતા પૂર્વક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ એમ ઉત્કૃષ્ટમાં જાણવા. બીજા ગમકમાં આ જ વક્તવ્યતા છે.

- X - જઘન્ય સ્થિતિકપણે સાર્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિના અભાવે 'નો સમ્મદ્વિદ્ધિ' કહ્યું. - X - અજ્ઞાન બે કહ્યા, - X - યોગ દ્વારમાં બે યોગ કહ્યા. - X - સ્થિતિ અંતર્મૂહૂર્ત કહી, આ પ્રમાણે સૂત્ર મુજબ સાત વિશેષતા જાણવી.

કાલાદેશથી - પ્રથમ ગમકમાં ઉત્કૃષ્ટ ૪૮ વર્ષાધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, બીજામાં ચાર અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૪૮ વર્ષ, ત્રીજામાં સંવેદ લખ્યો છે.

તેઈન્દ્રિયથી તેમનો ઉત્પાદ કહે છે - અહીં ત્રીજા ગમકમાં આઠ ભવ, તેમાં ચાર તેઈન્દ્રિયભવોમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૪૯ રાત્રિદિવસ પ્રમાણથી ૧૯૬ રાત્રિદિવસ થાય. મધ્યમના ત્રણ ગમક મધ્યમના દ્વીન્દ્રિય ગમવત્ છે. સંવેદ પાછળના ત્રણ ગમકમાં ભવાદેશથી ઉત્કર્ષથી પ્રત્યેકમાં આઠ ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી પાછલા ત્રણ ગમકમાં - પહેલા અને ત્રીજા ગમકમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૯૬ રાત્રિ દિવસ અધિક ૮૮,૦૦૦ વર્ષ, બીજામાં ચાર અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૧૯૬ દિવસ.

હવે ચઉરિન્દ્રિયમાંથી તેનો ઉત્પાદ કહે છે - અવગાહનાદિમાં બેઈન્દ્રિય-તેઈન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જે વિશેષતા છે તે કહી છે - X -

પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાંથી તેનો ઉત્પાદ કહે છે - ઉત્કર્ષથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચના નિરંતર આઠ ભવો થાય. એ રીતે સમાન બીજા ભવની સાથે આઠ જ ભવ થાય માટે ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ કહ્યા. કાલાદેશથી પહેલા ગમકમાં કાળથી સંવેદ સૂત્રમાં દર્શાવેલ જ છે. બીજામાં ઉત્કૃષ્ટ ચાર અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વ કોટી, ત્રીજામાં ૧૦૮૮ આદિ સૂત્રાનુસાર જાણવા.

હવે સંજી પંચેન્દ્રિયમાંથી આવીને ઉપજે તે કહે છે, સંવેદ નવે ગમોમાં જેમ અસંજીનો છે, તેમજ નિરવશેષ અહીં કહેવો. અસંજી અને સંજીનો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારને જઘન્યાયુ અંતર્મૂહૂર્ત અને ઉત્કર્ષથી પૂર્વકોટી આયુ છે. લન્દ્ધિ - પરિમાણ, સંહનનાદિ પ્રાપ્તિ. - X - X - જે રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર છે, તેની જેમ મધ્યમ ગમકમાં આ જ લન્દ્ધિ છે. માત્ર નવ સ્થાને અંતર છે, તે સ્થાનો આ છે - અવગાહના, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, અજ્ઞાન, યોગ, સમુદ્ઘાત, સ્થિતિ, અધ્યવસાય, અનુબંધ. - હવે મનુષ્ય વિશે કહે છે-

● સૂત્ર-૮૪૮ :-

જો મનુષ્યથી આવીને (પૃથ્વીકાયિકમાં) ઉપજે, તો શું સંજી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે કે અસંજી. થી ? ગૌતમ ! બંનેમાંથી ઉપજે.

ભગવન્ ! અસંજી મનુષ્ય, જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલી કાળ સ્થિતિથી ઉપજે ? અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચની જઘન્ય કાળસ્થિતિના ત્રણ ગમકો કહ્યા, તેમ આના ઔદિક ત્રણ ગમકો તે પ્રમાણે જ સંપૂર્ણ કહેવા. બાકીના છ ન કહેવા.

જો સંજી મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી આવીને ઉપજે કે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી ? ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કથી.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુવાળાથી ઉપજે તો પર્યાપ્તાથી આવીને ઉપજે કે અપર્યાપ્તાથી ? ગૌતમ ! પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત. બંનેથી.

ભગવન્ ! સંજી મનુષ્ય, જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિકમાં. - - ભગવન્ ! તે જીવો ? રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર જેમ કહ્યા, તેમ ત્રણે ગમકમાં પ્રાપ્તિ કહેવી. વિશેષ આ - અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્ય ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્. સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી, એ રીતે અનુબંધ, સંવેદ, નવે ગમકમાં સંજી પંચેન્દ્રિયવત્ છે. મધ્યમ ત્રણ ગમકમાં પ્રાપ્તિ સંજી પંચેન્દ્રિય માફક છે, બાકી બધું સંપૂર્ણ તેમજ કહેવું. છેલ્લા ત્રણ ગમક, ઔદિક ગમ માફક કહેવા. વિશેષ એ કે - અવગાહના જઘન્યા ૫૦૦ ધનુષ્, ઉત્કૃષ્ટી-૫૦૦ ધનુષ્. સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યા અને ઉત્કૃષ્ટી બંને પૂર્વકોટી. બાકી પૂર્વવત્. માત્ર પાછલા ગમકોમાં સંખ્યાતા જ ઉપજે છે.

જો દેવથી આવીને ઉપજે તો શું ભવનવાસી દેવથી આવીને ઉપજે કે વ્યંતર-જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! ચારેથી.

જો ભવનવાસી દેવથી આવીને ઉપજે તો અસુરકુમાર ભવનવાસીથી આવીને ઉપજે કે યાવત્ સ્તનિતકુમારથી ? ગૌતમ ! દશેથી.

ભગવન્ ! જે અસુરકુમાર પૃથ્વીકાયિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય તો કેટલાં કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ૨૨,૦૦૦ વર્ષ. - - ભગવન્ ! તે જીવો ? પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવોના શરીર કયા સંઘયણે છે ? ગૌતમ ! છ સંઘયણ, અસંઘયણી યાવત્ પરિણમે છે. - - ભગવન્ ! તે જીવોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? ગૌતમ ! બે બેદે - ભવદારણીય અને ઉત્તરવૈકિય. તેમાં જે ભવદારણીય છે, તે જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી સાત રત્ની, તેમાં જે ઉત્તરવૈકિય છે, તે જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્ય ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી

૧૦૦૦ યોજના. - - ભગવન્ ! તે જીવોના શરીર કયા આકારે છે ? ગૌતમ ! બે બેટે - ભવધારણીય, ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય છે તે સમયતુરસ્ત સંસ્થિત છે. જે ઉત્તરવૈક્રિય છે, તે વિવિધાકારે છે.

લેશ્યા ચાર, દૈષ્ટિ ત્રણે, ત્રણ જ્ઞાન નિયમા - ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ. યોગ ત્રણે, ઉપયોગ બંને, ચાર સંજ્ઞા, ચાર કષાય, પાંચ સમુદ્ઘાત, બંને વેદના, સ્ત્રી અને પુરુષ વેદ, સ્થિતિ જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી સાતિરેક સાગરોપમ, અધ્યવસાય અસંખ્ય-પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બંને. અનુબંધ સ્થિતિ મુજબ, ભવાદેશથી બે ભવ ગ્રહણ, કાલાદેશથી અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ જઘન્યા અને ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષાધિક સાગરોપમ.

આ પ્રમાણે નવે ગમકો જાણવા, માત્ર મધ્યના અને છેલ્લા ત્રણે ગમકોમાં અસુરકુમારોની સ્થિતિ વિશેષ જાણવી, બાકી ઔદિક મુજબ પ્રાપ્તિ. કાયસંવેદ જાણવો જોઈએ. બધે બે ભવગ્રહણ યાવત્ નવમાં ગમકમાં કાલાદેશથી જઘન્યા ૨૨,૦૦૦ વર્ષાધિક સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ.

જે નાગકુમાર પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય તેમાં આ જ વક્તવ્યતા યાવત્ ભવાદેશ. વિશેષ આ - જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી દેશોન બે પલ્યોપમ, એ રીતે અનુબંધ પણ છે કાલાદેશથી અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષાધિક દેશોન બે પલ્યોપમ. એ રીતે નવે ગમકો અસુરકુમારના ગમક સમાન છે. માત્ર સ્થિતિ કાલાદેશથી જાણવી. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત આ કહેવું.

જે વ્યંતરથી આવીને ઉપજે તો શું પિશાયથી આવીને કે યાવત્ ગંધર્વથી ? ગૌતમ ! પિશાય યાવત્ ગંધર્વ, બધાંથી ઉપજે.

ભગવન્ ! વ્યંતર દેવ જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તેના અસુરકુમાર સમાન નવે ગમકો કહેવા. વિશેષ આ - સ્થિતિ અને કાલાદેશ જાણવો. સ્થિતિ જઘન્યા ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટી પલ્યોપમ.

જે જ્યોતિષ્ક દેવોથી આવીને ઉપજે તો શું ચંદ્રવિમાનથી આવીને ઉપજે કે તારાવિમાનથી ? ગૌતમ ! તે પાંચેથી. - - ભગવન્ ! જે જ્યોતિષ્ક દેવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય? અસુરકુમારવત્ લબ્ધિ કહેવી. માત્ર એક તેજોલેશ્યા છે. ત્રણ જ્ઞાન - ત્રણ અજ્ઞાન નિયમા. સ્થિતિ - જઘન્યા પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ. ઉત્કૃષ્ટી ૧૦૦૦ વર્ષ અધિક પલ્યોપમ. એ રીતે અનુબંધ. કાલાદેશથી જઘન્યા અંતર્મૂહૂર્ત અધિક પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષાધિક પલ્યોપમ. આ રીતે બાકીના આઠ ગમકો પણ કહેવા. માત્ર સ્થિતિ, કાલાદેશ જાણવો.

જે વૈમાનિક દેવોથી આવીને ઉપજે તો શું કલ્પોપગથી કે કલ્પાતીતથી આવીને ? ગૌતમ ! કલ્પોપગથી, કલ્પાતીતથી નહીં.

જે કલ્પોપગથી આવીને ઉપજે, તો શું સૌધર્મકલ્પથી કે યાવત્

અચ્યુતકલ્પથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પથી આવીને ઉપજે, સનત્કુમારાદિ કલ્પથી આવીને નહીં.

ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પથી આવીને જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે, તે કેટલો કાળ? જ્યોતિષ્ક ગમક માફક જાણવું. વિશેષ આ - સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્યથી પલ્યોપમ - ઉત્કૃષ્ટી બે સાગરોપમ. કાલાદેશથી અંતર્મૂહૂર્ત અધિક પલ્યોપમ અને ઉત્કૃષ્ટી ૨૨,૦૦૦ વર્ષાધિક બે સાગરોપમ. એ રીતે બાકીના આઠ ગમકો કહેવા. વિશેષ આ - સ્થિતિ અને કાલાદેશ જાણવો જોઈએ.

ભગવન્ ! ઈશાનદેવથી જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય એ રીતે ઈશાનદેવથી પણ નવ ગમકો કહેવા. માત્ર સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્યથી સાતિરેક પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટી સાતિરેક બે સાગરોપમ. બાકી પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨) યાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૮૪૮ :-

एवं - જેમ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચના જઘન્ય સ્થિતિક ત્રણ ગમો છે. તેમજ તેના પણ ત્રણ ઔદિક ગમો અજઘન્યોત્કૃષ્ટ સ્થિતિપણાથી થાય છે. સંમૂર્ષમ મનુષ્યોને બીજા છ ગમો ન સંભવે. હવે સંજ્ઞી મનુષ્ય આશ્રીને કહે છે - - X - અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યેય ભાગ છે, સ્થિતિ - X - અંતર્મૂહૂર્ત છે. સંવેદ - નવે ગમોમાં જેમ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનાર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચનો કહ્યો તેમ કહેવો. - X - સ્થિતિ પ્રમાણ જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટી. મધ્યમમાં જઘન્ય સ્થિતિક ત્રણ ગમમાં લબ્ધિ, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચના ત્રણ ગમમાં કહી તેમ જ અહીં કહેવી - X - ઔદિક ગમમાં જ અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ રૂપ અવગાહના અને અંતર્મૂહૂર્તરૂપ સ્થિતિ કહી, તે અહીં ન કહેવી.

હવે 'દેવ'થી તેનો અહીં ઉત્પાદ કહે છે. 'છ સંઘચણ' આદિ, અહીં યાવત્ શબ્દથી-અસ્થિ નહીં, શિરા નહીં, સ્નાયુ નહીં. સંઘચણ નહીં, જે ઈષ્ટ-કાંત-પ્રિય-મનોહર-મણામ પુદ્ગલો તે તેમને શરીર રૂપે ઈત્યાદિ - X - X - ભવધારણીયની અવગાહના જેવી સૂક્ષ્મતા ઉત્તર વૈક્રિયની અવગાહનામાં હોતી નથી. જે ઉત્તર વૈક્રિય શરીર છે, તેમાં ઈચ્છાવશ સંસ્થાન રચાતા હોવાથી વિવિધ આકારવાળું કહ્યું છે.

જે અસુરકુમાર અસંજ્ઞીથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં વિભંગના અભાવથી ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ એમ કહ્યું. જહન્નેણ - અહીં ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અસુરકુમારમાં, અંતર્મૂહૂર્ત પૃથ્વીકાયિકમાં જાણવા. - X - X - સંવેદકાળ ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ મુજબ જ જાણવો, કેમકે પૃથ્વીકાયથી ઉદ્વર્તીને અસુરકુમારમાં ઉત્પાદ ન થાય. સ્થિતિ વિશેષથી કહે છે - મધ્યમ ગમકમાં જઘન્યથી અસુરકુમારોની ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, અંત્ય ગમકોમાં સાધિક સાગરોપમ.

જ્યોતિષ્ક દંડકમાં - અસંજ્ઞી ન ઉપજે, સંજ્ઞી પણ ઉત્પત્તિ સમયે જ સમ્યગ્દૈષ્ટિને મત્યાદિ ત્રણ જ્ઞાનો અને બીજાને મત્યજ્ઞાનાદિ ત્રણ અજ્ઞાનો હોય છે. - X - X -

તારક દેવદેવીને આશ્રીને પત્યોપમનો આઠમો ભાગ સ્થિતિ કહી છે. ઉત્કૃષ્ટ સાધિક પત્યોપમ ચંદ્રને આશ્રીને છે.

વૈમાનિકથી ઉત્પાદાદિ બધું પૂર્વોક્તાનુસાર જાણવું.

❁ ઉદ્દેશા-૧૩ થી ૧૬ - “અપ્કાય આદિ” ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૪૯ થી ૮૫૨ :- [અનુક્રમે ઉદ્દેશા ૧૩ થી ૧૬]

[૮૪૯] ભગવન્ ! અપ્કાયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? જેમ પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે તેમ, યાવત્ ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે અપ્કાયિકમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦૦ વર્ષની સ્થિતિવાળામાં ઉપજે, એ રીતે પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશક સદેશ કહેવું. માત્ર સ્થિતિ, સંવેદ જાણવો બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

[૮૫૦] ભગવન્ ! તેઉકાયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પૃથ્વીકાયિકના ઉદ્દેશામાં કહ્યું તેમ કહેવું. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા. દેવમાંથી આવી ન ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨)

[૮૫૧] ભગવન્ ! વાયુકાયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! તેઉકાયિક ઉદ્દેશક મુજબ જાણવું. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા. - X -

[૮૫૨] ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? પૃથ્વીકાયિક સમાન ઉદ્દેશો કહેવો. માત્ર વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયમાં ઉપજે ત્યારે પહેલા, બીજા, ચોથા, પાંચમાં ગમકમાં પરિમાણ આ છે - પ્રતિ સમય, નિરંતર અનંતા ઉપજે, ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી અનંતા ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ રહે. બાકીના પાંચ ગમકો આઠ ભવગ્રહણવાળા તેમજ છે. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. ભગવન્ ! તે એમજ છે - એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૪૯ થી ૮૫૨ :-

ઉદ્દેશા-૧૩માં નથી લખતા. ૧૪-માં લખીએ છીએ - દેવોથી ઉદ્ભવને તેઉકાયમાં ન ઉપજે. એ પ્રમાણે ૧૫-માં પણ જાણવું.

ઉદ્દેશા-૧૬માં લખે છે - જાહેં આદિ દ્વારા વનસ્પતિના જ અનંતોનું ઉદ્ભવન કહ્યું, અન્ય નહીં. બાકી બધામાં તો અસંખ્યાત્વ જ છે, તથા અનંતોનો ઉત્પાદ વનસ્પતિમાં જ - X - X - કહ્યો. અહીં પહેલા, બીજા, ચોથા, પાંચમા ગમકમાં અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભાવથી, અનંતા ઉપજે તેમ કહ્યું. બાકી પાંચ ગમકોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભાવથી એક કે બે આદિ કહ્યા, તેમાં જ પહેલા, બીજા, ચોથા, પાંચમામાં અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિત્વથી ઉત્કર્ષથી ભવાદેશથી અનંત ભવગ્રહણ કહેવા. કાલાદેશથી અનંતકાળ. બાકીમાં આઠ ભવગ્રહણ કેમકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અભાવ છે. સ્થિતિ, સંવેદની વૃત્તિ સરળ છે.

❁ ઉદ્દેશા-૧૭ થી ૧૯ - “બેઈન્દ્રિયાદિ” ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૫૩ થી ૮૫૫ :-

[૮૫૩] ભગવન્ ! બેઈન્દ્રિય જીવ ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? યાવત્ હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે બેઈન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? પૂર્વોક્ત પૃથ્વીકાયનું કથન કહેવું યાવત્ કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ભવગ્રહણ એટલો કાળ રહે. એ રીતે તેમાં ચાર ગમકોમાં સંવેદ જાણવો. બાકીના પાંચ ગમકોમાં તે રીતે જ આઠ ભવો છે - - એ રીતે યાવત્ ચઉરિન્દ્રિય સુધી ચારમાં સંખ્યાત ભવો, પાંચમાં આઠ ભવો છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક અને મનુષ્યોમાં તે રીતે આઠ ભવો છે. દેવો ચ્યવીને બેઈન્દ્રિયોમાં ન ઉપજે. સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨)

[૮૫૪] ભગવન્ ! તેઈન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? તેઈન્દ્રિયો, બેઈન્દ્રિયના ઉદ્દેશ માફક કહેવા. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. તેઉકાય સાથે તૃતીયગમમાં ઉત્કૃષ્ટ ૨૦૮ રાત્રિદિવસ અને બેઈન્દ્રિય સાથે તૃતીય ગમમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૯૬ રાત્રિ-દિવસ અધિક ૪૮ વર્ષ થાય. તેઈન્દ્રિયો સાથે ત્રીજા ગમમાં ઉત્કૃષ્ટ ૩૯૨ રાત્રિદિવસ થાય. આ પ્રમાણે સંજી મનુષ્ય સુધી સર્વત્ર જાણવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે - એમ જ છે.

[૮૫૫] ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? જેમ તેઈન્દ્રિયના ઉદ્દેશક કહ્યો તેમ જ ચતુરિન્દ્રિયને પણ કહેવા. વિશેષ એ કે - સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨).

● વિવેચન-૮૫૩ થી ૮૫૫ :-

જે પૃથ્વીકાયિકની પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પતિ તે લબ્ધિ, પૂર્વોક્ત બેઈન્દ્રિયોમાં પણ તે જ છે. તે જ ચાર ગમકોમાં પહેલા-બીજા-ચોથા-પાંચમાં લક્ષણરૂપ અને બાકીના પાંચ તૃતીય આદિ. જે રીતે પૃથ્વીકાયિક સાથે બેઈન્દ્રિયનો સંવેદ કહ્યો, તેમજ અપ્, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયો સાથે સંવેદ કહેવો. પૂર્વોક્ત ચાર ગમકોમાં ભવાદેશથી સંખ્યાત ભવો, બાકી પાંચમાં આઠ ભવ. કાલાદેશથી જે જેની સ્થિતિ, તેના સંયોજનથી સંવેદ કહેવો. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યો સાથે બેઈન્દ્રિયનો તે જ રીતે બધા ગમકોમાં આઠ ભવો કહેવા. [શતક-૨૪નો ઉદ્દેશો-૧૭ પૂર્ણ થયો] હવે ૧૮-મો -

સ્થિતિ - તેઈન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થનારનું પૃથ્વી આદિનું આયુ, સંવેદ - તેઈન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થનાર પૃથ્વી આદિ અને તેઈન્દ્રિયોની સ્થિતિનો સંયોગ. તેઉકાય સાથે તેઈન્દ્રિયોના સ્થિતિ સંવેદ ૨૦૮ રાત્રિદિવસો કઈ રીતે ? ઔદિક તેઉકાયિકનો ચાર ભવોમાં ઉત્કર્ષથી ત્રણ અહોરાત્ર માનત્વથી બાર અહોરાત્ર, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં તેઈન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ચાર ભવમાં ૪૯ના પ્રમાણથી ૧૯૬ રાત્રિદિવસના સંયોગથી ૨૦૮ થાય.

નેઈન્દ્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૨-વર્ષ પ્રમાણ, તેથી ચાર ભવોમાં ૪૮ વર્ષ થાય. તેઈન્દ્રિયના ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ-૪૯ રાત્રિ-દિવસનું પ્રમાણ છે. ચાર ભવોમાં તે ૧૯૬ દિવસ થાય છે. તે બંનેનો સંયોગ કરવો.

તેઈન્દ્રિયના ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટ-૪૯ અહોરાત્ર, આઠ ભવમાં ૩૯૨ થાય. એ રીતે બધે જાણવું. આ રીતે ચતુરિન્દ્રિયથી મનુષ્યપર્યન્ત સાથે તેઈન્દ્રિયના ત્રીજા ગમનો સંવેદ કરવો તેમ સૂચવ્યું. - X - X - ઈત્યાદિ. પહેલો આદિ ચાર ગમનો સંવેદ તો ભવાદેશથી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ભવ ગ્રહણ રૂપ છે, કાલાદેશથી તે સંખ્યાત કાળરૂપ છે. [ઉદ્દેશ-૧૮, ૧૯માં કંઈ લખેલ નથી.]

❁ ઉદ્દેશ-૨૦-“તિર્યચ પંચેન્દ્રિય” ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૫૬ :-

ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક, ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? શું નૈરચિકથી યાવત્ દેવથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! ચારેથી આવીને ઉપજે.

જો નૈરચિકથી આવીને ઉપજે તો શું રત્નપ્રભા યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વી નૈરચિકથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! સાતે નરકથી આવીને

ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિક, જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાં ઉપજવાને યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોડી આયુવાળામાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે ? અસુરકુમારની વક્તવ્યતા મુજબ કહેવું. વિશેષ એ કે - સંઘયણમાં અનિષ્ટ, અકાંત યાવત્ પુદ્ગલો પરિણમે છે. અવગાહના બે ભેદે - ભવધારણીય, ઉત્તરચૈકિય. તેમાં જે ભવધારણીય છે, તે જઘન્યે અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ્, ત્રણ રત્ની, છ અંગુલ છે. તેમાં જે ઉત્તરચૈકિય છે, તે જઘન્યે અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી ૧૫-ધનુષ્, અટીરત્ની છે.

ભગવન્ ! તે જીવોના શરીરો ક્યાં આકારે છે ? ગૌતમ ! તે બે ભેદે - ભવધારણીય, ઉત્તરચૈકિય. તેમાં જે ભવધારણીય છે તે હુંડક સંસ્થિત છે. જે ઉત્તરચૈકિય છે, તે પણ હુંડક સંસ્થાને છે.

તેમને એક કાપોતલેશ્યા, ચાર સમુદ્ધાત, માત્ર નપુંસકવેદ, સ્થિતિ - જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમ છે, અનુબંધ એમ જ છે. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ છે. કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૧૦,૦૦૦ વર્ષ. ઉત્કૃષ્ટી ચાર પૂર્વકોડી અધિક ચાર સાગરોપમ છે - આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મૂહૂર્ત સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય. બાકી પૂર્વવત્. વિશેષ આ - કાલાદેશથી જઘન્ય પૂર્વવત્, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ચાર સાગરોપમ. આટલો

કાળ રહે. એ રીતે બાકીના સાતે ગમકો જે રીતે નૈરચિક ઉદ્દેશકમાં સંજી પંચેન્દ્રિય સાથે નૈરચિકો છે તે મુજબ કહેવા. મધ્યમ ત્રણ ગમકો અને છેલ્લા ત્રણ ગમકોમાં સ્થિતિમાં વિશેષતા છે. બાકી પૂર્વવત્ બધે જ સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા.

ભગવન્ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી નૈરચિકો ? જેમ રત્નપ્રભામાં નવ ગમકો કહ્યા, તેમ અહીં પણ કહેવા. માત્ર શરીરાવગાહના અવગાહના સંસ્થાન પદ મુજબ કહેવી. ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન નિયમા. સ્થિતિ, અનુબંધ પૂર્વે કહ્યા છે. એ રીતે નવે ગમક ઉપયોગપૂર્વક કહેવા. એ રીતે છટ્ટી પૃથ્વી સુધી કહેવું. વિશેષ એ કે - અવગાહના, લેશ્યા, સ્થિતિ, અનુબંધ, સંવેદ જાણવા.

ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીનૈરચિકો ? એ રીતે નવ ગમકો કહેવા. વિશેષ આ - અવગાહના, સ્થિતિ, અનુબંધ જાણી લેવા. સંવેદ - ભવાદેશથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી છ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ.

પહેલા છ એ ગમકમાં જઘન્યથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટી છ ભવ ગ્રહણ, છેલ્લા ત્રણ ગમકોમાં જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટા ચાર ભવગ્રહણ.

નવે ગમકોમાં લબ્ધિ પ્રથમ ગમક મુજબ છે. વિશેષ એ કે - સ્થિતિ વિશેષ છે. કાલાદેશથી બીજા ગમકમાં જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૬૬-સાગરોપમ આટલો કાળ રહે. ત્રીજા ગમકમાં જઘન્યથી પૂર્વકોડી અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વ કોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ. પાંચમાં ગમકમાં જઘન્ય પૂર્વવત્, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૬૬-સાગરોપમ, છઠ્ઠા ગમકમાં જઘન્ય પૂર્વકોડી અધિક ૨૨-સાગરોપમ. ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ. સાતમાં ગમકમાં જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી બે પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ. આઠમાં ગમકમાં જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી બે અંતર્મૂહૂર્ત અધિક ૬૬-સાગરોપમ. નવમાં ગમકમાં જઘન્ય પૂર્વકોડી અધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી બે પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ છે.

જો તિર્યચયોનિકથી આવીને ઉત્પન્ન થાય તો શું એકેન્દ્રિયથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ઉપપાદ પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશકવત્ કહેવો યાવત્ ભગવન્ ! જે પૃથ્વીકાયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મૂહૂર્ત સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વ કોડી આયુવાળામાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો એ રીતે પરિમાણાદિ અનુબંધ પર્યન્ત જેમ પોતાના સ્વસ્થાનમાં વક્તવ્યતા છે, તે બધી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાં પણ ઉત્પન્ન થનારની કહેવી. વિશેષ એ કે નવે ગમકોમાં પરિમાણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાતમાં ઉપજે છે. ભવાદેશથી નવે ગમકોમાં જઘન્યથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવગ્રહણ. બાકી પૂર્વવત્. કાલાદેશથી

બંને સ્થિતિ કરવી.

જો અપ્કાયથી આવીને ઉપજે તો એ પ્રમાણે અપ્કાય પણ જાણવું. - આ પ્રમાણે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયનો ઉપપાત્ કહેવો. વિશેષ એ કે - બધે જ પોત-પોતાની લબ્ધિ કહેવી. નવે ગમકોમાં ભવાદેશથી જઘન્યથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી બંને સ્થિતિ બધામાં કરવી. જેમ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારની લબ્ધિ તેમજ સર્વત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો.

જો પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી આવીને ઉપજે તો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી ઉપજે કે અસંજ્ઞીથી ? ગૌતમ ! આ બંને ભેદો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારની માફક યાવત્ હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક, જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી, પલ્ચોપમનો અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિમાં. - x - બાકી જેમ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજ્ઞીને સંપૂર્ણ તેમજ કહેવું યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પલ્ચોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ અધિક કાળ રહે.

બીજા ગમકમાં આ જ લબ્ધિ છે વિશેષ આ - કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોડી.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાલ સ્થિતિકમાં ઉપજે તો જઘન્ય પલ્ચોપમના અસંખ્ય ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો એ પ્રમાણે જે રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજ્ઞીને તેમજ સંપૂર્ણ કહેવા યાવત્ કાલાદેશ. વિશેષ એ - પરિમાણમાં જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટા સંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય. બાકી પૂર્વવત્.

તે જ પોતાની જઘન્ય કાલ સ્થિતિક, જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી આયુવાળામાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે જીવો બાકી બધું જેમ આ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારને મધ્યના ત્રણ ગમકમાં છે, તેમ અહીં પણ મધ્યમ ત્રણ ગમકોમાં કહેવું યાવત્ અનુબંધ. ભવાદેશથી જઘન્યથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વ કોડી.

તે જ જઘન્યકાલ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય, આ જ વક્તવ્યતા. વિશેષ એ કે - કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ આઠ અંતર્મુહૂર્ત.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન જઘન્ય પૂર્વ કોડી આયુષકમાં, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ ઉપજે. આ જ વક્તવ્યતા છે. વિશેષ એ કે - કાલાદેશથી જાણી લેવું.

તે જ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં જન્મે, તો સંપૂર્ણ પ્રથમ ગમક વક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ એ કે - સ્થિતિ, જઘન્ય પૂર્વકોડી ઉત્કૃષ્ટ પણ પૂર્વકોડી બાકી પૂર્વવત્. કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટથી

પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ અધિક પલ્ચોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉપજે તો આ જ વક્તવ્યતા, જેમ સાતમાં ગમકમાં છે. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વ કોડી, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વ કોડી.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્ચોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ. એ પ્રમાણે જેમ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજ્ઞીના નવ ગમક છે, તેમ સંપૂર્ણ કહેવા યાવત્ કાલાદેશ. વિશેષ એ કે - પરિમાણ જેમ આના જ ત્રીજા ગમકમાં છે તેમ.

જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાં ઉપજે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુ કે અસંખ્યાત ? ગૌતમ ! સંખ્યાત અસંખ્યાત નહીં. જો સંખ્યાત યાવત્ શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત કે અસંખ્યાતમાં ? બંનેમાં ઉપજે.

સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલી સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્ચોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે બાકીનું જેમ આના સંજ્ઞીના રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર પહેલા ગમક માફક કહેવું. માત્ર અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી ૧૦૦૦ યોજન, બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્ચોપમ અને પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ અધિક કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય, આ જ વક્તવ્યતા, વિશેષ એ કે - કાલાદેશથી જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોડી અને ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક છે. - - - તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિમાં - જઘન્ય ત્રણ પલ્ચોપમ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય. ઉત્કૃષ્ટ પણ તે જ છે. આ જ વક્તવ્યતા છે. વિશેષ એ કે પરિમાણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય. અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૦૦ યોજન. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબંધ. ભવાદેશથી બે ભવ, કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક ત્રણ પલ્ચોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્ચોપમ અને પૂર્વકોડી અધિક.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક જન્મે તો જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી આયુવાળામાં જન્મે, લબ્ધિ - આના સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયિકના ઉત્પન્ન થનારના મધ્યમ ત્રણ ગમકમાં છે તેમ અહીં પણ મધ્યના ત્રણ ગમકોમાં કહેવી. સંવેદ - અસંજ્ઞી મધ્યમ ત્રણ ગમકમાં છે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાલ સ્થિતિકમાં જન્મે તો પ્રથમ ગમક મુજબ કહેવું. વિશેષ આ - સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી. કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વકોડી. ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્ચોપમ અને પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ અધિક.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર

કાલાદેશથી જઘન્યા પૂર્વકોડી અંતર્મૂર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વ કોડી.

તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને પલ્લોપમ સ્થિતિ, બાકી પૂર્વવત્. માત્ર પરિમાણ, અવગાહના આના ત્રીજા ગમક મુજબ છે. ભવાદેશથી બે ભવ ગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્યા પૂર્વકોડી અધિક ત્રણ પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ રહે.

જો મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય તો શું સંજ્ઞામાં કે અસંજ્ઞામાં ? ગૌતમ ! બંનેમાં. ભગવન્ ! અસંજ્ઞામનુષ્ય જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી આયુવાળામાં ઉપજે. લબ્ધિ-ત્રણે ગમકોમાં પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારની માફક છે. સંવેદ - અહીં અસંજ્ઞા પંચેન્દ્રિયના મધ્યમ ત્રણ ગમક મુજબ સંપૂર્ણ કહેવો.

જો સંજ્ઞા મનુષ્યમાં ઉપજે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કમાં ઉપજે કે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કમાં ? ગૌતમ ! સંખ્યાતમાં, અસંખ્યાતમાં નહીં.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુવાળામાં ઉપજે તો શું પર્યાપ્તાં કે અપર્યાપ્તામાં ? ગૌતમ ! બંનેમાં. - - ભગવન્ ! સંજ્ઞા મનુષ્ય, જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉપજવાને યોગ્ય હોય, તે કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે.

ભગવન્ ! તે લબ્ધિ, અહીંના સંજ્ઞા મનુષ્યના પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનાર પ્રથમ ગમક મુજબ યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટા પૂર્વકોડી અધિક ત્રણ પલ્લોપમ.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ જ વસ્તવ્યતા છે. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્ય બે અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ચાર અંતર્મૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોડી છે.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને ત્રણ પલ્લોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. પૂર્વોક્ત વસ્તવ્યતા કહેવી. માત્ર અવગાહના જઘન્યથી અંગુલ પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્, સ્થિતિ જઘન્ય માસ પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોડી. એ પ્રમાણે અનુબંધ પણ છે. ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્ય માસ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી અધિક ત્રણ પલ્લોપમ, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં જઘન્ય કાળ સ્થિતિકં જન્મે, જેમ સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકના પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકમાં ઉત્પન્ન થનારના મધ્યમ ત્રણ ગમકમાં વસ્તવ્યતા કહી, તે જ અહીં મધ્યમ ત્રણ ગમકમાં કહેવી. વિશેષ આ - પરિમાણ-ઉત્કૃષ્ટા સંખ્યાતા ઉપજે, બાકી પૂર્વવત્.

તે સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં જન્મે, બધી વસ્તવ્યતા પહેલા ગમ મુજબ કહેવી. માત્ર અવગાહના-જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ-૫૦૦ ધનુષ્ સ્થિતિ, અનુબંધ

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી. બાકી તેમજ યાવત્ ભવાદેશ. કાલાદેશથી જઘન્ય અંતર્મૂર્ત અધિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમ-આટલો કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય, આ જ વસ્તવ્યતા. વિશેષ આ - કાલાદેશથી જઘન્યા અંતર્મૂર્ત અધિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટી ચાર અંતર્મૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોડી કાળ રહે.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમ, આ જ લબ્ધિ સાતમા ગમક મુજબ છે. ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્યા પૂર્વકોડી અધિક ત્રણ પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ આ જ કાળ. ગમનાગમન કરે.

જો દેવમાંથી આવીને ઉપજે તો શું ભવનવાસી દેવથી કે વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક દેવથી ઉપજે ? ગૌતમ ! ચારેથી ઉપજે.

જો ભવનવાસીથી આવીને ઉપજે તો શું અસુરકુમારથી કે યાવત્ સ્તનિતકુમારથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! દશેમાંથી આવીને ઉપજે.

ભગવન્ ! જે અસુરકુમાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યા અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટી પૂર્વકોડી આયુવાળામાં ઉપજે. - - અસુરકુમારોની લબ્ધિ નવે ગમકોમાં, પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારની માફક કહેવી. એ રીતે યાવત્ ઈશાન દેવની લબ્ધિ કહેવી. ભવાદેશથી સર્વત્ર આઠ ભવગ્રહણ ઉત્કૃષ્ટથી, જઘન્યથી બે ભવસ્થિતિ, સંવેદ સર્વત્ર જાણી લેવો.

ભગવન્ ! જે નાગકુમાર પંચેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તો આ જ વસ્તવ્યતા. વિશેષ એ કે - સ્થિતિ, સંવેદ જાણી લેવા યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધી આમ કહેવું.

જો વ્યંતરમાં ઉપજે તો શું પિશાચમાં ? પૂર્વવત્ યાવત્ હે ભગવન્ ! જે વ્યંતર પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય ? પૂર્વવત્ જ. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવી.

જો જ્યોતિષ્કમાં ઉપજે ? તેમ જ જાણવું. યાવત્ જે જ્યોતિષ્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, આ જ વસ્તવ્યતા કહેવી જે પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશમાં કહી, નવે ગમકમાં આઠ ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્યા અંતર્મૂર્ત અધિક આઠ પલ્લોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોડી ચાર લાખ વર્ષ અધિક ચાર પલ્લોપમ કાળ રહે. એ રીતે નવે ગમકમાં સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો.

જો વૈમાનિક દેવમાં ઉપજે તો શું કલ્પોપકથી કે કલ્પાતીત ? ગૌતમ ! કલ્પોપક વૈમાનિકથી આવીને ઉપજે, કલ્પાતીતથી નહીં.

જો કલ્પોપકથી યાવત્ સહસ્રાર કલ્પોપક વૈમાનિક દેવથી આવીને ઉપજે, પણ આનંત યાવત્ અચ્યુત કલ્પોપકથી આવીને નહીં.

ભગવન્ ! સૌધર્મ દેવ, જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટી આયુમાં, બાકી નવે ગમકોમાં પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશક મુજબ જાણવું. વિશેષ આ - નવ ગમકમાં જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણ, સ્થિતિ અને કાલાદેશ જાણી લેવો. એ રીતે ઈશાન દેવમાં પણ કહેવું. એ રીતે આ કમથી બાકીના યાવત્ સહસ્રાર દેવોનો ઉત્પાદ કહેવો. માત્ર અવગાહના, “અવગાહના સંસ્થાન” પદ મુજબ કહેવી, લેશ્યા સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોકમાં એક જ પદ્મલેશ્યા, પછીનાને એક જ શુક્લલેશ્યા, વેદમાં સ્ત્રી, પુરુષવેદક, આયુ, અનુબંધ સ્થિતિપદ મુજબ. બાકીનું ઈશાનક મુજબ. કાય સંવેદ જાણી લેવો.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૫૬ :-

નારકોમાં અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ન ઉપજે, તેથી ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટી આયુ કહ્યું. પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનાર અસુરકુમારોની જે વક્તવ્યતા - પરિમાણાદિ પૂર્વે કહ્યા, તે જ અહીં નારકોના પંચેન્દ્રિયતિર્યચમાં ઉત્પન્ન થનારના કહેવા. - X - ઉત્પત્તિ સમયાશ્રીને “જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ” એમ કહ્યું. ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ્ તે ૧૩માં પ્રતર આશ્રીને છે. પહેલા પ્રસ્તટાદિમાં આ પ્રમાણે - (૧) રત્ની, (૨) ત્રણ હાથ, પછી પ્રત્યેકમાં સાડા છપ્પન અંગુલની વૃદ્ધિ કહેવી. - - ભવધારણીય અવગાહનામાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સૂત્રમાં કહી, તેનાથી બમણી-૧૫ ધનુષ્ ઉત્તર વૈકિચની જાણવી. - X - દંષ્ટિ આદિ, અસુરકુમારોની માફક કહેવી. - X - બાકી ઔધિક પહેલા ગમ મુજબ છે. આ રીતે બાકીના સાતે ગમો કહેવા. - આ રીતે નારકોની જેવી જઘન્યાદિ સ્થિતિ પહેલા ત્રણ ગમકમાં કહી, તેવી જ મધ્ય અને છેલ્લામાં હોય ? જેમ નૈરચિક ઉદ્દેશકમાં પહેલા સંજી પંચેન્દ્રિય સાથે નારકોનું વચલા અને છેલ્લા ત્રણ ગમકોમાં સ્થિતિ વૈવિધ્ય છે, તેમ અહીં પણ કહેવું.

શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞાપના પદ-૨૧-મુજબ છે. - X - X - બીજી આદિ નરકમાં સંજી જ ઉપજે, માટે ત્રણ જ્ઞાન-ત્રણ અજ્ઞાન નિયમા હોય છે. ૬૬-સાગરોપમ, આ ભવોના કાળનું બહુત્વ કહ્યું છે, તે જઘન્ય સ્થિતિક નારકોને હોય છે. ૨૨-સાગરોપમાયુ નારક યઈને, પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં પૂર્વ કોટી આયુએ જન્મી, ત્રણ વારે ૬૬-સાગરોપમ અને ત્રણ પૂર્વકોટી થાય. જે ૩૩-સાગરોપમનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક નારક યઈને પૂર્વકોટી આયુ પંચેન્દ્રિયમાં જન્મે તો બે વખતમાં ૬૬-સાગરોપમ અને બે પૂર્વકોટી થાય.

હવે તિર્યચયોનિકથી તેનો ઉત્પાદ કહે છે - પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારની જે વક્તવ્યતા કહી, તે જ અહીં પણ કહેવી. માત્ર પરિમાણ દ્વારમાં પ્રતિસમય અસંખ્યાતા ઉપજે તેમ કહ્યું. અહીં તે એકાદિ કહેવા.

પૃથ્વીકાયિકથી પૃથ્વીન્દ્રિય ઉત્પન્ન થનારને સંવેદ દ્વારમાં પહેલા, બીજા, ચોથા, પાંચમાં ગમમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવગ્રહણ, બાકીનામાં આઠ, અહીં નવે ગમકમાં આઠ. કાલાદેશથી સંવેદ પૃથ્વીકાયિકના અને સંજી પંચેન્દ્રિયની સ્થિતિથી કહેવો. -

X - X - એ રીતે બધે સંવેદ જાણવો.

અપ્કાયિકથી ચઉરિન્દ્રિય સુધી ઉદ્ભર્તીને બધે જ પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પાદ છે. અપ્કાયાદિની લબ્ધિ, પરિમાણાદિ કહેવા, જે પૂર્વ સૂત્રોથી જાણવા. હવે તેને સ્પષ્ટ કરે છે - જેમ પૃથ્વીકાયિકથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થનાર જીવોની લબ્ધિ કહી, તેમજ અપ્કાયાદિની કહેવી.

અસંજીથી પંચેન્દ્રિય ઉત્પાદાધિકારમાં - પત્વ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગ સ્થિતિ દ્વારા અસંજી પંચેન્દ્રિયોનો અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પત્તિ કહી. - X - પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજીનો પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશકમાં કહ્યા મુજબ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થનારને કહેવા. પૂર્વ કોટી આયુષ્ક અસંજી પૂર્વ કોટી આયુષ્ક પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થાય, એમ સાત ભવગ્રહણમાં સાત પૂર્વકોટી, આઠમાં યુગલિક તિર્યચમાં પત્વ્યોપમનો અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણાયુષ્કમાં ઉપજે.

ત્રીજા ગમકમાં - સંખ્યાત કહ્યા, કેમકે અસંખ્યાતનો અભાવ છે. - - ચોથા ગમકમાં પૂર્વકોટી આયુષ્કમાં ઉત્કૃષ્ટથી ઉપજે કહ્યું, કેમકે જઘન્ય આયુ અસંજી સંખ્યાતાયુષ્કમાં જ ઉપજે. - X - X - X - હવે સંજી પંચેન્દ્રિયથી સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પાદ કહે છે - અવશેષ - પરિમાણાદિ. તેમાં અવગાહના સાત ધનુષ્ આદિ કહી, અહીં ઉત્કર્ષથી ૧૦૦૦ યોજન માન છે, તે મત્સ્યાદિને આશ્રીને છે. - X - X - લબ્ધિ આ સૂત્રાનુસાર જાણવી. સંવેદ - X - ભવાદેશથી જઘન્યથી બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ. કાલાદેશથી જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કર્ષથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટી. આ જઘન્યસ્થિતિક ઔધિકોમાં અહીં સંવેદ છે. - X - X - નવમાં ગમકમાં - તેમાં પરિમાણ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ઉપજે, અવગાહના-ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૦૦ યોજન. - - હવે મનુષ્યથી ઉપપાત કહે છે -

લબ્ધિ-પરિમાણાદિ. અસંજી મનુષ્યને ત્રણ ગમકમાં આદ્યમાં - X - જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સ્થિતિપણથી અંતર્મુહૂર્તસ્થિતિ કહી. - X - અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક મનુષ્યો દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય, તિર્યચમાં નહીં. તેથી નો અસંખેજ્જવા-સાઝર્હિતો એમ સૂત્રમાં કહ્યું.

તે સંજીમનુષ્યની યથા તે સંજી મનુષ્યના પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થનારની પહેલા ગમમાં કહી છે, તે જ પરિમાણથી જઘન્યથી એક, કે બે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા જ ઉપજે, કેમકે સ્વભાવથી પણ સંજી મનુષ્યો સંખ્યાતા જ છે. તથા છ સંઘયણી, ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્, અવગાહના, છ સંસ્થાન, છ લેશ્યા, ત્રણ દંષ્ટિ, ભજનારો ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન, ત્રણે યોગ, બે ઉપયોગ, ચાર સંજ્ઞા, ચાર કષાય, પાંચ ઈન્દ્રિય, છ સમુદ્ઘાત, બંને વેદના, ત્રણે વેદ, જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટી આયુ, બંને અધ્યવસાય, સ્થિતિ સમાન અનુબંધ. ઈત્યાદિ - X -

બીજા ગમકમાં પહેલા ગમ મુજબ જ. માત્ર સંવેદ, કાલાદેશથી જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત ચાર પૂર્વ કોટી. - - ત્રીજા ગમમાં પણ એમ

જ છે. જઘન્યાવગાહના અંગુલ પૃથક્ત્વ - અર્થાત્ આનાથી હીનતર શરીરી મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટાયુ તિર્યચમાં ન ઉપજે. - X - X - સર્વથા સમાનતા નિવારવા કહે છે - ત્યાં પરિમાણ દ્વારમાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયા ઉપજે તેમ કહ્યું, અહીં સંજી મનુષ્યો સંખ્યેયત્વથી સંખ્યાતા ઉપજે કહ્યું સંહનનાદિ સમાન છે - છ સંઘયણ, અંગુલના અસંખ્ય ભાગ અવગાહના, છ સંસ્થાન ત્રણ લેશ્યા, મિથ્યાદૃષ્ટિ, બે અજ્ઞાન, કાયયોગ, બે ઉપયોગ, ચાર સંજ્ઞા, ચાર કષાય, પાંચ ઈન્દ્રિયો, ત્રણ સમુદ્ઘાત૦ ઈત્યાદિ - X -

હવે દેવોથી આવીને પંચેન્દ્રિયમાં ઉપજે તે કહે છે - - X - X - જે રીતે પૃથ્વીકાયિકોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી, તે રીતે અસુરકુમારથી ઈશાનક દેવ સુધી તેઓની પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં કહેવી. - X - અસુરકુમારોનો એકથી અસંખ્યેય સુધી પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં એક સમયથી ઉત્પાદ છે, સંહનનો અભાવ છે, જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યેય ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી સાત હાય પ્રમાણ ભવધારણીયની અવગાહના છે, ઉત્તર વૈક્રિયની જઘન્ય તે જ છે, ઉત્કૃષ્ટથી લાખ યોજન પ્રમાણ, સંસ્થાન સમયતુરસ્મ, ઉત્તર વૈક્રિય અપેક્ષાએ વિવિધ આકારે, ચાર લેશ્યા, ત્રણ દૃષ્ટિ, ત્રણ જ્ઞાનો અવશ્ય - ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાએ યોગાદિ પાંચ પદ પ્રતીત છે, સમુદ્ઘાતો પહેલા પાંચ, વેદના બે ભેદે, વેદનપુંસક વર્જિત, સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ જઘન્યા, ઉત્કૃષ્ટી સાતિરેક સાગરોપમ.

નાગકુમારાદિ વક્તવ્યતા સૂત્રાનુસાર કહેવી. અવગાહના, પ્રજાપનાના ૨૧માં પદ મુજબ. તે ભવનપતિથી ઈશાન સુધી સાત હાય, પછી એકેકની હાની બાકીના બે, બે, બે, ચારમાં થાય.

❁ ઉદ્દેશો-૨૧-“મનુષ્ય” ❁

— X — X — X —

● સૂત્ર-૮૫૭ :-

ભગવન્ ! મનુષ્ય ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? નૈરચિકથી કે યાવત્ દેવથી આવીને ? ગૌતમ ! ચારેથી આવીને ઉપજે. એ પ્રમાણે ઉપપાત પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ઉદ્દેશકવત્ કહેવો યાવત્ તમા પૃથ્વી નૈરચિકથી આવીને પણ ઉપજે. પણ અઘઃસપ્તમીથી આવીને ન ઉપજે.

ભગવન્ ! રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરચિક જે મનુષ્યમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળની સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય માસપૃથકત્વ અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોડી આયુવાળામાં. બાકીની વક્તવ્યતા પંચેન્દ્રિયતિર્યચ૦માં ઉત્પન્ન થનારની માફક તેમજ કહેવી. વિશેષ એ - પરિમાણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટા સંખ્યાતા ઉપજે. ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત સાથે કર્યો તેમ અહીં માસ પૃથકત્વથી સંવેદ કરવો જોઈએ. બાકી પૂર્વવત્.

રત્નપ્રભા વક્તવ્યતા માફક શર્કરપ્રભાની વક્તવ્યતા પણ કહેવી. વિશેષ આ - જઘન્ય વર્ષપૃથકત્વ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડીમાં. અવગાહના, લેશ્યા, જ્ઞાન, સ્થિતિ, અનુબંધ, સંવેદમાં વિશેષતા તિર્યચયોનિક ઉદ્દેશા માફક જાણવી. - - એ પ્રમાણે તમા પૃથ્વીનૈરચિક સુધી જાણવું.

13/5

જો તિર્યચયોનિકોથી આવીને ઉપજે, તો શું એકેન્દ્રિયથી૦ કે યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ભેદો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ઉદ્દેશક અનુસાર જાણવા. માત્ર તેઉકાય વાયુકાયનો નિષેધ કરવો. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ -

ભગવન્ ! જે પૃથ્વીકાયિક મનુષ્યમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી આયુવાળામાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો૦ એ પ્રમાણે જેમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોમાં ઉત્પન્ન થનાર પૃથ્વીકાયની વક્તવ્યતા અહીં પણ ઉત્પન્ન થનારની નવે ગમકમાં કહેવી. માત્ર ત્રીજા, છઠ્ઠા, નવમાં ગમકમાં પરિમાણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ઉપજે. - - જ્યારે સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક હોય છે, ત્યારે વચ્ચેના ત્રણ ગમકોમાં પ્રથમ ગમકમાં અઘ્યવસાય પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત બંને હોય છે. બીજા ગમકમાં અપ્રશસ્ત, ત્રીજા ગમકમાં પ્રશસ્ત હોય છે - X -

જો અપ્કાયથી આવે૦ તો પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા. એ રીતે વનસ્પતિકાયિકની પણ, એ પ્રમાણે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયની પણ જાણવી.

અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક, સંજી પંચે૦ તિર્યચ૦, અસંજી મનુષ્ય, સંજી મનુષ્ય આ બધાં પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ઉદ્દેશા પ્રમાણે કહેવા. વિશેષ એ કે - આના પરિણામ, અઘ્યવસાયની ભિન્નતા પૃથ્વીકાયિક ઉદ્દેશા મુજબ કહેવી. બાકી સંપૂર્ણ પૂર્વવત્.

જો દેવથી આવીને ઉપજે, તો શું ભવનવાસી યાવત્ વૈમાનિક દેવથી આવીને ઉપજે ? ગૌતમ ! ચારેથી આવીને ઉપજે. જો ભવનવાસી૦ તો અસુરથી યાવત્ સ્તનિતથી આવે૦ ? ગૌતમ ! તે દશેથી આવે.

ભગવન્ ! જે અસુરકુમાર, મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય માસપૃથકત્વ ઉત્કૃષ્ટે પૂર્વકોડી આયુવાળામાં. એ રીતે જેમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ઉદ્દેશકની વક્તવ્યતા છે, તે અહીં પણ કહેવી. વિશેષ એ - જે ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિમાં છે, તે અહીં માસ પૃથકત્વમાં કહેવું. પરિમાણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ઉપજે છે. બાકી પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે ઈશાન દેવ સુધી કહેવું અને ઉક્ત વિશેષતા જાણવી. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકના ઉદ્દેશા અનુસાર સનત્કુમારથી સહસ્રાર દેવ સુધી કહેવું. વિશેષ એ કે - પરિમાણમાં જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી આયુષ્કમાં ઉપજે. બાકી તેમજ છે. સંવેદ વર્ષપૃથકત્વ અને પૂર્વકોડી કહેવો. સનત્કુમારમાં સ્થિતિના ચાર ગણા કરતા ૨૮-સાગરોપમ થાય છે. માહેન્દ્રમાં તે જ સાતિરેક થાય. બ્રહ્મલોકમાં ૪૦, લાંતકમાં-૫૬, મહાશુકમાં-૬૮, સહસ્રારમાં-૭૨ સાગરોપમ, આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવી. જઘન્ય સ્થિતિ પણ ચાર ગણી કહેવી.

ભગવન્ ! આણતદેવ જે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી વર્ષપૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી સ્થિતિમાં ઉપજે. ભગવન્ ! તે૦ એ પ્રમાણે જેમ સહસ્રાર દેવની વક્તવ્યતા છે તેમ કહેવું. માત્ર અવગાહના, સ્થિતિ, અનુબંધ જાણી લેવો. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ છ ભવ. કાલાદેશથી જઘન્ય વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૮-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોડી અધિક ૫૭-સાગરોપમ આટલો કાળ રહે. એ પ્રમાણે નવ ગમકો છે. માત્ર સ્થિતિ અને અનુબંધ જાણી લેવા. એ પ્રમાણે યાવત્ અચ્યુત દેવ, માત્ર સ્થિતિ, અનુબંધ, સંવેદ જાણવા. પ્રાણતદેવની સ્થિતિને ત્રણ ગણી કરતા ૬૦ સાગરોપમ, આરણની ૬૩ સાગરોપમ, અચ્યુતની ૬૬ સાગરોપમ.

જો કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવથી ઉપજે તો શું ત્રૈવેયકથી ઉપજે કે અનુતરોપ-પાતિકથી ? ગૌતમ ! બંનેથી. - - જો ત્રૈવેયકથી ઉપજે તો શું હેક્ટિમથી કે યાવત્ ઉવરિમ ત્રૈવેયકથી ઉપજે ? ગૌતમ ! ત્રણેથી ઉપજે.

ભગવન્ ! ત્રૈવેયક દેવ જે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે કેટલો કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય વર્ષ પૃથક્ત્વ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી. બાકીનું આનતદેવની વક્તવ્યતા મુજબ જાણવું. માત્ર અવગાહનામાં - તેઓ એક ભવધારણીય શરીરી છે, જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી બે રત્ની. સંસ્થાન, ભવધારણીય શરીરનું સમયતુરસ, પાંચ સમુદ્ધાતવેદના યાવત્ તૈજસ, પણ વૈકિય કે તૈજસ સમુદ્ધાત વડે સમવહત થયો નથી - થતો નથી - થશે નહીં. સ્થિતિ, અનુબંધ જઘન્યથી ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ૩૧-સાગરોપમ. બાકી પૂર્વવત્, કાલાદેશથી જઘન્ય વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પૂર્વ કોડી અધિક ૯૩-સાગરોપમ. એ રીતે બાકીના આઠ ગમકમાં જાણવું. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો.

જો અનુતરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિકથી ઉપજે તો શું વિજય અનુતરથી આવીને ઉપજે કે સર્વાર્થસિદ્ધથી ? ગૌતમ ! પાંચેથી ઉપજે. - - ભગવન્ ! વિજય-વૈજયંત-જયંત-અપરાજિત દેવ જે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? જેમ ત્રૈવેયક દેવમાં કહ્યું તેમ જાણવું. માત્ર અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી એક રત્ની, માત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ, જ્ઞાની અને નિયમા ત્રણ જ્ઞાની - આમિનિબોધિક, શ્રુત, અવધીજ્ઞાની, સ્થિતિ-જઘન્યથી ૩૧-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩-સાગરોપમ. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી - જઘન્ય બે ભવ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર ભવગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વાધિક ૩૧-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી બે પૂર્વકોડી અધિક-૬૬ સાગરોપમ. આ પ્રમાણે બાકીના આઠ ગમકો કહેવા. માત્ર સ્થિતિ, અનુબંધ, સંવેદ જાણી લેવો. બાકી પૂર્વવત્ જ.

ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધક દેવ, જે મનુષ્યમાં ઉપજવાને યોગ્ય હોય, તે

વિજયાદિ દેવ વક્તવ્યતા માફક કહેવા. વિશેષ એ કે - સ્થિતિ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ, અનુબંધ પણ એમ જ. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી બે ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્ય વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડી અધિક ૩૩-સાગરોપમ કાળ રહે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો આ જ કથન કરવું. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્ય વર્ષપૃથક્ત્વાધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટી વર્ષ પૃથક્ત્વાધિક ૩૩-સાગરોપમ કાળ રહે.

તે જ ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિક ઉત્પન્ન, આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડી અધિક ૩૩-સાગરોપમ, આટલો કાળ રહે. આ ત્રણ જ ગમક છે, બીજા ન કહેવા.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૫૭ :-

જઘન્ય માસપૃથક્ત્વ-દ્વારા કહે છે કે રત્નપ્રભા નારક જઘન્યે પણ માસ પૃથક્ત્વથી હીનતર આયુ ન બાંધે, કેમકે તેવા પરિણામનો અભાવ છે. બીજે પણ આમ કહેવું. પરિમાણમાં - નારકોનો સંમૂર્છિમ મનુષ્યમાં ઉત્પાદનો અભાવ છે, ગર્ભજો સંખ્યાતા હોવાથી સંખ્યાતા જ ઉપજે છે - X - X - મનુષ્યોની જઘન્યસ્થિતિ આશ્રીને માસ પૃથક્ત્વથી સંવેદ કરવો.

શર્કરપ્રભાદિ વક્તવ્યતા - પંચે૦ તિર્યયાનુસાર જાણવી.

હવે તિર્યયામાંથી મનુષ્યમાં ઉત્પાદ કહે છે - પૃથ્વીકાયથી ઉત્પન્ન થનારની પંચેન્દ્રિય તિર્યયામાં જે વક્તવ્યતા કહી, તે જ મનુષ્યમાં કહેવી. વિશેષમાં કહે છે - ત્રીજા ગમમાં ઔદિક પૃથ્વીકાયિકથી ઉત્કૃષ્ટ મનુષ્યમાં જે ઉત્પન્ન થાય, તે ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા જ હોય છે. જો કે સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના સંગ્રહથી અસંખ્યાતા થાય, તો પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પૂર્વકોટી આયુ સંખ્યાતા જ છે, પંચેન્દ્રિય તિર્યયા તો અસંખ્યાતા પણ હોય. એમ છઠ્ઠા, નવમામાં છે.

મધ્યમ ગમકોના પહેલા ગમમાં ઔદિકમાં ઉત્પન્ન થનાર માટે - અધ્યવસાયો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકથી ઉત્પત્તિમાં પ્રશસ્ત, જઘન્ય સ્થિતિકત્વથી ઉત્પત્તિમાં અપ્રશસ્ત છે. બીજા ગમમાં - જઘન્યસ્થિતિકની જઘન્ય સ્થિતિમાં ઉત્પત્તિમાં અપ્રશસ્ત છે કેમકે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાળાની જઘન્ય સ્થિતિમાં ઉત્પત્તિ ન થાય. આ રીતે ત્રીજો ગમ પણ કહેવો. - X -

દેવાધિકારમાં - જેમ અસુરકુમારોની મનુષ્યોમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યયાયોનિક ઉદ્દેશકમાં વક્તવ્યતા છે, તેના અતિદેશથી ઉત્પાદિત છે, તેમ નાગકુમારાદિ ઈશાનાંતની ઉત્પાદનીયતા કહી. કેમકે સમાન વક્તવ્યતા છે. જેમ ત્યાં જઘન્ય સ્થિતિના પરિમાણમાં વૈવિધ્ય કહ્યું. તેમ અહીં પણ છે સનત્કુમારાદિમાં વક્તવ્યતામાં વિશેષતા ભેદથી દર્શાવેલ છે. - X - જ્યારે ઔદિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેવથી ઔદિકાદિ મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સંવેદ વિવક્ષામાં ચાર મનુષ્ય ભવ

વડે કમથી આંતરિત કરાય છે. તેથી સનત્કુમાર દેવોની ૨૮ આદિ સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે. કેમકે તેનું સાત આદિ સાગરોપમ પ્રમાણત્વ છે. જો જઘન્ય સ્થિતિ દેવમાંથી ઔદિકાદિ મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જઘન્ય સ્થિતિ થાય છે, તે પણ તે રીતે ચાર ગણી થાય છે. - X -

આનતાદિ દેવમાં ત્રણ દેવ અને કમથી ત્રણ મનુષ્ય એમ છ ભવો થાય છે. જઘન્ય સ્થિતિ ૧૮ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ૫૭ સાગરોપમ છે. તે આ રીતે - આનત દેવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૯ સાગરોપમ, ત્રણ ભવ વડે ગુણવાથી ૫૭-સાગરોપમ થાય છે. - - ઐવેયક અધિકારમાં એક ભવધારણીય શરીર કહ્યું કેમકે કલ્પાતીત દેવોને ઉત્તરવૈકિંચ શરીર નથી. ઐવેયક દેવોને પહેલા પાંચ સમુદ્ધાત લબ્ધિ અપેક્ષાથી સંભવે છે. વૈકિંચ, તેજસ વડે તેઓ સમુદ્ધાત કર્યો નથી - કરતા નથી - કરશે નહીં. કેમકે પ્રયોજન નથી, પહેલા ઐવેયકે જઘન્યથી ૨૨-સાગરોપમ છે, નવમાં ઐવેયકમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૩૧-સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે ૯૩ સાગરોપમ અને ત્રણ પૂર્વ કોડી કહ્યું તે ઉત્કૃષ્ટથી છ ભવગ્રહણથી કહ્યું. ત્રણ દેવ ભવમાં ૩૧ X ૩ = ૯૩ અને ત્રણ ભવ મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના, તે રીતે ત્રણ પૂર્વ કોટી થાય છે.

સર્વાર્થસિદ્ધિક દેવાધિકારમાં પહેલા ત્રણ ગમ જ હોય. તેમને જઘન્ય સ્થિતિના અભાવે મધ્યમ ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટાભાવે છેલ્લા ત્રણ ગમ નથી.

✽ ઉદ્દેશો-૨૨-“વ્યંતરદેવ” ✽
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૫૮ :-

વ્યંતરો ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? નૈરચિકથી કે તિર્યચથી ? જેમ નાગકુમાર ઉદ્દેશકમાં કહ્યું, તેમ અસંજી સુધી બધું કહેવું.

જો સંજી પંચેન્દ્રિય યાવત્ અસંજ્યાત વર્ષાયુ સંજી પંચે જે વ્યંતરમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટથી પલ્વોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. બાકીનું નાગકુમાર ઉદ્દેશક મુજબ જાણવું યાવત્ કાલાદેશથી જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અધિક પૂર્વકોડી, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પલ્વોપમ સુધી ગમનાગમન કરે છે.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો નાગકુમારના બીજા ગમ માફક વક્તવ્યતા કહેવી. - - તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને પલ્વોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્વોપમ. સંવેદ-જઘન્યથી બે પલ્વોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પલ્વોપમ કાળ રહે.

મધ્યના ત્રણ ગમકો, નાગકુમારના પાછલા ત્રણ ગમકો માફક કહેવા, જેમ નાગકુમાર ઉદ્દેશકમાં કહ્યા. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા. સંજ્યાત વર્ષાયુષ્ક તે પ્રમાણે. માત્ર સ્થિતિ, અનુબંધ અને સંવેદ ઉભય સ્થિતિમાં જાણી લેવા. - - જો તે વ્યંતર, મનુષ્યથી આવીને ઉત્પન્ન થાય. તો નાગકુમારોદ્દેશકના અસંજ્યાત વર્ષાયુષ્કવાળા માફક કહેવું. માત્ર ત્રીજા ગમમાં સ્થિતિ જઘન્યથી

પલ્વોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્વોપમ, અવગાહના જઘન્ય એક ગાઉ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાઉ, બાકી પૂર્વવત્. સંવેદ, આ ઉદ્દેશામાં જ અસંજ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિયવત્ કહેવી. સંજ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્યમાં જેમ નાગકુમારોદ્દેશકમાં કહ્યા મુજબ કહેવી. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૫૮ :-

અસંજ્યાત વર્ષાયુ સંજી પંચેન્દ્રિય અધિકારમાં - ઉત્કૃષ્ટ ચાર પલ્વોપમ કહ્યું કેમકે ત્રણ પલ્વોપમાયુવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પલ્વોપમાયુ વ્યંતરમાં ઉપજે છે. બીજો ગમ, પહેલા ગમ સમાન છે. વિશેષ એ - જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિ, સંવેદ, કાલાદેશથી જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષાધિક પૂર્વ કોડી, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦,૦૦૦ વર્ષાધિક ત્રણ પલ્વોપમ છે. ત્રીજા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિ પલ્વોપમ કહી, કેમકે ભલે અસંજ્યાત વર્ષાયુ તિર્યચનું આયુ સાતિરેક પૂર્વ કોડી છે, તો પણ અહીં પલ્વોપમાયુ વ્યંતરમાં ઉત્પાદથી પલ્વોપમાયુ કહ્યું. કેમકે અસંજ્યાત વર્ષાયુ, પોતાના આયુથી વધારાના આયુવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન ન થાય. સુષમાદુષમામાં પલ્વોપમ આયુવાળાની અવગાહના અપેક્ષાએ જઘન્યથી એક ગાઉ કહ્યું છે.

✽ ઉદ્દેશો-૨૩-“જ્યોતિષ્ક દેવ” ✽
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૫૯ :-

ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? શું નૈરચિકથી આદિ ? ભેદો યાવત્ સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી આવીને ઉપજે છે, અસંજી પંચેથી નહીં. - - જો સંજીથી ઉપજે તો શું સંજ્યાતાથી કે અસંજ્યાતાથી ? ગૌતમ ! સંજ્યાત અને અસંજ્યાત વર્ષાયુષ્કથી ઉપજે.

ભગવન્ ! સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે જ્યોતિષ્કમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય તે કેટલી સ્થિતિવાળામાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય આઠ પલ્વોપમ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષાધિક પલ્વોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. બાકી બધું અસુરકુમારોદ્દેશક મુજબ કહેવું. માત્ર સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્વોપમનો આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્વોપમ. એ રીતે અનુબંધ પણ છે. બાકી પૂર્વવત્. માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યથી. બે-અષ્ટ ભાગ પલ્વોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ વર્ષાધિક ચાર પલ્વોપમ છે.

તે જો જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉપજે તો જઘન્ય અષ્ટ ભાગ પલ્વોપમ સ્થિતિમાં, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ. આ જ વક્તવ્યતા છે માત્ર કાલાદેશથી જાણી લેવું. - - - - તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે, તો આ જ વક્તવ્યતા, માત્ર સ્થિતિ જઘન્ય લાખ વર્ષ અધિક પલ્વોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્વોપમ. એ રીતે અનુબંધ છે. કાલાદેશથી જઘન્ય બે લાખ વર્ષાધિક બે પલ્વોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી લાખ વર્ષાધિક ચાર પલ્વોપમ છે.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

બંનેમાં અષ્ટ ભાગ પલ્યોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક ૧૮૦૦ ધનુષ્. સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અષ્ટ ભાગ પલ્યોપમ. એ રીતે અનુબંધ પણ છે. બાકી પૂર્વવત્. કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બે અષ્ટ ભાગ પલ્યોપમ કાળ રહે તે જઘન્ય સ્થિતિક ગમક.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિમાં જન્મેલ હોય તો ઔદિક વક્તવ્યતા કહેવી. માત્ર સ્થિતિ જઘન્યથી ત્રણ પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ. એ રીતે અનુબંધ પણ છે. બાકી પૂર્વવત્. એ રીતે છેલ્લા ત્રણ ગમકો જાણવા. માત્ર સ્થિતિ, સંવેદ જાણી લેવા. આ સાત ગમકો છે.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રયઃ સંખ્યાત વર્ષાયુવાળામાં જેમ અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનારમાં કહ્યું તેમ નવે ગમકો કહેવા. માત્ર જ્યોતિષ્ક સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. બાકી પૂર્વવત્.

જો મનુષ્યથી ઉપજે તો ભેદો તેમજ યાવત્ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય, હે ભગવન્ ! જે જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય, તે એ પ્રમાણે જેમ અસંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રયઃ જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થનાર માફક સાત ગમકો મુજબ મનુષ્યમાં પણ કહેવા. માત્ર અવગાહના પહેલા ત્રણ ગમકમાં જઘન્યથી સાતિરેક નવ ધનુષ્, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ. મધ્યમ ગમકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક નવ ધનુષ્, છેલ્લા ત્રણ ગમકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાઉ, બાકી પૂર્વવત્ સંપૂર્ણ યાવત્ સંવેદ કહેવું.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યથી સંખ્યાતવર્ષાયુ જેમ અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનાર માફક નવે ગમકો કહેવો. માત્ર જ્યોતિષ્ સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો. બાકી બધું પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તેમજ છે.

● વિવેચન-૮૫૯ :-

બે-અષ્ટભાગ પલ્યોપમમાં એક અસંખ્યાતાયુ સંબંધી, બીજું તારક જ્યોતિષ્ક સંબંધી. ચાર પલ્યોપમમાં ત્રણ અસંખ્યાતાયુવાળાના, એક ચંદ્ર વિમાન જ્યોતિષ્ક સંબંધી. ત્રીજા ગમમાં જે સ્થિતિ કહી, તે આ રીતે - અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કની સાતિરેક પૂર્વકોટી જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે, તો પણ અહીં લાખ વર્ષાદિક પલ્યોપમ કહ્યું, તે જ્યોતિષ્કના ઉત્પાદ આશ્રિત છે કેમકે અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળા પોતાનાથી વધુ સ્થિતિવાળા દેવમાં ન ઉપજે.

ચોથા ગમમાં જઘન્યકાલ સ્થિતિકમાં અસંખ્યાત વર્ષાયુ ઔદિક જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન, તેઓ અષ્ટ ભાગ પલ્યોપમથી હીનતર હોય તો પણ, જ્યોતિષ્કમાં તેથી હીનતર ન હોય. - X - X - આવું આયુ વિમલવાહન કુલકરના કાળથી પૂર્વકાળના હાથી આદિનું છે. ઔદિક જ્યોતિષ્ક પણ તેમ છે. - X - અવગાહનામાં જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથકત્વ કહ્યું. તે વિમલવાહનાદિ કુલકર પૂર્વેના હાથી સિવાયના દુદ્ધ ચતુષ્પદોને આશ્રીને જાણવું. ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ સાગરોપમ તે કાળના હાથીને આશ્રીને જાણવું. કેમકે

વિમલવાહન નવ ધનુષ્ના હતા, તેનાથી બમણી હાથીની અવગાહના છે.

જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં એક જ ગમ કહ્યું કેમકે પાંચમો. છટ્ટો તેમ અંતર્ભાવ થાય છે - X - X - સાતમા આદિ ગમકમાં ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ લક્ષણ તિર્યચની સ્થિતિ છે. બાકી સૂત્રાનુસાર વૃત્તિ સ્પષ્ટ છે.

❁ ઉદ્દેશો-૨૪-“વૈમાનિક દેવ” ❁

— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૮૬૦ :-

ભગવન્ ! સૌદર્મદેવ ક્યાંથી ઉપજે છે ? શું નેરચિકોથી ? ભેદો, જ્યોતિષ્ક ઉદ્દેશા માફક છે. અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રય તિર્યચયોનિકથી આવીને સૌદર્મદેવમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તો હે ભગવન્ ! કેટલા કાળો ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમ સ્થિતિકમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. - - ભગવન્ ! તે જીવો ? બાકીનું જેમ જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થનારમાં કહ્યું તેમ કહેવું - માત્ર સમ્યક્ દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય, બે જ્ઞાન-બે અજ્ઞાન નિયમા હોય. સ્થિતિ જઘન્ય બે પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ છ પલ્યોપમ.

તે જ જઘન્યકાળ સ્થિતિમાં ઉપજે તો આ જ વક્તવ્યતા, માત્ર કાલાદેશથી જઘન્યથી બે પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પલ્યોપમ.

તે જ ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમ, એ જ વક્તવ્યતા. માત્ર સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમ. બાકી તેમજ. કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંનેથી છ પલ્યોપમ, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિક ઉત્પન્ન હોય તો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે, આ જ વક્તવ્યતા - માત્ર અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ્પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટ બે ગાઉ, સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમ બાકી તેમજ. કાલાદેશથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ બે પલ્યોપમ કાળ રહે.

તે જ સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાળ સ્થિતિમાં જન્મેલ હોય તો પહેલા ત્રણ ગમકો સદેશ ત્રણ ગમકો જાણવા. માત્ર સ્થિતિ, કાલાદેશ જાણી લેવો.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રયથી સંખ્યાતવર્ષાયુ જેમ અસુરકુમારમાં ઉત્પન્ન થનારના, તેમજ નવ ગમકો કહેવા. વિશેષ સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. જેમ પોતાની જઘન્યકાળ સ્થિતિ હોય છે, તેમજ ત્રણ ગમકોમાં - સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ છે, બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન નિયમા છે, બાકી પૂર્વવત્.

જો મનુષ્યથી આવીને ઉપજે તો ભેદ, જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થનારની માફક કહેવા. યાવત્ - હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય, જે સૌદર્મકલ્પમાં દેવપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તો જેમ અસંખ્યાત વર્ષ આયુવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રય તિર્યચયોનિકનો સૌદર્મકલ્પમાં ઉત્પાદ કહ્યો તેમજ સાતે ગમકો

અહીં કહેવા. માત્ર પહેલા બે ગમકમાં અવગાહના જઘન્યથી એક ગાઉ, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ કહેવી. ત્રીજા ગમકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંનેમાં ત્રણ ગાઉ કહેવી. ચોથી ગમકમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને એક ગાઉ, પાછલા ગમકોમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ બંને ત્રણ ગાઉ, બાકી સંપૂર્ણ પૂર્વવત્.

જો સંખ્યાત વર્ષાયુ સંજ્ઞી મનુષ્યથી ઉપજે તો, જેમ અસુરકુમારમાં સંજ્ઞીમનુષ્યથી કહ્યું, તે રીતે નવે ગમકો કહેવા. માત્ર સૌધર્મની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવો. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! ઈશાન દેવ ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? સૌધર્મ દેવ સમાન વક્તવ્યતા ઈશાન દેવની કહેવી. વિશેષ આ - અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકને સૌધર્મમાં જે સ્થાને ઉત્પન્ન થનારની પલ્ચોપમ સ્થિતિ કહી, તે અહીં સાતિરેક પલ્ચોપમ કહેવી. ચોથા ગમકમાં અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ્ પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક બે ગાઉ. બાકી તેમજ.

અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યની સ્થિતિ તેમજ કહેવી જેમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકની કહી છે. - - અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કની અવગાહના પણ જે સ્થાને એક ગાઉ છે, ત્યાં સાતિરેક એક ગાઉ કહેવી.

સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક તિર્યચ્યોનિક મનુષ્યોની જેમ સૌધર્મમાં ઉત્પન્ન થનારની કહી, તેમ સંપૂર્ણ નવે ગમકમાં કહેવી. માત્ર - ઈશાનની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા.

ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવ ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? શર્કરપ્રભાપૃથ્વી નૈરચિકોની સમાન કહેવો. યાવત્ - હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક જે સનત્કુમાર દેવમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય. બાકી પરિમાણાદિથી ભવાદેશ પર્યન્ત તે જ વક્તવ્યતા કહેવી, જેમ સૌધર્મમાં ઉત્પન્ન થનારની કહી છે. માત્ર સનત્કુમારના સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા. જેમ પોતાની કાળ જઘન્યકાળ સ્થિતિ હોય છે, તેવી ત્રણે ગમકોમાં. પહેલી પાંચ લેશ્યા કહેવી. બાકી પૂર્વવત્.

જો મનુષ્યોથી આવીને ઉપજે ? શર્કરપ્રભામાં ઉપજનાર મનુષ્યો માફક નવે ગમકો કહેવા, માત્ર સનત્કુમારની સ્થિતિ, સંવેદ જાણવા.

ભગવન્ ! માહેન્દ્રક દેવો ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? સનત્કુમારની માફક માહેન્દ્ર દેવની વક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ એ - માહેન્દ્રની દેવની સ્થિતિ સાતિરેક જાણવી. - - એ રીતે બ્રહ્મલોક દેવની વક્તવ્યતા છે. વિશેષ આ - બ્રહ્મલોકની સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવા. એ રીતે સહસ્રાર સુધી કહેવું. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણી લેવા. - - લાંતકાદિની જઘન્યકાળ સ્થિતિક તિર્યચ્યોનિકના ત્રણે ગમકમાં છ એ લેશ્યા કહેવી. સંઘયણો બ્રહ્મલોક અને લાંતકમાં પહેલાં પાંચ, મહાશુક, સહસ્રારમાં ચાર, તિર્યચ્યોનિકને અને મનુષ્યોને પણ કહેવું. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! આનત દેવો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? સહસ્રાર દેવો માફક ઉપપાત કહેવો. વિશેષ એ - તિર્યચ્યોનિક છોડી દેવા. યાવત્ -

- ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જે આનત દેવોમાં ઉપજવા યોગ્ય છે, તે મનુષ્યની વક્તવ્યતા સહસ્રારમાં ઉત્પન્ન થનારની માફક કહેવી. માત્ર સંઘયણ ત્રણ કહેવા. બાકી અનુબંધ સુધી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી જઘન્યથી ત્રણ ભવ, ઉત્કૃષ્ટથી સાત ભવ ગ્રહણ. કાલાદેશથી જઘન્યથી બે વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૮-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોડી અધિક ૫૭-સાગરોપમ કાળ રહે. એ પ્રમાણે બાકીના આઠે ગમકો કહેવા. માત્ર સ્થિતિ, સંવેદ જાણી લેવા. બાકી પૂર્વવત્.

એ પ્રમાણે અચ્યુત દેવ સુધી જાણવું. માત્ર સંવેદ જાણી લેવો. ચાર સંઘયણોમાંથી આનતાદિમાં ત્રણ સંઘયણવાળા ઉપજે.

ભગવન્ ! વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત દેવો ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? આ જ વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ કહેવી યાવત્ અનુબંધ. વિશેષ એ કે સંઘયણ પહેલું. બાકી પૂર્વવત્. ભવાદેશથી જઘન્યથી ત્રણ ભવ અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ ભવ ગ્રહણ. કાલાદેશથી બે વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૩૧-સાગરોપમ જઘન્યથી અને ત્રણ પૂર્વકોડી અધિક ૬૬-સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટથી રહે. આ પ્રમાણે બાકીના આઠે ગમકો કહેવા. માત્ર સ્થિતિ અને સંવેદ જાણવો. મનુષ્યના નવે ગમકોમાં, ત્રૈવેયકમાં ઉત્પન્ન મનુષ્યોના ગમક સમાન કહેવું. માત્ર સંઘયણ પહેલું.

ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધક દેવો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઉપપાત, વિજયાદિ દેવ માફક કહેવો. યાવત્ - હે ભગવન્ ! કેટલી કાળ સ્થિતિમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩-સાગરોપમ સ્થિતિમાં ઉપજે. બાકીનું વિજયાદિમાં ઉત્પન્ન થનાર માફક જાણવું. માત્ર ભવાદેશથી ત્રણ ભવગ્રહણ, કાલાદેશથી જઘન્યથી બે વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૩૩-સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી બે પૂર્વકોડી અધિક ૩૩-સાગરોપમ, આટલો કાળ રહે.

તે જ સ્વયં જઘન્યકાળ સ્થિતિકમાં જન્મ્યો હોય, તો આ જ વક્તવ્યતા, માત્ર અવગાહના રત્નિ પૃથક્ત્વ, સ્થિતિ વર્ષ પૃથક્ત્વ, બાકી પૂર્વવત્ કહેવું. સંવેદ જાણી લેવો.

તે જ પોતાની ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિમાં જન્મ્યો હોય તો આ જ વક્તવ્યતા. માત્ર અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્, સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંનેથી પૂર્વ કોડી. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ ભવાદેશ, કાલાદેશથી જઘન્ય ૩૩-સાગરોપમ - બે પૂર્વકોડી અધિક, ઉત્કૃષ્ટ પણ તેમજ. આટલો કાળ રહે, આટલો કાળ ગતિ-આગતિ કરે. આ સર્વાર્થસિદ્ધક દેવોના ત્રણ ગમકો છે. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે યાવત્ ગૌતમસ્વામી વિચરે છે.

● વિવેચન-૮૬૦ :-

સૌધર્મ કલ્પે પલ્ચોપમથી ઓછું આયુ ન હોય, તિર્યચને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ

પલ્યોપમ આયુષ્ય જ સંભવે - X - એક તિર્યચ અને એક દેવ એમ બે ભવમાં બે પલ્યોપમાયુ થાય, બંને આયુ ત્રણ-ત્રણ હોય તો છ પલ્યોપમ થાય. બીજા ત્રણ ગમકમાં એક ગમ જ છે. ક્ષુદ્રક ચતુષ્પાપેક્ષાએ ધનુષ્ પૃથક્ત્વ જઘન્યથી કહ્યું. ઉત્કૃષ્ટ બે ગાઉ કહ્યું તે ગાઉ પ્રમાણ મનુષ્ય હોય ત્યારે હાથી આદિની અપેક્ષાએ કહ્યું. - - સંખ્યાતાયુ પંચેન્દ્રિય તિર્યચાધિકાર—

અહીં મિશ્રદંષ્ટિનો નિષેધ કર્યો, કેમકે જઘન્ય સ્થિતિકને તે ન સંભવે, અજઘન્ય સ્થિતિવાળાને ત્રણે દંષ્ટિ સંભવે. તે રીતે જ્ઞાનમાં જાણવું.

હવે મનુષ્યાધિકારમાં - પહેલાના ગમકોમાં બધે ધનુષ્પૃથક્ત્વ, જઘન્ય અવગાહના, ઉત્કૃષ્ટથી છ ગાઉ. ત્રીજા ગમમાં બંને સ્થિતિમાં ત્રણ ગાઉ. ચોથા ગમકમાં - X - બંને સ્થિતિમાં એક ગાઉ. એ રીતે બીજું પણ જાણવું.

ઈશાનક દેવાધિકારમાં - સાતિરેક કહ્યું, કેમકે તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી સાતિરેક પલ્યોપમ હોય છે. જે સાતિરેક પલ્યોપમાયુ તિર્યચ સુષમામાં ઉદ્ભવેલ હોય, તે ક્ષુદ્ર પ્રાણી અપેક્ષાએ જઘન્યાવગાહના ધનુષ્ પૃથક્ત્વ કહી. જે સાતિરેક બે ગાઉ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી તે સાતિરેક ગાઉ પ્રમાણ મનુષ્યના કાળના હાથીની અપેક્ષાએ છે. અસંખ્યાત વર્ષાયુ મનુષ્યોની સ્થિતિ મુજબ - X - તેમની અવગાહના જાણવી.

સનત્કુમાર દેવાધિકારમાં - જઘન્ય સ્થિતિક તિર્યચ ઉત્પન્ન થાય - X - તો તેની સ્થિતિના સામર્થ્યથી કૃષ્ણાદિ ચાર લેશ્યામાંની કોઈમાં પરિણત થઈ મરણકાળે પદ્મલેશ્યા પામી મરે. - X - તેથી પાંચ લેશ્યા કહી. લાંતકાદિમાં પણ આમ વિચારવું. છેદવર્તી સંહનનવાળાને ચાર દેવલોકોનું ગમન બંધ થાય, માટે બ્રહ્મલોકાદિમાં પાંચ સંઘયણ કહ્યા.

આનતાદિ દેવો મનુષ્યથી આવીને મનુષ્યમાં પાછા જાય છે, તેથી જઘન્યથી ત્રણ ભવ કહ્યા. ઉત્કૃષ્ટથી સાત ભવ કહ્યા. - - આનત દેવોનું ઉત્કૃષ્ટથી ૧૯ સાગરોપમ આયુ છે. તે ત્રણ ભવથી ૫૭-સાગરોપમ અને ચાર મનુષ્યભવનું ચાર પૂર્વ કોટી આયુ અધિક છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૪નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

શ્લોક શતક-૨૫
— X — X —

૦ શતક-૨૪ની વ્યાખ્યા કરી, હવે ૨૫-મું આરંભે છે. તેના આ સંબંધ છે - પૂર્વના શતકમાં ઉત્પાદાદિ દ્વારે જીવને વિચાર્યા, અહીં લેશ્યાદિથી -

● સૂત્ર-૮૬૧ :-

લેશ્યા, દ્રવ્ય, સંસ્થાન, યુગ્મ, પર્યવ, નિર્ગન્ય, શ્રમણ, ઓઘ, ભવ્ય, અભવ્ય, સમ્યક્, મિથ્યા આ બાર ઉદ્દેશા અહીં છે.

● વિવેચન-૮૬૧ :-

(૧) લેશ્યા - લેશ્યાદિ પદાર્થો કહેવા. - X - (૨) દ્રવ્ય-દ્રવ્યો કહે છે (૩) સંસ્થાન-સંસ્થાનાદિ પદાર્થ (૪) યુગ્મ-કૃતયુગ્માદિના અર્થો. (૫) પર્યવ-પર્યવ વિવેચના, (૬) નિર્ગન્ય - પુલાકાદિ નિર્ગન્યો, (૭) શ્રમણ-સામાયિકાદિ સંયત આદિ પદાર્થો, (૮) ઓઘ-નારકાદિ જે રીતે ઉત્પન્ન થાય તેમ કહેવા. કઈ રીતે ? ઓઘે - સામાન્યથી વર્તમાન ભવ્ય, અભવ્યાદિ વિશેષણથી અવિશેષિત, (૯) ભવ્ય - ભવ્ય વિશેષણા નારકાદિ જે રીતે ઉત્પન્ન થાય તે કહે છે, (૧૦) અભવ્ય-અભવ્યત્વમાં વર્તતા, (૧૧) સમ્યક્-સમ્યક્દંષ્ટિ વિશેષણા (૧૨) મિથ્યા-મિથ્યાત્વમાં વર્તમાન.

આ રીતે આ પચીસમાં શતકમાં બાર ઉદ્દેશા છે.

શ્લોક ઉદ્દેશો-૧-“લેશ્યા”
— X — X —

૦ તેમાં પહેલા ઉદ્દેશાની વ્યાખ્યા કરે છે, તેનું આ પહેલું સૂત્ર.

● સૂત્ર-૮૬૨ :-

તે કાળે, તે સમયે રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી છે ? ગૌતમ ! છ. તે આ - કૃષ્ણલેશ્યા આદિ, જેમ શતક-૧, ઉદ્દેશો-૨-માં કહ્યા મુજબ લેશ્યા વિભાગ, અત્પબહુત્વ યાવત્ ચાર પ્રકારના દેવોનું મીશ્ર અત્પબહુત્વ સુધી જાણવું.

● વિવેચન-૮૬૨ :-

જેમ પહેલા શતકમાં - ભગવન્ ! આ જીવો સલેશ્ય, કૃષ્ણલેશ્ય ઈત્યાદિ, ક્યાં સુધી તે કહેવું - ચતુર્વિધ દેવોનાં આદિ. તે આ રીતે - ભગવન્ ! આ ભવનવાસી, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક દેવોના અને દેવીના કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યામાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? પ્રથમ શતકમાં આ સ્વરૂપ કહ્યું છે, તો પણ પ્રસ્તાવથી આવેલ હોવાથી અહીં કહે છે - આ સંસાર સમાપ્ત જીવોનું યોગ અત્પબહુત્વ કહ્યું. તેના પ્રસ્તાવથી લેશ્યા અત્પબહુત્વ પ્રકરણ કહ્યું.

હવે આ જીવોનું યોગ અત્પબહુત્વ કહે છે -

● સૂત્ર-૮૬૩ :-

સંસારી જીવ કેટલા પ્રકારે છે ? ગૌતમ ! ચૌદ પ્રકારે છે. તે આ - ૧- સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક, ૨-સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક, ૩-બાદર અપર્યાપ્તક, ૪-બાદર પર્યાપ્તક,

૫-બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તક, ૬-બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તક, ૭-૮, એ રીતે તેઈન્દ્રિય, ૯-૧૦ એ રીતે ચતુરિન્દ્રિય, ૧૧-અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક, ૧૨-અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક, ૧૩-૧૪ એ રીતે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય.

ભગવન્ ! આ ચૌદ સંસારી જીવોમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ યોગની અપેક્ષાએ કોને કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! (૧) સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત જઘન્ય યોગ. (૨) તેથી બાદ અપર્યાપ્તક જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગણા, (૩) તેથી બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જઘન્ય યોગ અસંખ્યાત ગણા, (૪) એ રીતે તેઈન્દ્રિયના. (૫) એ રીતે ચતુરિન્દ્રિયના. (૬) અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તના જઘન્ય યોગ તેથી અસંખ્યાતગણા છે - તેથી -

(૭) સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગણા. (૮) તેથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગણા, (૯) બાદ પર્યાપ્તકના જઘન્ય યોગ તેથી અસંખ્યાતગણા, (૧૦) તેથી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા. (૧૧) તેથી બાદ અપર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાત ગણા. (૧૨) તેથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા, (૧૩) બાદ પર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા, (૧૪) બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તના જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગણા, (૧૫ થી ૧૮) એ રીતે તેઈન્દ્રિય યાવત્ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકના યોગ અસંખ્યાતગણા. - તેથી -

(૧૯) બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા. (૨૦) એ રીતે તેઈન્દ્રિયના, (૨૧) એ રીતે ચતુરિન્દ્રિયના, (૨૨-૨૩) એ રીતે યાવત્ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા. (૨૪) તેથી બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા, (૨૫) એ રીતે તેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા. (૨૬) ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા, (૨૭) અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા. (૨૮) સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગણા.

● વિવેચન-૮૬૩ :-

સુહુમ - સૂક્ષ્મનામ કર્મોદયથી, અપજ્જત્તગ - અપર્યાપ્તક નામ કર્મોદયથી - X - બાયર - બાદ નામ કર્મોદયથી. આ ચારે જીવ ભેદે પૃથ્વી આદિ ઓકેન્દ્રિયોના છે. જઘન્ય - નિકૃષ્ટ, કોઈ વ્યક્તિને આશ્રીને, તે જ બીજી વ્યક્તિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ હોય તે જઘન્યોત્કર્ષ. તેના યોગ-વીર્યાતરાય દ્વયોપશમાદિ સમુત્થ કાર્યાદિ પરિસ્પંદના આ યોગના ૧૪-જીવસ્થાન સંબંધથી જઘન્ય-ઉત્કર્ષથી ૨૮ ભેદના અલ્પબહુત્વાદિ જીવસ્થાનકથી છે.

તેમાં સૌથી થોડા આદિ - સૂક્ષ્મ પૃથ્વી આદિના સૂક્ષ્મપણાથી શરીરના, તેના પણ અપર્યાપ્તકત્વથી અસંપૂર્ણપણાથી, તેમાં પણ જઘન્ય વિવક્ષિતત્વથી બધાં કહેવાનાર યોગોથી, સૌથી થોડો જઘન્ય યોગ છે. તે વળી વૈગ્રહિક, કાર્મણ, ઔદારિક પુદ્ગલ ગ્રહણ પ્રથમ સમયવર્તી છે. તે પછી સમયવૃદ્ધિથી અજઘન્યોત્કૃષ્ટ યાવત્ સર્વોત્કૃષ્ટ

ન થાય.

બાદ જીવના પૃથ્વી આદિ અપર્યાપ્તક જીવનો જઘન્ય યોગ પૂર્વોક્ત અપેક્ષાથી અસંખ્યાદ ગુણવૃદ્ધિમાં બાદસ્ત્વથી છે. એ રીતે આગળ પણ અસંખ્યાતગુણત્વ કહેવું. અહીં જે કે પર્યાપ્તક તેઈન્દ્રિય ઉત્કૃષ્ટકાર્યની અપેક્ષાથી પર્યાપ્તક બેઈન્દ્રિયોના સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞીના પંચેન્દ્રિયોની ઉત્કૃષ્ટ કાર્યના સંખ્યાતગુણ થાય છે, કેમકે સંખ્યાતયોજન પ્રમાણત્વથી છે તો પણ અહીં યોગના પરિસ્પંદના વિવક્ષિતત્વથી અને તેના દ્વયોપશમ વિશેષ સામર્થ્યથી યથોક્ત અસંખ્યાતગુણત્વ એ વિરુદ્ધ નથી. - X -

● સૂત્ર-૮૬૪ :-

ભગવન્ ! પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન બે નૈરયિક સમયોગી હોય છે કે વિષમ યોગી ? ગૌતમ ! કદાચ સમયોગી - કદાચ વિષમયોગી. ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! આહારક નારકથી અનાહારક નારક અને અનાહારક નારકથી આહારક નારક કદાચિત્ હીનયોગી, કદાચ તુલ્યયોગી, કદાચ અધિક યોગી છે. - - જે હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ હીન કે સંખ્યાતભાગ હીન કે સંખ્યાતગુણહીન કે અસંખ્યાતગુણહીન હોય. જે અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણ અધિક કે અસંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે. તેથી એમ કહ્યું કે - યાવત્ કદાચ વિષમયોગી હોય. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું.

● વિવેચન-૮૬૪ :-

જે બે પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન હોય તે પ્રથમ સમય ઉત્પન્ન, અહીં ઉત્પત્તિ તે નરકદોષ પ્રાપ્તિ. તે બંનેને વિગ્રહથી કે ઋજુગતિથી અથવા એકને વિગ્રહગતિ અને બીજાને ઋજુગતિ, જેને સમ કે વિષમ યોગ વર્તે છે તે. નારકને આશ્રીને આહારક કે અનાહારક હોય. કઈ રીતે ?

જે નારક વિગ્રહગતિ અભાવે આવીને આહારક જ ઉત્પન્ન થાય તે નિરંતર આહારક, તેની અપેક્ષાએ વિગ્રહગતિમાં અનાહારક થઈને જે ઉત્પન્ન થાય તે હીન છે, પૂર્વે અનાહારકપણે ઉપચિતત્વથી અને હીનયોગત્વથી વિષમયોગી થાય છે. બંને સમાન સમયે વિગ્રહ કે ઋજુગતિથી આવીને ઉપજે તો બંને તુલ્ય છે, સમયોગી થાય છે. - X - X - એ રીતે અધિકતા અને તુલ્યતા પણ બતાવી છે - યોગાધિકારથી જ આગળ કહે છે -

● સૂત્ર-૮૬૫ :-

ભગવન્ ! યોગ કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! ૧૫-ભેદે. તે આ - સત્ય મનોયોગ, મૃષા મનોયોગ, સત્યામૃષા મનોયોગ, અસત્યામૃષા મનોયોગ, સત્ય વચનયોગ, મૃષા વચનયોગ, સત્યામૃષા વચનયોગ, અસત્યામૃષા વચનયોગ, ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગ, વૈકિય શરીર કાય યોગ, વૈકિય મીશ્ર શરીર કાયયોગ, આહારક શરીર કાયયોગ, આહારક મીશ્ર શરીર કાયયોગ, કાર્મણ શરીર કાયયોગ.

ભગવન્ ! આ પંદર પ્રકારના કાયયોગમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટમાં કોન કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! (૧) સૌથી થોડા કાર્મણશરીર જઘન્યયોગી, (૨) ઔદારિક મિશ્ર જઘન્યયોગ અસંખ્યાતા, (૩) વૈકિય મિશ્ર જઘન્યયોગી અસંખ્યાતા, (૪) ઔદારિક શરીરના જઘન્યયોગી અસંખ્યાતા.

— (૫) વૈકિય શરીરના જઘન્ય યોગી અસંખ્યાતા, (૬) કાર્મણશરીરના ઉત્કૃષ્ટ યોગી અસંખ્યાતા, (૭) આહારક મીશ્રના જઘન્ય યોગી અસંખ્યાતા, (૮) તેના જ ઉત્કૃષ્ટાયોગી અસંખ્યાતા, (૯) ઔદારિક મીશ્રના, (૧૦) વૈકિય મિશ્રના, આ છેલ્લા બંને યોગ ઉત્કૃષ્ટથી તુલ્ય અને અસંખ્યાતા, (૧૧) અસત્યામૃષા મનોયોગના જઘન્ય યોગી અસંખ્યાતા, (૧૨) આહારક શરીરના જઘન્ય યોગી અસંખ્યાતા, (૧૩ થી ૧૫) તેનાથી ત્રણ પ્રકારના મનોયોગના, (૧૬ થી ૧૯) ચાર પ્રકારના વચન યોગના, આ સાતે તુલ્ય જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતા.

— (૨૦) આહારક શરીરના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતા, (૨૧ થી ૩૦) ઔદારિક શરીરના, વૈકિય શરીર, ચાર મનોયોગ અને ચાર વચનયોગ આ દશે તુલ્ય ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં અસંખ્યાતગુણ છે - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૬૫ :-

યોગોનું અલ્પબહુત્વ બીજા પ્રકારે કહે છે, યોગ પરિસ્પંદ છે.

❀ ઉદ્દેશો-૨-“દ્રવ્ય” ❀
— X — X —

ઉદ્દેશ-૧-માં જીવદ્રવ્યના લેશ્યાદિ પરિમાણ કહ્યા, અહીં તેના ભેદો —

● સૂત્ર-૮૬૬ :-

ભગવન્ ! કેટલા દ્રવ્યો છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે. જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય. - - ભગવન્ ! અજીવદ્રવ્યો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે રૂપી અજીવદ્રવ્યો, અરૂપી અજીવદ્રવ્યો. એ રીતે આ અભિલાપથી, અજીવપર્યાય મુજબ યાવત્ હે ગૌતમ ! તેમ કહ્યું છે કે — અજીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પણ અનંત છે.

ભગવન્ ! જીવ દ્રવ્યો શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? ગૌતમ ! તે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી, પણ અનંત છે. ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું કે યાવત્ જીવદ્રવ્ય અનંત છે ? ગૌતમ ! નૈરયિક અસંખ્યાત છે યાવત્ વાયુકાયિક અસંખ્યાત છે, વનસ્પતિકાય અનંત છે. બેઈન્દ્રિય યાવત્ વૈમાનિક અસંખ્યાત છે, સિદ્ધો અનંત છે. તેથી જીવો અનંતા કહ્યા.

● વિવેચન-૮૬૬ :-

પ્રજ્ઞાપનાના વિશેષ નામે પાંચમાં પદમાં જીવપર્યવો કહ્યા છે, તે રીતે અહીં અજીવદ્રવ્ય સૂત્રો કહેવા. તે આ રીતે — ભગવન્ ! અરૂપી અજીવ દ્રવ્યો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! દશ ભેદે - ધર્માસ્તિકાયાદિ. - - ભગવન્ ! રૂપી અજીવદ્રવ્યો કેટલા

ભેદે છે ? ગૌતમ ! દશ ભેદે -સ્કંધ આદિ ભગવન્ ! તે સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા છે ? ગૌતમ ! અનંતા છે. - - ભગવન્ ! એમ કેમ કહો છો ? ગૌતમ ! અનંતા પરમાણુ, અનંતા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ ઇત્યાદિ છે માટે.

દ્રવ્ય અધિકારથી જ આ કહે છે —

● સૂત્ર-૮૬૭ :-

ભગવન્ ! જીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં અજીવદ્રવ્યો આવે છે કે અજીવ દ્રવ્યોના પરિભોગમાં જીવદ્રવ્યો આવે છે ? ગૌતમ ! અજીવદ્રવ્યો, જીવ દ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવે છે, અજીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં જીવદ્રવ્યો ન આવે. ભગવન્ ! એમ કેમ કહો છો - X - ? ગૌતમ ! જીવદ્રવ્યો, અજીવદ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. કરીને ઔદારિક, વૈકિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણ (શરીરરૂપે), શ્રોત્ર યાવત્ સ્પર્શ ઈન્દ્રિયરૂપે, મન-વચન-કાય યોગરૂપે અને શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપે પરિણમાવે છે. તેથી એમ કહ્યું કે યાવત્ ઉપભોગમાં આવે છે.

ભગવન્ ! નૈરયિકોને અજીવદ્રવ્યો પરિભોગમાં આવે કે અજીવ દ્રવ્યોને નૈરયિકો પરિભોગમાં આવે ? ગૌતમ ! નૈરયિકોને અજીવદ્રવ્યો પરિભોગમાં આવે, અજીવ દ્રવ્યોને નૈરયિકો પરિભોગમાં ન આવે. એમ કેમ ? ગૌતમ ! નૈરયિકો અજીવ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને વૈકિય-તેજસ-કાર્મણ, શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે પરિણમાવે છે, તેથી એમ કહ્યું છે, હે ગૌતમ ! વૈમાનિક સુધી આમ જાણવું. વિશેષ એ કે — શરીર, ઈન્દ્રિય, યોગો જેને જે હોય તે કહેવા.

● વિવેચન-૮૬૭ :-

જીવદ્રવ્ય સચેતનત્વથી પરિભોજક છે, અજીવ દ્રવ્ય અચેતન હોવાથી પરિભોગ્ય છે. - - દ્રવ્યાધિકારથી જ આ કહે છે —

● સૂત્ર-૮૬૮ :-

ભગવન્ ! અસંખ્ય લોક આકાશમાં અનંત દ્રવ્યો રહી શકે ? ગૌતમ ! હા, રહી શકે. - - ભગવન્ ! લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં કેટલી દિશાથી આવીને પુદ્ગલો એકત્રિત થાય છે ? ગૌતમ ! નિવ્યાઘાતથી છ એ દિશાથી, વ્યાઘાતને આશ્રીને કદાચ ત્રણ દિશા, કદાચ ચાર દિશા, કદાચ પાંચ દિશામાંથી. - - ભગવન્ ! લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં કેટલી દિશામાં પુદ્ગલો પૃથક્ થાય ? પૂર્વવત્. એ રીતે ઉપચિત થાય, અપચિત થાય.

● વિવેચન-૮૬૮ :-

અસંખેજ્જ - અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક, અણંતાઈં દક્ષાઈં - જીવ, પરમાણુ આદિ. - X - ભક્તવ્ય - ભરી શકે, ધારણીય. પૂછતા આ અભિપ્રાય છે - અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક લોકાકાશમાં અનંતા દ્રવ્યો કઈ રીતે રહે ? હા. તેમના અનંતપણા છતાં આ અવસ્થાન કહ્યું. પ્રતિનિયત આકાશમાં પ્રદીપની પ્રભાના પુદ્ગલો રહે, તે રીતે પુદ્ગલ સામર્થ્યથી અહીં પણ અસંખ્યાત લોકમાં રહે. તથાવિધ પરિણામથી તેઓનું આ અવસ્થાન કહ્યું. - X -

અસંખ્યાત લોકમાં અનંત દ્રવ્યોનું અવસ્થાન કહ્યું. તે એક પ્રદેશમાં ચચ-અપચયાદિવત્ થાય છે. - x -

કેટલી દિશામાંથી પુદ્ગલો આવીને એક આકાશ પ્રદેશમાં એકત્રિત થાય, પૃથક્ થાય. સ્કંધરૂપ પુદ્ગલો બીજા પુદ્ગલોના સંપર્કથી ઉપચિત થાય, સ્કંધરૂપ જ પ્રદેશ વિઘટનથી અપચીય થાય.

● સૂત્ર-૮૬૯ :-

ભગવન્ ! જીવે જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરપણે ગ્રહણ કરે છે, તે શું સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે કે અસ્થિત દ્રવ્યોને ? ગૌતમ ! સ્થિતને પણ ગ્રહે, અસ્થિતને પણ ગ્રહે. - - ભગવન્ ! તે દ્રવ્યોને શું દ્રવ્યથી ગ્રહણ કરે કે ક્ષેત્રથી - કાલથી - ભાવથી ગ્રહણ કરે ? ગૌતમ ! દ્રવ્યથી પણ ગ્રહણ કરે, ક્ષેત્રથી - કાળથી અને ભાવથી પણ ગ્રહણ કરે.

તેમાં દ્રવ્યથી અનંતપ્રદેશિક દ્રવ્યોને, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢને, એ પ્રમાણે જેમ પશ્ચવણાના પહેલા આહારુદ્દેશકમાં યાવત્ નિવ્યાઘાતથી છ એ દિશામાંથી, વ્યાઘાતને આશ્રીને કદાચ ત્રણ દિશામાંથી, કદાચ ચાર દિશામાંથી, કદાચ પાંચ દિશામાંથી ગ્રહણ કરે.

ભગવન્ ! જીવ, જે દ્રવ્યોને વૈકિય શરીરપણે ગ્રહણ કરે, તેને શું સ્થિતને ગ્રહે કે અસ્થિતને ? પૂર્વવત્. વિશેષ એ - છ એ દિશામાંથી ગ્રહણ કરે. એ પ્રમાણે આહારકશરીરના વિષયમાં પણ જાણવું.

ભગવન્ ! જીવ, જે દ્રવ્યોને તૈજસ શરીરપણે ગ્રહે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સ્થિતને ગ્રહણ કરે, અસ્થિતને નહીં. બાકી ઔદારિક શરીરની માફક જાણવું. કાર્મણ શરીરમાં પણ એમ જ જાણવું - યાવત્ - ભાવથી પણ ગ્રહે.

જે દ્રવ્યોને દ્રવ્યથી ગ્રહે, તે શું એક પ્રદેશિકને ગ્રહે કે દ્વિપ્રદેશિકને ગ્રહે ? જેમ ભાષાપદમાં કહ્યું તેમ કહેવું યાવત્ અનુપૂર્વીથી ગ્રહણ કરે, અનાનુપૂર્વીથી નહીં (સુધી કહેવું)

ભગવન્ ! તેને કેટલી દિશાથી ગ્રહણ કરે ? ગૌતમ ! નિવ્યાઘાત હોય તો ઔદારિકની માફક ઈત્યાદિ કહેવું.

ભગવન્ ! જીવ, જે દ્રવ્યોને શ્રોત્રેન્દ્રિયપણે ગ્રહણ કરે. જેમ વૈકિય શરીરમાં કહ્યું તેમ કહેવું એમ યાવત્ જીહ્વેન્દ્રિય પર્યન્ત જાણવું. સ્પર્શ ઈન્દ્રિયના વિષયમાં ઔદારિક શરીર માફક કહેવું. - - મનોયોગના વિષયમાં કાર્મણ શરીર માફક કહેવું. માત્ર નિયમા છ દિશામાંથી ગ્રહે. આ પ્રમાણે વચનયોગના વિષયમાં પણ કહેવું. કાયયોગને ઔદારિક શરીરવત્ કહેવું.

ભગવન્ ! જીવ, જે દ્રવ્યને શ્વાસોચ્છવાસપણે ગ્રહણ કરે, તો ઔદારિક શરીર માફક કહેવું યાવત્ કદાચ પાંચ દિશાથી આવેલને ગ્રહે.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે. (૨). કોઈ ચોવીશે દંડકોમાં આ પદોને કહે છે, પણ જેને જે હોય તે કહેવા.

● વિવેચન-૮૬૯ :-

ઠિયાઈ - શું જીવ પ્રદેશ અવગાઢ ક્ષેત્રના અભ્યંતરવર્તી અને અસ્થિત - તેની પછી વર્તતા, તેને ઔદારિક શરીર પરિણામ વિશેષથી ખેંચીને ગ્રહણ કરે છે. બીજા કહે છે - જે કંપે છે, તે સ્થિત અને તેથી વિપરીત તે અસ્થિત.

શું દ્રવ્યને આશ્રીને ગ્રહણ કરે ? ક્ષેત્ર આશ્રિત અર્થાત્ કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ ? - - વૈકિય શરીર અધિકારમાં - નિયમા છ દિશામાંથી. તેનો અભિપ્રાય આ છે - વૈકિય શરીર પ્રાય: પંચેન્દ્રિય જ હોય. તે ત્રસનાડી મધ્યે જ હોય, ત્યાં છ એ દિશા અલોકથી અનાવૃત્ હોય છે, તેથી આમ કહ્યું. જે વાયુકાયિક છે, તે ત્રસનાડી બહાર પણ વૈકિયશરીર હોય છે, તે અહીં વિવક્ષિત નથી, કેમકે અપ્રધાન છે. અથવા લોકાંતે તે ન સંભવે.

તૈજસ સૂત્રમાં - જીવ અવગાઢ ક્ષેત્ર અભ્યંતરી ભૂતને જ ગ્રહણ કરે છે. તેની અંદર વર્તતાને ન ગ્રહણ કરે, તેના આકર્ષ પરિણામનો અભાવ છે. અથવા સ્થિત અર્થાત્ સ્થિરને ગ્રહણ કરે, અસ્થિત અર્થાત્ અસ્થિરને ન ગ્રહણ કરે, કેમકે તથાવિધ સ્વભાવ છે. જહા ભાસપદે. જેમ પ્રજ્ઞાપનાના અગિયારમાં પદમાં છે, તેમ કહેવું. તે ત્રણ પ્રદેશ યાવત્ અનંતપ્રદેશને ગ્રહે.

શ્રોત્રેન્દ્રિય સૂત્રમાં - જેમ વૈકિય શરીર દ્રવ્ય ગ્રહણ સ્થિત-અસ્થિત દ્રવ્ય વિષય અને છ દિશા કહ્યું, તેમ અહીં પણ જાણવું. શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્રવ્ય ગ્રહણ નાડી મધ્યે જ છે, તેમાં કદાચ ત્રણ દિશા આદિ છે - x -

સ્પર્શનેન્દ્રિય જેમ ઔદારિક શરીરમાં કહ્યું તેમ, અર્થાત્ જેમ ઔદારિક શરીરમાં સ્થિતાસ્થિત, છ દિશાથી આવેલ કહ્યું તેમ અહીં કહેવું.

મનોયોગપણે, કાર્મણની માફક દ્રવ્યો ગ્રહણ કરે અર્થાત્ સ્થિત દ્રવ્યો જ ગ્રહણ કરે. માત્ર અહીં નિયમા છ દિશાથી કહેવું. કેમકે મનોદ્રવ્યોનું ગ્રહણ નાડી મધ્યે જ થાય, અ ત્રસોને તે હોતું નથી. વાગ્દ્રવ્ય તેમજ જાણવું.

કાય યોગ દ્રવ્યો સ્થિત-અસ્થિત છ દિશાથી આવેલ ગ્રહે છે.

કેઢ આદિ. તેમાં પાંચ શરીરો, પાંચ ઈન્દ્રિયો, ૧૩-મનોયોગાદિ, આનપ્રાણ. બધાં ચોદે પદો, તેને આશ્રિત ચોદ દંડકો થાય છે.

⊗ ઉદ્દેશ-૩-“સંસ્થાન” ⊗
— x — x —

o બીજા ઉદ્દેશમાં દ્રવ્યો કહ્યા, તેમાં પુદ્ગલો કહ્યા. તે પ્રાય: સંસ્થાનવાળાને હોય છે, તેથી અહીં સંસ્થાનોને કહે છે -

● સૂત્ર-૮૭૦ :-

ભગવન્ ! સંસ્થાનો કેટલા છે ? ગૌતમ ! છ - પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ્ર, આયત, અનિત્યંસ્થ.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન, દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત, અસંખ્યાત નથી. પણ અનંત છે.

ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન૦ એ પ્રમાણે જ એ પ્રમાણે યાવત્ અનિસ્થંત્ય જાણવું. એ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થતાથી [દ્રવ્યપ્રદેશાર્થતાથી] પણ કહેવું.

ભગવન્ ! આ પરિમંડલ-વૃત્ત-ચતુરસ-આયત-અનિસ્થંત્ય સંસ્થાનોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી, પ્રદેશાર્થતાથી, દ્રવ્યપ્રદેશાર્થતાથી કોણ, કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી અલ્પ પરિમંડલ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે, વૃત્ત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણું, ચતુરસ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે સંખ્યાતગણું, ત્રસ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણું, આયત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે સંખ્યાતગણું, અનિસ્થંત્ય સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણું છે. પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી અલ્પ પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાથી, વૃત્ત સંસ્થાન સંખ્યાતગણું, એ રીતે દ્રવ્યાર્થતા માફક પ્રદેશાર્થતાએ કહેવું. યાવત્ અનિસ્થંત્ય સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાએ અસંખ્યાતગણું છે.

દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી અલ્પ પરિમંડલ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે, આદિ પૂર્વવત્ ગમક કહેવો યાવત્ અનિસ્થંત્ય સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણું, દ્રવ્યાર્થરૂપ અનિસ્થંત્ય સંસ્થાનથી પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણું, વૃત્ત સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગણું, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી આદિ ગમક પૂર્વવત્ યાવત્ અનિસ્થંત્ય સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણું છે.

● વિવેચન-૮૭૦ :-

સંસ્થાન-સ્કંધનો આકાર, અનિસ્થંત્ય - જે પ્રકારે પરિમંડલાદિ રહે છે, તેનાથી વ્યતિરિક્ત તે અનિસ્થંત્ય. - - પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા દ્રવ્યો, હે ભગવન્ ! ૦ ? દ્વવ્ઙુયા - દ્રવ્યરૂપ અર્થને આશ્રીને, પ્ણસદ્ઙુયા - પ્રદેશ રૂપ અર્થને આશ્રીને, દ્વવ્ઙુપ્ણસદ્ઙુયા - તદ્દુભયને આશ્રીને.

જે સંસ્થાન, જે સંસ્થાનની અપેક્ષાએ ઘણાં પ્રદેશ અવગાહી છે, તે તેની અપેક્ષાએ તથાવિધ સ્વભાવથી અલ્પ હોય છે. તેમાં પરિમંડલ સંસ્થાન જઘન્યથી વીશ પ્રદેશ અવગાહથી ઘણાં પ્રદેશ અવગાહી છે. વૃત્ત-ચતુરસ-ત્રયસ, આયત તે કમથી જઘન્યથી પાંચ-ચાર-ત્રણ-બે પ્રદેશ અવગાહીત્વથી અલ્પપ્રદેશ અવગાહી છે. તેથી બઘાંથી ઘણાં પ્રદેશના અવગાહીપણાથી પરિમંડલ સંસ્થાન બઘાંથી અલ્પ છે, બાકીના તેથી કમપૂર્વક - X - X - કહ્યા.

અનિસ્થંત્ય સંસ્થાનવાળા પરિમંડલાદિના દ્વાયાદિ સંયોગથી નિષ્પન્નત્વથી તેના કરતાં ઘણાં એમ કરીને અસંખ્યાતગણા પૂર્વના કરતાં કહ્યા. પ્રદેશાર્થ સિંતામાં તો દ્રવ્યાનુસારીત્વથી પ્રદેશોનું પૂર્વવત્ અલ્પબહુત્વ કહેવું. એ રીતે દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ વિચારણામાં પણ કહેવું. વિશેષ આ પ્રમાણે - દ્રવ્યથી અનિસ્થંત્યથી પરિમંડલ, પ્રદેશથી અસંખ્યેયગણું કહેવું. સંસ્થાનની સામાન્ય પ્રરૂપણા કરી, હવે રત્નપ્રભાદિ અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરે છે.

● સૂત્ર-૮૭૧ :-

ભગવન્ ! સંસ્થાનો કેટલા છે ? ગૌતમ ! પાંચ-પરિમંડલ યાવત્ આયત. - - ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ?

ગૌતમ ! સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, અનંત છે.

ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન, સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત ? ગૌતમ ! એ પ્રમાણે પૂર્વવત્ આયત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત, અસંખ્યાત નથી, અનંત છે. ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન૦ ? એ પ્રમાણે પૂર્વવત્ યાવત્ આયત૦ કહેવું.

ભગવન્ ! શર્કરપ્રભા પૃથ્વીમાં પરિમંડલ સંસ્થાન, એ પ્રમાણે જ છે, આ રીતે પૂર્વવત્ આયત સુધી કહેવું. એ રીતે અઘ:સપ્તમી સુધી છે.

ભગવન્ ! સૌઘર્મ કલ્પમાં પરિમંડલ સંસ્થાન એ પ્રમાણે જ છે, એ રીતે યાવત્ અચ્યુત સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ત્રૈવેચક વિમાને ? એ પ્રમાણે જ કહેવું. એ રીતે અનુત્તર વિમાન, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! જ્યાં એક પરિમંડલ સંસ્થાન યવાકાર છે ત્યાં બીજા પરિમંડલ સંસ્થાનો શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત, અસંખ્યાત નથી પણ અનંત છે. - - ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન૦ ? અનંત છે, એ પ્રમાણે આયત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! જ્યાં એક વૃત્ત સંસ્થાન યવાકાર છે, ત્યાં પરિમંડલ સંસ્થાન કેટલા છે ? પૂર્વવત્ જાણવું. અનેક વૃત્ત સંસ્થાન હોય, ત્યાં પણ એમ જ છે, યાવત્ આયત. એ રીતે એક-એક સંસ્થાન સાથે પાંચે પણ વિચારવા. - - ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જ્યાં એક પરિમંડલ સંસ્થાન યવાકાર છે, ત્યાં બીજા પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાતા૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાતા-અસંખ્યાતા નથી, અનંતા છે.

ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન૦ શું સંખ્યાતા૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાતા-અસંખ્યાતા નથી, અનંતા છે, એ પ્રમાણે યાવત્ આયત કહેવું.

ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભામાં જ્યાં યવાકાર એક વૃત્ત સંસ્થાન છે, ત્યાં પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાતા૦ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા નથી, અનંતા છે. વૃત્ત સંસ્થાન એ પ્રમાણે જ છે. એ રીતે આયત સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે ફરી પણ એક એક સંસ્થાન સાથે પાંચેનો પણ સંબંધ જોડવા. જે રીતે નીચેના કહ્યા તેમ યાવત્ 'આયત' સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે અઘ:સપ્તમી સુધી, એ રીતે કલ્પોમાં પણ યાવત્ ઈષ્ટ પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધી કહેવું.

● વિવેચન-૮૭૧ :-

આ છઠ્ઠા સંસ્થાનના અન્ય સંયોગ નિષ્પન્નત્વથી તેની વિવક્ષા કરી નથી, તેથી પાંચ જ કહ્યા છે, હવે બીજા પ્રકારે તેને કહે છે -

સર્વે પણ આ લોક પરિમંડલ સંસ્થાન દ્રવ્યથી નિરંતર દ્રવ્યોથી નિરંતર વ્યાપ્ત છે, તેમાં કલ્પના વડે જે જે તુલ્ય પ્રદેશને અવગાહીને તુલ્ય પ્રદેશો તુલ્ય વર્ણાદિ પર્યવો પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા દ્રવ્યો છે. તેની-તેની એક પંક્તિ સ્થાપે છે. એ રીતે

એક એક જાતિયામાં એક એક પંક્તિમાં ઉત્તરાર્ધ વડે નિક્ષેપ કરતા અલ્પબહુત્વ ભાવથી ચવાકાર પરિમંડલ સંસ્થાન સમુદાય થાય છે. તેમાં જઘન્ય પ્રદેશિક દ્રવ્યોના વસ્તુ સ્વભાવથી અલ્પપણાથી આઘ પંક્તિ દ્રુસ્વ છે, તેથી બાકીના ક્રમે બહુ-બહુતરત્વથી દીર્ઘ-દીર્ઘતર, પછી બીજા ક્રમથી અલ્પતરત્વથી દ્રુસ્વ દ્રુસ્વતર જ ચાવત્ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોના અલ્પત્વથી દ્રુસ્વતમ જ છે, એ રીતે તુલ્ય વડે તેનાથી બીજા પરિમંડલ દ્રવ્યોથી ચવાકાર ક્ષેત્રની રચના થાય. ઇત્યાદિ - X - X - જવમજ્ઞ - ચવાકાર - X - X - પૂર્વોક્ત સંસ્થાન પ્રરૂપણા રત્નપ્રભાદિ ભેદથી કહે છે, સંસ્થાનોને જ પ્રદેશથી કહે છે -

● સૂત્ર-૮૭૨ :-

ભગવન્ ! વૃત્ત સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશવાળુ અને કેટલાં પ્રદેશ અવગાઠ છે ? ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાન બે ભેદે - ઘનવૃત્ત અને પ્રતરવૃત્ત. તેમાં જે પ્રતરવૃત્ત છે, તે બે ભેદે - ઓજ પ્રદેશી અને યુગ્મ પ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી પંચ પ્રદેશી અને પંચ પ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી અનંતપ્રદેશી અને અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે. તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી બાર પ્રદેશી અને બાર પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી અને અનંત પ્રદેશાવગાઠ છે. તેમાં જે ઘનવૃત્ત છે તે બે ભેદે છે - ઓજ પ્રદેશી અને યુગ્મપ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી સપ્તપ્રદેશી અને સપ્તપ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી, અસંખ્યપ્રદેશાવગાઠ છે.

તેમાં જે યુગ્મપ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી બગ્રીશ પ્રદેશી, બગ્રીશ પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી, અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે.

ભગવન્ ! ત્ર્યસ સંસ્થાન કેટલાં પ્રદેશી, કેટલા પ્રદેશાવગાઠ છે ? ગૌતમ ! ત્ર્યસ સંસ્થાન બે ભેદે - ઘન ત્ર્યસ, પ્રતરત્ર્યસ. તેમાં જે પ્રતર ત્ર્યસ છે, તે બે ભેદે - ઓજ પ્રદેશી, યુગ્મ પ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ત્રિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી અને અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે, તેમાં જે યુગ્મપ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી છ પ્રદેશી, છ પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી, અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે. તેમાં જે ઘન ત્ર્યસ છે, તે બે ભેદે છે - ઓજ પ્રદેશી અને યુગ્મ પ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ૩૫-પ્રદેશી, ૩૫-પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશી અને અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે. તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ચાર પ્રદેશી, ચાર પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! ચતુરસ્ર સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશી અને કેટલા પ્રદેશ અવગાઠ છે ? ગૌતમ ! ચતુરસ્ર સંસ્થાન બે ભેદે - ઇત્યાદિ જેમ વૃત્ત સંસ્થાનમાં કહ્યું ચાવત્ તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી નવ પ્રદેશી અને નવ પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંતપ્રદેશી, અસંખ્યપ્રદેશાવગાઠ છે તેમાં જે યુગ્મપ્રદેશી છે તે જઘન્યથી ચતુ:પ્રદેશી ચતુ:પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંતપ્રદેશી, અનંત

પ્રદેશાવગાઠ છે. તેમાં જે ઘનચતુરસ્ર છે, તે બે ભેદે - ઓજ પ્રદેશી, યુગ્મ પ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે તે જઘન્યથી ૨૭-પ્રદેશી, ૨૭-પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્ છે. જે યુગ્મ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી અષ્ટ પ્રદેશી, અષ્ટ પ્રદેશાવગાઠ છે આદિ - X - X -

ભગવન્ ! આચત સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશી, કેટલા પ્રદેશ અવગાઠ છે ? ગૌતમ ! આચત સંસ્થાન ત્રણ ભેદે છે - શ્રેણિ આચત, પ્રતર આચત, ઘન આચત. તેમાં જે શ્રેણિ આચત છે, તે બે ભેદે છે - ઓજ પ્રદેશી, યુગ્મ પ્રદેશી. તેમાં જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ત્રિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. જે યુગ્મ પ્રદેશી છે. તે જઘન્યથી દ્વિપ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશ-અવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. જે પ્રતર પ્રદેશી છે, તે બે ભેદે છે - ઓજ પ્રદેશી અને યુગ્મ પ્રદેશી. જે ઓજપ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ૧૫-પ્રદેશી, ૧૫-પ્રદેશાવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. જે યુગ્મપ્રદેશી છે તે જઘન્યથી છ પ્રદેશી, છ પ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. તેમાં જે ઘનાચત છે તે બે ભેદે છે - ઓજપ્રદેશી, યુગ્મપ્રદેશી. જે ઓજ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ૪૫-પ્રદેશી, ૪૫-પ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. જે યુગ્મ પ્રદેશી છે, તે જઘન્યથી ૧૨-પ્રદેશી અને ૧૨-પ્રદેશ અવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્ છે.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશી છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન બે ભેદે છે - ઘન પરિમંડલ, પ્રતર પરિમંડલ. તેમાં જે પ્રતર પરિમંડલ છે, તે જઘન્યથી ૨૦-પ્રદેશી, ૨૦-પ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વવત્. જે ઘનપરિમંડલ છે તે જઘન્યથી ૪૦-પ્રદેશી, ૪૦-પ્રદેશાવગાઠ છે. ઉત્કૃષ્ટથી અનંતપ્રદેશી, અસંખ્ય-પ્રદેશાવગાઠ છે.

● વિવેચન-૮૭૨ :-

પૂર્વે પરિમંડલને પહેલા કહેલું, તો તે છોડીને અહીં વૃત્તાદિ ક્રમથી કેમ નિરૂપણ કરે છે ? વૃત્તાદિ ચારે પણ પ્રત્યેક સમસંખ્ય-વિષમસંખ્ય પ્રદેશવાળા હોવાથી તેમના સાધર્મ્યને કારણે તેનો પૂર્વે ન્યાસ કર્યો. પરિમંડલમાં તેનો અભાવ છે. અથવા આ સૂત્રની ગાતિનું વૈચિત્ર્ય છે.

ઘનવૃત્ત તે ચોતરફથી સમઘનવૃત્ત, મોદકવત્ છે. પ્રતરવૃત્ત તે બાહ્યથી હીન છે, તેથી મંડક (રોટલા) માફક પ્રતરવૃત્ત છે.

ઓજ પ્રદેશી - વિષમ સંખ્ય પ્રદેશ નિષ્પન્ન, યુગ્મપ્રદેશી - સમ સંખ્ય પ્રદેશ નિષ્પન્ન છે. ઓજપ્રદેશી પ્રતરવૃત્ત જઘન્યથી પંચ અણુકાત્મક પંચ પ્રદેશ અવગાઠ છે, ઉત્કૃષ્ટથી અનંતપ્રદેશિક અને અસંખ્ય પ્રદેશ અવગાઠ છે, કેમકે લોકના પ્રદેશ અસંખ્ય છે. - X - X - X - X - [પછી વૃત્તિકારે આ પ્રતરની સ્થાપના અને આકૃતિ બતાવી છે, તે વૃત્તિમાં જોવી. અમોએ અહીં આકૃતિ બનાવી નથી, કેમકે આકૃતિનો અનુવાદ ન હોય.]

[હવે વૃત્તિમાં અક્ષરશઃ અનુવાદ ન કરતા આકૃતિ અને સ્થાપના સિવાયની માત્ર વિશિષ્ટ વૃત્તિ આ પ્રમાણે છે-]

શ્રેણ્યાયત - પ્રદેશ શ્રેણીરૂપ, પ્રતરાયત - કૃત વિહંભ બે શ્રેણીરૂપ, ઘનાયત - બાહલ્ય, વિહંભયુક્ત અનેક શ્રેણીરૂપ.

પરિમંડલ૦ ઈત્યાદિ. અહીં ઓજ-યુગ્મ બે ભેદ નથી. યુગ્મરૂપત્વથી પરિમંડલના એક રૂપત્વથી છે. - - હવે બીજા પ્રકારે સંસ્થાન કહે છે -

● સૂત્ર-૮૭૩ :-

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન, દ્રવ્યાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ, ઋયોજ, દ્વાપર-યુગ્મ કે કલ્પોજ છે ? ગૌતમ ! તે કૃતયુગ્મ, ઋયોજ, દ્વાપરયુગ્મ નથી, પણ કલ્પોજ છે. ભગવન્ ! વૃત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થતાથી ? પૂર્વવત્. યાવત્ આયત (સંસ્થાન સુધી આમ કહેવું.)

ભગવન્ ! અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો દ્રવ્યાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ, ઋયોજ, દ્વાપરયુગ્મ, કલ્પોજ છે ? ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ, કદાચ ઋયોજ, કદાચ દ્વાપરયુગ્મ, કદાચ કલ્પોજ છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ-ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ નથી, પણ કલ્પોજ છે. એ રીતે આયત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ છે આદિ પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ, કદાચ ઋયોજ, કદાચ દ્વાપરયુગ્મ, કદાચ કલ્પોજ છે. એ પ્રમાણે આયત સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો પ્રદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ છે ? પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્પોજ છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ-ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્પોજ એ ચારે પણ છે. એ પ્રમાણે આયત સંસ્થાન સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે કે યાવત્ કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ છે ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, ઋયોજ, દ્વાપર કે કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી. - - ભગવન્ ! વૃત સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ૦ છે ? પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે. કદાચ ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ નથી, કલ્પોજ૦ કદાચ છે.

ભગવન્ ! ઋયસ સંસ્થાન૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ યાવત્ દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે. કલ્પોજ૦ નથી.

ભગવન્ ! ચતુરસ્ર સંસ્થાન૦ વૃત સંસ્થાનવત્ કહેવું.

ભગવન્ ! આયત૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ યાવત્ કદાચ કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ. - - ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી અને વિદ્યાનાદેશથી પણ, કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી. - - ભગવન્ ! વૃત સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, પણ ઋયોજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી.

ઋયસ સંસ્થાન, ભગવન્ ! કૃતયુગ્મ૦ છે પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી

કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ અને ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે, પણ દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી. - - ચતુરસ્રને વૃત માફક કહેવું. ભગવન્ ! આયત સંસ્થાન૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ પણ છે યાવત્ કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ પણ છે.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક છે, ઋયોજ સમય સ્થિતિક છે, દ્વાપરયુગ્મ સમય સ્થિતિક છે કે કલ્પોજ સમય સ્થિતિક છે ? ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્પોજ સમય સ્થિતિક છે. એ પ્રમાણે આયત સંસ્થાન સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો શું કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક છે૦ પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્પોજ સમય સ્થિતિક છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ સ્થિતિક પણ છે. યાવત્ કલ્પોજ સમય સ્થિતિક પણ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ આયત સંસ્થાન.

ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કાળાવર્ણ પર્યાયથી કૃતયુગ્મ છે યાવત્ કલ્પોજ છે ? ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ ઈત્યાદિ પૂર્વવત્. આ પ્રમાણે આ અભિલાપથી સ્થિતિ અનુસાર કહેવું, આ રીતે નીલવર્ણ પર્યાયથી છે. એ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શમાં કહેવું. - x -

● વિવેચન-૮૭૩ :-

પરિમંડલ, દ્રવ્યાર્થતાથી એક જ દ્રવ્ય છે, એક પરિમંડલના ચાર અપહાર નથી, તેથી એકત્વ વિચારણામાં કૃતયુગ્માદિ વ્યપદેશ કરેલ નથી, પણ કલ્પોજ વ્યપદેશ જ છે. પૃથક્ત્વ વિચારણામાં કદાચ ચતુષ્કાપહારથી નિચ્છેદતા યવાથી આ પરિમંડલ થાય, કદાચ ત્રણ, કદાચ બે, કદાચ એક શેષ વધે, તેથી ચારે ભેદ કહ્યા. તે સામાન્યથી કહ્યું, વિદ્યાનાદેશથી જે સમુદિતના એક-એકના આદેશથી તે કલ્પોજ યુક્ત જ છે.

હવે પ્રદેશાર્થ વિચારણામાં - પરિમંડલ સંસ્થાન, પ્રદેશાર્થથી ૨૦-આદિ ક્ષેત્ર પ્રદેશમાં જે પ્રદેશો પરિમંડલ સંસ્થાન નિષ્પાદક છે તે અપેક્ષાએ છે. તે પ્રદેશના ચતુષ્ક અપહારથી ચાર શેષ રહેતા કૃતયુગ્મ છે. ત્રણ શેષ રહે તો ઋયોજ, એ પ્રમાણે દ્વાપર અને કલ્પોજ. કેમકે એકત્ર પ્રદેશમાં ઘણા અણુ અવગાહે છે - - હવે અવગાહ પ્રદેશ નિરૂપવા કહે છે - પરિમંડલે. આદિ - x -

વૃત૦ - જે પ્રતરવૃત બાર પ્રદેશી, ઘનવૃત બત્રીશપ્રદેશી કહ્યું તે ચતુષ્ક અપહારથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ, જે ઘનવૃત સાત પ્રદેશી કહ્યું તે ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે. જો પંચપ્રદેશી કહે તો કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ છે.

જો ઘન ઋયસ ચતુષ્કપ્રદેશી હોય તો કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે. જો પ્રતર ઋયસ ત્રિપ્રદેશાવગાટ હોય તો ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે અને ઘન ઋયસ રૂપ પ્રદેશાવગાટ છે,

તો ત્રણ શેષ રહેતા ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે. જે પ્રતર ઋયસ છ પ્રદેશી હોય, તો બે શેષથી દ્વાપર પ્રદેશાવગાટ છે.

ચતુરસ્ર, વૃત માફક કહેવું. તેથી કદાચ કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાટ, કદાચ ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ, કદાચ કલ્વોજ પ્રદેશાવગાટ છે. જે પ્રતર ચતુરસ્ર ચતુષ્પ્રદેશી, ઘનચતુરસ્ર આઠ પ્રદેશી છે, તો ચાર શેષથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાટ તથા જે ઘનચતુરસ્ર ૨૭ પ્રદેશિક છે, તો ત્રણ શેષથી ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે. જે પ્રતર ચતુરસ્ર નવપ્રદેશી હોય તો એક શેષથી કલ્વોજ પ્રદેશાવગાટ છે.

આયત્. જે ઘનાયત્ બાર પ્રદેશી હોય તો કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાટ આદિ - X - જે શ્રેણી આયત્ ત્રિપ્રદેશાવગાટ, જે પ્રતરાયત્ ૧૫-પ્રદેશી હોય તે ત્રણ શેષથી ઋયોજ પ્રદેશાવગાટ છે. એ રીતે - X - દ્વાપર યુગમાદિ જાણવા.

એ પ્રમાણે એકત્વથી પ્રદેશાવગાટને આશ્રીને સંસ્થાનની વિચારણા. પૃથક્ત્વથી તેની જ તે પ્રમાણે વિચારણા સૂત્રમાં કરી છે. ઓઘાદેસેણ. સામાન્યથી સમસ્ત પરિમંડલ, વિહાણાદેસથી - ભેદથી, એક-એક પરિમંડલ. કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાટ ૨૦,૪૦ આદિ પ્રદેશાવગાટીત્વથી જાણવા.

વૃત્ત સંસ્થાન સ્કંધ સામાન્યથી વિચારતા કૃતયુગમપ્રદેશાવગાટ તેના બધાં પ્રદેશોના મળવાથી ચતુષ્ક અપહારથી, ચાર શેષ રહેવાથી. વિધાનાદેશથી વળી દ્વાપર પ્રદેશાવગાટ વર્જને બાકીના અવગાટ કહેવા. પૂર્વોક્ત પાંચ, સાત આદિમાં ચતુષ્કાપહારમાં બે શેષ રહેતી નથી. - X -

આ રીતે ઋયસાદિ સંસ્થાન સૂત્રો પણ વિચારવા.

આ પ્રમાણે ક્ષેત્રથી એકત્વ, પૃથક્ત્વ વડે સંસ્થાન વિચાર્યા. હવે તેને જ કાળથી અને ભાવથી વિચારે છે - પરિમંડલ સંસ્થાન વડે પરિણત સ્કંધ કેટલો કાળ રહે ? શું ચતુષ્કાપહારથી તે કાળના સમય ચાર-ત્રણ-બે કે એક શેષ રહે છે ? સર્વે સંભવે છે.

અહીં વૃદ્ધોક્ત ગાથા છે - પરિમંડલ, વૃત્ત, ઋયસ્ર, ચતુરસ્ર, આયત્. ઘનપ્રતર પ્રથમ વર્જને ઓજ પ્રદેશ અને યુગમમાં છે. પાંચ, બાર, સાત, બત્રીશ વૃત્તમાં અને ત્રણ, છ, પાત્રીશ, ચાર ઋયસ્રમાં છે. નવ, ચાર, સત્તાવીશ, આઠ ચતુરસ્રમાં. ત્રણ-બે-પંદર-છ એ આયત્તમાં હોય છે. પાંચ-ચાલીશ-બાર-છ પ્રદેશો આયત્તમાં હોય. પરિમંડલ સંસ્થાનમાં વીશ, ચાર પ્રદેશ પરિમાણ હોય છે. આયત્તમાં બધી રાશિ લેવી, પરિમંડલમાં કૃતયુગમ-ઋયસ્ર-કલિ વર્જવું. બાકીમાં દ્વાપરયુગમ વર્જવું.

- X - લોકના તે પ્રમાણે જ પરિમાણ નિરૂપણાર્થે કહે છે -

● સૂત્ર-૮૭૪ :-

ભગવન્ ! શ્રેણીઓ દ્રવ્યાર્થરૂપે સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે, અનંતા છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી, અનંત છે.

ભગવન્ ! પૂર્વ-પશ્ચિમમાં શ્રેણીઓ દ્રવ્યાર્થથી શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? પૂર્વવત્. એ રીતે દક્ષિણોત્તર, ઉર્ધ્વ-અધો જાણવું.

ભગવન્ ! પૂર્વ-પશ્ચિમ લોકાકાશ શ્રેણી દ્રવ્યાર્થતાથી શું સંખ્યાત છે ? - પૂર્વવત્. એ રીતે દક્ષિણ-ઉત્તર, ઉર્ધ્વ-અધો જાણવું.

ભગવન્ ! અલોકાકાશ શ્રેણી દ્રવ્યાર્થથી શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાત, અસંખ્યાત નથી, અનંત છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ-પશ્ચિમ, દક્ષિણ-ઉત્તર, ઉર્ધ્વ-અધોદિશામાં જાણવું.

ભગવન્ ! શ્રેણી પ્રદેશાર્થથી શું સંખ્યાત છે ? દ્રવ્યાર્થતામાં જેમ કહ્યું, તેમ પ્રદેશાર્થતામાં કહેવું. યાવત્ ઉર્ધ્વ-અધો બધી અનંત છે.

ભગવન્ ! લોકાકાશ શ્રેણી પ્રદેશાર્થતાથી શું સંખ્યાત છે ? ગૌતમ ! કદાચ સંખ્યાત, કદાચ અસંખ્યાત છે, પણ અનંત નથી. એ રીતે પૂર્વ-પશ્ચિમ, દક્ષિણ-ઉત્તર પણ જાણવી, ઉર્ધ્વ-અધોદિશા શ્રેણી સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત છે, પણ અનંત નથી.

ભગવન્ ! અલોકાકાશ શ્રેણી પ્રદેશાર્થતાથી પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ સંખ્યાત, કદાચ અસંખ્યાત, કદાચ અનંત છે. - - ભગવન્ ! પૂર્વ-પશ્ચિમ અલોકાકાશ શ્રેણી પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત, અસંખ્યાત નથી, પણ અનંત છે. એ રીતે દક્ષિણ-ઉત્તર પણ જાણવી. - - ઉર્ધ્વ અધો પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ સંખ્યાત, કદાચ અસંખ્યાત, કદાચ અનંત.

● વિવેચન-૮૭૪ :-

શ્રેણી શબ્દથી જે કે પંક્તિ માત્ર કહેવાય, તો પણ અહીં “આકાશ પ્રદેશ પંક્તિ” અર્થ શ્રેણીથી લેવો. તેમાં શ્રેણી અવિવક્ષિત લોક-અલોક ભેદત્વથી સામાન્યા છે, તથા તે જ પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી, દક્ષિણ-ઉત્તર લાંબી, ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી છે. તથા લોક અને અલોક સંબંધી છે.

સામાન્ય શ્રેણી પ્રશ્નમાં સામાન્ય આકાશાસ્તિકાયની શ્રેણીની વિવક્ષાથી તે અનંત છે. લોકાકાશ શ્રેણી પ્રશ્ને અસંખ્યાતા જ છે. - X - અલોકાકાશ શ્રેણી પ્રશ્નમાં ફરી તે અનંત કહી કેમકે અલોકાકાશ અનંત છે.

લોકાકાશ શ્રેણી પ્રદેશાર્થતાથી કદાચ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત. સૂર્ણિકાર કહે છે - લોકના વૃત્તથી નીકળીને અલોકમાં પ્રવિષ્ટ દંતકની જે શ્રેણી. તે બે-ત્રણ પ્રદેશી પણ સંભવે છે, તેથી તેના સંખ્યાત પ્રદેશો પણ હોય, બાકી અસંખ્યાત પ્રદેશો હોય, ટીકાકાર આક્ષેપ પરિહાર કરતા કહે છે -

લોકમાં કૃતયુગમવર્તિ જઘન્ય પરિમંડલ કહ્યું, તિર્છી લાંબી શ્રેણીમાં સંખ્યેય પ્રદેશતા કઈ રીતે ? બે-બે દિશામાં એક એક વિદિશામાં આ કૃતયુગમ છે, તેની પહેલા પરિમંડલથી લોકાંત સુધી વૃદ્ધિ છે. એ રીતે લોકની અષ્ટાંશતા પ્રસજ્ય છે, પરિમંડલતા નહીં, તેથી કૃતયુગમાં વૃદ્ધિ કહી. આ પ્રમાણે લોકવૃત્ત પર્યન્ત શ્રેણી સંખ્યાત પ્રદેશિકા થાય છે. લોકપ્રદેશના અનંતત્વના અભાવે ‘નો અણંતાઓ’ કહેલ છે. ઉર્ધ્વ-અધો લોકાંત - X - પ્રતિઘાતથી તે અસંખ્યાત પ્રદેશ જ છે. - X - તેથી જ સૂત્રવચનથી કહ્યું.

અલોકાકાશ શ્રેણી પ્રદેશાર્થતાથી કદાચ સંખ્યાત આદિ કહ્યું તે બધું ક્ષુલ્લ પ્રતર પ્રત્યાસન્ન ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી અધોલોક શ્રેણીને આશ્રીને કહેવું. તે જ આદિમાં સંખ્યાત, પછી અસંખ્યાત પ્રદેશ, પછી અનંત છે. તીર્છા લાંબી અલોક શ્રેણી પ્રદેશથી અનંત જ હોય.

● સૂત્ર-૮૭૫ થી ૮૮૦ :-

[૮૭૫] ભગવન્ ! શું શ્રેણીઓ (૧) સાદિ-સાંત છે ?, (૨) સાદિ-અનંત છે ? (૩) અનાદિ સાંત છે ? (૪) અનાદિ-અનંત છે ? ગૌતમ ! સાદિ-સાંત નથી, સાદી-અનંત નથી, અનાદિ-સાંત નથી, પણ અનાદિ-અનંત છે. એ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી શ્રેણી સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! લોકાકાશ શ્રેણી શું સાદી-સાંત છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સાદિ-સાંત છે, સાદિ-અનંત નથી, અનાદિ સાંત નથી, અનાદિ અનંત નથી. આ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી શ્રેણી સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! અલોકાકાશ શ્રેણી, શું સાદિ-સાંત છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! (૧) કદાચ સાદિ-સાંત, (૨) કદાચ સાદિ-અનંત, (૩) કદાચ અનાદિ-સાંત, (૪) કદાચ અનાદિ-અનંત હોય. પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી, દક્ષિણ-ઉત્તર લાંબી એ પ્રમાણે જ છે. વિશેષ એ કે - સાદિ સાંત નથી, કદાચ સાદિ-અનંત હોય, બાકી પૂર્વવત્. ઉર્ધ્વ અધો લાંબી યાવત્ ઔદિકવત્ ચાર ભંગ.

ભગવન્ ! શ્રેણીઓ દ્રવ્યાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ, ત્ર્યોજ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ-દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ નથી. એ રીતે યાવત્ ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી કહેવી. લોકાકાશ, અલોકાકાશ શ્રેણી એમ જ છે.

ભગવન્ ! શ્રેણી પદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ છે? પ્રશ્ન ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે યાવત્ ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી જાણવી.

ભગવન્ ! લોકાકાશ શ્રેણી, પ્રદેશાર્થતાથી પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ, ત્ર્યોજ નહીં, કદાચ દ્વાપરયુગ્મ, કલ્યોજ નહીં. એ રીતે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી અને ઉત્તર-દક્ષિણ લાંબીમાં જાણવું. - - ઉર્ધ્વ-અધો લાંબીમાં પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ-દ્વાપર યુગ્મ-કલ્યોજ નથી.

ભગવન્ ! અલોકાકાશ શ્રેણી પ્રદેશાર્થતાએ પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી, દક્ષિણ-ઉત્તર લાંબી એ પ્રમાણે જાણવી. ઉર્ધ્વ-અધો પણ તેમજ, માત્ર કલ્યોજ નહીં.

[૮૭૬] ભગવન્ ! શ્રેણીઓ કેટલી છે ? ગૌતમ ! સાત. તે આ - ઋજુવાયતા, એકતોવકા, ઉભયતોવકા, એકતઃખા, ઉભયતઃખા, ચક્રવાલ અને અર્ધચક્રવાલ. - - ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલની ગતિ અનુશ્રેણિ હોય કે વિશ્રેણિ ગતિ હોય ? ગૌતમ ! અનુશ્રેણિ ગતિ પ્રવર્તે. વિશ્રેણિ ગતિ ન પ્રવર્તે. - - ભગવન્ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કંધની ગતિ અનુશ્રેણી પ્રવર્તે કે વિશ્રેણી પ્રવર્તે ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! નૈરયિકોની ગતિ અનુશ્રેણિ પ્રવર્તે કે વિશ્રેણી ? પૂર્વવત્ જાણવું. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું.

[૮૭૭] ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલા લાખ નરકાવાસ છે ? ગૌતમ ! ૩૦ લાખ. પહેલા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશ પ્રમાણે બધું કહેવું. અનુત્તર વિમાન પર્યન્ત આ કહેવું.

[૮૭૮] ભગવન્ ! ગણિપિટક કેટલા પ્રકારે છે ? ગૌતમ ! બાર અંગરૂપ ગણિપિટક છે. તે આ - આચાર યાવત્ દૈષ્ટિવાદ. તે આચાર શું છે ? આચારમાં શ્રમણ-નિર્ગન્થોના આચાર, ગોચર૦ એ પ્રમાણે અંગ પ્રરૂપણા કહેવી, જેમ 'નંદી'માં કહી છે. [તેમ કહેવી.]

[૮૭૯] સર્વ પ્રથમ સૂત્રાર્થ કહેવો. બીજામાં નિર્ચુક્તિ મીશ્રિત અર્થ કહેવો, ત્રીજામાં સંપૂર્ણ અર્થ કહેવો, આ અનુયોગ વિધિ છે.

[૮૮૦] ભગવન્ ! આ નૈરયિક યાવત્ દેવ અને સિદ્ધ, આ પાંચે ગતિમાં સંક્ષેપથી કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! અલ્પબહુત્વ "બહુવક્તવ્યતા" પદ મુજબ કહેવી. આઠ ગતિનું અલ્પબહુત્વ પણ કહેવું. - - ભગવન્ ! આ સર્ષન્દ્રિય, એકેન્દ્રિય યાવત્ અનિન્દ્રિયમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે. અહીં પણ "બહુવક્તવ્યતા" પદ અનુસાર ઔદિક પદ કહેવું. - - સકાયિકનું અલ્પબહુત્વ પણ ઔદિક પદ અનુસાર કહેવું. - - - ભગવન્ ! આ જીવો, પુદ્ગલો યાવત્ સર્વ પચાયોમાં કોણ કોનાથી યાવત્ "બહુવક્તવ્યતા" પદ મુજબ યાવત્ આયુકર્મના અબંધક જીવો વિશેષાધિક છે - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૭૫ થી ૮૮૦ :-

અહીં વિશેષણ રહિત 'શ્રેણિ' શબ્દથી લોક અને અલોકમાં તે બધાંનું ગ્રહણ કરવું. સર્વ ગ્રહણથી તે અનાદિ અનંત એવો એક ભંગ સ્વીકાર્યો, બાકીના ત્રણ ભંગનો નિષેધ કર્યો. લોકાકાશ શ્રેણિ આદિમાં આદિ સાંત એ એક ભંગ બધાં શ્રેણી ભેદમાં સ્વીકાર્યો, બાકીનાનો નિષેધ કર્યો, કેમકે લોકાકાશ પરિમિત છે. અલોકાકાશ શ્રેણિ આદિમાં "કદાચ સાદિ સાંત" પહેલો ભંગ ક્ષુલ્લક પ્રતરથી ઉર્ધ્વ લાંબી શ્રેણી આશ્રિને જાણવો. 'કદાચ સાદિ અનંત' ભંગ લોકાંતથી આરંભી વધે જાણવો. "કદાચ અનાદિ સાંત" ભંગ લોકાંત નજીકની શ્રેણીના અંતથી વિવક્ષિત છે. "કદાચ અનાદિ અનંત" લોકને છોડીને બીજી શ્રેણી અપેક્ષાએ છે. પૂર્વ-પશ્ચિમ શ્રેણીમાં અલોકમાં તીર્છા શ્રેણીની સાદિ છે પણ અંત નથી. - x -

કૃતયુગ્મ કઈ રીતે ? વસ્તુ સ્વભાવથી - એ રીતે બધે.

લોકાકાશ શ્રેણીની પ્રદેશાર્થતા કહી, તેમાં "કદાચ કૃતયુગ્મ" આદિ કહ્યું, તે આ રીતે - અર્ધ રુચકથી આરંભી જે પૂર્વ કે દક્ષિણ લોકાર્ધ છે, તે બીજાથી તુલ્યવાળું છે, પૂર્વ-પશ્ચિમ અને દક્ષિણ-ઉત્તર શ્રેણી સમસંખ્ય પ્રદેશી છે, તે કદાચ કૃતયુગ્મ, કદાચ દ્વાપરયુગ્મ હોય પણ ત્ર્યોજ કે કલ્યોજ ન હોય. અસત્ કલ્પનાથી

દક્ષિણ પૂર્વ રૂચક પ્રદેશથી જે શ્રેણી તે ૧૦૦ પ્રદેશ હોય, એ જ રીતે પશ્ચિમ દક્ષિણની હોય, તો ચતુષ્ક અપહારમાં કૃતયુગ્મતા થાય. જે તે - X - X - ૯૯ પ્રદેશમાન હોય તો બંને - X - ના ૯૯ના સંયોગથી ચતુષ્કાપહારમાં - X - દ્વાર યુગ્મતા આવે. આ પ્રમાણે બીજી લોકશ્રેણિમાં પણ ભાવના કરવી.

અહીં સંગ્રહગાથા છે - તીર્થી લાંબી શ્રેણી લોકના સંખ્યાત કે અસંખ્યાતમાં કૃતયુગ્મ છે. ઉર્ધ્વ-અધો લાંબી અસંખ્યાતમાં કૃતયુગ્મ છે.

અલોકાકાશ શ્રેણીમાં પ્રદેશ આદિમાં “કદાય કૃતયુગ્મ” તે બે ક્ષુલ્લક પ્રતરના સામીપ્યથી તીર્થી શ્રેણી જે લોકને સ્પર્શ્યા વિના રહી છે તે વસ્તુ સ્વભાવથી કૃતયુગ્મ છે. જે બે ક્ષુલ્લક પ્રતરના અધઃસ્તન કે ઉપરિતન પ્રતરથી છે તે ત્ર્યોજ છે - X - X - એ પ્રમાણે તેના અંતરમાંથી શરૂ થયેલ તે દ્વાપરયુગ્મ. તેના અંતરમાંથી શરૂ થયેલ તે કલ્પોજ. યથા સંભવ કહેવી.

આ બે ક્ષુલ્લક પ્રતરથી ઉત્થિત ઉર્ધ્વ લાંબી તે દ્વાપરયુગ્મ, ત્યાંથી ઉર્ધ્વ અને અધો એક એક પ્રદેશ વૃદ્ધિથી કૃતયુગ્મ, ક્વચિત્ એક પ્રદેશ વૃદ્ધિ અન્યત્ર વૃદ્ધિ અભાવથી ત્ર્યોજ. કલ્પોજ અહીં ન સંભવે તેવો સ્વભાવ છે.

હવે પ્રકારાંતરથી શ્રેણી પ્રરૂપણ કરે છે - શ્રેણી - જીવ અને પુદ્ગલ સંચરણ વિશેષિત પ્રદેશ પંક્તિ. તેમાં ઋજુ એવી લાંબી તે ઋજુવાયતા, જેમાં જીવો આદિ ઉર્ધ્વ લોકથી અધોલોકમાં ઋજુપણે જાય છે. એક દિશામાં વક્ર-જેમાં જીવ, પુદ્ગલો ઋજુ જઈને ‘વક્ર’ - બીજી શ્રેણીથી જાય. જેમાં બે વાર વક્ર કરે તે દ્વિઘાવક્ર, આમાં ઉર્ધ્વક્ષેત્રથી અગ્નિદિશા અને અધોક્ષેત્રથી વાયવ્ય દિશામાં જઈને જે ઉત્પન્ન થાય, તેને હોય છે - X - X -

જેમાં જીવ કે પુદ્ગલો નાડીથી ડાબા પડખેથી તેમાં પ્રવેશીને ત્યાં જ જઈને ફરી ડાબા પડખેથી ઉત્પન્ન થાય, તે ‘એકતઃખા’, એક દિશામાં જ વામાદિ પાર્શ્વ લક્ષણમાં ધ્ર - આકાશ અર્થાત્ લોકનાડી વ્યતિરિક્ત. આ બે, ત્રણ, ચાર વક્રયુક્ત ક્ષેત્ર વિશેષાશ્રિત ભેદોથી કહેલી છે.

નાડીના ડાબા પડખેથી નાડીમાં પ્રવેશીને ત્યાં જ જઈને એના જ દક્ષિણ પડખાદિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે “દ્વિઘા ખા”. તે નાડીની બહાર ડાબુ-દક્ષિણ પડખાના બંને આકાશને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ચક્રવાલ-મંડલ, જે મંડલ વડે ભમીને પરમાણુ આદિ ઉપજે તે ચક્રવાલા. અર્ધ્વ ચક્રવાલ, તે ચક્રવાલના અડધા રૂપ છે.

શ્રેણીઓ કહી, તેને જ આશ્રીને પરમાણુ આદિ ગતિને કહે છે - - X - અનુકૂલ - પૂર્વાદિ દિશાભિમુખ શ્રેણિ જેમાં છે તે અનુશ્રેણિ. તે જે રીતે થાય, એ પ્રમાણે ગતિ પ્રવર્તે છે. વિસેદિં - વિરૂદ્ધ, વિદિક્ આશ્રિત શ્રેણી જેમાં છે તે વિશ્રેણી. આ પણ ક્રિયા વિશેષણ છે.

નારકાદિ જીવોનું અનુશ્રેણિ કે વિશ્રેણી ગમન પૂર્વે કહ્યું. તે નરકાવાસાદિ સ્થાનોમાં થાય છે, તે સંબંધથી પૂર્વોક્ત નરકાવાસાદિની પ્રરૂપણ કરી. આ નરકાવાસાદિ

છન્નસ્થ વડે પણ દ્વાદશાંગીના પ્રભાવથી સમજાય, તેથી દ્વાદશાંગીની પ્રરૂપણ કરી. આચારેણ - આચાર શાસ્ત્ર કરણભૂત અથવા આચાર અધિકરણભૂત, આચારગો - આચાર, ગોચર, વિનય, વૈનયિક, શિક્ષા, ભાષા, અભાષા, ચરણ, કરણ, જાયા-માયા વૃત્તિ આદિ જેમાં કહે છે તે.

તેમાં આચાર-જ્ઞાનાદિ અનેક ભેદ ભિન્ન, ગોચર-ભિક્ષા ગ્રહણ વિધિ લક્ષણ, વિનય-જ્ઞાનાદિ, વૈનયિક-વિનયફળ કર્મ ક્ષયાદિ, શિક્ષાગ્રહણ આસેવન ભેદથી અથવા વિનય - શિષ્ય, તેને શિક્ષા, તે વૈનયિક શિક્ષા ભાષા - સત્યા, અસત્યામૃષા, અભાષા-મૃષા, સત્યામૃષા. ચરણ-વ્રતાદિ, કરણ-પિંડવિશુદ્ધિ આદિ. યાત્રા-સંચમયાત્રા. માત્રા-તે માટે આહાર માત્રા. વૃત્તિ - વિવિધ અભિગ્રહ વિશેષથી વર્તવું તે.

આ આચાર-ગોચરાદિ જેમાં કહેવાય છે તે. અહીં જેમાં ક્વચિત્ અન્યતર ઉપાદાનમાં અન્યતર ગત અર્થ કહે, તે બધું પ્રાધાન્ય ખ્યાપનાર્થે છે.

‘નંદી’ મુજબ અંગ પ્રરૂપણ કહેવી. પૂર્વ પ્રદર્શિત પ્રકારવાળી સૂત્ર વડે આચારાદિ અંગ પ્રરૂપણ કહેવી. જેમ નંદીમાં છે, તે જ અવધારવી કયાં સુધી આ અંગ પ્રરૂપણ કહેવી ? યાવત્ સૂત્રાર્થ ગાથા. સૂત્રાર્થ માત્રનું પ્રતિપાદન કરે તે સૂત્રાર્થાનુયોગ જાણવો. એવું કહે છે કે - સૂત્રાર્થ માત્ર અભિધાન લક્ષણ, તે પ્રથમ અનુયોગ કરવો, જેથી પ્રાથમિક શિષ્યોને મતિમોહ ન થાય. બીજો અનુયોગ - સૂત્ર સ્પર્શ નિર્યુક્તિ મિશ્ર કરવો એમ જિન આદિ એ કહ્યું છે. ત્રીજો અનુયોગ સંપૂર્ણ કહેવો. જે આ અનંતરોક્ત ત્રણ પ્રકાર લક્ષણ છે, તે વિધિ - વિધાન છે. અનુયોગ - સૂત્રના અર્થને અનુરૂપતાથી યોજવાના લક્ષણરૂપ વિષયભૂત.

અનંતર અંગ પ્રરૂપણ કહી, અંગમાં નારકાદિ પ્રરૂપે છે, તેથી તેના અલ્પબહુત્વને પ્રતિપાદિત કરતાં કહે છે - પંચગતિ અંતર્ભાવથી, આનું અલ્પબહુત્વ “પ્રજ્ઞાપના” સૂત્રના બહુવક્તવ્યતા નામક ત્રીજા પદ મુજબ કહેવું. તે અર્થથી આ રીતે - નર, નૈરયિક, દેવ, સિદ્ધ, તિર્યચ ક્રમથી અહીં સ્તોક, અસંખ્ય, અસંખ્ય, અનંતગુણ, અનંતગુણ હોય છે. - - આઠ ગતિ અંતર્ભાવથી જે અલ્પબહુત્વ છે, તે પણ જેમ “બહુવક્તવ્યતા”માં છે, તેમ કહેવું.

આઠ ગતિ આ પ્રમાણે - નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ, તેમાં છેલ્લી ત્રણના સ્ત્રી પુરુષ બે ભેદો એટલે સાત ગતિ, આઠમી ગતિને સિદ્ધ. તેનું અલ્પબહુત્વ આ રીતે - નારી, નર, નૈરયિક, તિર્યચ સ્ત્રી, દેવ, દેવી, સિદ્ધ અને તિર્યચ આ આઠમાં અનુક્રમે થોડા, અસંખ્યગણા ચાર, સંખ્યગુણા, અનંતગણા બે, છે.

સર્ષન્દ્રિય, એકેન્દ્રિય, બેષન્દ્રિયાદિ ચાર પદ, અનિન્દ્રિય આ અલ્પ બહુત્વ “બહુવક્તવ્યતા” પદ મુજબ કહેવું. તે પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા ભેદથી પણ ત્યાં કહેલ છે - પણ અહીં તે સામાન્ય પદથી કહેવું. તે આ રીતે - ૧-પાંચ, ૨-ચાર, ૩-ત્રણ, ૪-બે, ૫-અનિન્દ્રિય, (૬) એકેન્દ્રિય, (૭) સર્ષન્દ્રિયનું (અલ્પબહુત્વ) ક્રમથી (૧) સૌથી થોડા, (૨ થી ૪) અધિ, (૫-૬) અનંતગુણ, (૭) વિશેષાધિક.

સકાયિક, પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ, પ્રસકાયિક, અકાયિક આ

બધાંનું અલ્પબહુત્વ સામાન્યથી ત્યાં કહ્યું, તે પ્રમાણે અહીં પણ કહેવું. જેમકે - ત્રસ, તેઉં, પૃથ્વી, અપ્, વાયુકાય, અકાય, વનસ્પતિ, સકાય આ આઠે અનુક્રમે થોડા, અસંખ્યાતગણા ત્રણ, અધિક બે, અનંતગુણ, અધિક જાણવું.

- X - જીવ, પુદ્ગલ, સમય, દ્રવ્ય, પ્રદેશ, પર્યવો અનુક્રમે થોડા, અનંતા, અનંતા, વિશેષાધિક, બે અનંતા છે - આ ભાવના છે - જેથી જીવો પ્રત્યેક અનંતાનંત પુદ્ગલો વડે પ્રાયઃ બદ્ધ હોય છે, પુદ્ગલો જીવો સાથે સંબદ્ધ અને અસંબદ્ધ હોય છે, તેથી પુદ્ગલો કરતા જીવો થોડા છે. કહ્યું છે કે - જેથી જીવો પ્રાયઃ પુદ્ગલથી બદ્ધ છે. તેથી જીવો થોડાં છે, જ્યારે પુદ્ગલો જીવથી વિરહિત પણ હોય અને અવિરહિત પણ હોય છે.

જીવ કરતાં અનંતગણા પુદ્ગલો છે. કઈ રીતે ? તૈજસાદિ શરીર, જે જીવ વડે પરિગૃહીત છે, તેથી તે જીવોથી પરિમાણને આશ્રીને પુદ્ગલો અનંતગણા હોય છે, તથા તૈજસ શરીરથી પ્રદેશ વડે કાર્મણ શરીર અનંતગુણ છે. આથી આ રીતે જીવપ્રતિબદ્ધ પુદ્ગલ અનંતગણા છે, જીવથી વિમુક્ત પણ તેઓ અનંતગણા છે. બાકીના શરીરની વિચારણા અહીં કરી નથી - X - તૈજસ શરીર પુદ્ગલો જ જીવ કરતાં. અનંતગુણ છે, તો કાર્મણ પુદ્ગલ રાશિ સહિતનું તો કહેવું જ શું ? તથા પંદર ભેદે પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલો થોડા છે, તેનાથી મિશ્ર પરિણત અનંતગણા છે, તેનાથી પણ વિઘ્નસા પરિણત અનંતગુણ છે. બધાં પુદ્ગલો ત્રણ પ્રકારે હોય છે. જીવા બધાં જ, પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલોના અનંતમાં ભાગે વર્તે છે. આ રીતે જીવો કરતા પુદ્ગલો ઘણાં અનંતાનંતક વડે ગુણિત સિદ્ધ થાય છે.

કહ્યું છે કે - (૧) જે જીવ વડે જે તૈજસાદિ એક-એક શરીર પરિગૃહીત છે, તે પુદ્ગલ પરિણામથી તેનાથી અનંતગણું થાય છે.

(૨) તૈજસથી વળી કાર્મણ અનંતગુણ છે, તે નિર્દિષ્ટ કરાયેલ છે, એ રીતે તેથી જીવ વડે તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બંધાયેલ છે.

(૩) આનાથી અનંતગણા તેઓ વડે છોડેલ હોય છે, તો પણ તેઓ થોડાં હોવાથી તેમનું અહીં બાકીના દેહોનું અહીં ગ્રહણ કરેલ નથી.

(૪) તે છોડાયેલા પણ સ્વસ્થાનના અનંતમાં ભાગે હોય છે, તેથી તેનું ગ્રહણ અહીં બદ્ધ-અબદ્ધ બંને પ્રકારે છે.

(૫) વળી અહીં તૈજસ શરીર બદ્ધ જ પુદ્ગલો અનંતગણા છે, તો પછી અવશેષ રાશિ સહિત જીવ વડે [બદ્ધ પુદ્ગલો]નું શું કહેવું ?

(૬) સૂત્રમાં ૧૫ પ્રકારે પ્રયોગ પ્રાયોગ્ય થોડા કહ્યા છે, તેનાથી મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલો અનંતગણા કહ્યા છે. - - (૭) તેનાથી વિઘ્નસા પરિણત, તેથી અનંત ગુણિત કહ્યા. એ રીતે લોકમાં ત્રિવિધ પરિણત પુદ્ગલો છે.

(૮) બધાં જીવો એકલા પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલોના અનંતમાં ભાગે વર્તતા નથી. - - (૯) તે જીવો કરતા ઘણાં જે અનંતાનંત વડે ગુણિત પુદ્ગલો સર્વ લોકમાં સર્વે સિદ્ધો પણ હોય છે.

(શંકા) “પુદ્ગલો કરતા અનંતગણા સમયો છે”, તેમ કહ્યું, તે સંગત નથી, કેમકે તેનાથી તેમનું સ્તોકત્વ છે, કેમકે ‘સમય’ માત્ર મનુષ્ય ક્ષેત્રવર્તી છે, જ્યારે પુદ્ગલો સકલ લોકવર્તી છે માટે સમય થોડો છે.

(સમાધાન) સમય ક્ષેત્રમાં જે કંઈ દ્રવ્ય-પર્યાયો છે, તે પ્રત્યેકમાં સાંપ્રત સમય વર્તે છે. એ પ્રમાણે સાંપ્રત સમય, જેનાથી સમય ક્ષેત્ર દ્રવ્ય-પર્યાવ-ગુણ છે, તેનાથી અનંતા સમય પ્રત્યેક સમયમાં હોય છે. કહ્યું છે -

(૧) પુદ્ગલ કરતા અનંતગણા અદ્ધા સમયો હોય છે, તે મનુષ્ય ક્ષેત્ર માત્રમાં વર્તતા હોવાથી શું થોડા નથી ? - - (૨) સમય ક્ષેત્રમાં જે કોઈ દ્રવ્યપર્યાયો છે, તે પ્રત્યેકમાં એક-એકમાં સામ્પ્રત સમય વર્તે છે. - - (૩) એ રીતે જે સમય ક્ષેત્રના પર્યાવો, તેથી સામ્પ્રત સમય અનંતાનંત એક એક સમયે છે.

આ રીતે વર્તમાન સમય પુદ્ગલ કરતાં અનંતગુણ હોય છે. કેમકે એક દ્રવ્યના પણ પર્યાવોનું અનંતાનંતપણું છે. વળી માત્ર આ પુદ્ગલ કરતાં અનંતગણા સમયો નથી, સર્વલોકદ્રવ્ય પ્રદેશ પર્યાયથી પણ તે અનંત ગુણ સંભવે છે. તેથી કહે છે - જે સમસ્ત લોક દ્રવ્યપ્રદેશ પર્યાવોની રાશિથી સમય ક્ષેત્ર દ્રવ્ય પ્રદેશ પર્યાવ રાશિના ભોગથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે સમયમાં તાત્વિક રીતે જતાં લોક દ્રવ્ય પ્રદેશ પર્યાવ સંખ્યા સમાન ઔપચારિક સમય સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. [અહીં વૃત્તિકારથી અસત્ કલ્પનાથી ‘લાખ’ સંખ્યાવાળુ ગણિત રજૂ કરીને ઉક્ત અર્થને સમજાવવા સમગ્ર પદાર્થનું ગણિત કહે છે. જે અમે નોંધેલ નથી.]

આ રીતે એક-એક તાત્વિક સમયમાં અનંતા ઔપચારિક સમયોના ભાવથી સર્વલોક દ્રવ્ય પ્રદેશ પર્યાવ રાશિથી પણ સમયો અનંત ગણા પ્રાપ્ત થાય છે. તો પુદ્ગલોથી કેમ ન થાય ? [થાય જ] કહે છે કે -

(૧) જે સમય ક્ષેત્ર પ્રદેશ પર્યાય પિંડથી ભાગ કરતા સર્વલોક દ્રવ્ય પ્રદેશ પર્યાવ ગણ પ્રાપ્ત થાય છે. - - (૨) આટલા સમયમાં જતા લોક પર્યાય સમાન સમય સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. બીજા વડે પણ તેટલી માત્રાથી તેટલી થાય.

(૩) આ રીતે અસંખ્યાત સમયમાં જતા, તે લોકદ્રવ્યપ્રદેશ પર્યાય પ્રમાણ સમયગત થાય છે. - - (૪) એ રીતે સર્વ લોકપર્યાવરાશિથી પણ સમય અનંતગણા ગણ્યમાન થાય છે, તો પુદ્ગલથી તો થાય જ.

બીજાઓ કહે છે - ઉત્કૃષ્ટ છ માસ માત્ર જ સિદ્ધિ ગતિથી અંતર થાય છે. તેના વડે સિદ્ધિની પામેલા સિદ્ધોથી પણ જીવ કરતા અસંખ્યાતગણા જ સમયો થાય છે. તો સર્વજીવોથી અનંતગણા કઈ રીતે થશે ?

અહીં પણ ઔપચારિક સમય અપેક્ષાથી સમયોનું અનંતગુણત્વ કહેવું. - - હવે સમય કરતાં દ્રવ્યો વિશેષાધિક છે. કઈ રીતે ? તે કહે છે -

જેથી સર્વે સમયો પ્રત્યેક દ્રવ્યો અને બીજા જીવ, પુદ્ગલ, ધર્માસ્તિકાર્યાદિ તેમાં ઉમેરીએ, તેથી કેવળ સમય કરતાં સમસ્ત દ્રવ્યો વિશેષાધિક થાય છે. સંખ્યાતગણાદિ ન થાય. કેમકે સમયદ્રવ્ય અપેક્ષાએ જીવાદિ દ્રવ્યો અલ્પતર છે કહ્યું છે કે -

(૧) બધાં સમયના ભેદો અને પ્રત્યેક દ્રવ્યો એકઠા કરતાં, સમય કરતા દ્રવ્યો વિશેષાધિક થાય છે. - - (૨) બાકીના જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ ઉમેરતા દ્રવ્યાર્થતાથી સમય કરતા તે દ્રવ્યો વિશેષાધિક છે.

(શંકા) અહ્લા સમયોમાં કેમ દ્રવ્યત્વ જ ઈચ્છે છે ? સમય સ્કંધ અપેક્ષાથી પ્રદેશાર્થત્વને પણ તેમાં જોડવાથી. તેથી કહે છે - જેમ સ્કંધ દ્રવ્ય સિદ્ધ છે, સ્કંધ અવયવો પણ જેમ પ્રદેશ સિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે પ્રદેશો અને દ્રવ્ય સમય સ્કંધવર્તી સમયો થાય છે. - - અહીં કહે છે કે -

પરમાણુના અન્યોન્ય સવ્યપેક્ષત્વથી સ્કંધત્વ યુક્ત છે. અહ્લા સમય વળી અન્યોન્ય અપેક્ષિત નથી, જેથી કાલ સમયો પ્રત્યેકત્વમાં કાલ્પનિક સ્કંધના અભાવે વર્તમાન પ્રત્યેક વૃત્તિઓ, તેના સ્વભાવથી છે, તેથી તે અન્યોન્ય નિરપેક્ષ છે, અને અન્યોન્ય નિરપેક્ષત્વથી તે વાસ્તવિક સ્કંધ નિષ્પાદક નથી, તેથી આ પ્રદેશાર્થતા નથી - અહીં કહે છે -

(૧) અહ્લા સમયોને કહ્યા, નિયમથી દ્રવ્યાર્થતા તેમાં સ્કંધ સમાશ્રિત્ય પ્રદેશાર્થતા પણ કેમ યોજેલ છે ? (૨) સ્કંધ દ્રવ્ય સિદ્ધ છે, તેના અવયવો પણ યથા પ્રદેશ છે. એ રીતે તેમાં વર્તતા સમયો દ્રવ્ય અને પ્રદેશ પણ થાય છે. - - (૩) કહે છે - પરમાણુમાં અન્યોન્ય અપેક્ષાએ સ્કંધતા સિદ્ધ છે, અહ્લા સમયોમાં પુનઃ અન્યોન્ય અપેક્ષા નથી. (૪) જે કારણે અહ્લા સમયો પ્રત્યેકત્વમાં સ્કંધ ભાવ છે, તે પ્રત્યેકવર્તી છે માટે અન્યોન્ય નિરપેક્ષ છે.

હવે દ્રવ્યથી પ્રદેશો અનંતગણા કઈ રીતે ? તે કહે છે - અહ્લા સમય દ્રવ્યથી આકાશપ્રદેશોનું અનંતગુણત્વ છે માટે.

(શંકા) ક્ષેત્રપ્રદેશ અને કાળ સમયોના સમાનતા છતાં આ અનંતત્વમાં કયા કારણને આશ્રીને આકાશ પ્રદેશો અનંતગણા છે, અને કાળસમય તેના અનંતભાગવર્તી કેમ છે ? - તે કહે છે -

એક અનાદિ અનંત આકાશપ્રદેશ શ્રેણીમાં એકેક પ્રદેશાનુસારથી તીર્છી લાંબી શ્રેણીની કલ્પનાથી, તેનાથી પણ એકએક પ્રદેશાનુસારથી જ ઉર્ધ્વ લાંબી શ્રેણીની રચનાથી આકાશપ્રદેશ ધન નિષ્પાદિત થાય છે, કાલ સમયશ્રેણીથી તે જ શ્રેણી થાય છે, ધન થતી નથી, તેથી કાલ સમય સ્તોક થાય છે. અહીં ગાથા છે. [તેનો અર્થ આ છે -]

(૧) અહીંથી સર્વ પ્રદેશો 'ખ' પ્રદેશના અનંતત્વથી અનંતગુણ સર્વ આકાશ અનંત છે, જે જિનેન્દ્રએ કહ્યું છે. - - (૨) કહે છે કે ક્ષેત્ર-કાળનું અનંતત્વ સમાન છે, તો પછી 'ખ'નું અનંતગુણ કહેવાનું શું કારણ છે અને કાળને તેનો અનંતભાગ કહ્યો છે ? - - (૩) કહે છે - આકાશ શ્રેણીમાં અનાદિ અનંતતા 'ખ' આકાશધન નિષ્પાદિત થાય છે, કાળમાં તેમ થતું ન હોવાથી તે થોડાં કહ્યા. - - - પ્રદેશોથી અનંતગણા પર્યાયો છે. તે માટે કહે છે -

આનાથી અનંતગણા પર્યાયો છે, જેના વડે આકાશપ્રદેશમાં પ્રત્યેક અનંતા

અગુરુલઘુ પર્યવો કહ્યા છે.

❁ શતક-૨૫, ઉદ્દેશો-૪-“યુગ્મ” ❁
— X — X — X — X —

o ઉદ્દેશા-૩-માં સંસ્થાનાદિ પરિમાણ કહ્યા. અહીં તેના ભેદો -

● સૂત્ર-૮૮૧ :-

ભગવન્ ! યુગ્મ કેટલા છે ? ગૌતમ ! ચાર. તે આ - કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ. એવું કેમ કહ્યું કે ચાર યુગ્મો છે ? જેમ શતક-૧૮ના ઉદ્દેશા-૪-માં કહ્યું તેમ કહેવું. યાવત્ તેથી ગૌતમ ! એમ કહ્યું છે.

ભગવન્ ! નૈરચિકોને કેટલા યુગ્મો કહ્યા છે ? ગૌતમ ! ચાર. તે આ - કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ. એમ કેમ કહ્યું - X - ? પૂર્વવત્ જાણવું. એ પ્રમાણે યાવત્ વાયુકાયિક કહેવું. ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકની પૃચ્છા. ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ છે.

ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું ? ગૌતમ ! ઉપપાતને આશ્રીને, આ પ્રમાણે કહ્યું કે વનસ્પતિકાય યાવત્ કદાચ કલ્યોજ છે.

નેષિન્દ્રયો, નૈરચિકવત્ છે. એ રીતે યાવત્ વૈમાનિક કહેવું.

સિદ્ધોનું કથન વનસ્પતિકાયિક માફક કરવું.

ભગવન્ ! સર્વ દ્રવ્યો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! છ પ્રકારે. તે આ - ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય યાવત્ અહ્લાસમય.

ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ છે ? ગૌતમ ! તે કૃતયુગ્મ - ઋજ-દ્વાપરયુગ્મ નથી, પણ કલ્યોજ છે, આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય પણ કહેવા.

ભગવન્ ! જીવાસ્તિકાયની પૃચ્છા. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, પણ તે ઋજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ નથી. - - પુદ્ગલાસ્તિકાયની પૃચ્છા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. અહ્લાસમય જીવ માફક છે.

ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશાર્થતાથી કૃતયુગ્મ છે ? પૃચ્છા. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, ઋજ, દ્વાપરયુગ્મ, કલ્યોજ નથી. એ રીતે અહ્લા સમય સુધી.

ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાય યાવત્ અહ્લાસમયમાં દ્રવ્યાર્થતાં આનું અલ્પબહુત્વ “બહુવક્તવ્યતા” પદ મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું.

ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય શું અવગાઠ છે કે અનવગાઠ ? ગૌતમ ! અવગાઠ છે, અનવગાઠ નથી. જો અવગાઠ છે, તો શું સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ, અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે કે અનંતપ્રદેશાવગાઠ ? ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અનંત પ્રદેશાવગાઠ નથી પણ અસંખ્યપ્રદેશાવગાઠ છે. - - જો અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ છે, તો શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે, ઋજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ નથી. આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અહ્લાસમય છે.

ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વી શું અવગાઠ છે, અનવગાઠ છે ? ધર્માસ્તિકાય મુજબ કહેવું. અધઃસપ્તમી સુધી આમ કહેવું. સૌધર્મમાં આ પ્રમાણે કહેવું. એ પ્રમાણે ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધી કહેવું.

● વિવેચન-૮૮૧ :-

યુગ્મ-સંજ્ઞા શબ્દત્વથી રાશિ વિશેષ છે. નેરઙ્ગયાણં મંતે કઙ્ગ જુમ્મા. આદિમાં - જે નૈરયિકો ચતુષ્ક અપહારથી અવહરાતા ચાર શેષ રહે, તે નૈરયિકો કૃતયુગ્મ છે ઈત્યાદિ. - - વનસ્પતિકાયિક સૂત્રમાં - જે કે વનસ્પતિકાયિક અનંતપણાના સ્વભાવથી કૃતયુગ્મ જ પામે છે, તો પણ ગતિ અંતરથી એકાદિ જીવોનો તેમાં ઉત્પાદ સ્વીકારીને તેના ચારે ભેદ કહ્યા. ઉદ્ભવનાને પણ સ્વીકારીને પણ આમ જ છે, તેની અહીં વિવક્ષા કરી નથી.

હવે કૃતયુગ્માદિ રાશિ વડે દ્રવ્યોની પ્રરૂપણાર્થે આ કહે છે - કતિવિહા - કેટલાં પ્રકારે, કેવા સ્વભાવે, કેટલાં. ધર્માસ્તિકાયમાં તેના એકત્વથી ચતુષ્ક અપહારના અભાવે એક જ અવસ્થાનથી કલ્પો જ છે.

જીવ દ્રવ્યોના અવસ્થિત અનંતત્વથી કૃતયુગ્મતા જ છે.

પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંતભેદત્વમાં પણ સંઘાત-ભેદ ભાજનત્વથી અહીં કૃતયુગ્માદિ ચારે ભેદ કહ્યા. - - અહ્લા સમયના અતીત, અનાગતના અવસ્થિતત્વ અનંતત્વથી કૃતયુગ્મત્વ છે.

દ્રવ્યાર્થતા કહી, હવે પ્રદેશાર્થતા કહે છે - બધાં જ દ્રવ્યો પ્રદેશાર્થતાથી કૃતયુગ્મ છે. કેમકે અવસ્થિત-અસંખ્યાત પ્રદેશત્વ અને અવસ્થિત અનંત પ્રદેશત્વથી આમ છે. - હવે આનું અલ્પબહુત્વ કહે છે -

પ્રજ્ઞાપનાના ત્રીજા પદ “બહુવક્તવ્યતા” મુજબ છે, અર્થથી આ રીતે - ધર્માસ્તિકાયાર્થિ ત્રણ એકેક દ્રવ્ય રૂપત્વથી દ્રવ્યાર્થતાથી તુલ્ય છે. તે બીજાની અપેક્ષાએ અલ્પ છે, તેનાથી જીવાસ્તિકાય અનંતગુણ છે, કેમકે જીવદ્રવ્યોનું અનંતત્વ છે. એ રીતે પુદ્ગલાસ્તિકાય, અહ્લાસમયો છે. પ્રદેશાર્થ વિચારણામાં તો પહેલા બે પ્રત્યેકના અસંખ્યાત પ્રદેશત્વથી તુલ્ય છે. તેનાથી બીજા કરતાં થોડા છે, જીવ-પુદ્ગલ-અહ્લાસમય-આકાશાસ્તિકાય ક્રમથી અનંતગુણ છે, ઈત્યાદિ. - - હવે દ્રવ્યો જ દોષાપેક્ષાએ કૃતયુગ્માદિ કહે છે -

લોકાકાશ પ્રમાણત્વથી તે અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશમાં અવગાઠ છે. લોકના અવસ્થિત અસંખ્ય પ્રદેશત્વથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશતા છે. લોક પ્રમાણત્વથી ધર્માસ્તિકાયની પણ કૃતયુગ્મતા જ છે. એ પ્રમાણે સર્વ અસ્તિકાયોની લોકાવગાહિત્વથી [કૃતયુગ્મતા છે.] વિશેષ એ કે - આકાશાસ્તિકાયના અવસ્થિત અનંત પ્રદેશત્વથી અને આત્મગાહિત્વથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહતા અને અહ્લા સમયની અવસ્થિત અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક મનુષ્ય ક્ષેત્ર અવગાહિત્વથી છે. અવગાહ પ્રસ્તાવથી ઇમા ણં આદિ કહ્યું છે.

હવે કૃતયુગ્માદિ વડે જ જીવાદિ રદ્-પદો નિરૂપે છે -

● સૂત્ર-૮૮૨ :-

દ્રવ્યાર્થતાથી જીવ શું કૃતયુગ્મ છે પૃચ્છા. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ-ત્ર્યોજ-દ્વાપરયુગ્મ નથી, પણ કલ્પો જ છે. એ રીતે નૈરયિકથી સિદ્ધ સુધી.

ભગવન્ ! જીવો દ્રવ્યાર્થરૂપે શું કૃતયુગ્મ છે ? પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગ્મ છે, પણ ત્ર્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્પો જ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ, ત્ર્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ નથી, કલ્પો જ છે.

ભગવન્ ! નૈરયિકો દ્રવ્યાર્થપણે પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્પો જ, વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ - ત્ર્યોજ - દ્વાપરયુગ્મ નથી, પણ કલ્પો જ છે.

આ પ્રમાણે સિદ્ધ સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! જીવ પ્રદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ પૃચ્છા. ગૌતમ ! જીવ પ્રદેશ આશ્રીને કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ - દ્વાપરયુગ્મ - કલ્પો જ નથી. શરીરપ્રદેશ આશ્રીને કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્પો જ છે, એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! સિદ્ધ પ્રદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ - દ્વાપરયુગ્મ - કલ્પો જ નથી.

ભગવન્ ! જીવો પ્રદેશાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ ? પૃચ્છા. ગૌતમ ! જીવપ્રદેશ આશ્રીને ઓઘાદેશથી અને વિદ્યાનાદેશથી પણ કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્પો જ નથી. શરીર પ્રદેશ આશ્રીને ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્પો જ છે, વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ પણ છે યાવત્ કલ્પો જ પણ છે.

આ પ્રમાણે નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકો જાણવા.

ભગવન્ ! સિદ્ધો ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી અને વિદ્યાનાદેશથી પણ કૃતયુગ્મ છે, ત્ર્યોજ - દ્વાપરયુગ્મ - કલ્પો જ નથી.

● વિવેચન-૮૮૨ :-

દ્રવ્યાર્થતાથી એક જીવ, એક જ દ્રવ્ય છે તેથી કલ્પો જ છે. અનેક જીવો અવસ્થિત અનંતપણાથી સામાન્યથી કૃતયુગ્મ છે ભેદ પ્રકારથી એક જ છે. તેના સ્વરૂપથી કલ્પો જ છે.

નૈરયિકો ઓઘાદેશથી બધાં જ ગણતાં કદાચ ચતુષ્ક અપહારથી ચાર શેષવાળા છે, એ પ્રમાણે ત્ર્યોજ આદિ પણ જાણવા.

દ્રવ્યાર્થતાથી જીવો કહ્યા હવે તે રીતે પ્રદેશાર્થતાથી - અસંખ્યાતત્વ અને અવસ્થિતત્વથી જીવપ્રદેશોની ચાર શેષ રહેતા જીવ પ્રદેશથી કૃતયુગ્મ કહ્યા. ઔદારિકાદિ શરીર પ્રદેશોના અનંતત્વમાં પણ સંયોગ-વિયોગધર્મથી ચતુર્વિધતા છે.

જીવોમાં - સમસ્ત જીવોના પ્રદેશો અનંતત્વ-અવસ્થિતત્વથી એક એક જીવના પ્રદેશો અસંખ્ય અને અવસ્થિત છે માટે ચાર શેષ છે. શરીર પ્રદેશ અપેક્ષાએ ઓઘાદેશથી સર્વ જીવ શરીરોનું ચતુર્વિધત્વ છે - X - વિદ્યાનાદેશથી એકેક જીવશરીરની પ્રદેશગણનામાં યુગપત્ યાતુર્વિધ્ય હોય છે, તેથી કોઈને કૃતયુગ્મ, કોઈને ત્ર્યોજ

આદિ હોય છે.

● સૂત્ર-૮૮૩ :-

ભગવન્ ! જીવ શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ યાવત્ કદાચ કલ્યોજપ્રદેશ અવગાટ છે. - - એ પ્રમાણે સિદ્ધ સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! જીવો શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્યોજ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ પ્રદેશાવગાટ છે.

નૈરયિકોની પૃચ્છા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ પ્રદેશાવગાટ છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ પણ છે યાવત્ કલ્યોજ પ્રદેશાવગાટ પણ છે.

એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધને વર્જીને બધાં કહેવા.

સિદ્ધો અને એકેન્દ્રિયોને જીવોની માફક કહેવા.

ભગવન્ ! જીવ, શું કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્યોજ૦ નહીં.

ભગવન્ ! નૈરયિક૦ ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્યોજ સમય સ્થિતિક છે. વૈમાનિક સુધી આ પ્રમાણે કહેવું. - - સિદ્ધોને જીવ માફક કહેવા.

ભગવન્ ! જીવો ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી પણ અને વિદ્યાનાદેશથી પણ કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક છે. બાકી ત્રણ નથી.

નૈરયિક૦ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્યોજ સમય સ્થિતિક. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક યાવત્ કલ્યોજ સમય સ્થિતિક પણ છે.

એ રીતે યાવત્ વૈમાનિક. સિદ્ધોને જીવો માફક કહેવા.

● વિવેચન-૮૮૩ :-

ઔદારિકાદિ શરીરોની વિચિત્ર અવગાહનાથી ચાર આદિ શેષ હોય છે, તેથી કદાચ કૃતયુગ્મ આદિ કહ્યું. જીવો-સમસ્ત જીવો વડે અવગાટ પ્રદેશોના અસંખ્યાત્વ અને અવસ્થિતત્વથી ચાર શેષ જ છે, તેથી ઓઘાદેશથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાટ છે, વિદ્યાનાદેશથી વિચિત્ર અવગાહનામાં તેઓ યુગપત્ ચતુર્વિધ હોય છે. જ્યારે નારકો વિચિત્ર પરિણામ અને શરીરપ્રમાણત્વથી, વિચિત્ર અવગાહ પ્રદેશ પ્રમાણત્વથી યુગપદ વડે ચારે ભેદ છે. વિદ્યાનાદેશથી પણ ચારે ભેદ છે.

અસુરાર્દિની નારકવત્ વક્તવ્યતા કહેવી. ઓઘથી તેઓ કૃતયુગ્માદિ, વિદ્યાનથી યુગપદ જ છે. સિદ્ધો અને એકેન્દ્રિયો, જીવ જેવા કહ્યા. તેઓ ઓઘથી કૃતયુગ્મ, વિદ્યાનથી યુગપત્ ચારે ભેદ છે. - x -

હવે સ્થિતિને આશ્રીને જીવાદિને કહે છે - જીવો ત્રણે કાળમાં હોય છે. સમય

કાળ અનંત સમયક અને અવસ્થિત હોવાથી કૃતયુગ્મ સમય સ્થિતિક જ છે. નારકાદિ વિચિત્ર સમય સ્થિતિકત્વથી કદાચ ચાર શેષવાળા અને કદાચ અન્ય ત્રણે પણ વર્તે છે.

બહુવચનમાં જીવો ઓઘથી અને વિદ્યાનથી ચાર શેષવાળી સ્થિતિક જ છે. કેમકે તેમની અનાદિ-અનંતત્વથી અનંત સમય સ્થિતિ છે. નારકાદિ વિચિત્ર સમ સ્થિતિક છે, તેઓના બધાં સ્થિતિ સમયના મીલનથી ચતુષ્કાપહારથી ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ સ્થિતિક આદિ છે, વિદ્યાનાદેશથી યુગપત્ ચારે ભેદ છે.

- - હવે ભાવથી જીવાદિ પ્રરૂપણા -

● સૂત્ર-૮૮૪ :-

ભગવન્ ! જીવ કાળાવર્ણપર્યાયથી શું કૃતયુગ્મ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! જીવપ્રદેશને આશ્રીને કૃતયુગ્મ નથી યાવત્ કલ્યોજ નથી. શરીરપ્રદેશ આશ્રીને કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ છે. એ રીતે વૈમાનિક સુધી જાણવું. પણ સિદ્ધોના વિષયમાં આ પ્રશ્ન ન કરવો.

ભગવન્ ! જીવો કાળાવર્ણ પર્યાયથી ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! જીવપ્રદેશ આશ્રીને ઓઘાદેશથી અને વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ નથી. શરીરપ્રદેશ આશ્રીને ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ પણ છે યાવત્ કલ્યોજ પણ છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું. એ પ્રમાણે એકવચન-બહુવચનમાં નીલ પર્યાયથી દંડક કહેવો. એ રીતે યાવત્ રૂક્ષ સ્પર્શ પર્યાય સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! જીવ, આભિનિબોધિક જ્ઞાન પર્યાયથી શું કૃતયુગ્મ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. એ રીતે એકેન્દ્રિયને વર્જીને વૈમાનિક સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! જીવો, આભિનિબોધિક જ્ઞાન પર્યવોથી ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ પણ યાવત્ કલ્યોજ પણ છે. એ રીતે એકેન્દ્રિયને વર્જીને વૈમાનિક સુધી કહેવું. - - એ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોમાં પણ કહેવું. અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોમાં પણ એમ જ છે. માત્ર વિકલેન્દ્રિયને અવધિજ્ઞાન નથી. મન:પર્યવ જ્ઞાનમાં પણ એમ જ છે, માત્ર જીવો અને મનુષ્યો જ કહેવા, બાકીનાને મન:પર્યવજ્ઞાન નથી.

ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાન પર્યાયથી જીવ શું કૃતયુગ્મ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કૃતયુગ્મ છે, ઋયોજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ નથી. એ પ્રમાણે મનુષ્યમાં પણ અને સિદ્ધમાં પણ જાણવું. - - ભગવન્ ! જીવોના કેવલજ્ઞાનની પૃચ્છા, ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી અને વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગ્મ છે, ઋયોજ-દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ નથી. એ પ્રમાણે મનુષ્યોને અને સિદ્ધોને પણ જાણવા.

ભગવન્ ! જીવ, મતિઅજ્ઞાન પર્યવથી શું કૃતયુગ્મ૦ છે ? પ્રશ્ન. જેમ આભિનિબોધિક જ્ઞાનપર્યવમાં કહ્યું, તેમ બે દંડકો કહેવા. એ પ્રમાણે શ્રુત અજ્ઞાન પર્યવોમાં, વિભંગજ્ઞાન પર્યવોમાં પણ કહેવું. - - ચક્ષુર્દર્શન, અચક્ષુર્દર્શન,

અવધિ દર્શન પર્યાયોમાં પણ એમ જ છે. માત્ર જે જેને હોય, તે તેને કહેવું. કેવલદર્શન પર્યાયોમાં કેવલજ્ઞાન પર્યાયવત્ કહેવું.

● વિવેચન-૮૮૪ :-

જીવ પ્રદેશોના અમૂર્તવત્થી કૃત યુગ્માદિ વ્યપદેશ કર્યો છે, કાળા આદિ વર્ણ પર્યાયોને-આશ્રીને નહીં. શરીરવણપિદ્ધાએ તો કમથી ચારે ભેદ થાય. સિદ્ધોને અમૂર્તપણાને કારણે વર્ણાદિનો અભાવ છે, તેથી તેની પૃચ્છા ન હોય.

આભિનિબોધિક જ્ઞાનના આવરણ ક્ષયોપશમ ભેદથી જે વિશેષ છે, તેના જ જે નિર્વિભાગપલિચ્છેદ તે આભિનિબોધિક જ્ઞાનપર્યાયો, તેના અનંતત્વ છતાં પણ ક્ષયોપશમના વૈચિત્ર્યથી અનવસ્થિત પરિણામત્વથી જીવની ચાર શેષ આદિ થાય છે. એકેન્દ્રિયોને સમ્યક્ત્વ અભાવે આભિનિબોધિક ન હોય, તેથી તેમનો કૃતયુગ્માદિ વ્યપદેશ ન હોય.

બહુવચનમાં જીવપદમાં સમસ્ત આભિનિબોધિક જ્ઞાન પર્યાયોના સંયોગથી ચતુષ્ક અપહારમાં અયુગપદ્ ચાર શેષ ઓઘથી થાય, વિચિત્ર ક્ષયોપશમના પર્યાયોના અવસ્થિતત્વથી આમ કહ્યું. વિદ્યાનથી તેના ચારે ભેદો થાય છે. કેવલજ્ઞાન પર્યાયપદમાં સર્વત્ર 'ચાર શેષ' જ કહેવી. કેમકે તેના અનંત પર્યાય અને અવસ્થિત્વથી કહ્યું. - X - X - શરીર પ્રસ્તાવથી તેનું કથન -

● સૂત્ર-૮૮૫,૮૮૬ :-

[૮૮૫] ભગવન્ ! શરીરો કેટલા છે ? ગૌતમ ! પાંચ. તે આ - ઔદારિક યાવત્ કાર્મણ. અહીં પજ્જવણાનું શરીરપદ સંપૂર્ણ કહેવું.

[૮૮૬] ભગવન્ ! જીવો, સર્કપ છે કે નિર્કપ ? ગૌતમ ! બંને. ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! જીવો બે પ્રકારે - સંસારી, અસંસારી. તેમાં જે અસંસારી છે, તેઓ સિદ્ધ છે. આ સિદ્ધો બે ભેદે છે - અનંતરસિદ્ધ અને પરંપરસિદ્ધ. તેમાં જે પરંપરસિદ્ધ છે, તે નિર્કપ છે, તેમાં જે અનંતરસિદ્ધ છે, તે સર્કપ છે. - - ભગવન્ ! તે દેશકંપક છે કે સર્વ કંપક. ગૌતમ ! દેશકંપક નથી, પણ સર્વકંપક છે. - - તે જીવોમાં સંસારી કહ્યા તે બે ભેદે - શૈલેશી પ્રતિપજ્જક અને અશૈલેશી પ્રતિપજ્જક. તેમાં જે શૈલેશી પ્રતિપજ્જક છે તે નિર્કપ છે, જે અશૈલેશી પ્રતિપજ્જક છે તે સર્કપ છે. - - ભગવન્ ! તેઓ શું દેશકંપક છે કે સર્વકંપક ? ગૌતમ ! બંને. તેથી કહ્યું કે યાવત્ નિર્કપ છે.

ભગવન્ ! નૈરચિકો શું દેશકંપક છે કે સર્વકંપક ? ગૌતમ ! બંને. એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! નૈરચિકો બે ભેદે - વિગ્રહગતિ સમાપજ્જક અને અવિગ્રહગતિ સમાપજ્જક. તેમાં જે વિગ્રહગતિ સમાપજ્જક છે તે સર્વકંપક છે અને જે અવિગ્રહગતિ સમાપજ્જક છે, તે દેશકંપક છે. તેથી એમ કહ્યું કે યાવત્ સર્વકંપક છે. - - આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું.

● વિવેચન-૮૮૫,૮૮૬ :-

'શરીર પદ' એ પ્રજ્ઞાપનાનું બારમું પદ છે તે આ રીતે - ભગવન્ ! નૈરચિક

કેટલા શરીરવાળા છે ? ગૌતમ ! ત્રણ શરીરી - વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ.

શરીરી જીવો ચલ સ્વભાવવાળા હોય છે. સામાન્યથી જીવોના ચલત્વ આદિને પૂછે છે. સેચ - કંપન કે ચલન સહ. નિરેચ - નિશ્ચલન.

અનંતરસિદ્ધ - જેમાં અંતર, વ્યવધાન હોતું નથી તેવા સિદ્ધ, તે અનંતર સિદ્ધ, તેમાં જે પ્રથમ સમયમાં વર્તતા હોય તે 'કંપક' છે. કેમકે સિદ્ધિગમન સમય અને સિદ્ધત્વ પ્રાપ્તિ સમય એક હોવાથી તેઓ કંપે છે. પરંપર સિદ્ધ - સિદ્ધત્વના દ્વ્યાદિ સમયમાં વર્તતા એવા.

દેસેચ - દેશથી ચલ, સલ્લેચ - સર્વથી ચલ. સિદ્ધ સર્વાત્મથી સિદ્ધિમાં જાય છે, માટે તેમને સર્વકંપકપણું હોય. તેમાં જે શૈલેશી પ્રતિપજ્જ છે, તેઓએ યોગનો નિરોધ કર્યો હોવાથી સ્વભાવથી અચલત્વથી નિર્કપ હોય. ઇલિકાગતિથી ઉત્પત્તિ સ્થાને જતા હોય તે દેશકંપક, - X - દડાની ગતિથી જતા એવા સર્વકંપક કહેવાય, કેમકે તેમની ગમન પ્રવૃત્તિ સર્વાત્મનાથી છે.

વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત જીવ, જે મરીને વિગ્રહગતિથી ઉત્પત્તિ સ્થાને જાય છે અને અવિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત - વિગ્રહગતિના નિષેધથી ઋજુગતિને પ્રાપ્ત અને અવસ્થિત, તેમાં વિગ્રહ ગતિને પ્રાપ્ત ગેંદુક ગતિથી જાય છે માટે સર્કપક, અવિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત તે અવસ્થિત જ અહીં વિવક્ષિત છે, તેમ સંભવે છે. તેઓ દેહસ્થ જ મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી દેશથી ઇલિકાગતિથી ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રને સ્પર્શે છે તેથી દેશકંપક છે અથવા સ્વક્ષેત્ર અવસ્થિત છતાં હાથ આદિ દેશના કંપનથી, તેમને દેશકંપક કહ્યા.

- - હવે અજીવવક્તવ્યતા કહે છે-

● સૂત્ર-૮૮૭ :-

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા છે ? ગૌતમ ! સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા નથી, પણ અનંતા છે. એ પ્રમાણે યાવત્ અનંતપ્રદેશીસ્કંધ કહેવા. - - ભગવન્ ! એક પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો શું સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા છે ? પૂર્વવત્. એ રીતે યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ [પુદ્ગલો સુધી કહેવું]

ભગવન્ ! એક સમય સ્થિતિક પુદ્ગલો શું સંખ્યાતા છે ? પૂર્વવત્. આ પ્રમાણે અસંખ્યેચ સમયસ્થિતિક સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! એક ગુણ કાળા પુદ્ગલો શું સંખ્યાતા છે ? પૂર્વવત્ એ પ્રમાણે યાવત્ અનંતગુણકાળા જાણવા. એ રીતે બાકીના પણ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ જાણવા યાવત્ અનંતગુણ રૂક્ષ [પુદ્ગલો]

ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલ અને દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યાર્થતાથી કોણ કોનાથી અલ્પ, વધુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કરતા પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થતાથી ઘણાં છે.

ભગવન્ ! આ દ્વિપ્રદેશી અને ત્રિપ્રદેશી સ્કંધમાં દ્રવ્યાર્થતાથી કોણ કોનાથી વધુ છે ? ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશીસ્કંધથી દ્વિપ્રદેશીસ્કંધ દ્રવ્યાર્થપણે વધુ છે. એ રીતે

આ ગમક વડે યાવત્ દશપ્રદેશી સ્કંધથી નવપ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યાર્થતાથી વધુ છે. - - ભગવન્ ! દશપ્રદેશીની પૃચ્છા - ગૌતમ ! દશપ્રદેશીથી સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યાર્થતાથી વધુ છે - - સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી અસંખ્યાત પ્રદેશ સ્કંધ દ્રવ્યાર્થપણે વધુ છે. ભગવન્ ! અસંખ્યાત પૃચ્છા. ગૌતમ ! અનંતપ્રદેશી સ્કંધથી અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યાર્થતાથી વધુ છે.

ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાથી કોણ કોનાથી વધુ છે ? ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ કરતાં દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાથી વધુ છે. એ રીતે આ ગમક વડે યાવત્ નવપ્રદેશી સ્કંધથી દશપ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાએ બહુ છે. આ પ્રમાણે બધે જ પ્રશ્ન કરવા. - - દશ પ્રદેશી સ્કંધથી સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાથી બહુ છે. સંખ્યાતપ્રદેશી કરતાં અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાથી બહુ છે. - - ભગવન્ ! આ અસંખ્યાતપ્રદેશીની પૃચ્છા. ગૌતમ ! અનંતપ્રદેશી સ્કંધ કરતા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશાર્થતાએ બહુ છે.

ભગવન્ ! આ એક પ્રદેશાવગાટ અને દ્વિપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થપણે કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલ કરતાં એક પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે આ ગમ વડે ત્રિપ્રદેશાવગાટ કરતાં દ્વિપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે વિશેષાધિક છે યાવત્ દશપ્રદેશાવગાટ કરતાં નવ પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે વિશેષાધિક છે. દશપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલથી સંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે બહુ છે. સંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલથી અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે બહુ છે. સર્વત્ર પ્રશ્ન કરવો.

ભગવન્ ! આ એક પ્રદેશાવગાટ અને દ્વિપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલોમાં પ્રદેશાર્થથી કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! એક પ્રદેશાવગાટ કરતા દ્વિપ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થતાથી વિશેષાધિક છે, એ રીતે યાવત્ નવ પ્રદેશાવગાટ કરતાં દશ પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થથી વિશેષાધિક છે. દશ પ્રદેશાવગાટ કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થથી ઘણાં છે. સંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પુદ્ગલોથી અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાટ પ્રદેશાર્થતાથી વધુ છે.

ભગવન્ ! આ એક સમય સ્થિતિક અને દ્વિસમય સ્થિતિક પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી અવગાહના માફક સ્થિતિની વક્તવ્યતા કહેવી.

ભગવન્ ! આ એકગુણ કાળા અને દ્વિગુણ કાળા પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી આ આ કથન પરમાણુ પુદ્ગલાદિની વક્તવ્યતા માફક સંપૂર્ણ કહેવું. એ પ્રમાણે બધાં વર્ણ-ગંધ-રસને કહેવા.

ભગવન્ ! આ એકગુણ કર્કશ અને દ્વિગુણ કર્કશ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશ કરતાં દ્વિગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે યાવત્ નવગુણ કર્કશ કરતા

દશગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી વિશેષાધિક છે. દશ ગુણ કર્કશ કરતાં સંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી ઘણાં છે. સંખ્યાત ગુણ કર્કશથી અસંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી ઘણાં છે. અસંખ્યાત ગુણ કર્કશથી અનંતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી ઘણાં છે. એ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થતાથી સર્વત્ર પ્રશ્નો કહેવા. જે પ્રમાણે કર્કશ કહ્યા, એ પ્રમાણે મૃદુ-ગુરુ-લઘુ પણ કહેવા. શીત-ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ-રૂક્ષને વર્ણ માફક કહેવા.

● વિવેચન-૮૮૭ :-

બહુ વક્તવ્યતામાં દ્વિઅણુકથી પરમાણુઓ સૂક્ષ્મત્વ અને એકત્વથી ઘણાં છે. દ્વિપ્રદેશકા અણુ કરતા થોડા છે કેમકે સ્થૂળ છે એમ વૃદ્ધો કહે છે, બીજા કહે છે વસ્તુ સ્વભાવથી તેમ છે. એ રીતે આગળ પણ પૂર્વ પૂર્વના ઘણાં અને ઉત્તર-ઉત્તરના થોડાં છે. દશપ્રદેશી કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશી, સંખ્યાત સ્થાનોનાં ઘણાં પણાથી ઘણાં છે. સંખ્યાતથી અસંખ્યાતપ્રદેશી ઘણાં છે. અનંત પ્રદેશથી પણ તથાવિધ સૂક્ષ્મ પરિણામત્વથી અસંખ્યાતપ્રદેશી વધુ છે.

પ્રદેશાર્થ વિચારણામાં પરમાણુથી દ્વિપ્રદેશિકા ઘણાં છે. જેમ દ્રવ્યત્વથી પરિમાણથી ૧૦૦ પરમાણુ છે, દ્વિપ્રદેશ-૬૦ છે. પ્રદેશાર્થતામાં પરમાણુ ૧૮૦ હોય તો દ્વિઅણુક ૧૨૦ હોય. તેથી ઘણાં છે, તેમ કહ્યું.

ક્ષેત્ર અપેક્ષાએ પુદ્ગલનું અલ્પત્વાદિ વિચારે છે. એક પ્રદેશાવગાટ પરમાણુ આદિથી અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ સુધી હોય છે. દ્વિપ્રદેશાવગાટ દ્વિઅણુથી અનંતા અણુ સુધી છે. તે સમ અધિક છે, પણ બમણાં નથી.

વર્ણાદિ ભાવ વિશેષિત પુદ્ગલ વિચારણામાં કર્કશાદિ ચાર સ્પર્શ વિશેષિત પુદ્ગલોમાં પૂર્વ કરતાં પછીના દ્રવ્યાર્થતાથી ઘણાં કહ્યા છે. પણ શીતાદિ ચાર સ્પર્શ કાલાદિ વર્ણ માફક ઉત્તર કરતાં પૂર્વના દશ ગુણ સુધી ઘણાં કહેવા. દશ ગુણથી સંખ્યાતગુણ, તેથી અનંતગુણ, તેથી અસંખ્યાતગુણ ઘણાં છે.

- - હવે પ્રકાસંતરથી પુદ્ગલ વિચારણા બતાવે છે—

● સૂત્ર-૮૮૮ :-

ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલોમાં સંખ્યાત-અસંખ્યાત-અનંત પ્રદેશી સ્કંધોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી, પ્રદેશાર્થતાથી, દ્રવ્ય-પ્રદેશાર્થતાથી કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડાં અનંતપ્રદેશી સ્કંધો દ્રવ્યાર્થપણે છે. પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી અનંતગુણ છે, સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગુણ છે, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો દ્રવ્યાર્થતાથી અસંખ્યાત ગણ છે, પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડાં અનંતપ્રદેશી સ્કંધો છે. પ્રદેશાર્થતાથી પરમાણુ પુદ્ગલો અપ્રદેશપણે અનંતગુણ છે, સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગુણ છે. દ્રવ્ય પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડાં અનંતપ્રદેશી સ્કંધો દ્રવ્યાર્થથી છે, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અનંતગણ છે. પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થથી અનંતગુણ છે, સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ

દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણાં છે, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગણાં છે, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યાર્થતાથી અસંખ્યાતગુણ છે, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગુણ છે.

ભગવન્! આ એક પ્રદેશાવગાઠ, સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ અને અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થતાથી, પ્રદેશાર્થતાથી, દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે? ગૌતમ! સૌથી થોડા એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી, સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણાં, અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા છે. - - પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડાં એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો અપ્રદેશાર્થતાથી, સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગણા, અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા છે. - - દ્રવ્ય-પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડાં એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-અપ્રદેશાર્થતાથી છે, અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણા, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગણા છે. અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા.

ભગવન્ ! આ એક સમય સ્થિતિક, સંખ્યાત સમય સ્થિતિક, અસંખ્યાત સમય સ્થિતિક પુદ્ગલોમાં? અવગાહના મુજબ અહીં પણ કહેવું.

ભગવન્ ! આ એક ગુણ કાળા, સંખ્યાતગુણ કાળા, અસંખ્યાત ગુણ કાળા અને અનંતગુણ કાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ-દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થપણે? આનું અલ્પબહુત્વ પરમાણુ પુદ્ગલના અલ્પબહુત્વ માફક કહેવું. એ પ્રમાણે બાકીના વર્ણ-ગંધ-રસોનું પણ કહેવું.

ભગવન્ ! આ એક ગુણ કર્કશ, સંખ્યાત ગુણ કર્કશ, અસંખ્યાત ગુણ કર્કશ, અનંત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થતા, પ્રદેશાર્થતા, દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે? ગૌતમ! સૌથી થોડા એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી છે. સંખ્યાત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે સંખ્યાતગણા છે, અસંખ્યાત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા છે. અનંતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થપણે અનંતગણા છે. પ્રદેશાર્થતાથી એમ જ છે. માત્ર સંખ્યાત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા છે. બાકી પૂર્વવત્. દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડાં એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલો, દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે સંખ્યાત ગુણ છે, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાત ગુણ છે. અસંખ્યાત ગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગુણ, તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાત ગુણ છે, અનંત ગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થપણે અનંત ગુણ, તે જ પ્રદેશાર્થપણે અનંત ગુણ છે.

એ પ્રમાણે મૃદુ-ગુરુ-લઘુનું પણ અલ્પ બહુત્વ જાણવું. શીત-ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ-રુક્ષાનું અલ્પબહુત્વ વર્ણ માફક કહેવું.

● વિવેચન-૮૮૮ :-

પ્રદેશાર્થતાના અધિકાર છતાં, જે અપ્રદેશાર્થતા કહ્યું, તે પરમાણુના અપ્રદેશત્વથી છે. પરમાણુના દ્રવ્ય વિવક્ષામાં દ્રવ્યરૂપ અર્થો, પ્રદેશવિવક્ષામાં અવિધમાન પ્રદેશાર્થ એમ કરીને દ્રવ્યાર્થ-અપ્રદેશાર્થ તે કહેવાય છે.

અહીં ક્ષેત્ર અધિકારથી ક્ષેત્રના જ પ્રાધાન્યથી પરમાણુ, દ્વિઅણુક. આદિ અનંતગુણ સ્કંધો પણ વિશિષ્ટ એક ક્ષેત્ર પ્રદેશાવગાઠ આધાર-આધેયના ભેદોપચારથી એકત્વથી વ્યપદેશેલ છે. તેથી સૌથી થોડાં એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી-લોકાકાશ પ્રદેશ પરિમાણ છે. કહે છે - એવો કોઈ આકાશ પ્રદેશ નહીં હોય, જે એક પ્રદેશાવગાઠ પરિણામ પરિણતોને પરમાણુ આદિના અવકાશ દાન પરિણામથી પરિણત ન હોય. સંખેજ્જ પણસાગાઠાં અહીં પણ ક્ષેત્રની જ પ્રાધાન્યતાથી તથાવિધ સ્કંધાધાર ક્ષેત્ર પ્રદેશાપેક્ષાથી આ જ ભાવના કરવી. વિશેષ એ કે - અસંમોહથી સુખેથી જાણવા દેષ્ટાંત દર્શાવેલ છે. [જેની સ્થાપના અને આકૃતિ છે, તે અમે અહીં નતાવેલ નથી.]

પુદ્ગલોને જ કૃતયુગ્માદિ વડે નિરૂપતા કહે છે -

● સૂત્ર-૮૮૯,૮૯૦ :-

[૮૮૯] ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થતાથી શું કૃતયુગ્મ, ત્ર્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ કે કલ્યોજ છે? ગૌતમ! કૃતયુગ્મ-ત્ર્યોજ-દ્વાપરયુગ્મ નથી, માત્ર કલ્યોજ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થતાથી કૃતયુગ્મ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. વિદ્યાનાદેશથી માત્ર કલ્યોજ છે. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધો સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થતાથી કૃતયુગ્મ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ! કૃતયુગ્મ-ત્ર્યોજ-દ્વાપરયુગ્મ નથી, કલ્યોજ છે. - - દ્વિપ્રદેશી પૃચ્છા. ગૌતમ! કૃતયુગ્મ-ત્ર્યોજ-કલ્યોજ નથી, દ્વાપરયુગ્મ છે. - - ત્રિપ્રદેશી પૃચ્છા. ગૌતમ! કૃતયુગ્મ-દ્વાપરયુગ્મ-કલ્યોજ નથી, ત્ર્યોજ છે - - ચતુષ્પ્રદેશી પૃચ્છા. ગૌતમ! માત્ર કૃતયુગ્મ છે, બાકી ત્રણ નથી. - - પંચપ્રદેશી પૃચ્છા. પરમાણુ પુદ્ગલ મુજબ જાણવું. - - ષટ્પ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્ છે. - - સપ્તપ્રદેશી. ત્રિપ્રદેશી મુજબ છે. - - અષ્ટપ્રદેશી, ચતુષ્પ્રદેશીવત્ છે. - - નવપ્રદેશી, પરમાણુ પુદ્ગલવત્ છે. - - દશપ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશી માફક છે.

ભગવન્ ! સંખ્યાતપ્રદેશી પુદ્ગલની પૃચ્છા. ગૌતમ! કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ છે. એ રીતે અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશ પણ છે.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થતાથી કૃતયુગ્મ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ યાવત્ કદાચ કલ્યોજ. વિદ્યાનાદેશથી માત્ર કલ્યોજ છે, બાકી ત્રણ નથી. - - દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની પૃચ્છા. ગૌતમ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગ્મ કે કદાચ દ્વાપરયુગ્મ છે. ત્ર્યોજ કે કલ્યોજ નથી. વિદ્યાનાદેશથી

દ્વાપરયુગમ છે. કૃતયુગમ - ઋષભ-કલ્પોષ નથી.

ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગમ યાવત્ કદાચ કલ્પોષ, વિદ્યાનાદેશથી ઋષભ છે, બાકીના ત્રણે નથી.

ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી પણ અને વિદ્યાનાદેશથી પણ કૃતયુગમ છે, બાકીના ત્રણે નથી. - - પંચપ્રદેશી, પરમાણુ પુદ્ગલો માફક છે. - - ષટ્પ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્ છે. - - સપ્તપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી માફક છે. - - અષ્ટપ્રદેશી, ચતુઃપ્રદેશીવત્ છે. - - નવપ્રદેશી, પરમાણુ પુદ્ગલો માફક છે. - - દશપ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્ છે. સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગમ યાવત્ કદાચ કલ્પોષ. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ પણ યાવત્ કલ્પોષ પણ છે. એ રીતે અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો પણ કહેવા, અનંતપ્રદેશી સ્કંધો પણ કહેવા.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું કૃતયુગમપ્રદેશાવગાદ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ અને કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે, બીજા બે નથી.

દ્વિપ્રદેશાવગાદની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કૃતયુગમ કે ઋષભપ્રદેશ અવગાદ નથી, પણ કદાચ દ્વાપરયુગમ અને કદાચ કલ્પોષપ્રદેશાવગાદ છે.

ત્રિપ્રદેશી પ્રદેશાવગાદની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ નથી. કદાચ ઋષભ૦ કદાચ દ્વાપરયુગમ૦ કદાચ કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે.

ચતુઃપ્રદેશાવગાદની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગમપ્રદેશ અવગાદ યાવત્ કદાચ કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે. યાવત્ અનંત પ્રદેશિક.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો શું કૃતયુગમ૦ પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે. ઋષભ-દ્વાપરયુગમ-કલ્પોષ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ-ઋષભ-દ્વાપરયુગમ૦ નથી, કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે.

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે, ઋષભ-દ્વાપરયુગમ-કલ્પોષ૦ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ-ઋષભ પ્રદેશાવગાદ નથી, દ્વાપરયુગમ અને કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે.

ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે, ઋષભ-દ્વાપરયુગમ-કલ્પોષ૦ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે, ઋષભ-દ્વાપરયુગમ અને કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ પણ છે.

ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધોની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે, ઋષભ-દ્વાપરયુગમ-કલ્પોષ૦ નથી. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ પ્રદેશાવગાદ છે યાવત્ કલ્પોષ પ્રદેશાવગાદ છે. યાવત્ અનંતપ્રદેશી૦

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું કૃતયુગમ સ્થિતિક છે ? પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગમ સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્પોષ સમય સ્થિતિક છે. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સુધી જાણવું. - - ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો શું કૃતયુગમ૦ પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગમ સમય સ્થિતિક યાવત્ કદાચ કલ્પોષ

સમયસ્થિતિક છે. વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ સમય સ્થિતિક પણ છે યાવત્ કલ્પોષ૦ પણ છે. એ રીતે અનંતપ્રદેશી૦ સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ કાળા વર્ણ પર્યાયથી શું કૃતયુગમ, ઋષભ૦ ? સ્થિતિની વક્તવ્યતાની માફક સર્વે વર્ણો અને સર્વે ગંધોને કહેવા. એ પ્રમાણે રસની વક્તવ્યતા પણ મધુરરસ સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! અનંતપ્રદેશી સ્કંધ કર્કશ સ્પર્શ પર્યાયથી શું કૃતયુગમ૦ છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કદાચ કૃતયુગમ યાવત્ કદાચ કલ્પોષ. - - ભગવન્ ! અનંતપ્રદેશી સ્કંધો કર્કશ સ્પર્શ પર્યાયથી શું કૃતયુગમ૦ ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઓઘાદેશથી કદાચ કૃતયુગમ યાવત્ કદાચ કલ્પોષ છે, વિદ્યાનાદેશથી કૃતયુગમ પણ છે યાવત્ કલ્પોષ પણ છે. - - આ પ્રમાણે મૂદુ-ગુદુ-લઘુ સ્પર્શો પણ કહેવા. શીત-ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ-રૂક્ષને વર્ણ માફક કહેવા.

[૮૮૦] ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું સાર્દ છે કે અનર્દ ? ગૌતમ ! સાર્દ નથી, અનર્દ છે. - - દ્વિપ્રદેશી૦ પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! સાર્દ નથી, અનર્દ છે. - - ત્રિપ્રદેશીક, પરમાણુ પુદ્ગલ માફક છે. - - ચતુઃપ્રદેશિક, દ્વિપ્રદેશીવત્ છે. - - પંચપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશીવત્ ષટ્પ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્. સપ્તપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશીવત્, અષ્ટપ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્. નવપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશીવત્, દશપ્રદેશી, દ્વિપ્રદેશીવત્. ભગવન્ ! સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! કદાચ સાર્દ, કદાચ અનર્દ. એ રીતે અસંખ્યાત-અનંતપ્રદેશ પણ.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો, શું સાર્દ છે કે અનર્દ ? ગૌતમ ! સાર્દ પણ, અનર્દ પણ. એ રીતે યાવત્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધો જાણવા.

● વિવેચન-૮૮૯,૮૯૦ :-

પરમાણુ પુદ્ગલો ઓઘાદેશથી કૃતયુગમાદિ વિકલ્પે હોય છે, તેનું અનંતત્વ પણ સંઘાત ભેદથી અનવસ્થિત સ્વરૂપત્વથી છે. વિદ્યાનથી એક-એકથી કલ્પોષ જ છે. પંચપ્રદેશીમાં એક શેષ હોવાથી કલ્પોષ છે. ષટ્પ્રદેશીમાં બે શેષ રહેવાથી દ્વાપરયુગમ છે. એ રીતે બીજે પણ જાણવું.

સંખ્યાત પ્રદેશિકના વિચિત્ર સંખ્યત્વથી વિકલ્પે ચારે ભેદ છે. દ્વિપ્રદેશિકા બે સમસંખ્યક હોય, ત્યારે પ્રદેશથી કૃતયુગમ, બે વિષમસંખ્યા હોય ત્યારે દ્વાપરયુગમ. દ્વિપ્રદેશિકા પ્રદેશાર્થતાથી પ્રત્યેકને વિચારતા દ્વિપ્રદેશત્વથી દ્વાપરયુગમ થાય છે. - - સમસ્ત ત્રિપ્રદેશીના સંયોગથી તેના પ્રદેશોના ચતુષ્ક અપહારમાં ચાર શેષ વિકલ્પે રહે, કેમકે તેમનું અનવસ્થિત સંખ્યત્વ છે. બે તેમાં ચાર ઉમેરાય તો દ્વાદશ પ્રદેશો છે તે ચાર શેષ રહે, પાંચથી ઋષભ થાય, છ થી દ્વાપરયુગમ થાય, સાતથી કલ્પોષ. વિદ્યાનાદેશથી ત્રિણાણુકત્વ સ્કંધથી ઋષભ જ છે.

ચતુષ્પ્રદેશિકમાં ઓઘથી અને વિદ્યાનથી ચાર શેષ પ્રદેશો જ છે. પંચપ્રદેશી, પરમાણુ પુદ્ગલવત્. સામાન્યથી કદાચ કૃતયુગમાદિ છે.

ષટ્પ્રદેશી ઓઘથી કદાચ કૃતયુગમ કે દ્વાપરયુગમ. વિદ્યાનથી દ્વાપરયુગમ. એ

પ્રમાણે આગળ-આગળ પણ જાણવું.

હવે ક્ષેત્રથી પુદ્ગલની વિચારણા કરતા કહે છે - પરમાણુ કલ્પોજ પ્રદેશાવગાટ જ એકત્વથી છે, દ્વિપ્રદેશાવગાટ સામાન્યથી ચાર શેષ યુક્ત છે, વિદ્યાનથી દ્વિપ્રદેશિકા જે દ્વિપ્રદેશાવગાટ છે, તે દ્વાપરયુગ્મ અને જે એક પ્રદેશાવગાટ છે, તે કલ્પોજ. એ પ્રમાણે બીજે પણ જાણવું.

અહીં કર્કશાદિ સ્પર્શાધિકારમાં જે અનંતપ્રદેશીક જ સ્કંધનું ગ્રહણ છે, તે તેના જ બાદરના કર્કશાદિ ચાર સ્પર્શ થાય છે પણ પરમાણુ આદિના એમ અભિપ્રાયથી છે. તેથી કહે છે - શીત આદિ ચાર વર્ણ માફક છે.

પુદ્ગલાધિકારથી કહે છે - જે સમસંખ્ય પ્રદેશાત્મક સ્કંધ તે સાર્દ છે, વિષમ સંખ્ય તે અનર્દ છે. જો ઘણાં અણુઓ સમસંખ્યક હોય તો સાર્દ હોય, જો વિષમસંખ્યા હોય તો અનર્દ હોય. - X - X -

● સૂત્ર-૮૯૧,૮૯૨ :-

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ સકંપ છે કે નિષ્કંપ ? ગૌતમ ! કદાચ સકંપ, કદાચ નિષ્કંપ. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો સકંપ છે કે નિષ્કંપ ? ગૌતમ ! સકંપ પણ છે, નિષ્કંપ પણ છે, એ રીતે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ સકંપ કેટલો કાળ રહે ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાનો અસંખ્યાત ભાગ. - - ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ નિષ્કંપ કેટલો કાળ રહે ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાકાળ. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો કેટલો કાળ સકંપા રહે છે ? ગૌતમ ! સર્વકાળ. - - ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો કેટલો કાળ નિષ્કંપા રહે છે ? ગૌતમ ! સર્વકાળ. એ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલની સકંપતામાં કેટલો કાળ અંતર હોય ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાન અપેક્ષાએ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ. પરસ્થાન આશ્રીને જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યકાળ.

નિષ્કંપતાનું અંતર કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાન આશ્રીને જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાનો અસંખ્યાત ભાગ. પરસ્થાનને આશ્રીને જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ.

ભગવન્ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કંધનું સકંપ અંતર ? ગૌતમ સ્વસ્થાન આશ્રીને જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યકાળ. પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ. - - નિષ્કંપનું કેટલો કાળ અંતર ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાનને આશ્રીને જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાનો અસંખ્યાત ભાગ. પરસ્થાનને આશ્રીને જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ. આ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ પર્યન્ત જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલોનું સકંપનું કાળ અંતર કેટલું છે ? ગૌતમ ! અંતર નથી. આ પ્રમાણે અનંતપ્રદેશીક સ્કંધો સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલોના સકંપ અને નિષ્કંપમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડા પરમાણુ પુદ્ગલો સકંપ છે, નિષ્કંપ અસંખ્યાતગણા છે. એ રીતે અસંખ્યપ્રદેશી સ્કંધમાં જાણવું.

ભગવન્ ! આ અનંતપ્રદેશી સ્કંધોના સકંપ અને નિષ્કંપમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડા અનંતપ્રદેશી સ્કંધો નિષ્કંપ છે, સકંપ તેથી અનંતગણા છે.

ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલોના સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અનંતપ્રદેશી સ્કંધોના સકંપ અને નિષ્કંપમાં દ્રવ્યાર્થપણે, પ્રદેશાર્થપણે, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થપણે કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ?

ગૌતમ ! (૧) સૌથી થોડા અનંતપ્રદેશી સ્કંધો નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થપણે (૨) અનંતપ્રદેશી સ્કંધો સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અનંતગણા, (૩) પરમાણુ પુદ્ગલો સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અનંતગણા, (૪) સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૫) અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધો સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૬) પરમાણુ પુદ્ગલ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૭) સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થતાથી સંખ્યાતગણા, (૮) અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૯) પ્રદેશાર્થતાથી એ પ્રમાણે જ છે વિશેષ એ કે - પરમાણુ પુદ્ગલો અપ્રદેશાર્થપણે કહેવા. સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા. બાકી પૂર્વવત્.

(૧) દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતાથી સૌથી થોડા અનંતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થતાથી, (૨) તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અનંતગણા, (૩) અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અનંતગણા, (૪) તે જ પ્રદેશાર્થપણે અનંતગણા, (૫) પરમાણુ પુદ્ગલો સકંપ દ્રવ્યાર્થતાથી અપ્રદેશાર્થપણે અનંતગણા, (૬) સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ સકંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૭) તે જ પ્રદેશાર્થતાથી અસંખ્યાતગણા (૮) અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ સકંપતાથી દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૯) તે જ પ્રદેશાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૧૦) પરમાણુ પુદ્ગલ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થ-અપ્રદેશપણે અસંખ્યાતગણા, (૧૧) સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૧૨) તે જ પ્રદેશાર્થપણે સંખ્યાતગણા, (૧૩) અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ નિષ્કંપ દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગણા, (૧૪) તે જ પ્રદેશાર્થપણે અસંખ્યાતગણા.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું દેશથી નિષ્કંપ છે કે સર્વથી ? ગૌતમ ! દેશથી નથી, કદાચ સર્વ કંપક છે, કદાચ નિષ્કંપક છે.

ભગવન્ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કંધની પૃચ્છા. ગૌતમ કદાચ દેશકંપક, કદાચ સર્વકંપક, કદાચ નિષ્કંપક. એ રીતે અનંતપ્રદેશી સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલો શું દેશકંપક છે ? ગૌતમ ! દેશકંપક નથી,

કેટલા આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ. ઉત્કૃષ્ટથી આઠ પણ સાતને નહીં.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૯૧,૮૯૨ :-

સેણ - ચલ, સૈજત્વ - ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાનો અસંખ્યેય ભાગ માત્ર જ છે. નિષ્કંપતામાં ઉત્સર્ગ મુજબ. - અસંખ્યાતકાળ કહ્યો છે.

બહુવચન સૂત્રમાં સર્વાદ્વા-સર્વકાળ, પરમાણુઓ સર્વકંપક છે, ત્રણે કાળમાં એવો કોઈ સમય નથી, જેમાં પરમાણુઓ સર્વથા ચલિત ન થાય. એ પ્રમાણે નિષ્કંપકો પણ 'સર્વકાળ' જાણવા. હવે પરમાણુ આદિનું અંતર -

સદ્ગુણંતરપદુચ્ચ - સ્વસ્થાન પરમાણુનો પરમાણુ ભાવ જ, તેમાં વર્તતા જે ચલન વ્યવધાન, નિશ્ચલત્વરૂપ લક્ષણ, તે સ્વસ્થાનને આશ્રીને - નિશ્ચલતા જઘન્યકાળ રૂપ એક સમય. ઉત્કૃષ્ટ કાળ અસંખ્યાતકાળ. તેમાં જઘન્યથી અંતર પરમાણુ એક સમય ચલ થઈ રોકાઈને ફરી ચાલે. ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતકાળ ક્યારેક સ્થિર થઈને ફરી ચલે. - - પરમાણુનું જે પરસ્થાન - દ્વિ અણુકાદિમાં અંતર્ભૂત અંતર-ચલન વ્યવધાન, તે પરસ્થાન અંતર, તેને આશ્રીને પરમાણુ પુદ્ગલ જ ભમતાં દ્વિપ્રદેશાદિ સ્કંધમાં પ્રવેશીને, જઘન્યથી તેની સાથે એક સમય રહીને ફરી ભ્રમણ કરે. ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતકાળ દ્વિપ્રદેશીપણે રહીને ફરી એક પણે ભમે.

નિશ્ચલ રહેલ જઘન્યથી એક સમય ભમીને ફરી નિશ્ચલ રહે. ઉત્કર્ષથી નિશ્ચલ રહી આવલિકાનો અસંખ્યાત ભાગ ઉત્કૃષ્ટ કાળરૂપ ચલનથી ભમીને ફરી નિશ્ચલ જ થાય, એ સ્વસ્થાનાંતર કહ્યું. પરસ્થાન અંતર, તે નિશ્ચલ થઈ, પછી સ્વસ્થાનથી ચલિત થઈ જઘન્યથી દ્વિપ્રદેશાદિ સ્કંધમાં એક સમય રહીને ફરી નિશ્ચલ જ રહે છે. ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ તેની સાથે રહીને પૃથક્ થઈને ફરી રહે છે. દ્વિપ્રદેશી થઈ ચલિત થઈ, પછી અનંત પુદ્ગલ સાથે કાળભેદથી સંબંધ કરીને અનંત કાળ વડે ફરી તે જ પરમાણુ સાથે સંબંધ કરી, ફરી ચલિત થાય.

સર્વકાદિનું અલ્પબહુત્વ - નિષ્કંપકો અસંખ્યાતગણા, સ્થિતિ ક્રિયાના ઉત્સર્ગપણાથી બહુત્વ છે. અનંતપ્રદેશીમાં સર્વકંપક અનંતગુણ વસ્તુસ્વભાવથી છે. આને જ દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ-ઉભયાર્થને નિરૂપે છે - તેમાં દ્રવ્યાર્થતામાં સર્વકંપત્વ-નિષ્કંપત્વ વડે આઠ પદો છે. એ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થતામાં પણ છે, ઉભયાર્થતામાં ચૌદ સર્વકંપક પદો અને નિષ્કંપક પદમાં પરમાણુમાં દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ પદના અને દ્રવ્યાર્થ અપ્રદેશાર્થપણાના એકીકરણ અભિલાપ વડે છે. પ્રદેશાર્થતામાં 'એ પ્રમાણે' એવો અતિદેશ છે. તેમાં જે વિશેષ છે, તે કહે છે - પરમાણુ પદમાં પ્રદેશાર્થતાના સ્થાને અપ્રદેશાર્થતા કહેવી. કેમકે પરમાણુનું અપ્રદેશાર્થત્વ છે. દ્રવ્યાર્થ સૂત્રમાં સંખ્યાતપ્રદેશી નિષ્કંપક પરમાણુથી નિષ્કંપક સંખ્યાતગણા કહ્યા. પ્રદેશાર્થતા સૂત્રમાં તેને તેનાથી અસંખ્યાતગણા કહ્યા. કેમકે નિષ્કંપક પરમાણુથી દ્રવ્યાર્થપણે નિષ્કંપક સંખ્યાતપ્રદેશી, સંખ્યાતગણા થાય છે. તેની મધ્યે બહુ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત પ્રમાણ પ્રદેશત્વથી નિષ્કંપક પરમાણુથી તે

પ્રદેશથી અસંખ્યાતગણા થાય છે. - X - X -

હવે પરમાણુ આદિના સર્વકંપત્વાદિ નિરૂપે છે - બધાંના અલ્પબહુત્વ અધિકારમાં દ્રવ્યાર્થ ચિંતામાં પરમાણુ પદના સર્વકંપકત્વ, નિષ્કંપકત્વ વિશેષણથી સંખ્યાતાદિ ત્રણેના પ્રત્યેક દેશકંપક-સર્વકંપક-નિષ્કંપક વિશેષણથી ૧૧-પદો થાય છે. એ રીતે પ્રદેશાર્થતામાં પણ છે. ઉભયાર્થતામાં આ ૨૦ પદો છે. સર્વકંપક અને નિષ્કંપક પદમાં પરમાણુમાં દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ પદોમાં દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતા એ એકીકરણ અભિલાપથી આમ કહ્યું.

પુદ્ગલાસ્તિકાયની પ્રદેશથી વિચારણા કરી. હવે બીજા પણ અસ્તિકાયોને પ્રદેશથી વિચારે છે. ધર્માસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશો, રૂચકપ્રદેશના અષ્ટકને અવગાહીને જાણવા એમ ચૂંચિકાર કહે છે. - X - X - X - પ્રત્યેક જીવોના, તે પણ સર્વ અવગાહનામાં મધ્ય ભાગ જ થાય, તેથી મધ્યપ્રદેશ કહેવાય છે. જઘન્યથી એક છે. સંકોચ-વિકાશ ધર્મથી ઉત્કૃષ્ટ આઠ થાય છે. વસ્તુ સ્વભાવથી તે સાત ન થાય.

❁ શતક-૨૫, ઉદ્દેશો-૫-“પર્યવ” ❁

— X — X — X — X —

○ ઉદ્દેશ-૪-માં પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિ નિરૂપિત કર્યા. તેના પ્રત્યેકના અનંત પર્યવો છે, તેથી અહીં પર્યવ નિરૂપણ -

● સૂત્ર-૮૯૩ થી ૮૯૫ :-

[૮૯૩] ભગવન્ ! પર્યવો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે. તે આ - જીવપર્યવો, અજીવપર્યવો. “પર્યવપદ” સંપૂર્ણ કહેવું.

[૮૯૪] ભગવન્ ! આવલિકા, શું સંખ્યાત સમયની, અસંખ્યાત સમયની કે અનંત સમયની હોય ? ગૌતમ ! તે માત્ર અસંખ્યાત સમય છે.

ભગવન્ ! આનપ્પાણ શું સંખ્યાત ? - પૂર્વવત્ - જાણવું.

ભગવન્ ! સ્તોક, શું સંખ્યાત ? - પૂર્વવત્. - - એ પ્રમાણે લવ, મુહૂર્ત જાણવા. એ પ્રમાણે અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર, યુગ, સો વર્ષ, હજાર વર્ષ, લાખ વર્ષ, પૂર્વાંગ, પૂર્વ, ત્રુટિતાંગ, ત્રુટિત, અડડાંગ, અડડ, અવવાંગ, અવવ, હૂહ્યાંગ, હૂહુત, ઉત્પલાંગ, ઉત્પલ, પદ્માંગ, પદ્મ, નલિનાંગ, નલિન, અક્ષાનિપૂરંગ, અક્ષાનિપૂર, અયુતાંગ, અયુત, નયુતાંગ, નયુત, પ્રયુતાંગ, પ્રયુત, ચૂલિકાંગ, ચૂલિકા, શીર્ષપ્રહેલિકાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા, પલ્વોપમ, સાગરોપમ, અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી જાણવા.

ભગવન્ ! પુદ્ગલ પરાવર્ત શું સંખ્યાત સમયક, અસંખ્યાત સમયક કે અનંતાસમયક છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત સમયક નથી, અનંત સમયક છે. એ રીતે અતીત-અનાગત-સર્વકાળ જાણવો.

ભગવન્ ! આવલિકાઓ શું સંખ્યાત સમયિક છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત સમયિક નથી, કદાચ અસંખ્યાત, કદાચ અનંત સમયિક.

ભગવન્ ! આનપ્પાણો, શું સંખ્યાતસમયિક છે ? - પૂર્વવત્ -

ભગવન્ ! સ્તોકો, શું સંખ્યાત સમયિક છે? એ પ્રમાણે યાવત્ અવસર્પિણીઓ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પુદ્ગલ પરાવર્તો, શું સંખ્યાત સમયિક છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત સમયિક નથી, અનંત સમયિક છે.

ભગવન્ ! આનપ્રાણ, શું સંખ્યાત આવલિકારૂપ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત આવલિકારૂપ છે, અસંખ્યાત કે અનંત આવલિકારૂપ નથી. એ પ્રમાણે સ્તોક યાવત્ શીર્ષ પ્રહેલિકારૂપ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! પલ્યોપમ, શું સંખ્યાત આવલિકારૂપ છે? પ્રશ્ન. સંખ્યાત કે અનંત આવલિકારૂપ નથી, અસંખ્યાત આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે સાગરોપમ, અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી પણ જાણવા.

પુદ્ગલ પરાવર્તો પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત આવલિકારૂપ નથી, અનંત આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ સર્વકાળ.

ભગવન્ ! આનપ્રાણ શું સંખ્યાત આવલિકારૂપ છે? ગૌતમ ! કદાચ સંખ્યાત આવલિકા, કદાચ અસંખ્યાત આવલિકા, કદાચ અનંત આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે શીર્ષ પ્રહેલિકા સુધી જાણવું.

પલ્યોપમની પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત આવલિકારૂપ નથી, કદાચ અસંખ્યાત આવલિકા, કદાચ અનંત આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી સુધી જાણવું. - - પુદ્ગલ પરિવર્તની પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત આવલિકારૂપ નથી, પણ અનંત આવલિકારૂપ છે.

ભગવન્ ! સ્તોક શું સંખ્યાત આનપ્રાણ છે, અસંખ્યાત આનપ્રાણ છે? આવલિકા માફક આનપ્રાણ વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ કહેવી. એ પ્રમાણે આ આલાવા વડે શીર્ષપ્રહેલિકા પર્યન્ત કહેવું.

ભગવન્ ! સાગરોપમ શું સંખ્યાત પલ્યોપમરૂપ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત પલ્યોપમ છે, અસંખ્યાત કે અનંત પલ્યોપમ નથી. એ રીતે અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી પણ જાણવા. - - પુદ્ગલ પરિવર્તો પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત કે અસંખ્યાત પલ્યોપમ નથી, અનંત પલ્યોપમ છે - એ પ્રમાણે સર્વકાળ પર્યન્ત જાણવું.

ભગવન્ ! સાગરોપમો શું સંખ્યાત પલ્યોપમરૂપ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કદાચ સંખ્યાત પલ્યોપમો, કદાચ અસંખ્યાત પલ્યોપમો, કદાચ અનંત પલ્યોપમો. એ પ્રમાણે અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણીમાં પણ કહેવું.

પુદ્ગલ પરાવર્તોની પૃચ્છા. ગૌતમ ! સંખ્યાત પલ્યોપમ નથી, અસંખ્યાત પલ્યોપમ નથી, પણ અનંત પલ્યોપમો છે.

ભગવન્ ! અવસર્પિણી, શું સંખ્યાત સાગરોપમ છે? જેમ પલ્યોપમની વક્તવ્યતા કહી, તેમ સાગરોપમની પણ કહેવી.

ભગવન્ ! પુદ્ગલ પરાવર્ત, શું સંખ્યાત અવસર્પિણી છે? ગૌતમ !

સંખ્યાત કે અસંખ્યાત અવસર્પિણીઓ રૂપ નથી, પણ અનંત અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીરૂપ છે. એ પ્રમાણે સર્વકાળ પર્યન્ત જાણવું.

ભગવન્ ! પુદ્ગલ પરિવર્તો શું સંખ્યાત અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીઓ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! માત્ર અનંત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી છે.

ભગવન્ ! અતીતકાળ, શું સંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્તો છે? ગૌતમ ! તે અનંતા પુદ્ગલ પરિવર્ત છે. આ રીતે અનાગતકાળ, સર્વકાળ જાણવો.

[૮૯૫] ભગવન્ ! અનાગતકાળ શું સંખ્યાત અતીતકાળરૂપ છે કે અસંખ્યાત કે અનંત? ગૌતમ ! સંખ્યાત-અસંખ્યાત કે અનંત અતીતકાળરૂપ નથી. અનાગતકાળ, અતીતકાળથી સમયાધિક છે. અતીતકાળ, અનાગતકાળથી સમય ન્યૂન છે.

ભગવન્ ! સર્વકાળ શું સંખ્યાત અતીતકાળ છે? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત-અસંખ્યાત-અનંત અતીતકાળરૂપ નથી. સર્વકાળ, તે અતીતકાળથી સાતિરેક બમણો છે, અતીતકાળ, સર્વકાળથી સ્તોક ન્યૂનાર્ધ છે.

ભગવન્ ! સર્વકાળ, શું સંખ્યાત અનાગતકાળરૂપ છે? ગૌતમ ! સંખ્યાત-અસંખ્યાત-અનંત અનાગતકાળરૂપ નથી. સર્વકાળ અનાગતકાળથી સ્તોક ન્યૂન બમણો છે. અનાગતકાળ, સર્વકાળથી સાતિરેક અડધો છે.

● વિવેચન-૮૯૩ થી ૮૯૫ :-

પજ્જવા - પર્યવો, ગુણ ધર્મ વિશેષ તે પર્યાયો. જીવ ધર્મા અને અજીવ પર્યવો પણ છે. અહીં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પાંચમું 'પર્યવ પદ' કહેવું. તે આ - ભગવન્ ! જીવ પર્યવો શું સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંતા છે? - ગૌતમ ! સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા નથી, અનંત છે ઈત્યાદિ. વિશેષાધિકારથી કાલસૂત્ર -

આવલિકાં આદિ અને બહુવચનાધિકારમાં આવલિકાઓ. એકવચનમાં તેમાં અસંખ્યાતા સમયો, બહુવચનમાં અસંખ્યાતા અને અનંતા હોય છે, પણ સંખ્યાતા ન હોય.

અનાગતકાળ અતીતકાળથી સમયાધિક છે. કઈ રીતે? અતીત-અનાગત બે કાળ અનાદિત્વ, અનંતત્વ બંનેથી સમાન છે. તે બંનેની મધ્યે ભગવંતનો પ્રશ્ન સમય વર્તે છે. તે અવિનષ્ટત્વથી અતીતમાં પ્રવેશે નહીં, અવિનષ્ટત્વના સાધર્મ્યથી અનાગતમાં નાંખતા પછી સમય અતિરિક્ત અનાગતકાળ થાય છે. તેથી અનાગતકાળથી અતીતકાળ સમયન્યૂન થાય છે.

સર્વકાળ - અતીત, અનાગત કાળથી બમણો છે. તે અતીત કાળથી સાતિરેક બમણાં હોય છે. સાતિરેકત્વ, વર્તમાન સમયથી છે, તેથી અતીતકાળ સર્વકાળથી થોડું ન્યૂન અર્ધ છે. ન્યૂનત્વ વર્તમાન સમયથી છે.

અહીં ક્યારેક કહે છે - અતીતકાળથી અનાગત કાળ અનંતગુણ છે. જે તે વર્તમાન સમયમાં સમ હોય, તો તે અતિક્રમતા અનાગતકાળ સમય વડે ન્યૂન થાય, તેથી બમણાદિ વડે સમત્વ નથી, તેથી અનંતગુણ. તે અતીતકાળના હોવાથી,

અનંતકાળ જતાં પણ આ ક્ષય પામતું નથી. - X - X - [અમને કંઈ સ્પષ્ટ થયું નથી.]
- X - હવે નિગોદના ભેદોને કહે છે -

● સૂત્ર-૮૯૬,૮૯૭ :-

[૮૯૬] ભગવન્ ! નિગોદ કેટલા છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે છે. તે આ - નિગોદ અને નિગોદ જીવ. - - ભગવન્ ! નિગોદ, કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાહર નિગોદ. એ પ્રમાણે નિગોદને જેમ જીવાભિગમમાં કહ્યા, તેમ સંપૂર્ણ કહેવા.

[૮૯૭] ભગવન્ ! નામ કેટલા ભેદે છે ? છ ભેદે છે - ઔદયિક યાવત્ સંનિપાતિક. - - તે ઔદયિક નામ શું છે ? તે બે ભેદે છે - ઉદય અને ઉદય નિષ્પન્ન. એ પ્રમાણે શતક ૧૭, ઉદેશો-૧-માં ભાવો કહ્યા, તેમ અહીં પણ કહેવા. માત્ર 'ભાવ'ને બદલે અહીં 'નામ' કહેવું. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ સંનિપાતિક. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૮૯૬,૮૯૭ :-

નિગોદ - અનંતકાલિક જીવ શરીરો. નિગોદ જીવો - સાધારણ નામ કર્મોદય વર્તી જીવો. 'જીવાભિગમ' મુજબ, એ રીતે આમ સૂચવે છે - ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ નિગોદો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે. તે આ - પર્યાપ્તા, અપર્યાપ્તા. ઈત્યાદિ - - 'નિગોદ' કહ્યા. તે જીવ-પુદ્ગલોના પરિણામભેદથી થાય છે. તેથી હવે પરિણામ ભેદોને દર્શાવતા કહે છે -

નમન તે નામ, તેના પરિણામ, ભાવ એ પર્યાય શબ્દો છે. શતક-૧૭માં આ ભાવને આશ્રીને આ સૂત્ર કહ્યું છે, અહીં તે 'નામ' શબ્દને આશ્રીને કહેલ છે, આટલી વિશેષતા છે. [બાકી કોઈ અંતર નથી.]

⊗ શતક-૨૫, ઉદેશો-૬-"નિર્ગ્ન્ય" ⊗

— X — X — X — X —

o નામ ભેદ કહ્યા. નામ ભેદથી નિર્ગ્ન્ય ભેદ થાય, તે કહે છે -

● સૂત્ર-૮૯૮ થી ૯૦૦ :-

[૮૯૮] નિર્ગ્ન્ય સંબંધી ૩૬-ઢાર છે :- (૧) પ્રજ્ઞાપન, (૨) વેદ, (૩) રાગ, (૪) કલ્પ, (૫) ચારિત્ર, (૬) પ્રતિસેવના, (૭) જ્ઞાન, (૮) તીર્થ, (૯) લિંગ, (૧૦) શરીર, (૧૧) ક્ષેત્ર, (૧૨) કાળ, (૧૩) ગતિ, (૧૪) સંયમ, (૧૫) નિકાશ.

[૮૯૯] - - (૧૬) યોગ, (૧૭) ઉપયોગ, (૧૮) ક્ષાય, (૧૯) લેશ્યા, (૨૦) પરિણામ, (૨૧) બંધ, (૨૨) વેદ, (૨૩) કર્મઉદીરણા, (૨૪) ઉપસંપત્ હાન, (૨૫) સંજ્ઞા, (૨૬) આહાર.

[૯૦૦] (૨૭) ભવ, (૨૮) આકર્ષ, (૨૯) કાળ, (૩૦) અંતર, (૩૧) સમુદ્ઘાત, (૩૨) ક્ષેત્ર, (૩૩) સ્પર્શના, (૩૪) ભાવ, (૩૫) પરિણામ, (૩૬) અલ્પબહુત્વ. - (આટલું) નિર્ગ્ન્યોનું (કહે છે -)

● વિવેચન-૮૯૮ થી ૯૦૦ :-

પ્રજ્ઞાપના ઈત્યાદિ. આ બધાં ઉદેશકોના અર્થથી જાણવા.

● સૂત્ર-૯૦૧ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ કહ્યું - ભગવન્ ! નિર્ગ્ન્યો કેટલા છે ? ગૌતમ ! પાંચ નિર્ગ્ન્ય છે. તે આ - પુલાક, બકુશ, કુશીલ, નિર્ગ્ન્ય, સ્નાતક.

ભગવન્ ! પુલાક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે છે. તે આ - જ્ઞાનપુલાક, દર્શનપુલાક, ચારિત્રપુલાક, લિંગપુલાક, યથાસૂક્ષ્મપુલાક.

ભગવન્ ! બકુશ કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે. તે આ - આભોગ બકુશ, અનાભોગ બકુશ, સંવૃત બકુશ, અસંવૃત, યથાસૂક્ષ્મ-બકુશ.

ભગવન્ ! કુશીલ કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે છે - પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ. - - ભગવન્ ! પ્રતિસેવના કુશીલ કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - જ્ઞાન પ્રતિસેવનાકુશીલ, દર્શન પ્રતિસેવના કુશીલ, ચારિત્ર-લિંગ અને યથાસૂક્ષ્મ પ્રતિ સેવના કુશીલ.

ભગવન્ ! કષાયકુશીલ કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે છે. તે આ પ્રમાણે - જ્ઞાનકષાય કુશીલ, દર્શનકષાય કુશીલ, ચારિત્રકષાય કુશીલ, લિંગ કષાય કુશીલ અને યથાસૂક્ષ્મ કષાય કુશીલ.

ભગવન્ ! નિર્ગ્ન્ય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે છે. તે આ - પ્રથમ સમય નિર્ગ્ન્ય, અપ્રથમ સમય નિર્ગ્ન્ય, ચરમ સમય નિર્ગ્ન્ય, અચરમ સમય નિર્ગ્ન્ય, યથા સૂક્ષ્મ નિર્ગ્ન્ય નામે પાંચમાં.

ભગવન્ ! સ્નાતક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ - અચ્છવી, અશબલ, અકર્માશ, સંશુદ્ધ જ્ઞાનદર્શનધર અર્હત જિનકેવલી, અપરિશ્રાવી.

ભગવન્ ! પુલાક, શું સવેદક હોય કે અવેદક ? ગૌતમ ! સવેદક હોય, અવેદક નહીં. - - જો સવેદક હોય તો શું સ્ત્રીવેદી હોય, પુરુષવેદી હોય કે પુરુષ-નપુંસકવેદી ? ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદી ન હોય, બાકીના બે વેદે હોય.

ભગવન્ ! બકુશ, સવેદી હોય કે અવેદી ? ગૌતમ ! સવેદી હોય, અવેદી નહીં. જો સવેદી હોય તો શું સ્ત્રી વેદે-પુરુષ વેદે કે પુરુષનપુંસક વેદે હોય ? ગૌતમ ! આ ત્રણે વેદે હોય. એ રીતે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જાણવા.

ભગવન્ ! કષાયકુશીલ, શું સવેદી હોય ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! બંને હોય. જો અવેદી હોય તો શું ઉપશાંત વેદી હોય કે ક્ષીણવેદી ? ગૌતમ ! તે બંને હોય. - - જો સવેદી હોય તો શું સ્ત્રીવેદી પૃચ્છા. ગૌતમ ! ત્રણે હોય.

ભગવન્ ! નિર્ગ્ન્ય, સવેદી કે અવેદી ? ગૌતમ ! સવેદી ન હોય, અવેદી હોય. - - જો અવેદી હોય, તો શું ઉપશાંત પ્રશ્ન. ગૌતમ ! ઉપશાંત વેદી હોય, ક્ષીણવેદી પણ હોય.

ભગવન્ ! સ્નાતક, શું સવેદી હોય ? નિર્ગ્ન્ય માફક સ્નાતક કહેવા. વિશેષ એ કે - ઉપશાંત વેદી ન હોય, ક્ષીણવેદી હોય.

● વિવેચન-૯૦૧ :-

પ્રજ્ઞાપના દ્વારા કહે છે - નિચંઠ - બાહ્ય, અભ્યંતર ગ્રંથી રહિત તે નિર્ગ્રન્થ અર્થાત્ સાદુ. આ બધાંએ સર્વવિરતી સ્વીકારી હોવા છતાં વિચિત્ર ચારિત્ર મોહનીય કર્મ ક્ષયોપશમથી નિર્ગ્રન્થના આ ભેદો જાણવા.

પુલાય - પુલાક, નિસ્સાર ધાન્યકણ, સંયમ સારની અપેક્ષાએ નિસ્સાર એવા તે પુલાક. તે સંયમવાળા હોવા છતાં નાના દોષથી તેને અસાર કરે છે, માટે પુલાક કહેવાય છે. - - - બક્ષ - બકુશ-શબલ કે કર્બુર. બકુશ સંયમના યોગથી બકુશ. - - - કુસીલ - જેનું શીલ-ચારિત્ર કુત્સિત છે તે. - - - નિચંઠ - મોહનીયકર્મ નામક ગ્રંથીથી નીકળેલ તે. નિર્ગ્રન્થ. - - - સિનાણ - ધાતિકર્મ લક્ષણ પટલના ક્ષાલન (ઘોવા)થી સ્નાત (ઠંદાયેલ).

તેમાં પુલાકના બે ભેદ - (૧) લબ્ધિપુલાક, લબ્ધિ વિશેષવાળા. કહ્યું છે કે - સંઘ આદિના કાર્યમાં જેનાથી ચક્રવર્તીનો પણ ચૂરો કરી નાંખે તેવી લબ્ધિથી યુક્ત તે લબ્ધિપુલાક જાણવો. બીજા કહે છે કે - આસેવનાથી જે જ્ઞાનપુલાક છે, તેને આવી લબ્ધિ હોય, તે જ લબ્ધિપુલાક છે, બીજો કોઈ નહીં.

આસેવન પુલાકને આશ્રીને કહે છે - [તે પાંચ ભેદે છે, તે આ -] (૧) જ્ઞાનપુલાક - જ્ઞાનને આશ્રીને પુલાક - તેની અસારતા કરનાર, વિરાધક તે. એ રીતે દર્શનપુલાક જાણવો. કહ્યું છે કે - સ્ખલિતાદિ દૂષણથી જ્ઞાન, શંકાદિ વડે સમ્યક્ત્વ, મૂલોત્તરગુણની વિરાધનાથી ચારિત્ર, કારણ વિના અન્યલિંગને ધારણ કરે તે લિંગપુલાક, અકલ્પિત દોષોને મનથી સેવે તે યથાસૂક્ષ્મ.

બક્ષ - બે પ્રકારે - ઉપકરણથી અને શરીરથી. તેમાં વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ઉપકરણ વિભૂષામાં વર્તવાના સ્વભાવવાળો તે ઉપકરણ બકુશ અને હાથ, પગ, નખ, મુખાદિ શરીરના અવયવની વિભૂષામાં વર્તે તે શરીર બકુશ. તે બે ભેદો હોવા છતાં પાંચ ભેદ પણ છે. તે આ રીતે -

(૧) આભોગ બકુશ - સાદુને માટે આ શરીર, ઉપકરણ વિભૂષા અકૃત્ય છે, એવું જ્ઞાન હોવા છતાં, જે દોષને લગાડે તે. એ રીતે બીજા પણ કહેવા.

કહ્યું છે - જાણવા છતાં દોષ લગાડે, તે આભોગ. ન જાણતો હોય તે અનાભોગ. મૂલ ઉત્તર ગુણમાં પ્રગટ દોષ સેવી તે અસંવૃત્ત. અપ્રગટ દોષ સેવી તે સંવૃત્ત હાથ-મુખ ઘુએ અને અંજન લગાડે તે યથાસૂક્ષ્મ બકુશ જાણવો.

પ્રતિસેવના કુશીલ - તેમાં સેવના તે સમ્યગ્ આરાધના, તેનો પ્રતિપક્ષ તે પ્રતિસેવના, તે વડે કુશીલ.. કષાયકુશીલ - કષાય વડે કુશીલ.

જ્ઞાનપ્રતિસેવના કુશીલ - જ્ઞાનની વિરાધનાથી કુશીલ. આ રીતે બીજા-દર્શનાદિ પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જાણવા. કહ્યું છે કે - જ્ઞાનાદિ વડે આજીવિકા કરતા આ જ્ઞાનાદિ કુશીલ થાય છે. યથાસૂક્ષ્મ એટલે - જેમકે - “આ તપસ્વી છે” એમ કોઈ કહે તો પ્રશંસાથી ખુશ થાય તે.

જ્ઞાનને આશ્રીને કષાય કુશીલ, તે જ્ઞાનકષાય કુશીલ. એ રીતે બીજા પણ

જાણવા. જે ક્રોધ, માનાદિ વડે જ્ઞાન-દર્શન-લિંગાદિને જોડે છે, તે કષાય વડે જ્ઞાનાદિ કુશીલ થાય છે. જે કષાય વડે શાપ આપે તે ચારિત્રકુશીલ મનથી ક્રોધાદિ કષાય સેવે તે યથાસૂક્ષ્મકષાય કુશીલ અથવા જે કષાય વડે જ્ઞાનાદિને વિરાધે છે તે જ્ઞાનાદિ કુશીલ જાણવો.

પ્રથમ સમય નિર્ગ્રન્થાદિ. ઉપશાંત મોહ કે ક્ષીણમોહને છદ્મસ્થ માટે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જે કાળ, તેમાં પહેલા સમયમાં વર્તતો તે પ્રથમ સમય નિર્ગ્રન્થ, બાકીના અપ્રથમ સમયનિર્ગ્રન્થ. એ રીતે નિર્ગ્રન્થતા કાળે ચરમ સમયમાં વર્તતો ચરમ સમય નિર્ગ્રન્થ. બાકીના અચરમ સમય નિર્ગ્રન્થ. સામાન્ય તે યથાસૂક્ષ્મ, એ પારિભાષિકી સંજ્ઞા છે. અહીં કહ્યું છે કે - અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ નિર્ગ્રન્થકાળમાં પહેલા સમયે વર્તતો પ્રથમ સમય નિર્ગ્રન્થ, અન્ય કાળે તે અપ્રથમ સમય, તે કાળના છેલ્લા સમયે વર્તતો તે ચરમ સમય, બાકીના તે અચરમ સમય, વિશેષણ રહિત સામાન્ય તે યથા સૂક્ષ્મ.

અચ્છવી - અવ્યયક, છવિ - એટલે શરીર, તેના યોગ નિરોધથી જેને શરીર ભાવ નથી, તે અચ્છવિ અથવા ક્ષપા - સખેદ વ્યાપાર, તેના અસ્તિત્વથી કાપી, તેના નિષેધથી અકાપી, અથવા ઘાતિ ચતુષ્ટય કાપણ પછી કે તેના કાપણના અભાવથી અકાપી કહેવાય છે.

અશબલ - અતિચાર પંકના અભાવે એકાંત વિશુદ્ધ ચરણ. અકર્માણ - ઘાતિકર્મરહિત, સંશુદ્ધજ્ઞાનદર્શનધર - કેવળજ્ઞાનદર્શનધારી, અહીં અર્હત્, જિન, કેવલી એ એકાર્થક ત્રણે શબ્દો, યોથા સ્નાતક ભેદાર્થને જણાવે છે. અપરિશ્રાવ - આશ્રવ, કર્મને બાંધવાના સ્વભાવવાળો તે પરિશ્રાવી, તેના નિષેધ થકી અપરિશ્રાવી - અબંધક, નિરુદ્ધ યોગ. આ પાંચમો સ્નાતક ભેદ છે. જો કે ઉત્તરાધ્યયનમાં “અર્હન્ જિન કેવલી” એ પાંચમો ભેદ છે, અપરિશ્રાવી ભેદ ત્યાં કહેલ નથી. આ ભેદો અવસ્થા ભેદને આશ્રીને છે. - X - X -

હવે વેદ દ્વારા - પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલોને ઉપશમ અને કાપક શ્રેણીના અભાવથી સ્ત્રી વેદ નથી. સ્ત્રીને પુલાક લબ્ધિ ન હોય તથા પુરુષ હોવા છતાં, જે નપુંસક વેદક - ખસી કરવા આદિ કારણે થાય છે, તે પુરુષ-નપુંસક વેદક છે, પણ સ્વરૂપથી નપુંસક વેદક નથી.

કષાયકુશીલ, સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનક સુધી હોય. તે પ્રમત અપ્રમત પૂર્વકરણમાં સવેદ છે, અનિવૃત્તિ બાદરમાં ઉપશાંત કે ક્ષીણમાં વેદોમાં અવેદ થાય. - X - ઉપશાંત કે કાપક બંને શ્રેણીમાં નિર્ગ્રન્થત્વ ભાવથી ઉપશાંત કે ક્ષીણવેદક હોય છે. કાપક શ્રેણીમાં સ્નાતકત્વના ભાવથી ઉપશાંત વેદક ન હોય, પણ ક્ષીણવેદક હોય છે - હવે રાગદ્વાર કહે છે-

● સૂત્ર-૯૦૨ થી ૯૦૫ :-

[૯૦૨] ભગવન્ ! પુલાક, સરાગ હોય કે વીતરાગ ? ગૌતમ ! સરાગ હોય, વીતરાગ નહીં. એ રીતે કષાયકુશીલ સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! નિર્ગ્રન્થ સરાગ હોય કે વીતરાગ ? ગૌતમ ! સરાગ ન હોય, વીતરાગ હોય. જો વીતરાગ

હોય તો શું ઉપશાંત ક્ષાયવીતરાગ હોય કે ક્ષીણક્ષાય વીતરાગ ? ગૌતમ ! તે બંને હોય. - - સ્નાતક પણ તેમજ જાણવો. પણ તે માત્ર ક્ષીણ ક્ષાય વીતરાગ હોય.

[૨૦૩] ભગવન્ ! પુલાક, સ્થિતકલ્પ હોય કે અસ્થિતકલ્પ ? ગૌતમ ! તે બંને હોય. એ પ્રમાણે સ્નાતક સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! પુલાક, જિનકલ્પમાં હોય કે સ્થવિરકલ્પમાં હોય કે કલ્પાતીત ? ગૌતમ ! જિનકલ્પમાં કે કલ્પાતીત ન હોય, સ્થવિરકલ્પી હોય. - - બકુશની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! જિનકલ્પી કે સ્થવિરકલ્પી હોય, કલ્પાતીત ન હોય. એ રીતે પ્રતિસેવના કુશીલને જાણવા. - - ક્ષાયકુશીલની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! જિનકલ્પી-સ્થવિરકલ્પી-કલ્પાતીત ત્રણે હોય. - - નિર્ગ્રન્થની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! જિનકલ્પી કે સ્થવિરકલ્પી ન હોય, માત્ર કલ્પાતીત હોય. એ પ્રમાણે સ્નાતકને પણ જાણવા.

[૨૦૪] ભગવન્ ! પુલાક, સામાયિક સંયમમાં હોય કે છેદોપસ્થાપનિય-પરિહારવિશુદ્ધિ - સૂક્ષ્મ સંપરાય-યથાખ્યાત સંયમમાં હોય ? ગૌતમ ! સામાયિક કે છેદોપસ્થાપનીય સંયમમાં હોય, પણ પરિહાર વિશુદ્ધિ - સૂક્ષ્મસંપરાય કે યથાખ્યાત સંયમમાં ન હોય. એ રીતે બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલને પણ જાણવા. - - ક્ષાય કુશીલની પૃષ્ઠા. - ગૌતમ ! સામાયિક યાવત્ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયમમાં હોય, પણ યથાખ્યાત સંયમમાં ન હોય. - - નિર્ગ્રન્થની પૃષ્ઠા - ગૌતમ ! સામાયિક યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાયમાં ન હોય, પણ યથાખ્યાત સંયમમાં હોય. એ પ્રમાણે સ્નાતકને પણ જાણવા.

[૨૦૫] ભગવન્ ! પુલાક, પ્રતિસેવી હોય કે અપ્રતિસેવી ? ગૌતમ ! પ્રતિસેવી હોય, અપ્રતિસેવી નહીં. - - જો પ્રતિસેવી હોય તો મૂલગુણ પ્રતિસેવી હોય કે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવી ? ગૌતમ ! તે બંને હોય. મૂલગુણ પ્રતિસેવતા પાંચ આશ્રવોમાંના કોઈને પણ સેવે, ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવતા દશવિધ પર્યક્ષાણમાંથી કોઈ એકનું પ્રતિસેવન કરે છે. - - બકુશની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! પ્રતિસેવી હોય, અપ્રતિસેવી નહીં. - - જો પ્રતિસેવી હોય તો મૂળગુણ પ્રતિસેવી કે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવી હોય ? ગૌતમ ! મૂલગુણ પ્રતિસેવી ન હોય, ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવી હોય. ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવતા દશવિધ પ્રત્યાખ્યાનમાંના કોઈ એકને પ્રતિસેવે છે. પ્રતિસેવના કુશીલ, પુલાકવત્ છે. ક્ષાયકુશીલ ? પ્રતિસેવી નથી, અપ્રતિસેવી છે. એ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક પણ જાણવા.

● વિવેચન ૨૦૨ થી ૨૦૫ :-

સરાગ - સકષાય. - - કલ્પદ્વારમાં - આચેલક આદિ દશ પદોમાં પહેલા-છેલ્લા તીર્થકરના સાધુઓ રહે જ, તેને અવશ્ય પાળે, તેમને સ્થિતકલ્પ છે, તેમાં પુલાક હોય. મધ્યમ તીર્થકરના સાધુમાં સ્થિતાસ્થિત કલ્પ, તેમાં કે ત્યાં પુલાક હોય. એ રીતે બધાં. અથવા કલ્પ - જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ. કલ્પાતીત - જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પથી અન્યત્ર. ક્ષાય કુશીલ કલ્પાતીતમાં હોય. કલ્પાતીત છન્દસ્થ કે તીર્થકરને

સકષાયપણું હોવાથી. નિર્ગ્રન્થ કલ્પાતીત જ હોય. કેમકે તેમને જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પધર્મ ન હોય.

ચારિત્ર દ્વાર સ્પષ્ટ છે. - પ્રતિસેવના દ્વાર - સંયમના પ્રતિકૂળ અર્થને સેવે છે. સંજ્વલન ક્ષાયોદયથી સેવક તે પ્રતિસેવક - સંયમ વિરાધક. મૂલગુણ - પ્રાણાતિપાત-વિરમણાદિ, તેને પ્રતિકૂળતાથી સેવનાર તે મૂલગુણ પ્રતિસેવક. એ રીતે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવક પણ છે. વિશેષ એ કે - દશવિધ પ્રત્યાખ્યાનરૂપ તે ઉત્તરગુણ. તેમાં દશવિધ પ્રત્યાખ્યાન તે અનાગત, અતિકાંત આદિ પૂર્વે કહ્યા છે અથવા નવકારસી, પોરિસિ આદિ આવશ્યકમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેમાંનું કોઈ એક પર્યક્ષાણ વિરાધે.

પિંડ વિશુદ્ધિ વિરાધે.

● સૂત્ર-૨૦૬,૨૦૭ :-

[૨૦૬] ભગવન્ ! પુલાક કેટલા જ્ઞાનમાં હોય ? ગૌતમ ! બે કે ત્રણમાં હોય. બેમાં હોય તો આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં હોય. ત્રણમાં હોય તો આભિનિબોધિક, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં હોય. એ રીતે બકુશ પણ છે. પ્રતિસેવના કુશીલ પણ છે. - - ક્ષાયકુશીલની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! બે-ત્રણ કે ચારમાં હોય. બેમાં હોય તો આભિનિબોધિક-શ્રુતમાં હોય. ત્રણમાં હોય તો આભિનિબોધિક-શ્રુત-અવધિમાં હોય, અથવા આભિનિબોધિક - શ્રુત-મન:પર્યવમાં હોય. ચારમાં હોય તો આભિનિબોધિક-શ્રુત-અવધિ-મન:પર્યવમાં હોય, આ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ પણ કહેવા, સ્નાતક ? માત્ર કેવલ જ્ઞાનમાં હોય.

[૨૦૭] ભગવન્ ! પુલાક, કેટલાં શ્રુત બણે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ, ઉત્કૃષ્ટથી નવ પૂર્વ. - - બકુશની પૃષ્ઠા-ગૌતમ ! જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતા, ઉત્કૃષ્ટથી દશ પૂર્વો. - - એ રીતે પ્રતિસેવનાકુશીલ પણ જાણવા. - - ક્ષાયકુશીલની પૃષ્ઠા - ગૌતમ ! જઘન્યથી અષ્ટપ્રવચન માતા અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વો. એ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થને પણ જાણવા, - - સ્નાતકની પૃષ્ઠા. - ગૌતમ ! શ્રુત વ્યતિરિક્ત હોય છે.

● વિવેચન-૨૦૬,૨૦૭ :-

આભિનિબોધિકાદિ જ્ઞાનના પ્રસ્તાવથી જ્ઞાન વિશેષભૂત શ્રુત વિશેષથી વિચારતા કહે છે - પુલાક પં ભંતે ! આદિ. - - અષ્ટ પ્રવચનમાતાના પાલનરૂપત્વથી ચારિત્રને માટે, અષ્ટપ્રવચન માતાનું પરિજ્ઞાન અવશ્ય જોઈએ. કેમકે જ્ઞાનપૂર્વકત્વથી ચારિત્ર છે. - X - બકુશને જઘન્યથી આટલું જ્ઞાન હોય. તેનું વિવરણ અદ્વનંદ પવચનમાર્ગમાં માં સંભવે છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં “પ્રવચન માતા” નામે અધ્યયન છે, તેના ગુરુપણા અને વિશિષ્ટર શ્રુતત્વથી તે જઘન્યથી ન સંભવે, આ શ્રુતપ્રમાણ બાહુલ્યાશ્રય છે. - X - હવે તીર્થદ્વાર કહે છે-

● સૂત્ર-૨૦૮ થી ૨૧૧ :-

[૨૦૮] ભગવન્ ! પુલાક, તીર્થમાં હોય કે અતીર્થમાં ? ગૌતમ ! તીર્થમાં હોય, અતીર્થમાં નહીં. એ પ્રમાણે બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલ પણ કહેવા. -

- કષાયકુશીલની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! તીર્થમાં હોય, અતીર્થમાં પણ હોય. જો અતીર્થમાં હોય તો તે તીર્થકર હોય કે પ્રત્યેક બુદ્ધ ? ગૌતમ ! તે તીર્થકર હોય, પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોય. - - એ રીતે નિર્ગન્થ અને સ્નાતક જાણવા.

[૯૦૯] ભગવન્ ! પુલાક, સ્વલિંગે હોય કે અન્યલિંગે કે ગૃહીલિંગે હોય ? ગૌતમ ! દ્રવ્યલિંગને આશ્રીને સ્વલિંગ-અન્યલિંગ-કે-ગૃહીલિંગે પણ હોય. ભાવલિંગને આશ્રીને નિયમા સ્વલિંગે હોય. - - એ પ્રમાણે સ્નાતક સુધી જાણવું.

[૯૧૦] ભગવન્ ! પુલાક, કેટલા શરીરોમાં હોય ? ગૌતમ ! તે ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ ત્રણ શરીરમાં હોય. - - બકુશની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! ત્રણ કે ચાર શરીરમાં હોય. જો ત્રણ શરીરમાં હોય તો ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ એ ત્રણમાં હોય. જો ચારમાં હોય તો ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ એ ચારમાં હોય. એ પ્રમાણે પ્રતિરોવનાકુશીલ પણ કહેવા.

કષાયકુશીલની પૃષ્ઠા - ગૌતમ ! ત્રણ-ચાર કે પાંચ શરીરમાં હોય. જો ત્રણમાં હોય તો ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણમાં હોય, ચારમાં હોય તો ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણમાં હોય, જો પાંચમાં હોય તો ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણમાં હોય. નિર્ગન્થ અને સ્નાતકને પુલાકવત્ જાણવા.

[૯૧૧] ભગવન્ ! પુલાક, કર્મભૂમિમાં હોય કે અકર્મભૂમિમાં ? ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને કર્મભૂમિમાં હોય, અકર્મભૂમિમાં ન હોય. - - બકુશની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને કર્મભૂમિમાં હોય, અકર્મભૂમિમાં નહીં. સંહરણ અપેક્ષાએ કર્મભૂમિ કે અકર્મભૂમિ બંનેમાં હોય. એ પ્રમાણે સ્નાતક સુધી જાણવું.

● વિવેચન-૯૦૮ થી ૯૧૧ :-

તિત્થ - સંઘ, કષાયકુશીલ છન્નસ્થાવસ્થામાં તીર્થકર પણ હોય, તેની અપેક્ષાએ અને તીર્થના વ્યવસ્થેદમાં તેનાથી બીજા પણ હોય, તેથી આ અન્ય અપેક્ષામાં અતીર્થમાં હોય તેમ કહ્યું.

લિઙ્ગ દ્વાર - લિંગ બે ભેદે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી. તેમાં ભાવલિંગ તે જ્ઞાનાદિ. આ સ્વલિંગ જ છે, જ્ઞાનાદિ ભાવ અર્હતોના જ છે અને દ્રવ્યલિંગ બે ભેદે - સ્વલિંગ અને પરલિંગ. તેમાં સ્વલિંગ-રજોહરણાદિ. પરલિંગ - બે ભેદે. કુતીર્થિકલિંગ અને ગૃહસ્થલિંગ. દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાએ ચારિત્ર પરિણામનો ત્રણે લિંગમાં સંભવ છે. - - શરીર દ્વાર વ્યક્ત છે.

ક્ષેત્ર દ્વાર - જમ્મણ - જન્મ, ઉત્પાદ. સંતિભાવ - સદ્ભાવ. વિવક્ષિત ક્ષેત્રથી અન્યત્ર કે તેમાં જન્મેલના તેમાં ચારિત્રભાવે અસ્તિત્વ. આ બધાંને આશ્રીને પુલાક કર્મભૂમિમાં જ હોય. ત્યાં જન્મે અને વિચરે તે અકર્મભૂમિમાં જન્મતો નથી કેમકે ત્યાં જન્મેલને ચારિત્રનો અભાવ હોય તેથી ત્યાં પુલાક ન વર્તે. પુલાક લલ્લિધમાં વર્તનારને દેવાદિ વડે સંહરવો અશક્ય છે. - - અકર્મભૂમિમાં બકુશ ન જન્મે, સ્વકૃત વિહારથી ન જાય. પરકૃત વિહારથી કર્મભૂમિ કે અકર્મભૂમિમાં સંભવે છે. અહીં સંહરણ-એટલે

એક ક્ષેત્રથી બીજા ક્ષેત્રમાં દેવો વડે લઈ જવા તે. - હવે કાળ દ્વાર -

● સૂત્ર-૯૧૨ :-

ભગવન્ ! પુલાક, શું અવસર્પિણી કાળે, હોય, ઉત્સર્પિણી કાળે હોય કે નોઅવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી કાળે હોય ? ગૌતમ ! અવસર્પિણી - ઉત્સર્પિણી અને નોઅવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી ત્રણે કાળે હોય.

જો અવસર્પિણી કાળે હોય તો શું તે (૧) સુષમ સુષમા કાળે હોય, (૨) સુષમ કાળે હોય, (૩) સુષમ દૂષમા કાળે હોય, (૪) દુષમ સુષમાકાળે હોય, (૫) દૂષમા કાળે હોય કે (૬) દૂષમ દૂષમાકાળે હોય ? ગૌતમ ! જન્મને આશ્રીને માત્ર સુષમદૂષમા અને દૂષમસુષમા કાળે હોય, બાકીના ચાર કાળે ન હોય. - સદ્ભાવને આશ્રીને સુષમદૂષમા કાળે હોય, દૂષમ સુષમા કાળે હોય, દૂષમાકાળે હોય પણ બાકીના ત્રણ કાળમાં ન હોય.

જો ઉત્સર્પિણીકાળમાં હોય તો શું દૂષમદૂષમા કાળે હોય, કે દૂષમકાળે - દૂષમસુષમ કાળે - સુષમદુઃખમાં કાળે - સુષમા કાળે - સુષમસુષમા કાળે હોય ? ગૌતમ ! જન્મને આશ્રીને દૂષમા કાળે હોય, દૂષમસુષમા કાળે હોય, સુષમદૂષમા કાળે હોય પણ બાકીના ત્રણ કાળે ન હોય. - સદ્ભાવને આશ્રીને દૂષમા કાળે હોય, દૂષમસુષમા કાળે હોય, સુષમદૂષમા કાળે હોય પણ બાકીના ત્રણ કાળમાં ન હોય.

જો નોઉત્સર્પિણીઅવસર્પિણી કાળમાં હોય તો શું સુષમસુષમા સમાન કાળમાં હોય, સુષમા સમાનકાળમાં હોય, સુષમદૂષમા સમાન કાળે હોય કે દૂષમસુષમા સમાન કાળે હોય ? ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને માત્ર દુષમસુષમા સમાન કાળમાં હોય, પણ બાકીના સુષમસુષમા સમાન કાળ આદિ ત્રણમાં ન હોય.

બકુશની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! અવસર્પિણીકાળે હોય, ઉત્સર્પિણી કાળે હોય કે નોઅવસર્પિણીનોઉત્સર્પિણી કાળે હોય ? ત્રણે કાળમાં હોય.

જો અવસર્પિણીકાળમાં હોય તો શું સુષમસુષમા કાળમાં હોય? પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને સુષમસુષમા કાળમાં ન હોય, સુષમા કાળે ન હોય, સુષમદુષમા કાળે હોય, દૂષમસુષમા કાળે હોય, દૂષમા કાળે હોય, દૂષમદૂષમા કાળે ન હોય. સંહરણ અપેક્ષાએ કોઈપણ કાળમાં હોય.

જો ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય તો શું દૂષમદૂષમા કાળે હોય ઈત્યાદિ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જન્મને આશ્રીને દૂષમદૂષમા કાળે ન હોય આદિ જેમ પુલાકમાં કહ્યું તેમ કહેવું. સદ્ભાવને આશ્રીને દૂષમદૂષમાકાળે ન હોય, દૂષમા કાળે ન હોય એ પ્રમાણે પુલાકમાં કહ્યા મુજબ યાવત્ સુષમસુષમા કાળે ન હોય. સંહરણ અપેક્ષાએ કોઈપણ કાળમાં હોય.

જો નોઅવસર્પિણીનોઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય તો ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને સુષમસુષમા સમાનકાળમાં ન હોય આદિ જેમ પુલાકમાં

કહ્યું તેમ યાવત્ દુષમસુષમા સમાન કાળમાં હોય. સંહરણને આશ્રીને કોઈપણ કાળે હોય.

બકુશમાં કહ્યું તેમ પ્રતિસેવનાકુશીલ, કષાયકુશીલમાં પણ કહેવું. નિર્ગ્ન્ય અને સ્નાતકમાં પુલાકની માફક કહેવું. વિશેષ એ કે - સંહરણ અધિક કહેવું. બાકી પૂર્વવત્.

● વિવેચન-૯૧૨ :-

અવસર્પિણી આદિ કાળ ત્રણ ભેદે છે - તેમાં પહેલા બે ભરત અને ઐરવતમાં છે, ત્રીજો મહાવિદેહ અને હેમવતાદિમાં છે. સુષમદૂષમા એટલે આદિદેવનો કાળ. દુષમસુષમા કાળ એટલે ચોથો આરો. આ બે કાળ સિવાય કોઈ કાળે ન જન્મે. અવસર્પિણીના સદ્ભાવને આશ્રીને ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો આરો થાય. તેમાં ચોથા આરામાં જન્મેલ, પાંચમામાં પણ હોય છે. ત્રીજા, ચોથા આરામાં સદ્ભાવ કહ્યો તે તેના જન્મથી છે.

ઉત્સર્પિણીમાં બીજા, ત્રીજા, ચોથા આરામાં જન્મ હોય છે. તેમાં બીજાનાં અંતે જન્મે છે, ત્રીજામાં ચારિત્ર લે છે. ત્રીજા અને ચોથામાં પણ જન્મે છે અને ચારિત્ર લે છે. સદ્ભાવને આશ્રીને ત્રીજા, ચોથામાં જ તેની સત્તા છે, તે બે આરામાં જ ચારિત્રનો સ્વીકાર છે.

સુસમપલિભાગે - સુષમસુષમાના સાર્દશ્યવાળો જે કાળ, આ કાળ દેવકુરુ - ઉત્તરકુરુમાં હોય, એ રીતે સુષમા સદેશકાળ હરિવર્ષ અને રમ્યકુ વર્ષમાં હોય, સુષમદૂષમા સદેશ કાળ હૈમવત-ઐરણ્યવતમાં છે અને દુષમસુષમા સદેશકાળ મહાવિદેહમાં છે.

નિર્ગ્ન્ય અને સ્નાતકને પુલાકવત્ જાણવા. વિશેષ આ રીતે - પુલાકને પૂર્વોક્ત યુક્તિથી સંહરણ ન હોય, આ બંનેને સંભવે છે તેમ કહેવું. સંહરણ દ્વારમાં તે બંનેને સર્વકાળમાં સંભવ છે. પૂર્વસંહતને નિર્ગ્ન્ય અને સ્નાતકવ પ્રાપ્તિ જોવા મળે છે. અપગત વેદવાળાનું સંહરણ ન થાય. કહ્યું છે કે - શ્રમણી, વેદરહિત, પરિહાર, પુલાક, અપ્રમત, ચૌદપૂર્વી અને આહારકને કોઈપણ સંહરી ન શકે.

- - ગતિદ્વારમાં - x - નિરૂપણ કરે છે -

● સૂત્ર-૯૧૩ :-

ભગવન્! પુલાક, કાળધર્મ પામી કઈ ગતિમાં જાય? ગૌતમ! દેવગતિમાં જાય. - - દેવગતિમાં જતાં શું ભવનપતિમાં ઉપજે કે વ્યંતર-જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિક ઉપજે? ગૌતમ! ભવનપતિ-વ્યંતર-જ્યોતિષ્કમાં ન ઉપજે, પણ વૈમાનિકમાં ઉપજે છે. - - વૈમાનિકમાં ઉપજતા જઘન્યથી સૌધર્મકલ્પમાં, ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રારકલ્પમાં ઉપજે છે.

બકુશમાં એ પ્રમાણે જ જાણવું. માત્ર ઉત્કૃષ્ટ અચ્યુતકલ્પમાં ઉપજે. - - પ્રતિસેવનાકુશીલને બકુશ માફક જાણવા. - - કષાયકુશીલને પુલાકવત્ જાણવા. વિશેષ એ કે - ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાનમાં ઉપજે. - - નિર્ગ્ન્યમાં એમ જ જાણવું.

એ રીતે યાવત્ વૈમાનિકમાં ઉપજતા અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તરવિમાનોમાં ઉપજે. - - ભગવન્! સ્નાતક કાલધર્મ પામીને કઈ ગતિમાં જાય? ગૌતમ! સિદ્ધિગતિમાં જાય છે.

ભગવન્! પુલાક, દેવમાં ઉત્પન્ન થતાં શું ઈન્દ્રપણે ઉપજે, સામાનિકપણે - પ્રાયસ્તિંશકપણે - લોકપાલપણે કે અહમિંદ્રપણે ઉપજે છે? ગૌતમ! અવિરાધનાને આશ્રીને ઈન્દ્રપણે - યાવત્ - લોકપાલપણે ઉપજે છે, પણ અહમિંદ્રપણે ન ઉપજે. વિરાધનાને આશ્રીને અન્ય કોઈ દેવમાં ઉપજે છે - - એ પ્રમાણે બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલમાં જાણવું.

કષાયકુશીલનો પ્રશ્ન? ગૌતમ! અવિરાધનાને આશ્રીને ઈન્દ્રપણે યાવત્ અહમિંદ્રપણે ઉપજે. વિરાધનાને આશ્રીને અન્ય કોઈ દેવમાં ઉપજે. - - નિર્ગ્ન્યનો પ્રશ્ન? ગૌતમ! અવિરાધનાને આશ્રીને ઈન્દ્રપણે યાવત્ લોકપાલપણે ન ઉપજે. પણ અહમિંદ્રપણે ઉપજે વિરાધનાને આશ્રીને અન્ય કોઈ દેવમાં ઉપજે.

ભગવન્! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનાર પુલાકની કેટલો કાળ સ્થિતિ છે? ગૌતમ! જઘન્યથી પલયોપમ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ સાગરોપમ. - - બકુશનો પ્રશ્ન? જઘન્યથી પલ્યોપમ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨-સાગરોપમ. એ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જાણવા. - - કષાયકુશીલનો પ્રશ્ન? ગૌતમ! જઘન્યથી પલ્યોપમ પૃથકત્વ, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ. નિર્ગ્ન્યનો પ્રશ્ન? ગૌતમ! અજઘન્યોત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ.

● વિવેચન-૯૧૩ :-

જ્ઞાનાદિની અવિરાધના અથવા લબ્ધિથી ન જીવવું, તેને આશ્રીને અવિરાધક. અન્ય કોઈ દેવ-અર્થાત્ ભવનપતિ આદિમાં. કેમકે ભવનપતિ આદિમાં વિરાધિત સંયમીનો ઉત્પાદ કહ્યો છે. પૂર્વે જે વૈમાનિકમાં ઉત્પાદ કહ્યો, તે સંયમના અવિરાધકત્વને આશ્રીને છે. - - હવે સંયમદ્વારમાં કહે છે - -

● સૂત્ર-૯૧૪ :-

ભગવન્! પુલાકને કેટલા સંયમ સ્થાન છે? ગૌતમ! અસંખ્ય. એ પ્રમાણે કષાયકુશીલ સુધી કહેવું. - - ભગવન્! નિર્ગ્ન્યને કેટલા સંયમસ્થાન છે? ગૌતમ! એક જ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાન. - - આ પ્રમાણે સ્નાતકને પણ કહેવા.

ભગવન્! આ પુલાક-બકુશ-પ્રતિસેવના અને કષાયકુશીલ, નિર્ગ્ન્ય અને સ્નાતકોના સંયમ સ્થાનોમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષ છે? ગૌતમ! સૌથી થોડા નિર્ગ્ન્ય અને સ્નાતકના એક જ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાન છે, પુલાકના સંયમસ્થાન અસંખ્યાતગણા, બકુશના સંયમસ્થાન અસંખ્યાતગણા, પ્રતિસેવના-કુશીલના સંયમસ્થાન અસંખ્યાતગણા, કષાય કુશીલના સંયમ સ્થાનો અસંખ્યાત-ગણા છે.

● વિવેચન-૯૧૪ :-

સંયમ - ચારિત્ર, તેના સ્થાન - શુદ્ધિ પ્રકર્ષ-અપ્રકર્ષકૃત્ ભેદો. તે પ્રત્યેક

સર્વાકાશ પ્રદેશાગ્રગુણિત સર્વાકાશ પ્રદેશ પરિમાણ પર્યવચુકત હોય છે. તે પુલાકના અસંખ્યાત છે. કેમકે ચારિત્ર મોહનીય ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા છે. આ પ્રમાણે ક્ષાયકુશીલ સુધી કહેવું. - - નિર્ગ્રન્થને એક સંયમ સ્થાન હોય છે કેમકે ક્ષાયોના ઉપશમ અને ક્ષાયના અવિચિત્રત્વથી, શુદ્ધિના એકવિધત્વથી કહ્યું. એકત્વથી જ તેને અજઘન્યોત્કૃષ્ટત્વ છે. - X -

હવે પુલાકાદિના પરસ્પર સંયમ સ્થાનનું અલ્પબહુત્વ કહે છે - સૌથી થોડાં સંયમ સ્થાન નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના કઈ રીતે ? એક જ હોવાથી. - X - પુલાકાદિને ઉક્ત ક્રમથી અસંખ્યાતગણા સ્થાન ક્ષયોપશમ વૈચિત્ર્યથી છે. હવે નિકર્ષ દ્વાર - તેમાં નિકર્ષ પુલાકાદિના પરસ્પર સંયોજનથી કહે છે -

● સૂત્ર-૯૧૫ થી ૯૧૮ :-

[૯૧૫] ભગવન્ ! પુલાકના કેટલાં ચારિત્રપર્યવો છે ? ગૌતમ ! અનંતા. એ પ્રમાણે સ્નાતક સુધી જાણવું. - - ભગવન્ ! એક પુલાક, બીજા પુલાકના સ્વસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્રપર્યવોથી હીન-તુલ્ય કે અધિક છે ?

ગૌતમ ! કદાચ હીન, કદાચ તુલ્ય, કદાચ અધિક. જો હીન હોય તો અનંત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન કે સંખ્યાત ભાગ હીન. સંખ્યાતગુણ હીન, અસંખ્યાતગુણ હીન કે અનંતગુણ હીન. જો અધિક હોય તો અનંત ભાગ અધિક, અસંખ્યાત ભાગ અધિક યાવત્ અનંતગુણ અધિક.

ભગવન્ ! પુલાક ચારિત્ર પર્યાયથી, બ્રહ્મણના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી હીન-તુલ્ય કે અધિક છે ? હીન છે, અનંતગુણહીન છે. તુલ્યાદિ નથી. આ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલના વિષયમાં પણ કહેવું - - ક્ષાયકુશીલ સાથે ષટ્સ્થાન પતિત સ્વસ્થાનવત્ કહેવું. નિર્ગ્રન્થ, બ્રહ્મણવત્. સ્નાતક તેમજ છે.

ભગવન્ ! બ્રહ્મણ, પુલાકના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ હીન છે, તુલ્ય છે કે અધિક ? તે હીન કે તુલ્ય નથી, પણ અધિક છે. અનંતગુણ અધિક છે - - ભગવન્ ! બ્રહ્મણ, બ્રહ્મણના સ્વસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્ર પર્યવથી. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કદાચ હીન, કદાચ તુલ્ય, કદાચ અધિક. જો હીન હોય તો ષટ્સ્થાન પતિત છે.

ભગવન્ ! બ્રહ્મણ, પ્રતિસેવના કુશીલના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્રપર્યવોથી શું હીન છે ? છ સ્થાનપતિત છે. એ રીતે ક્ષાયકુશીલ કહેવા.

ભગવન્ ! બ્રહ્મણ, નિર્ગ્રન્થના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્ર પર્યવોથી પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! હીન છે, તુલ્ય કે અધિક નથી. અનંતગુણહીન છે. એ રીતે સ્નાતક પણ છે. - - પ્રતિસેવના કુશીલની આ પ્રમાણે બ્રહ્મણ વક્તવ્યતા કહેવી. - - ક્ષાયકુશીલની આ રીતે બ્રહ્મણવક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ એ કે - પુલાકની સાથે છ સ્થાન પતિત કહેવા.

ભગવન્ ! નિર્ગ્રન્થ, પુલાકના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્રપર્યાય વડે પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! હીન કે તુલ્ય નહીં, અધિક છે. અનંતગુણ અધિક છે. એ

પ્રમાણે ક્ષાયકુશીલ સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! નિર્ગ્રન્થ, બીજા નિર્ગ્રન્થના સ્વસ્થાન સંનિકર્ષ વડે પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! તુલ્ય છે. એ રીતે સ્નાતકને જાણવા.

ભગવન્ ! સ્નાતક, પુલાકના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ? એ રીતે નિર્ગ્રન્થની માફક સ્નાતકની વક્તવ્યતા કહેવી. યાવત્ - ભગવન્ ! સ્નાતક, બીજા સ્નાતકની સ્વસ્થાન સંનિકર્ષથી પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! તુલ્ય છે.

ભગવન્ ! આ પુલાક-બ્રહ્મણ-પ્રતિસેવના અને ક્ષાયકુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના જઘન્ય-ઉત્કર્ષ ચારિત્રપર્યવોમાં કોણ, કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! પુલાક અને ક્ષાય કુશીલના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાય બંને તુલ્ય છે અને સૌથી થોડા છે. પુલાકના ઉત્કર્ષ ચારિત્ર પર્યાય અનંતગણા છે. બ્રહ્મણ અને પ્રતિસેવના કુશીલના આ જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાય બંને તુલ્ય અને અનંતગણા છે. બ્રહ્મણના ઉત્કર્ષ ચારિત્રપર્યાય અનંતગણા છે, પ્રતિસેવના કુશીલના ઉત્કર્ષ ચારિત્ર પર્યાય અનંતગણા છે. ક્ષાય કુશીલના ઉત્કર્ષ ચારિત્રપર્યાય અનંતગણા, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના અજઘન્યોત્કર્ષ ચારિત્રપર્યવો બંને તુલ્ય અને અનંતગણા છે.

[૯૧૬] ભગવન્ ! પુલાક સયોગી હોય કે અયોગી ? ગૌતમ ! સયોગી હોય, અયોગી નહીં. જો સયોગી હોય તો મનોયોગી હોય, વચનયોગી કે કાયયોગી હોય ? ગૌતમ ! ત્રણે યોગ હોય. એ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ સુધી જાણવું. સ્નાતકની પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! સયોગી-અયોગી બંને હોય. જો સયોગી હોય તો શું મનોયોગી હોય. આદિ બાકી બધું પુલાકની જેમ જાણવું.

[૯૧૭] ભગવન્ ! પુલાક, સાકારોપયુક્ત હોય કે અનાકાર ઉપયુક્ત ? ગૌતમ ! તે બંને હોય, એ રીતે સ્નાતક સુધી જાણવું.

[૯૧૮] ભગવન્ ! પુલાક, સકષાયી હોય કે અકષાયી ? ગૌતમ ! સકષાયી હોય, અકષાયી નહીં. જો સકષાયી હોય તો કેટલા કષાયમાં હોય ? ગૌતમ ! ચારે કષાયમાં હોય. એ રીતે બ્રહ્મણ, પ્રતિસેવનાકુશીલ પણ છે.

ક્ષાયકુશીલનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સકષાયી હોય, અકષાયી ન હોય. જો સકષાયી હોય તો ભગવન્ ! તે કેટલા કષાયમાં હોય ? ગૌતમ ! ચાર-ત્રણ-બે કે એકમાં હોય. ચારમાં હોય તો સંજવલન કોઠ-માન-માયા-લોભમાં હોય ? ત્રણમાં હોય તો સંજવલન માન-માયા-લોભમાં હોય, બેમાં હોય તો સંજવલન માયા-લોભમાં હોય, એકમાં હોય તો સંજવલન લોભમાં હોય. - - નિર્ગ્રન્થનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સકષાયી ન હોય, અકષાયી હોય. જો અકષાયી હોય તો શું ઉપશાંત કષાયી હોય કે ક્ષીણ કષાયી ? ગૌતમ ! બંને હોય સ્નાતકને આ પ્રમાણે જ જાણવા. વિશેષ એ કે - ઉપશાંતકષાયી ન હોય, ક્ષીણકષાયી હોય.

● વિવેચન-૯૧૫ થી ૯૧૮ :-

ચારિત્ર-સર્વવિરતિ રૂપ પરિણામના, પર્યવ-ભેદો. તે ચારિત્રપર્યવો. તે બુદ્ધિકૃત અવિભાગ પલિચ્છેદ અથવા વિષયકૃતા છે. સ્વ - પોતાના સજાતીય સ્થાન-પર્યવોને

આશ્રીને સ્વસ્થાન. પુલાકને પુલાક ઈત્યાદિ. તેનો સંનિકર્ષ-સંયોજન. તે સ્વસ્થાન સંનિકર્ષ. હીન - વિશુદ્ધસંયમ સ્થાન સંબંધીત્વથી વિશુદ્ધતર પર્યવ અપેક્ષાએ અવિશુદ્ધતર સંયમ સ્થાન સંબંધીપણાથી અવિશુદ્ધતર પર્યવો હીન છે, તેના યોગથી સાધુ પણ હીન છે.

તુલ્ય- તુલ્યશુદ્ધક પર્યવ યોગથી તુલ્ય. - - અધિક-વિશુદ્ધતર પર્યવ યોગથી અધિક. અશુદ્ધ સંયમ સ્થાન વર્તીત્વથી કદાચ હીન. એક સંયમ સ્થાનવર્તીત્વથી કદાચ તુલ્ય. વિશુદ્ધતર સંયમ સ્થાનવર્તીત્વથી કદાચ અધિક અસદ્ભાવ સ્થાપનાથી પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન પર્યવ અગ્ર ૧૦,૦૦૦ છે. તે સર્વ જીવ અનંતક વડે સો પરિણામતાથી કલ્પિત ભાગથી ભાંગતા ૧૦૦ થાય. ઈત્યાદિ કાલ્પનિક દેષ્ટાંત જાણવું. - X - X - X - [વૃત્તિકારશ્રીએ અહીં કાલ્પનિક ગણિત દ્વારા અનંતભાગ હીન, અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાતભાગ હીન, સંખ્યાતગુણહીન, અસંખ્યાતગુણહીન, અનંતગુણહીન એ છ સ્થાન પતિતને વિસ્તારથી દર્શાવેલ છે. અમે અહીં તે ગણિત નોંધેલ નથી. જિજ્ઞાસુઓ મૂળ વૃત્તિ દ્વારા જાણી શકે છે.]

પરસ્થાન સંનિકર્ષ એટલે વિજાતીય યોગને આશ્રીને. પુલાકને વિજાતીય તે બકુશ આદિ. તેમાં પુલાક, બકુશથી હીન છે, કેમકે તેવા પ્રકારની વિશુદ્ધિનો અભાવ છે - - જે પ્રકારે સ્વસ્થાનમાં પુલાકને બીજા પુલાકની અપેક્ષાથી જેમ બતાવ્યો, તેમ કષાયકુશીલ અપેક્ષાએ પણ કહેવું.

તેમાં પુલાક, કષાયકુશીલથી હીન પણ હોય, અવિશુદ્ધ સંયમ સ્થાન વૃત્તિત્વથી અથવા સમાન સંયમ સ્થાન વૃત્તિપણાથી તુલ્ય છે. અથવા શુદ્ધતર સંયમ સ્થાન વૃત્તિત્વથી અધિક હોય.

જે કારણે પુલાક અને કષાયકુશીલના સર્વજઘન્ય સંયમ સ્થાનો છે, તેથી તે બંને યુગપદ અસંખ્યાત થાય છે કેમકે અધ્યવસાનની તુલ્યતા છે. પછી પુલાકને હીન પરિણામત્વથી વ્યવસ્થેદ કરાય છે. પુલાક વ્યવસ્થિત કરાતા કષાયકુશીલ એકેક જ અસંખ્યાત સંયમસ્થાનોમાં શુભતર પરિણામત્વથી જાય છે. પછી કષાયકુશીલ-પ્રતિસેવના કુશીલ બકુશ યુગપદ અસંખ્યાત સંયમસ્થાન જાય છે. પછી બકુશનો વ્યવસ્થેદ કરાય છે. પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાયકુશીલ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો જતાં પછી પ્રતિસેવના કુશીલનો વ્યવસ્થેદ કરાય છે. કષાયકુશીલ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાન જાય છે. પછી તે પણ વ્યવસ્થેદ કરાય છે. પછી નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એક સંયમ સ્થાનને પામે છે.

પુલાક, નિર્ગ્રન્થથી અનંતગુણહીન છે, માટે બકુશવત્ કહ્યા.

પુલાકની બાકીના સાથે વિચારણા કરી, હવે બકુશની વિચારણા કરીએ છીએ - બકુશ, પુલાકથી અનંતગુણ અધિક જ વિશુદ્ધ પરિણામત્વથી છે. બકુશો વિચિત્ર પરિણામત્વથી હીન આદિ છે. પ્રતિસેવના અને કષાય કુશીલ બંનેથી પણ હીન આદિ જ છે. નિર્ગ્રન્થ-સ્નાતકો કરતાં પણ હીન જ છે. બકુશની વક્તવ્યતા મુજબ પ્રતિસેવના કુશીલને કહેવા. કષાયકુશીલ પણ બકુશવત્ કહેવા. કેવલ પુલાકથી બકુશ અધિક

જ કહ્યા છે. સકષાયને હીન આદિ ષટ્ સ્થાનપતિત કહેવા. કેમકે તેના પરિણામની પુલાકની અપેક્ષાએ હીન સમ અધિક સ્વભાવત્વથી છે.

હવે પર્યવ અધિકારથી તેના જ જઘન્યાદિ ભેદોનો પુલાક આદિ સંબંધીના અભવત્વાદિ પ્રરૂપવા કહે છે - એસિ જાં. આદિ.

યોગદ્વારમાં - શૈલેશીકરણમાં અયોગીપણું જાણવું.

ઉપયોગદ્વાર સુગમ હોવાથી કંઈ લખેલ નથી.

કષાયદ્વારમાં - પુલાકના કષાયોના ક્ષયોપશમના અભાવથી સકષાયી હોય તેમ કહ્યું. ઉપશમ શ્રેણી કે ક્ષાય શ્રેણીમાં સંજ્વલન ક્રોધ ઉપશાંત કે ક્ષીણમાં બાકીના ત્રણ કષાય હોય. એ રીતે 'માન' ચાલ્યા જતાં બે કષાય, 'માયા' ચાલી જતાં સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનકમાં માત્ર એક લોભ જ રહે છે - હવે લેશ્યાદ્વારમાં-

● સૂત્ર-૯૧૯,૯૨૦ :-

[૯૧૯] ભગવન્ ! પુલાક, સલેશ્યી હોય કે અલેશ્યી ? ગૌતમ ! સલેશ્યી હોય, અલેશ્યી નહીં. જો સલેશ્યી હોય તો હે ભગવન્ ! તે કેટલી લેશ્યામાં હોય છે ? ગૌતમ ! ત્રણ વિશુદ્ધ લેશ્યામાં હોય છે - તેજલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યામાં. એ પ્રમાણે બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ છે.

કષાયકુશીલમાં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સલેશ્યી હોય, અલેશ્યી નહીં. જો સલેશ્યી હોય, તો હે ભગવન્ ! તે કેટલી લેશ્યામાં હોય ? ગૌતમ ! છ એ લેશ્યામાં હોય. તે આ - કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યામાં.

ભગવન્ ! નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સલેશ્યી હોય, અલેશ્યી નહીં. જો સલેશ્યી હોય, તો હે ભગવન્ ! તે કેટલી લેશ્યામાં હોય ? ગૌતમ ! એક જ શુક્લલેશ્યામાં હોય. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સલેશ્યી હોય કે અલેશ્યી હોય. જો સલેશ્યી હોય તો કેટલી લેશ્યામાં હોય ? ગૌતમ ! એક જ પરમશુક્લ લેશ્યામાં હોય.

[૯૨૦] ભગવન્ ! પુલાક, વર્ધમાન પરિણામી હોય, દ્વીયમાન પરિણામી હોય કે અવસ્થિત પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! વર્ધમાન-દ્વીયમાન-અવસ્થિત ત્રણે પરિણામી હોય. એ પ્રમાણે કષાયકુશીલ સુધી જાણવું.

નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! વર્ધમાન કે અવસ્થિત પરિણામી હોય, દ્વીયમાન પરિણામી નહીં. એ પ્રમાણે સ્નાતક પણ જાણવા.

ભગવન્ ! પુલાક, કેટલો કાળ વર્ધમાન પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત. કેટલો કાળ દ્વીયમાન પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત. કેટલો કાળ અવસ્થિત પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય. એ પ્રમાણે કષાય કુશીલ સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! નિર્ગ્રન્થ, કેટલો કાળ વર્ધમાન પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત. કેટલો કાળ અવસ્થિત પરિણામી હોય ?

ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત.

ભગવન્ ! સ્નાતક, કેટલો કાળ વર્ધમાન પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત. કેટલો કાળ અવસ્થિત પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોડી.

● વિવેચન-૯૧૯,૯૨૦ :-

ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાથી ત્રણે પ્રશસ્ત લેશ્યામાં પુલાકાદિને ત્રણે હોય. કષાયકુશીલને સકષાયને આશ્રીને છ એ લેશ્યા હોય. શુકલધ્યાનના ત્રીજા ભેદ અવસરે જે લેશ્યા, તે પરમશુકલ, અન્યદા માત્ર શુકલ જ. તે પણ બીજા જીવની શુકલલેશ્યા અપેક્ષાએ સ્નાતકને પરમ શુકલ.

પરિણામ દ્વારમાં - શુદ્ધિથી ઉત્કર્ષમાં જતાં વર્ધમાન, અપકર્ષમાં જતા દ્વીયમાન, સ્થિર એટલે અવસ્થિત. તેમાં નિર્ગ્રન્થ દ્વીયમાન પરિણામી ન હોય. કષાયકુશીલના વ્યપદેશથી પરિણામ હાનિ કહી છે. સ્નાતકને પણ હાનિના કારણના અભાવથી દ્વીયમાન પરિણામ હોતા નથી.

પરિણામાધિકારથી જ આ કહે છે - તેમાં પુલાક વર્ધમાન પરિણામ કાળે કષાય વિશેષથી બાધિત થતાં તેમાં તે એકાદ સમય અનુભવે છે, તેથી કહે છે - જઘન્ય એક સમય. વર્ધમાન પરિણામના સ્વભાવથી ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત કહ્યું. એ પ્રમાણે બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલ, કષાયકુશીલમાં પણ કહેવું. માત્ર બકુશાદિને જઘન્યથી એક સમયતા મરણથી પણ ઈષ્ટ છે. પુલાકને તેમ નથી, કેમકે પુલાકત્વમાં મરણનો અભાવ છે, પુલાક મરણ કાળે કષાય કુશીલત્વાદિમાં પરિણમે છે. - X - X -

નિર્ગ્રન્થ જઘન્યોત્કર્ષથી અંતર્મુહૂર્ત વર્ધમાન પરિણામ હોય. કેવલજ્ઞાન ઉત્પત્તિમાં બીજા પરિણામના ભાવથી કહ્યું. અવસ્થિત પરિણામ નિર્ગ્રન્થને જઘન્યથી એક સમયના મરણથી કહેલ છે.

સ્નાતક જઘન્યોત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત વર્ધમાન પરિણામ છે. કેમકે શૈલેશી અવસ્થામાં તેમને તે પ્રમાણ હોવાથી કહ્યું. અવસ્થિત પરિણામ કાળ પણ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત છે, કઈ રીતે ? જે કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્તિ પછી અંતર્મુહૂર્ત અવસ્થિત પરિણામી રહીને શૈલેશીતા સ્વીકારે તે અપેક્ષાએ. એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટીના વિષયમાં પણ જાણવું.

● સૂત્ર-૯૨૧ થી ૯૨૩ :-

[૯૨૧] ભગવન્ ! પુલાક, કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? ગૌતમ ! આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિ બાંધે. - - બકુશની પૃચ્છા. ગૌતમ ! સાત કે આઠ ભેદે બાંધે. સાત બાંધે તો આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિ બાંધે, આઠ બાંધે તો પ્રતિપૂર્ણ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ બાંધે. એ રીતે પ્રતિસેવનાકુશીલ છે.

કષાયકુશીલનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સાત બાંધે, આઠ બાંધે કે છ ભેદે બાંધે. સાત બાંધતા આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિ બાંધે. આઠ બાંધે તો પ્રતિપૂર્ણ આઠે બાંધે, છ બાંધે તો આયુ, મોહનીય સિવાયની છ બાંધે. - -

નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક વેદનીય કર્મ બાંધે.

સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક ભેદે બાંધે કે ન બાંધે. જો એક બાંધે તો એક વેદનીય કર્મ બાંધે.

[૯૨૨] ભગવન્ ! પુલાક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ વેદે ? ગૌતમ ! નિયમા આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે. એ રીતે કષાયકુશીલ સુધી જાણવું. - - નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! મોહનીય વર્જને સાત કર્મ પ્રકૃતિઓ વેદે છે. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! વેદનીય-આયુ-નામ-ગોત્રને વેદે છે.

[૯૨૩] ભગવન્ ! પુલાક કેટલી કર્મપ્રકૃતિની ઉદીરણા કરે છે ? ગૌતમ ! આયુ, વેદનીય વર્જને છ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરે છે. - - બકુશ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સાત ભેદે કે આઠ ભેદે કે છ ભેદે ઉદીરે છે. જો સાતને ઉદીરે તો આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરે છે, આઠને ઉદીરે તો પ્રતિપૂર્ણ આઠે કર્મપ્રકૃતિઓ ઉદીરે છે, છ ને ઉદીરે તો આયુ-વેદનીયને વર્જને છ કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે છે. પ્રતિસેવના કુશીલ એ પ્રમાણે જ છે.

કષાયકુશીલ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સાત-આઠ-છ કે પાંચ ભેદે ઉદીરે છે. જો સાતને ઉદીરે તો આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે છે. આઠને ઉદીરે તો પ્રતિપૂર્ણ આઠ કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે છે. છ ને ઉદીરે તો આયુ અને વેદનીય વર્જને છ કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે છે. જો પાંચને ઉદીરે તો આયુ-વેદનીય-મોહનીયને વર્જને પાંચ કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે છે.

નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે ઉદીરે અથવા બે ભેદે ઉદીરે છે પાંચને ઉદીરે તો આયુ-વેદનીય-મોહનીયને વર્જને પાંચ કર્મ પ્રકૃતિને ઉદીરે છે બે ને ઉદીરે તો નામ અને ગોત્રને ઉદીરે છે.

સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બે ભેદે ઉદીરે કે ન ઉદીરે. જો બેની ઉદીરણા કરે તો નામ અને ગોત્રની ઉદીરણા કરે છે.

● વિવેચન-૯૨૧ થી ૯૨૩ :-

પુલાકને આયુબંધ નથી, કેમકે તેના બંધના અધ્યવસાય સ્થાનોનો તેને અભાવ છે. ત્રણ ભાગ આદિ શેષ આયુ હોય ત્યારે જીવો આયુને બાંધે છે. તેથી આયુષ્યના પહેલા બે ભાગમાં આયુનો બંધ ન થાય. તેથી બકુશ આદિ સાત કે આઠ કર્મો બાંધે છે. કષાયકુશીલ સૂક્ષ્મ સંપરાયત્વમાં આયુ ન બાંધે. કેમકે અપ્રમત્ત સ્થાનકના અંત સુધી જ આયુનો બંધ છે. મોહનીય અને બાદર કષાયના ઉદયના અભાવથી બંધ થતો નથી. તેથી છ જ બાંધે. નિર્ગ્રન્થો વેદનીય જ બાંધે છે, યોગનિમિત્તે તેના બંધનો સદ્ભાવ હોય છે અયોગી એક પણ ન બાંધે.

વેદનાદ્વારમાં - નિર્ગ્રન્થોને મોહનીય ઉપશાંત કે ક્ષીણ હોવાથી તેને વેદતા નથી. સ્નાતકને ધાતિકર્મ ક્ષાય થવાથી તે વેદનીયને જ વેદે છે.

ઉદીરણા દ્વારમાં - પુલાક આયુ, વેદનીય પ્રકૃતિને તથાવિધ અધ્યવસાય સ્થાનના અભાવે તેની ઉદીરણા ન થાય. પણ પહેલાં તે આ બંને કર્મોની ઉદીરણા

કરીને પછી પુલાકત્વને પામે છે. એ રીતે આગળ પણ જે જે પ્રકૃતિ ઉદીરતા નથી, તે તેને પૂર્વે ઉદીરીને બકુશાદિતાને પામે છે. સ્નાતક સયોગી અવસ્થામાં નામ-ગોત્રનો જ ઉદીરક છે. આયુ, વેદનીય પૂર્વે ઉદીરેલા જ છે. અયોગી અવસ્થામાં તો અનુદીરક જ છે.

ઉપસંપજહ્ન દ્વાર-તેમાં ઉપસંપત્ એટલે પ્રાપ્તિ, હાન એટલે ત્યાગ. - શું પુલાકત્વાદિ તજીને કષાયાદિકત્વને પામે ? તે કહે છે -

● સૂત્ર-૯૨૪ થી ૯૨૬ :-

[૯૨૪] ભગવન્ ! પુલાક, પુલાકત્વને છોડતા શું છોડે છે ? અને શું પામે છે ? ગૌતમ ! પુલાકત્વને છોડે છે, કષાયકુશીલ કે અસંયમ પામે છે.

ભગવન્ ! બકુશ, બકુશત્વને છોડતો શું છોડે ? શું પામે ? ગૌતમ ! બકુશત્વને છોડે છે, પ્રતિસેવના કે કષાયકુશીલને, અસંયમ કે સંયમાસંયમને પામે. - - ભગવન્ ! પ્રતિસેવના કુશીલ ? પ્રતિસેવના કુશીલત્વને છોડે છે, બકુશ-કષાયકુશીલ-અસંયમ કે સંયમાસંયમને પામે.

કષાયકુશીલનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કષાયકુશીલત્વને છોડે છે, પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલ, નિર્ગ્રન્થ, અસંયમ, સંયમાસંયમને પામે.

નિર્ગ્રન્થનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થત્વને છોડે, કષાયકુશીલ, સ્નાતક કે અસંયમને પામે. - - સ્નાતક ? સ્નાતક છોડી સિદ્ધિગતિ પામે.

[૯૨૫] ભગવન્ ! પુલાક, શું સંજોપયુક્ત છે કે નોસંજોપયુક્ત ? ગૌતમ ! સંજોપયુક્ત ન હોય, નોસંજોપયુક્ત હોય. - - બકુશ વિશે પૃચ્છા. ગૌતમ ! તે બંને હોય. એ રીતે પ્રતિસેવના અને કષાયકુશીલ પણ જાણવા. - - નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક બંનેને પુલાકવત્ જાણવા.

[૯૨૬] ભગવન્ ! પુલાક, આહારક હોય કે અનાહારક ? ગૌતમ ! આહારક હોય, અનાહારક ન હોય. એ રીતે નિર્ગ્રન્થ સુધી જાણવું. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! આહારક હોય કે અનાહારક હોય.

● વિવેચન-૯૨૪ થી ૯૨૬ :-

પુલાક, પુલાકત્વ છોડીને સંયત કષાયકુશીલ જ થાય, કેમકે તેના સમાન સંયમસ્થાનનો સદ્ભાવ છે. એ રીતે જેને જે સદેશ સંયમ સ્થાનો હોય તે તદ્ભાવને પામે છે, માત્ર કષાયકુશીલાદિને ન પામે. કષાયકુશીલ વિદ્યમાન સ્વ સદેશ સંયમ સ્થાન કોને પુલાકાદિ ભાવે પામે અને અવિદ્યમાન સમાન સંયમસ્થાનરૂપ નિર્ગ્રન્થ ભાવને પામે. નિર્ગ્રન્થ કષાયિત્વ કે સ્નાતકત્વને પામે અને સ્નાતક સિદ્ધિગતિને પામે.

નિર્ગ્રન્થસૂત્રમાં કષાયકુશીલત્વાદિ જાણવું. તેમાં ઉપશમનિર્ગ્રન્થ શ્રેણીથી સ્યવીને સકષાયી થાય. શ્રેણીની ટોચે તે મરીને દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ અસંયત થાય છે, સંયતાસંયત થતો નથી, કેમકે દેવત્વમાં તેનો અભાવ છે. જે કે શ્રેણીથી પતિત એવો આ સંયતાસંયત પણ થાય, તો પણ તેને અહીં કહેલ નથી. કેમકે શ્રેણીથી પડીને સીધું સંયતાસંયતપણું ન પામે.

સંજાદાર - આહાર આદિ સંજા, તેનાથી ઉપયુક્ત, કંઈક આહાર આદિની આસક્તિ તે સંજોપયુક્ત, નોસંજોપયુક્તને આહારાદિ ઉપભોગ છતાં તેની આસક્તિ નથી. તેમાં પુલાક, નિર્ગ્રન્થ, સ્નાતક ત્રણે નોસંજોપયુક્ત છે, તેમને આહારાદિની આસક્તિ નથી. - [શંકા] નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક તો વીતરાગ હોવાથી આસક્તિ ન હોય, પણ પુલાક તો સરાગ છે, તે અનાસક્ત કઈ રીતે ? [સમાધાન] એવું નથી. સરાગ હોય તો પણ અનાસક્તિ ન જ હોય તેમ નથી. બકુશાદિને સરાગત્વ છતાં અનાસક્ત બતાવાયેલ છે.

સૂર્ષિકાર કહે છે - નોસંજા એટલે જ્ઞાનસંજા. તેમાં પુલાક, નિર્ગ્રન્થ, સ્નાતક નોસંજોપયુક્ત છે. જ્ઞાનપ્રધાન ઉપયોગવંત, આહારાદિ સંજોપયુક્ત નહીં. બકુશાદિ બંને પ્રકારે હોય, તેમને તથાવિદ્ય સંયમ સ્થાનનો સદ્ભાવ હોય છે. - - - આહારક દ્વારમાં - પુલાકથી નિર્ગ્રન્થ સુધીનાને વિગ્રહગતિ આદિમાં અનાહારકત્વ કારણના અભાવે આહારકત્વ જ હોય. સ્નાતકને કેવલી સમુદ્ઘાતમાં ત્રીજા, ચોથા, પાંચમાં સમયમાં, અયોગી અવસ્થામાં અનાહારકત્વ છે. તે સિવાય આહારક છે

- - હવે ભવદ્વારમાં કહે છે-

● સૂત્ર-૯૨૭,૯૨૮ :-

[૯૨૭] ભગવન્ ! પુલાક, કેટલા ભવ ગ્રહણ કરે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ. - - બકુશનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી આઠ. એ રીતે પ્રતિસેવના અને કષાયકુશીલ પણ જાણવા. નિર્ગ્રન્થને પુલાકવત્ જાણવા. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક [ભવ કરે]

[૯૨૮] ભગવન્ ! પુલાકના એક ભવસંબંધી આકર્ષ કેટલા છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ. - - બકુશનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી સાત. એ પ્રમાણે પ્રતિસેવના અને કષાયકુશીલ જાણવા. - - નિર્ગ્રન્થનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી બે. - - સ્નાતકનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક [ભવાકર્ષ હોય.]

ભગવન્ ! પુલાકને વિવિધ ભવ ગ્રહણ સંબંધી કેટલા આકર્ષ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી સાત. - - બકુશ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી હજારો. એ રીતે કષાયકુશીલ સુધી જાણવું. નિર્ગ્રન્થનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ. સ્નાતક ? એકે નહીં.

● વિવેચન-૯૨૭,૯૨૮ :-

પુલાક જઘન્યથી એક ભવગ્રહણ કરીને કષાયકુશીલત્વાદિ સંયતત્વ પછી એક કે અનેકવાર, તે જ ભવમાં કે બીજા ભવમાં પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ થાય. ઉત્કૃષ્ટથી દેવાદિ ભવાંતરથી ત્રણ ભવ પુલાકત્વને પામે છે. - - બકુશ - ક્યારેક એક ભવમાં બકુશત્વ પામીને કષાયકુશીલત્વાદિ વડે સિદ્ધ થાય. કોઈ એક ભવમાં બકુશત્વ પામી, ભવાંતરે ન પામી સિદ્ધ થાય. અથવા ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણથી ચારિત્ર માત્રને પામે. તેમાં બકુશપણાના આઠમાં અંતિમ ભવમાં સકષાયત્વાદિયુક્ત થઈને

અને કોઈ પ્રતિભવ પ્રતિસેવના કુશીલત્વાદિ ચુક્તિથી પૂરે છે - X -

હવે આકર્ષ દ્વાર - આકર્ષ અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ. સચગ્ગસો શત પરિમાણ વડે.

- શત પૃથક્ત્વ. - X - X - ઉત્કૃષ્ટ બે વખત એટલે એક ભવમાં બે વખત ઉપશમ શ્રેણીકરણથી નિર્ગ્રન્થત્વના બે આકર્ષ થાય.

પુલાકના વિવિધ ભવગ્રહણમાં જે થાય, તેને એક આકર્ષ એક ભવમાં, બીજે અન્યત્ર ભવમાં, એ રીતે અનેક ભવમાં બે આકર્ષ થાય. પુલાકત્વ ઉત્કર્ષથી ત્રણ ભવમાં થાય, તે ઉત્કર્ષથી ત્રણ વખત થાય. પછી પહેલા ભવમાં એક આકર્ષ, અન્ય બે ભવમાં ત્રણ, ત્રણ એ પ્રમાણે સાત આકર્ષ થાય.

બકુશને ઉત્કર્ષથી આઠ ભવ કહ્યા. એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ આકર્ષ કહ્યા. તેમાં આઠ ભવ ગ્રહણમાં ઉત્કૃષ્ટથી પ્રત્યેક ભવના ૯૦૦ આકર્ષ ગણતાં આઠ ભવમાં ૭૨૦૦ આકર્ષ થાય.

નિર્ગ્રન્થને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવ ગ્રહણો કહ્યા છે. એક ભવમાં બે આકર્ષથી બે, બીજા ભવમાં બે, પછીના ભવે એક એમ પાંચ આકર્ષ કરીને સિદ્ધ થઈ શકે, એમ કરીને પાંચ કહ્યા. - - - કાળદ્વારમાં કહે છે—

● સૂત્ર-૯૨૯,૯૩૦ :-

[૯૨૯] ભગવન્ ! પુલાક, કાળથી કેટલો કાળ રહે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત. - - બકુશ વિશે પૃચ્છા. ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ દેશ ન્યૂન પૂર્વકોડી. - - એ રીતે પ્રતિસેવના કુશીલ અને ક્ષાય કુશીલ પણ જાણવા. - - નિર્ગ્રન્થ વિશે પૃચ્છા. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત. - - સ્નાતક વિશે પૃચ્છા. ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશન્યૂન પૂર્વકોડી.

ભગવન્ ! પુલાકો કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત. - - બકુશો વિશે પૃચ્છા. ગૌતમ ! સર્વકાળ એ પ્રમાણે ક્ષાયકુશીલો સુધી જાણવું. - - નિર્ગ્રન્થોને પુલાકોવત્ જાણવા. સ્નાતકોને બકુશોવત્ જાણવા.

[૯૩૦] ભગવન્ ! પુલાકને કેટલા કાળનું અંતર હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ, અનંત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી કાળ, ક્ષેત્રથી દેશ ન્યૂન અપાર્ણ પુદ્ગલ પરાવર્ત. એ રીતે યાવત્ નિર્ગ્રન્થ. સ્નાતકો વિશે પૃચ્છા. [તેમને] અંતર નથી.

ભગવન્ ! પુલાકોને કેટલો કાળ અંતર હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષો. - - બકુશો વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અંતર નથી. એ પ્રમાણે ક્ષાયકુશીલો સુધી જાણવું. નિર્ગ્રન્થો વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ. સ્નાતકોને બકુશો મુજબ જાણવા.

● વિવેચન-૯૨૯,૯૩૦ :-

પુલાકત્વને પ્રાપ્ત અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી મરતા નથી કે પુલાકત્વથી

પડતા નથી. માટે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત કહ્યું. ઉત્કૃષ્ટથી પણ આ પ્રમાણ અંતર્મુહૂર્ત છે. - X - બકુશને ચારિત્ર પ્રાપ્તિના પછીના જ સમયે મરણ સંભવે છે, માટે જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટથી દેશ ન્યૂન પૂર્વ કોડી કહ્યું કેમકે પૂર્વકોડી આયુવાળા આઠ વર્ષને અંતે ચારિત્ર સ્વીકારે તો તેમ થાય.

નિર્ગ્રન્થને જઘન્ય એક સમય. ઉપશાંત મોહના પ્રથમ સમય પછી અનંતર જ મરણનો સંભવ છે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. - - સ્નાતકને જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત કેમકે આયુના અંતિમ અંતર્મુહૂર્તમાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પત્તિમાં સ્નાતકનો આ જઘન્ય કાળ થાય છે.

પુલાકાદિનું કાળમાન હવે બહુવચનમાં કહે છે — એક પુલાકનો જે અંતર્મુહૂર્ત કાળ, તેના અંત્ય સમયે, બીજા પુલાકત્વને પામે છે, એ રીતે જઘન્યત્વ વિવક્ષામાં બંને પુલાકનો એકત્ર સમયમાં સદ્ભાવ હોય છે - X - જે કે પુલાકો ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયે સહસ્રપૃથક્ત્વ પરિમાણને પામે છે તો પણ અંતર્મુહૂર્તથી ઘણાં પુલાકોની અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ મોટી હોય છે. તેથી તેમનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર અંતર્મુહૂર્ત કહ્યું છે. બકુશાદિનો સ્થિતિકાળ સર્વકાળ છે. કેમકે તે પ્રત્યેકની સ્થિતિનું બહુપણું છે. નિર્ગ્રન્થો, પુલાકવત્ કહેવા.

અંતરદ્વાર - તેમાં પુલાક, પુલાક થઈને કેટલા કાળે પુલાકત્વ પામે ? જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત રહીને ફરી પુલાક જ થાય. ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળે પામે. - X - ક્ષેત્રથી અપાર્ણ પુદ્ગલ પરાવર્ત અંતર જાણવું. કોઈ જીવ આકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશે મૃત્યુ પામે, આવા મરણમાં જેટલો કાળ સમસ્ત લોકને વ્યાપ્ત કરે તેટલો કાળ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત કહેવાય. અહીં દેશોન અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કહ્યું છે. - - સ્નાતકોને પ્રતિપાતના અભાવે અંતર નથી. - - એકત્વાપેક્ષાએ પુલાકત્વનું અંતર કહી પૃથક્ત્વાપેક્ષાએ પણ કહ્યું છે - હવે સમુદ્ઘાત કહે છે—

● સૂત્ર-૯૩૧ થી ૯૩૪ :-

[૯૩૧] ભગવન્ ! પુલાકને કેટલા સમુદ્ઘાત છે ? ગૌતમ ! ત્રણ. વેદના - ક્ષાય અને મારણાંતિક સમુદ્ઘાત. - - ભગવન્ ! બકુશને ? પાંચ સમુદ્ઘાત - વેદના યાવત્ તૈજસ સમુદ્ઘાત. પ્રતિસેવના કુશીલ પણ આ પ્રમાણે જ છે. - - ક્ષાયકુશીલ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! છ સમુદ્ઘાતો છે - વેદના યાવત્ આહાર સમુદ્ઘાત. - - નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક પણ નથી. - - સ્નાતક વિશે પૃચ્છા-ગૌતમ ! એક જ કેવલી સમુદ્ઘાત.

[૯૩૨] ભગવન્ ! પુલાક, શું લોકના સંખ્યાતમાં ભાગમાં હોય ? અસંખ્યાતમાં ભાગમાં હોય ? સંખ્યાત ભાગોમાં હોય ? અસંખ્યાત ભાગોમાં હોય ? સર્વલોકમાં હોય ? ગૌતમ ! તે માત્ર અસંખ્યાતમાં ભાગમાં હોય છે, સંખ્યાત ભાગમાં, સંખ્યાત ભાગોમાં, અસંખ્યાત ભાગો કે સર્વલોકમાં ન હોય. એ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ સુધી કહેવું. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સંખ્યાત ભાગ કે સંખ્યાત ભાગોમાં ન હોય. અસંખ્યાત ભાગમાં હોય, અસંખ્યાત

ભાગોમાં હોય કે સર્વલોકમાં હોય.

[૯૩૩] ભગવન્ ! પુલાક, લોકના સંખ્યાત ભાગને સ્પર્શે ? કે અસંખ્યાત ભાગને સ્પર્શે ? જેમ અવગાહના કહી, તેમ સ્પર્શના પણ કહેવી. એ પ્રમાણે સ્નાતક સુધી કહેવું.

[૯૩૪] ભગવન્ ! પુલાક, કયા ભાવમાં હોય છે ? ગૌતમ ! તે ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં હોય. એ પ્રમાણે ક્ષાયકુશીલ સુધી જાણવું. - - નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ઔપશમિક કે ક્ષાયિક ભાવમાં હોય. - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્ષાયિક ભાવમાં હોય.

● વિવેચન-૯૩૧ થી ૯૩૪ :-

ચારિત્રવાન્ને સંજવલન ક્ષાયોદયના સંભવથી ક્ષાયસમુદ્ઘાત હોય છે. પુલાકને મરણ અભાવમાં પણ મારણાંતિક સમુદ્ઘાત વિરુદ્ધ નથી, કેમકે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્તને ક્ષાયકુશીલત્વાદિ પરિણામ હોય ત્યારે મરણનો સદ્ભાવ છે. નિર્ગ્રન્થને તથાસ્વભાવથી એક પણ નથી.

હવે ક્ષેત્રદાર - ક્ષેત્ર એટલે અવગાહના ક્ષેત્ર. પુલાક શરીરના લોકના અસંખ્યાત ભાગ માત્ર અવગાહિત્વથી છે. સ્નાતકને શરીરમાં રહી. દંડ-કપાટ કરણકાળમાં, લોકના અસંખ્યાત ભાગે વર્તે છે. - X - મથનકરણ કાળમાં ઘણાં લોકના વ્યાપ્તવ્યથી અને થોડાના અવ્યાપ્તતા ઉક્તવ્યથી લોકના અસંખ્ય ભાગોમાં સ્નાતક વર્તે છે, લોકના આપૂર્ણથી સર્વલોકે વર્તે.

સ્પર્શના દ્વાર - સ્પર્શના, ક્ષેત્રવત્ છે. - X - ભાવદ્વાર વ્યક્ત છે.

હવે પરિમાણ દ્વાર કહે છે -

● સૂત્ર-૯૩૫ :-

ભગવન્ ! પુલાકો એક સમયમાં કેટલા હોય ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનને આશ્રીને ક્ષાય હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ. પૂર્વ પ્રતિપદને આશ્રીને ક્ષાય હોય. ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટે સહસ્રપૃથક્ત્વ.

ભગવન્ ! બકુશો એક સમયમાં કેટલા હોય ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનકને આશ્રીને ક્ષાય હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી શત પૃથક્ત્વ. પૂર્વ પ્રતિપદને આશ્રીને જઘન્યથી કોડી શત પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ છે. એ રીતે પ્રતિસેવના કુશીલ છે.

ક્ષાયકુશીલ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનને આશ્રીને ક્ષાય હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટે સહસ્ર પૃથક્ત્વ. પૂર્વ પ્રતિપદને આશ્રીને જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી કોડી-સહસ્ર પૃથક્ત્વ. - - - નિર્ગ્રન્થ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાન આશ્રીને ક્ષાય હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટે ૧૬૨ હોય છે, તેમાં ક્ષાયક શ્રેણીવાળા ૧૦૮, ઉપશમ શ્રેણીવાળા-૫૪ હોય છે. પૂર્વ પ્રતિપદ અપેક્ષાએ ક્ષાય

હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ છે. - - - સ્નાતક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાન આશ્રીને ક્ષાય હોય, ક્ષાય ન હોય. જે હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ. ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮, પૂર્વ પ્રતિપદને આશ્રીને જઘન્યથી કોડી પૃથક્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ કોડી પૃથક્ત્વ.

ભગવન્ ! આ પુલાક-બકુશ-પ્રતિસેવના અને ક્ષાયકુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકોમાં કોણ કોનાથી ચાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડા નિર્ગ્રન્થો, પુલાકો સંખ્યાતગણા, સ્નાતકો સંખ્યાતગણા, બકુશો સંખ્યાતગણા, પ્રતિસેવના કુશીલ સંખ્યાતગણા, ક્ષાયકુશીલ સંખ્યાતગણા છે.

- - ભગવન્ ! તે એમજ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૯૩૫ :-

(શંકા) સર્વ સંયતોમાં કોડી સહસ્ર પૃથક્ત્વ સંભળાય છે, અહીં તો કેવળ ક્ષાયકુશીલોમાં તે કહ્યું. પછી પુલાકાદિ માન ઉમેરતા તેથી વધી જશે. તો વિરોધ કેમ ન થાય ? કહે છે - ક્ષાયકુશીલોમાં જે કોડી સહસ્ર પૃથક્ત્વ છે તે બે-ત્રણ કોડી સહસ્રરૂપ કલ્પીને પુલાક-બકુશાદિ સંખ્યા તેમાં ઉમેરવી. પછી સમસ્ત સંયતનું માન જે કહ્યું તે તેનાથી અધિક નહીં થાય.

અલ્પબહુત્વદ્વારમાં - નિર્ગ્રન્થોની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત શતપૃથક્ત્વ હોવાથી સૌથી થોડાં કહ્યું. પુલાકો ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ સંખ્યાથી હોવાથી તેને સંખ્યાતગણા કહ્યા. સ્નાતકો ઉત્કૃષ્ટથી કોડી પૃથક્ત્વ હોવાથી તેનાથી સંખ્યાતગણા કહ્યા. બકુશો, ઉત્કૃષ્ટથી કોડી શત પૃથક્ત્વમાનથી હોવાથી તેને સંખ્યાતગણા કહ્યા. - - પ્રતિસેવના કુશીલ તો ઉત્કૃષ્ટથી કોડી શત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોવા છતાં તેને સંખ્યાતગણા કેમ કહ્યા ? સત્ય છે, પણ બકુશોનું જે કોડી શત પૃથક્ત્વ છે તે બે-ત્રણ કોડી શત છે, જ્યારે પ્રતિસેવના કુશીલનું કોડી શત પૃથક્ત્વ છે, તે ચાર, છ કોડી શત પ્રમાણ હોવાથી વિરોધ નથી. ક્ષાય કુશીલ ઉત્કૃષ્ટથી કોડીસહસ્ર પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોવાથી તેનું સંખ્યાતગણું છે.

❁ શતક-૨૫, ઉદ્દેશો-૭-“સંયત” ❁
— X — X — X — X —

o ઉદ્દેશા-૬-માં સંયતોનું સ્વરૂપ કહ્યું. અહીં તે જ કહે છે -

● સૂત્ર-૯૩૬ થી ૯૪૧ :-

[૯૩૬] ભગવન્ ! સંયતો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે-સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિસંયત, સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત, યથાખ્યાત સંયત.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - ઇત્વરિક અને ચાવત્કથિત. - - છેદોપસ્થાપનિય સંયતનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સાતિયાર, નિરતિયાર. - - પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયતની પૃચ્છા. ગૌતમ ! બે ભેદે

- નિર્વિશમાનક, નિર્વિષ્ટકાયિક. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સંકલિશ્યમાનક અને વિશુદ્ધમાનક. - - યથાપ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બે ભેદે - છદ્મસ્થ અને કેવલી.

[૯૩૭] સામાયિક સ્વીકારી, ચાતુર્યામિ અનુતર ધર્મને જે ત્રિવિધે સ્પર્શતો સામાયિક સંયત કહેવાય.

[૯૩૮] પૂર્વ પચાયને છેદીને, જે પોતાના આત્માને પંચ મહાવ્રતમાં સ્થાપે છે તે છેદોપસ્થાપનીય સંયત છે.

[૯૩૯] જે પાંચ મહાવ્રતરૂપ અનુતર ધર્મને ત્રિવિધે સ્પર્શતો વિશુદ્ધને ધારણ કરે છે, તે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત કહેવાય છે.

[૯૪૦] જે સૂક્ષ્મ લોભને વેદન કરતો, ઉપશમક કે ક્ષપક હોય છે. તે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત છે, તે યથાપ્યાતથી કિંચિત્ હીન હોય.

[૯૪૧] મોહનીય કર્મના ઉપશાંત કે ક્ષીણ થઈ જવાથી જે છદ્મસ્થ કે જિન હોય છે, તે યથાપ્યાત સંયત કહેવાય છે.

● વિવેચન-૯૩૬ થી ૯૪૧ :-

સામાયિક સંયત - સામાયિક નામક ચારિત્ર વિશેષ, તેના વડે કે તેથી મુખ્ય સંયત તે સામાયિક સંયત એમ બીજામાં પણ કહેવું.

ઘત્વર - ભાવિ વ્યપદેશ અંતરત્વથી અલ્પકાલિક સામાયિકના અસ્તિત્વથી ઘત્વરિક, તે પહેલા-છેલ્લા તીર્થકરના સાધુમાં મહાવ્રતના આરોપણ કરાય ત્યાં સુધી રહે છે. - - ચાવત્કથિત-ભાવિ વ્યપદેશના અંતર અભાવથી ચાવજીવિક સામાયિકના અસ્તિત્વથી ચાવત્કથિક. તે મધ્યમ જિન અને મહાવિદેહ જિનસંબંધી સાધુને હોય છે.

સાતિયાર-સાતિયારવાળાને જે આરોપાય છે, તે સાતિયાર જે છેદોપસ્થાપનીય છે, તેના યોગથી સાધુ પણ સાતિયાર જ છે. નિરતિયાર-છેદોપસ્થાપનીય યોગથી નિરતિયાર તે પાર્શ્વનાથના તીર્થમાંથી મહાવીરના તીર્થમાં સંકાંત થતા કે નવદીક્ષિતને હોય છે. છેદોપસ્થાપનીય સાધુ પહેલા અને છેલ્લા [તીર્થકરના] તીર્થમાં જ હોય છે.

નિર્વિશ્યમાનક - પરિહારિક તપને તપતા. નિર્વિષ્ટકાયિક - નિર્વિશમાનકના અનુચરક. - - - સંકલિશ્યમાનક - ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા.. વિશુદ્ધમાનક - ઉપશમ શ્રેણી કે ક્ષપક શ્રેણીને આરોહનાર. - X -

હવે સામાયિક સંયતાદિનું સ્વરૂપ ગાથાઓ વડે કહે છે - (૧) સામાયિક જ સ્વીકારનાર, છેદોપસ્થાપનીયાદિ નહીં. ચતુર્યામિ-ચાર મહાવ્રત. અનુતરધર્મ-શ્રમણધર્મ. ત્રિવિધેન-મન વગેરેથી. ફાસયંત-સ્પર્શતો, પાલન કરતો જે વર્તે તે સામાયિક સંયત. - X - આ ગાથા વડે ચાવત્કથિક સામાયિક સંયત કહ્યા, ઘત્વર સામાયિક સંયત સ્વયં કહેવો.

- (૨) ગાથા સુગમ છે, વિશેષ આ - છેદ એટલે પૂર્વનો પર્યાય છેદીને, ઉપસ્થાપન એટલે વ્રતોમાં સ્થાપન, તે છેદોપસ્થાપન. આ ગાથા વડે સાતિયાર અને નિરતિયાર બીજા સંયત કહ્યા.

- (૩) પરિહરતિ - નિર્વિશમાનક આદિ ભેદરૂપ તપને સેવે છે, તે સાધુ, શું કરીને ? તે કહે છે - વિશુદ્ધ એવા પંચયામ અનુતરધર્મને ત્રિવિધે સ્પર્શીને, અહીં 'પંચમહાવ્રત' કહેવાથી પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરમાં જ તે હોય છે. - (૪) લોભાણુ - લોભરૂપ કષાયની સૂક્ષ્મ કિંક્રિકાને વેદતો જે વર્તે તે. - (૫) ઉપશાંત - મોહનીય કર્મ ક્ષીણ કે ઉપશાંત થતા જે છદ્મસ્થ કે જિન વર્તે છે, તે યથાપ્યાત સંયત કહેવાય છે. - - હવે વેદહાર કહે છે-

● સૂત્ર-૯૪૨,૯૪૩ :-

[૯૪૨] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું સવેદી હોય કે અવેદી ? ગૌતમ ! સવેદી પણ હોય, અવેદી પણ હોય. જો સવેદી હોય તો કષાયકુશીલવત્ બધું કહેવું. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત જાણવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને પુલાકવત્ જાણવા. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાપ્યાત સંયત બંનેને નિર્ગન્થ સમાન જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું સરાગ હોય કે વીતરાગ હોય ? ગૌતમ ! તે સરાગ હોય, વીતરાગ નહીં. - - એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત સુધી કહેવું. - - યથાપ્યાત સંયતને નિર્ગન્થ સમાન કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું સ્થિતકલ્પમાં હોય કે અસ્થિત કલ્પમાં હોય ? ગૌતમ ! સ્થિતકલ્પમાં પણ હોય, અસ્થિતકલ્પમાં પણ હોય. - - છેદોપસ્થાપનીય સંયતનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સ્થિતકલ્પમાં હોય, અસ્થિતકલ્પમાં ન હોય, એ પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિ કહેવા. બાકીના સામાયિક સંયતવત્ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું જિનકલ્પમાં હોય, સ્થાવિર કલ્પમાં હોય કે કલ્પાતીત હોય ? ગૌતમ ! કષાયકુશીલ માફક સંપૂર્ણ કહેવા. છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક બકુશ માફક કહેવા. બાકીના નિર્ગન્થ માફક કહેવા.

[૯૪૩] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું પુલાક હોય ચાવત્ સ્નાતક હોય ? ગૌતમ ! પુલાક, બકુશ ચાવત્ કષાયકુશીલ હોય, પણ નિર્ગન્થ કે સ્નાતક ન હોય. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય જાણવા. - - પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પુલાક, બકુશ કે પ્રતિસેવના કુશીલ ન હોય. પણ કષાયકુશીલ હોય, નિર્ગન્થ કે સ્નાતક ન હોય. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય પણ જાણવા. યથાપ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પુલાક ચાવત્ કષાયકુશીલ ન હોય. નિર્ગન્થ કે સ્નાતક હોય.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું પ્રતિસેવી હોય કે અપ્રતિસેવી ? ગૌતમ ! પ્રતિસેવી હોય, અપ્રતિસેવી પણ હોય. જો પ્રતિસેવી હોય તો શું મૂલગુણ પ્રતિસેવી હોય ? બાકી પુલાક મુજબ કહેવું.

છેદોપસ્થાપનિય સંયતને સામાયિક સંયત માફક જાણવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિસેવી ન હોય, અપ્રતિસેવી હોય. એ પ્રમાણે યથાપ્યાત સંયત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલા જ્ઞાનમાં હોય ? બે, ત્રણ કે ચાર જ્ઞાનમાં હોય. એ રીતે જેમ કધાયકુશીલ કહ્યા, તેમ ચાર જ્ઞાન ભજનાએ કહેવા. એ પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય કહેવા. - - યથાપ્યાત સંયતને પાંચ જ્ઞાન ભજનાએ જ્ઞાનોદ્દેશક મુજબ કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, કેટલું શ્રુત ભણે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અષ્ટ પ્રવચન માતા, કધાયકુશીલમાં કહ્યા મુજબ કહેવું. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય કહેવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી નવમાં પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ, ઉત્કૃષ્ટથી અસંપૂર્ણ દશ પૂર્વો ભણે. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સામાયિક સંયત મુજબ કહેવા. - - યથાપ્યાત સંયતનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી અષ્ટપ્રવચન માતા, ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વો કે શ્રુતવ્યાતિરિક્ત હોય.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું તીર્થમાં હોય કે અતીર્થમાં ? ગૌતમ ! તીર્થમાં હોય, અતીર્થમાં પણ હોય, કધાયકુશીલવત્ કહેવા. છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક પુલાકવત્ કહેવા. બાકીના સંયતોને સામાયિક સંયત માફક કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું સ્વલિંગે હોય, અન્ય લિંગે હોય કે ગૃહી લિંગે હોય ? પુલાક માફક કહેવા. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ કહેવા. - - ભગવન્ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! તે દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગની અપેક્ષાએ સ્વલિંગી હોય, અન્યલિંગી કે ગૃહીલિંગી ન હોય.

બાકીના સંયતો, સામાયિક સંયતવત્ કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલા શરીરી હોય ? ગૌતમ ! ત્રણ, ચાર કે પાંચ. કધાયકુશીલમાં કહ્યા મુજબ જાણવા, એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીયને પણ કહેવા. - - બાકીના સંયત પુલાકવત્ કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું કર્મભૂમિમાં હોય, અકર્મભૂમિમાં હોય ? ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રીને કર્મભૂમિમાં હોય, અકર્મભૂમિમાં ન હોય, બકુશ માફક કહેવા. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ કહેવા, પરિહાર વિશુદ્ધિકને પુલાકવત્ કહેવા. બાકીના સામાયિક સંયતવત્ જાણવા.

● વિવેચન-૯૪૨,૯૪૩ :-

સામાયિક સંયત, અવેદક પણ હોય, નવમા ગુણઠાણે વેદનો કાય કે ઉપશમ થાય છે. નવમ ગુણસ્થાનક સુધી સામાયિક સંયત પણ વ્યપદેશાય છે. સામાયિક સંયત, સવેદ ત્રણ વેદે પણ હોય. અવેદ એટલે ક્ષીણ કે ઉપશાંતવેદ. પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુરુષવેદ કે પુરુષનપુંસક વેદમાં હોય છે. સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત, ક્ષીણ-ઉપશાંતવેદ વડે અવેદક હોય છે.

આ પ્રમાણે બીજા પણ સૂત્રોનો અતિદેશ અનંતર કહેવાયેલ ઉદ્દેશક અનુસાર સ્વયં જાણી લેવો.

કલ્પદ્વારમાં અસ્થિતકલ્પ મધ્યમજિન અને મહાવિદેહજિનના તીર્થોમાં હોય છે

ત્યાં છેદોપસ્થાપનીય નથી. - - - ચારિત્રદ્વારને આશ્રીને કહ્યું છે - સામાયિક સંયતના પુલાકાદિ પરિણામ ચારિત્રપણાથી હોય છે.

જ્ઞાનદ્વારમાં - યથાપ્યાત સંયતના પાંચ જ્ઞાનો ભજનાએ છે, જેમ જ્ઞાનોદ્દેશકમાં કહ્યું. તે જ્ઞાનોદ્દેશક આ છે - શતક-૮, ઉદ્દેશો-૨-માં જ્ઞાન વક્તવ્યતાર્થે અવાંતર પ્રકરણ છે. ભજના-કેવલી, યથાપ્યાત ચારિત્રને કેવળજ્ઞાન, છદ્મસ્થવીતરાગ યથાપ્યાત ચારિત્રને બે, ત્રણ કે ચાર જ્ઞાનો હોય છે..શ્રુતાધિકારમાં યથાપ્યાત સંયત જે નિર્ગ્ન્ય હોય, તો અષ્ટપ્રવચન માતાથી ચૌદપૂર્વ પર્યન્ત શ્રુત હોય. સ્નાતક શ્રુતાતીત હોય. - x -

● સૂત્ર-૯૪૪ થી ૯૪૭ :-

[૯૪૪] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું અવસર્પિણીકાળે હોય, ઉત્સર્પિણીકાળે હોય કે નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણીકાળે હોય ? ગૌતમ ! અવસર્પિણી કાળે બકુશવત્ કહેવું. એ રીતે છેદોપસ્થાપનીયમાં પણ કહેવું. માત્ર જન્મ અને સદ્ભાવ આશ્રીને ચાર આરામાં નથી હોતા, સંહરણની અપેક્ષાએ કોઈપણ પલિભાગ [આરા]માં હોય છે. બાકી પૂર્વવત્.

પરિહાર વિશુદ્ધિમાં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અવસર્પિણી કે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે. નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણીકાળમાં નથી હોતા. અવસર્પિણી કાળમાં હોય તો પુલાકવત્ જાણવા, ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ પુલાકવત્ છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય, નિર્ગ્ન્યવત્ છે. એ રીતે યથાપ્યાત પણ છે.

[૯૪૪] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું અવસર્પિણીકાળે હોય, ઉત્સર્પિણીકાળે હોય કે નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણીકાળે હોય ? ગૌતમ ! અવસર્પિણીકાળે બકુશવત્ કહેવું. એ રીતે છેદોપસ્થાપનીયમાં પણ કહેવું. માત્ર જન્મ અને સદ્ભાવ આશ્રીને ચાર આરામાં નથી હોતા, સંહરણની અપેક્ષાએ કોઈપણ પલિભાગ [આરા]માં હોય છે. બાકી પૂર્વવત્.

પરિહાર વિશુદ્ધિમાં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અવસર્પિણી કે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે. નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણીકાળમાં નથી હોતા. અવસર્પિણીકાળમાં હોય તો પુલાકવત્ જાણવા, ઉત્સર્પિણીકાળમાં પણ પુલાકવત્ છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય, નિર્ગ્ન્યવત્ છે. એ રીતે યથાપ્યાત પણ છે.

[૯૪૫] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કાલધર્મ પામીને કઈ ગતિમાં જાય છે ? દેવગતિમાં જાય. દેવગતિમાં જાય તો શું ભવનપતિમાં ઉપજે કે વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક કે વૈમાનિકમાં ઉપજે ? ગૌતમ ! ભવનપતિમાં ન ઉપજે. આદિ કધાયકુશીલવત્ કહેવું. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીયમાં કહેવું. પરિહાર વિશુદ્ધિકને પુલાકવત્ કહેવા. સૂક્ષ્મસંપરાયને નિર્ગ્ન્યવત્ કહેવા.

યથાપ્યાત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એ પ્રમાણે યથાપ્યાતસંયત પણ યાવત્ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાનોમાં ઉપજે, કોઈક સિદ્ધ થાય, યાવત્ સર્વે દુઃખોનો અંત કરે છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, દેવલોકમાં ઉપજતા શું ઈન્દ્રપણે ઉપજેો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અવિરાધનાને આશ્રીને, કધાયકુશીલમાં કહ્યા મુજબ જાણવું. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ કહેવા. પરિહારવિશુદ્ધિકને પુલાકવત્ કહેવા. બાકીના બધાંને નિર્ગન્થવત્ કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતને દેવલોકમાં ઉપજતા કેટલો કાળ સ્થિતિ હોય છે ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બે પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીયને કહેવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિકનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બે પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ સાગરોપમ. બાકી નિર્ગન્થ પ્રમાણે.

[૯૪૬] ભગવન્ ! સામાયિક સંયતને કેટલા સંયમસ્થાનો છે ? ગૌતમ ! અસંખ્ય સંયમ સ્થાનો છે. એ રીતે યાવત્ પરિહાર વિશુદ્ધિકને કહેવા. સૂક્ષ્મ સંપરાય વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અસંખ્ય અંતર્મુહૂર્ત સમય સમાન. યથાખ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક અજઘન્યોત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન.

ભગવન્ ! આ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, યથાખ્યાત સંયતોના સંયમ સ્થાનોમાં કોણ કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડા યથાખ્યાત સંયતના એક અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાન છે, સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતના અંતર્મુહૂર્તિક સંયમ સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતના સંયમ સ્થાન અસંખ્યાગણા છે. સામાયિક સંયતના અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંયમસ્થાનો તુલ્ય અને અસંખ્યાતગણા છે.

[૯૪૭] ભગવન્ ! સામાયિક સંયતના કેટલા ચારિત્રપર્યવો છે ? ગૌતમ ! અનંતા ચારિત્ર પર્યવો છે. એ પ્રમાણે યાવત્ યથાખ્યાત સંયતના છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, સામાયિક સંયતના સ્વસ્થાન સંનિકર્ષ ચારિત્ર પર્યવોથી શું હીન-તુલ્ય કે અધિક છે ? ગૌતમ ! કદાય હીન-છ સ્થાન પતિત. - - ભગવન્ ! સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનિય પરસ્થાન સંનિકર્ષ, ચારિત્ર પર્યવોથી. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કદાય હીન-છ સ્થાન પતિત. એ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિકના પણ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતના પરસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્રપર્યવમાં પૃષ્ઠા. ગૌતમ ! હીન છે, તુલ્ય નથી. અધિક નથી અનંતગુણ હીન છે. એ રીતે યથાખ્યાત સંયતના પણ જાણવા. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ નીચેના ત્રણની સાથે છ સ્થાન પતિત અને ઉપરના બે સાથે તે જ પ્રમાણે અનંતગુણહીન છે.

પરિહાર વિશુદ્ધિકને છેદોપસ્થાપનીય માફક જાણવા.

ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત, સામાયિક સંયતના પરસ્થાનનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! હીન કે તુલ્ય નથી, અધિક છે. અનંતગુણ અધિક છે. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધિકની સાથે સ્વસ્થાનથી કદાય હીન, કદાય તુલ્ય, કદાય અધિક છે. જો હીન હોય તો અનંતગુણહીન, જો અધિક હોય

તો અનંતગુણ અધિક હોય છે. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત, યથાખ્યાત સંયતના પરસ્થાનમાં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! હીન છે, તુલ્ય કે અધિક નહીં. અનંતગુણ હીન છે. યથાખ્યાત, નીચેના ચારમાં હીન કે તુલ્ય નહીં, અધિક છે - અનંતગુણ અધિક છે. સ્વસ્થાનમાં હીન નથી, તુલ્ય છે, અધિક નથી.

ભગવન્ ! આ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનિય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત સંયતોના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યવોમાં કોણ, કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સામાયિક સંયતના અને છેદોપસ્થાપનિય સંયતના આ જઘન્ય ચારિત્રપર્યવો બંને તુલ્ય અને સૌથી થોડા છે પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યવો અનંતગણા છે, તેના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગણા છે. સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગણા છે, તેનાથી યથાખ્યાત સંયતના અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગણા છે.

ભગવન્ ! સામાયિકસંયત શું સયોગી હોય કે અયોગી ? ગૌતમ ! સયોગી, પુલાકવત્ જાણવા. એ પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કહેવા. યથાખ્યાતને સ્નાતકવત્ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું સાકારોપયુક્ત છે કે અનાકારોપયુક્ત ? ગૌતમ ! સાકારોપયુક્ત, પુલાકવત્ છે. એ રીતે યથાખ્યાત સુધી કહેવું. માત્ર સૂક્ષ્મ સંપરાય, સાકારોપયુક્ત હોય, અનાકારોપયુક્ત ન હોય.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું સકધારી હોય કે અકધારી ? ગૌતમ ! સકધારી હોય, અકધારી ન હોય, જેમ કધાયકુશીલ કહ્યા એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનિય પણ કહેવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિકને પુલાકવત્ કહેવા. સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સકધારી હોય, અકધારી નહીં. જો સકધારી હોય તો હે ભગવન્ ! તે કેટલા કધાયોમાં હોય ? ગૌતમ ! એક જ સંજવલન લોભમાં હોય. યથાખ્યાત સંયતને નિર્ગન્થવત્ કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું સલેશ્યી હોય કે અલેશ્યી ? ગૌતમ ! સલેશ્યી હોય, જેમ કધાયકુશીલ કહ્યા. એ રીતે છેદોપસ્થાપનિય કહેવા. પરિહારવિશુદ્ધિક, પુલાકવત્ કહેવા. સૂક્ષ્મસંપરાય, નિર્ગન્થવત્ કહેવા. યથાખ્યાત સ્નાતકવત્ કહેવા. માત્ર સલેશ્યી હોય, એક શુકલલેશ્યા હોય.

● વિવેચન-૯૪૪ થી ૯૪૭ :-

એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ છે, એમ કહીને બકુશ સમાન કાળથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહ્યા. તેમાં બકુશનો ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી વ્યતિરિક્ત કાળે જન્મ અને સદ્ભાવથી સુખમસુખમાદિ ત્રણ આરામાં નિષેધ જણાવ્યો. દુષ્પ્રમાસુખમા આરામાં વિધિ બતાવી. છેદોપસ્થાપનીયનો તો તેમાં પણ નિષેધ કહ્યો.

- - - હવે સંયતસ્થાન દ્વારમાં -

અંતર્મુહૂર્તમાં યાય, તે આંતર્મુહૂર્તિકે તેનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ છે. તેનો

પ્રતિસમય ચરણ વિશુદ્ધિ વિશેષ ભાવથી તે અસંખ્યાત થાય. યથાખ્યાતમાં એક જ. તે કાળમાં ચારિત્ર વિશુદ્ધિનું નિર્વિશેષત્વ છે.

સંયમ સ્થાનના અલ્પબહુત્વની વિચારણામાં અસદ્ભાવ સ્થાપના વડે બધાં સંયમસ્થાનો-૨૧ હોય, તેમાં એક ઉપરનું યથાખ્યાત, તેની નીચે ચાર સૂક્ષ્મ સંપરાયનાં [ઘટ્યાદિ કાલ્પનિક ગણિત વૃત્તિકારશ્રી જણાવે છે, જે સ્વયં જોઈ-જાણી લેવું. અમે અહીં નોંધેલ નથી.]

સંનિકર્ષદ્વાર - અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો છે, તેમાં જો એક હીન હોય તો તે એક હીન, બીજા અધિક છે. જો સમાન સંયમ સ્થાન વર્તતા હોય તો તુલ્ય. હીનાધિકત્વમાં છ સ્થાનપતિતત્વ થાય છે.

ઉપયોગદ્વારમાં - સામાયિક સંયતાદિને, પુલાકવત્ બે ઉપયોગ હોય છે. સૂક્ષ્મ સંપરાય તથા સ્વભાવથી સાકારોપયુક્ત કહ્યા.

લેશ્યાદ્વારમાં - યથાખ્યાત સંયત, સ્નાતક સમાન અર્થાત્ સલેશ્યી કે અલેશ્યી હોય. સલેશ્યી હોય તો પરમશુક્લ લેશ્યી હોય. યથાખ્યાત સંયતને નિર્ગ્રન્થત્વ અપેક્ષાએ નિર્વિશેષેણ છતાં શુક્લ લેશ્યા હોય - X -

● સૂત્ર-૯૪૮ :-

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, શું વર્ધમાન પરિણામી હોય કે દ્વીયમાન પરિણામી કે અવસ્થિત પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! વર્ધમાન પરિણામ, પુલાકવત્ જાણવા. એ રીતે પરિહારવિશુદ્ધિ પર્યન્ત જાણવું. - - સૂક્ષ્મ સંપરાયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! વર્ધમાન કે દ્વીયમાન પરિણામી હોય, અવસ્થિત પરિણામી ન હોય. યથાખ્યાત સંયત, નિર્ગ્રન્થ માફક કહેવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલો કાળ વર્ધમાન પરિણામી હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય. પુલાકવત્ છે. એ રીતે યાવત્ પરિહારવિશુદ્ધિક પણ જાણવા. - - ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત વર્ધમાન પરિણામી. એ રીતે દ્વીયમાન પરિણામી જાણવા. - - ભગવન્ ! યથાખ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને અંતર્મુહૂર્ત, વર્ધમાન પરિણામ છે. અવસ્થિત પરિણામ જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન પૂર્વકોડી.

● વિવેચન-૯૪૮ :-

સૂક્ષ્મસંપરાય. વર્ધમાન કે દ્વીયમાન પરિણામમાં હોય, અવસ્થિત પરિણામી ન હોય. કેમકે શ્રેણીએ યડતા વર્ધમાન પરિણામ, પડતા દ્વીયમાન પરિણામ હોય. ગુણસ્થાનક સ્વભાવથી તેને અવસ્થિત પરિણામી ન હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાયના જઘન્યથી વર્ધમાન પરિણામ એક સમય, તેની પ્રાપ્તિના સમય પછી તુરંત મરણ થાય. તેના ગુણસ્થાનકના પ્રમાણત્વથી ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. આ રીતે તેના દ્વીયમાન પરિણામ પણ વિચારવા.

જે યથાખ્યાત સંયત કેવળજ્ઞાનને પામે છે, તે શૈલેશીકરણને પામે, તેને

વર્ધમાન પરિણામ જઘન્યથી-ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત છે, તેના ઉત્તર કાળે તેનો વ્યવસ્થેદ થાય છે. અવસ્થિત પરિણામ જઘન્યથી એક સમય છે. ઉપશમકાળના પહેલા સમય પછી તુરંત મરણથી આમ કહ્યું. - X - X -

● સૂત્ર-૯૪૯ થી ૯૫૧ :-

[૯૪૯] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? ગૌતમ ! સાત ભેદે બાંધે, આઠ ભેદે બાંધે આદિ બહુશવત્. આ પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિ સુધી જાણવું. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! આયુ અને મોહનીય વર્જને છ કર્મપ્રકૃતિ બાંધે. યથાખ્યાત સંયત સ્નાતક મુજબ છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે છે ? ગૌતમ ! નિયમા આઠ કર્મપ્રકૃતિને વેદે છે. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું. - - યથાખ્યાત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સાત કે ચાર ભેદે વેદે. જો સાત ભેદે વેદે તો મોહનીયવર્જિત સાત કર્મપ્રકૃતિ વેદે, ચારને વેદતા વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ ઉદીરે છે ? ગૌતમ ! સાત ભેદે. બહુશવત્. એ પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિ સુધી કહેવું. સૂક્ષ્મ સંપરાય વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! છ ભેદે કે પાંચ ભેદે ઉદીરે. છ ને ઉદીરતો આયુ અને વેદનીય સિવાયની છ કર્મપ્રકૃતિને ઉદીરે. પાંચને ઉદીરતો આયુ, વેદનીય, મોહનીય વર્જને પાંચ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરે. - - યથાખ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે કે બે ભેદે ઉદીરે અથવા ન ઉદીરે. પાંચ ઉદીરતો આયુ. બાકી બધું નિર્ગ્રન્થવત્ કહેવું.

[૯૫૦] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત, સામાયિક સંયતપણને છોડતો શું છોડે ? શું પ્રાપ્ત કરે ? ગૌતમ ! સામાયિક સંયતત્વને છોડે છે અને છેદોપસ્થાપનીય કે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત, અસંયત, સંયમાસંયતને પામે છે.

છેદોપસ્થાપનીયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વ છોડે છે, સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-અસંયમ કે સંયમાસંયમ પ્રાપ્ત કરે છે. - - પરિહારવિશુદ્ધિ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પરિહારવિશુદ્ધિ સંયતત્વને છોડે છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયમ કે અસંયમને પ્રાપ્ત કરે છે.

સૂક્ષ્મ સંપરાય વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાયત્વને છોડે છે. સામાયિક સંયમ, છેદોપસ્થાપનીય સંયમ, યથાખ્યાત સંયમ કે અસંયમ પ્રાપ્ત કરે છે. - - યથાખ્યાત સંયત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયતપણને છોડે છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમ, અસંયમ, સિદ્ધિગતિને પામે છે.

[૯૫૧] ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું સંજોપયુક્ત હોય ? નોસંજોપયુક્ત હોય ? ગૌતમ ! સંજોપયુક્ત. બહુશવત્ જાણવા. એ રીતે પરિહારવિશુદ્ધિ સુધી જાણવું. સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત, પુલાકવત્ છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું આહારક હોય કે અનાહારક ? પુલાકવત્

જાણવું. એ રીતે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું. - - યથાખ્યાતસંયતને સ્નાતક મુજબ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કેટલા ભવગ્રહણ કરે ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આઠ. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીયને જાણવા. પરિહાર વિશુદ્ધિક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય. એ પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયત સુધી કહેવું.

● વિવેચન-૯૪૯ થી ૯૫૧ :-

સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત આયુ ન બાંધે કેમકે અપ્રમતના અંત સુધી આયુનો બંધ થાય. મોહનીય પણ બાદર કષાયોદય અભાવથી ન બાંધે, તેથી આ બંને છોડીને છ કર્મપ્રકૃતિને બાંધે છે.

વેદ દ્વાર - યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થાવસ્થામાં મોહનીય છોડીને સાત કર્મપ્રકૃતિને વેદે છે. કેમકે મોહનીયનો ઉપશમ કે ક્ષય થયો હોય છે. સ્નાતક અવસ્થામાં ચાર ને જ વેદે કેમકે ઘાતીકર્મપ્રકૃતિ ક્ષીણ થઈ હોય છે.

ઉપસંપદ્ધાન દ્વાર - સામાયિક સંયત, સામાયિક સંયતત્વને છોડે છે, છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વને પામે છે. યતુર્યામ ધર્મથી પંચયામ ધર્મમાં પાર્શ્વનાથના શિષ્યવત્ સંક્રમે. અથવા શિષ્યને મહાવ્રત આરોપણમાં. અથવા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતત્વને પામે, શ્રેણીપ્રતિપત્તિથી અથવા અસંયમાદિ થાય.

છેદોપસ્થાપનીય સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વને છોડીને સામાયિક સંયતત્વને પામે. જેમ આદિનાથ તીર્થના સાધુ, અજિત સ્વામીના તીર્થને સ્વીકારે. અથવા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતત્વને તેવી યોગ્યતાથી પામે.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયતત્વને છોડીને ફરી ગચ્છાદિનો આશ્રય કરતાં છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વ પામે અથવા દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ અસંયમને પામે - - - સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત, સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતત્વને શ્રેણીથી પડતા છોડીને સામાયિક સંયતત્વને પામે. જો પહેલાં સામાયિક સંયત થાય તો છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વને પામે. જો પહેલાં સામાયિક સંયત થાય તો છેદોપસ્થાપનીય સંયતત્વને પામે, જો પહેલા છેદોપસ્થાપનીય સંયત થાય, તો યથાખ્યાત સંયતત્વને શ્રેણી આરોહતા પામે.

યથાખ્યાત સંયત, યથાખ્યાત સંયતત્વને છોડીને શ્રેણીથી પડતા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતત્વને પામે કે ઉપશાંત મોહત્વમાં મરતા દેવમાં ઉપજતા અસંયમત્વ પામે. સ્નાતક હોય તો સિદ્ધિગતિ પામે.

● સૂત્ર-૯૫૨ :-

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતને એક ભવગ્રહણમાં કેટલા આકર્ષ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી બકુશની માફક. - - છેદોપસ્થાપનીયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી વીસ પૃથકત્વ. - - પરિહાર વિશુદ્ધિકનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ. - - સૂક્ષ્મ સંપરાયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ !

જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર. - - યથાખ્યાત વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, ઉત્કૃષ્ટથી બે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતના વિવિધ ભવગ્રહણથી કેટલા આકર્ષ છે ? ગૌતમ ! બકુશવત્. - - છેદોપસ્થાપનીયની પૃચ્છા. ગૌતમ ! જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી ૯૦૦ થી ૧૦૦૦ની વચ્ચે. - - પરિહારવિશુદ્ધિકના જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી સાત. સૂક્ષ્મસંપરાયના જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી નવ. - - યથાખ્યાત સંયતના જઘન્યથી બે, ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ.

● વિવેચન-૯૫૨ :-

છેદોપસ્થાપનીયના ઉત્કૃષ્ટથી વીસ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ છ વીસી એટલે કે ૧૨૦ વખત ઉક્ત આકર્ષ પામે. - - પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતત્વ ઉત્કૃષ્ટથી એક ભવમાં ત્રણ વખત પામે. એક ભવમાં બે ઉપશમ શ્રેણીના સંભવથી પ્રત્યેક સંકલિશ્યમાન અને વિશુદ્ધ્યમાન રૂપ બે સૂક્ષ્મસંપરાયના ભાવથી ચાર વખત સૂક્ષ્મસંપરાયતપણાને પામે છે. યથાખ્યાતસંયત બે ઉપશમ શ્રેણીના સંભવથી ઉત્કૃષ્ટ બે વખત પામે.

અનેક ભવગ્રહણ આકર્ષ અધિકારમાં છેદોપસ્થાપનીયમાં ઉત્કૃષ્ટ ૯૦૦ થી ૧૦૦૦ વચ્ચે. એક ભવમાં ૧૨૦ આકર્ષ થાય. આઠ ભવ વડે ગુણતા ૯૬૦ થાય. આ સંખ્યા પ્રદર્શન સંભવ માત્રને આશ્રીને છે, તે બીજી રીતે પણ હોય. તે ૯૦૦ થી ઉપર, જેમ ઘટે તેમ કરી લેવી.

પરિહાર વિશુદ્ધિમાં ઉત્કૃષ્ટ સાત - એક ભવમાં તેમાં ત્રણ કહ્યા. ત્રણ ભવને આશ્રીને ત્રણ-બે-બે એ રીતે સાત થાય. - - સૂક્ષ્મ સંપરાયમાં નવ આકર્ષ - એક ભવમાં ચાર આકર્ષ કહ્યા. બીજા ભવમાં પણ ચાર અને ત્રીજા ભવમાં એક, એ રીતે નવ આકર્ષ થાય. યથાખ્યાત સંયતને એક ભવમાં બે આકર્ષ, બીજા ભવમાં પણ બે, ત્રીજામાં એક, એ રીતે પાંચ થાય.

● સૂત્ર-૯૫૩ :-

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી દેશન્યૂન ૯૦૦ વર્ષ ઓછા પૂર્વકોડી. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય પણ જાણવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિક જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી દેશ ન્યૂન ૨૯ વર્ષ ઓછા પૂર્વ કોડી. સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતને નિર્ગ્રન્થવત્ જાણવા. યથાખ્યાત, સામાયિક સંયતવત્ છે.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતો કાળથી કેટલો કાળ રહે ? ગૌતમ ! સર્વકાળ - - છેદોપસ્થાપનીયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૨૫૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦ લાખ કરોડ સાગરોપમ. - - પરિહાર વિશુદ્ધિકોનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી દેશોન ૨૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન બે પૂર્વકોડી. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતો વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતમુદ્દૂત. યથાખ્યાત સંયતોને સામાયિક સંયતો માફક જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતને કેટલા કાળનું અંતર હોય ? ગૌતમ !

જઘન્યથી૦ પુલાકવત્. એ રીતે યથાખ્યાતસંયત સુધી જાણવું.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતોને કેટલા કાળનું અંતર રહે ? અંતર નથી. - - છેદોપસ્થાપનીયનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૬૩,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ. - - પરિહારવિશુદ્ધિકોનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! જઘન્યથી ૮૪,૦૦૦ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ. - - સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો નિર્ગન્યથો મુજબ. યથાખ્યાતો સામાયિકસંયતો મુજબ.

ભગવન્ ! સામાયિકસંયતને કેટલા સમુદ્ધાતો છે ? ગૌતમ ! છ સમુદ્ધાત૦ કસાયકુશીલ માફક છે. એ રીતે છેદોપસ્થાપનીયના જાણવા. - - પરિહાર વિશુદ્ધિક, પુલાકવત્. સૂક્ષ્મસંપરાય, નિર્ગન્ય મુજબ અને યથાખ્યાત સંયતના સ્નાતક મુજબ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું લોકના સંખ્યાત ભાગમાં હોય કે અસંખ્યાત ભાગમાં૦ પ્રશ્ન. ગૌતમ ! સંખ્યાત ભાગમાં ન હોય૦ આદિ પુલાક સમાન જાણવું. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું. - - યથાખ્યાત સંયતને સ્નાતકવત્ જાણવા.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત શું લોકના સંખ્યાતમાં ભાગને સ્પર્શે૦ ? ક્ષેત્ર અવગાહના સમાન સ્પર્શના કહેવી.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયત કયા ભાવમાં હોય ? ગૌતમ ! ઔપશમિક ભાવમાં હોય છે. એ રીતે સૂક્ષ્મ સંપરાય સુધી જાણવું. યથાખ્યાત સંપરાય વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ઔપશમિક કે ક્ષાયિક ભાવમાં હોય.

ભગવન્ ! સામાયિક સંયતો એક સમયમાં કેટલા હોય ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનકને આશ્રીને સર્વ કચન કધાયકુશીલવત્ કહેવું - - છેદોપસ્થાપનીયોનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનને આશ્રીને કદાય હોય, કદાય ન હોય, જો હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ હોય. ઉત્કૃષ્ટ શત પૃથક્ત્વ હોય. પૂર્વ પ્રતિપદને આશ્રીને કદાય હોય, કદાય ન હોય. જો હોય તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને કોડી શત પૃથક્ત્વ હોય. - - પરિહારવિશુદ્ધિકો, પુલાકોવત્ જાણવા. - - સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયતો, નિર્ગન્યવત્ જાણવા. - - યથાખ્યાત સંયતો વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પ્રતિપદમાનને આશ્રીને કદાય હોય, કદાય ન હોય. જો હોય તો જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ હોય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬૨ હોય, જેમાં ૧૦૮ ક્ષપક, ૫૪ ઉપશમક હોય. પૂર્વપ્રતિપદને આશ્રીને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કોડી પૃથક્ત્વ હોય.

ભગવન્ ! આ સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાતસંયતોમાં કોન, કોનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ગૌતમ ! સૌથી થોડા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો છે, પરિહાર વિશુદ્ધિકો સંખ્યાતગણા, યથાખ્યાત સંયતો સંખ્યાતગણા, છેદોપસ્થાપનીય સંયતો સંખ્યાતગણા, સામાયિક સંયતો સંખ્યાતગણા છે.

● વિવેચન-૯૫૩ :-

સામાયિક સ્વીકાર સમય પછી તુરંત મરે તો એક સમય. ઉત્કૃષ્ટથી દેશ ન્યૂન નવ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોડી કહ્યું તે ગર્ભસમયથી આરંભીને જાણવું. અન્યથા જન્મદિન અપેક્ષાએ અષ્ટ વર્ષ ન્યૂન હોય. મરણ અપેક્ષાએ પરિહાર વિશુદ્ધિક જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન નવ વર્ષ પર્યાયથી કોઈ પૂર્વ કોટી આયુવાળો પ્રવજ્યા લે. તેનો ૨૦ વર્ષ પ્રવજ્યા પર્યાય થતાં દષ્ટિવાદની અનુજ્ઞા થાય, તેવો પરિહાર વિશુદ્ધિ સ્વીકારે, તે - X - આ જન્મ પાળે તો ૨૯ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વ કોટી થાય. યથાખ્યાતને ઉપશમાવસ્થામાં મરણથી જઘન્ય એક સમય.

પૃથક્ત્વમાં કાળ વિચારણા-ઉત્સર્પિણીમાં આદિ તીર્થકરના તીર્થમાં યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય રહે. તેમનું તીર્થ ૨૫૦ વર્ષ ચાલે, તેથી ૨૫૦ વર્ષ જઘન્યથી છેદોપસ્થાપનીયના કહ્યા. અવસર્પિણીના આદિ તીર્થકરનું તીર્થ યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય પ્રવર્તે, તે ૫૦ લાખ કરોડ સાગરોપમ હોય, તેથી ઉત્કૃષ્ટ આ સ્થિતિ કહી. પરિહાર વિશુદ્ધિક જઘન્યથી ઉત્સર્પિણીમાં આદ્ય જિન પાસે કોઈ ૧૦૦ વર્ષનો પરિહાર વિશુદ્ધિ સ્વીકારે, તેની પાસે, તેના જીવિતને અંતે બીજો કોઈ ૧૦૦ વર્ષનું સ્વીકારે, પછી તેનો સ્વીકાર ન થાય માટે ૨૦૦ વર્ષ કહ્યા. તે બંનેને ૨૯ વર્ષ જતાં તેની પ્રતિપત્તિ છે, માટે ૫૮ વર્ષ ન્યૂન કહ્યું.

ઉક્ત વ્યાખ્યા ટીકારારની છે, સૂર્ણિકાર પણ તેમજ કહે છે - પણ અવસર્પિણીમાં અંતિમ જિન અપેક્ષાએ વિશેષ છે. અવસર્પિણીમાં આદિ તીર્થકર પાસે કોઈ પરિહાર વિશુદ્ધિકનું પૂર્વકોટી આયુ છે, તેના જીવનના અંતે કોઈ બીજું તેવું જ પૂર્વકોટી આયુવાળું દીક્ષા લે, તો બે પૂર્વકોટી થાય. - X -

અંતરદ્વાર - અવસર્પિણીમાં દુષ્મકાળ સુધી છેદોપસ્થાપનીય સંયમ વર્તે છે, તેથી પછી ૨૧,૦૦૦ વર્ષના છઠ્ઠા આરામાં અને ઉત્સર્પિણીમાં ૨૧-૨૧ હજાર વર્ષ પહેલા બે આરામાં એમ ૬૩,૦૦૦ વર્ષનું આંતરું પડે. ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ-ઉત્સર્પિણીમાં ૨૪-માં તીર્થકર સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય. પછી સુષ્મદુષ્માદિ ત્રણ આરા, અનુક્રમે બે-ત્રણ-ચાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ અને અવસર્પિણીમાં સુષ્માસુષ્માદિ ત્રણમાં ચાર-ત્રણ-બે કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ એમ કુલ ૧૮-કોડાકોડી સાગરોપમ પછી પહેલા જિન તીર્થને સ્થાપે, તેથી આટલો કાળ છેદોપસ્થાપનીય ન પ્રવર્તે. - X -

પરિહાર વિશુદ્ધિકનું અંતર જઘન્યથી ૮૪,૦૦૦ વર્ષ - અવસર્પિણીમાં છેલ્લા બે, ઉત્સર્પિણીમાં પહેલા બે, એમ ચાર આરાના પ્રત્યેકના ૨૧,૦૦૦ વર્ષ લેખે ૮૪,૦૦૦ વર્ષ થાય. - X - X - ઉત્કૃષ્ટકાળ ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ પૂર્વવત્ છે.

પરિણામ દ્વાર - છેદોપસ્થાપનીય જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને કોડી શત પૃથક્ત્વ. આ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિણામાદિ તીર્થકરના તીર્થને આશ્રીને સંભવે છે. જઘન્યથી તે સમ્યક્ સમજાતું નથી. કેમકે ભરતાદિ દશ ક્ષેત્રમાં પ્રત્યેકના ગણતાં વીશ સંભળાય છે. કોઈ કહે છે - આ પણ આદિ તીર્થકરના જે તીર્થકાળ છે, તેની અપેક્ષાએ જ

જાણવું - X - X -

અલ્પબહુત્વદ્વાર - સ્તોકત્વ કાળથી અને નિર્ગન્યતુલ્યત્વથી તેનું પ્રમાણ શતપૃથક્ત્વ છે. પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત, તેના કાળની બહુત્વતાથી અને પુલાકની તુલ્યતાથી સહસ્ર પૃથક્ત્વમાનથી સંખ્યાતગણા છે. યથાખ્યાત સંયત સંખ્યાતગણા છે. કેમકે કોડી પૃથક્ત્વ પ્રમાણથી કહ્યું. સામાયિક સંયત સંખ્યાતગણા, કોડી સહસ્ર પૃથક્ત્વ પ્રમાણથી કહ્યા છે. - - સંયતો કહ્યા, તેમાં કેટલાંક પ્રતિસેવી હોય છે, તેથી પ્રતિસેવા ભેદથી પ્રતિસેવા આદિ કહે છે - X -

● સૂત્ર-૯૫૪ થી ૯૫૯ :-

[૯૫૪] પ્રતિસેવના, દોષાલોચના, આલોચનાર્હ, સામાચારી, પ્રાયશ્ચિત અને તપ. [આ છ દ્વાર છે.]

[૯૫૫] ભગવન્ ! પ્રતિસેવના કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! દશ. -

[૯૫૬] દર્પ, પ્રમાદ, અનાભોગ, આતુર, આપત્, સંકીર્ણ, સહસાકાર, ભય, પ્રદ્રેષ અને વિમર્શ [આ દશ પ્રતિસેવના છે]

[૯૫૭] આલોચના દોષ દશ કહ્યા - - [૯૫૮] આર્કંચ, અનુમાન્ય, દષ્ટ, બાદર, સૂક્ષ્મ, પ્રચ્છન્ન, શબ્દાકુલ, બહુજન, અવ્રત, તત્સેવી.

[૯૫૯] દશ સ્થાને સંપન્ન અણગાર પોતાના દોષોની આલોચના કરવાને યોગ્ય હોય છે - જાતિસંપન્ન, કુલસંપન્ન, વિનયસંપન્ન, જ્ઞાનસંપન્ન, દર્શનસંપન્ન, ચારિત્રસંપન્ન, ક્ષાંત, દાંત, અમાચી, અપશ્ચાતાપી.

આઠ સ્થાનોથી સંપન્ન અણગાર આલોચના દેવાને યોગ્ય છે - આચારવાન્, આધારવાન્, વ્યવહારવાન્, અપવીડક, પ્રકુર્વક, અપરિશ્રાવી, નિયાપિક, અપાયદર્શી.

● વિવેચન-૯૫૪ થી ૯૫૯ :-

દમ્પ્ણ. દર્પ-અભિમાનપૂર્વક પ્રતિસેવા. [પ્રતિસેવના એટલે પાપ કે દોષ સેવનથી થતી ચારિત્રવિરાધના] પ્રમાદ-મદ, વિકથાદિ. તથા અનાભોગ-અજ્ઞાન. આતુરત્વ-ભુખ, તરસ આદિથી બાધિત. આપત્તિને લીધે થતી પ્રતિસેવના, આપત્તિ-દ્રવ્યાદિભેદથી ચાર પ્રકારે છે - દ્રવ્યાપતિ એટલે પ્રાસુકાદિ દ્રવ્યનો અલાભ, ક્ષેત્રાપતિ-અટવી માર્ગમાં પહોંચી જવું, કાળાપતિ - દુર્ભિક્ષા કાળની પ્રાપ્તિ. ભાવાપતિ-ગ્લાનત્વ. [એ પાંચ]

[છઠ્ઠી પ્રતિસેવના-] સંકીર્ણ-સ્વપક્ષ, પરપક્ષથી વ્યાકુળ-સાંકડુ ક્ષેત્ર, કયાંક સંકિચ પાઠ છે અર્થાત્ આઠાકર્માદિત્વથી શંકિત ભોજનાદિ વિષયમાં, નિશિય સૂત્રમાં તિત્તિણ પાઠ છે, તિત્તિણત્વ અર્થાત્ આહારાદિના અલાભમાં સખેદ વચન. (૭) સહસાકાર-આકસ્મિક ક્રિયામાં. તેથી કહ્યું છે - પૂર્વે જોયા વિના પગ પ્રસારે, પછી જુએ, પણ પગને સંકોચવા સમર્થ ન હોય તે સહસાકાર છે. (૮) ભય-સિંહાદિના ભયથી પ્રતિસેવા થાય. (૯) પ્રદ્રેષ-કોઠાદિથી થાય. (૧૦) વીમંસ-વિમર્શથી એટલે શિષ્યાદિ પરીક્ષાર્થે કરેલ. આ દશ પ્રતિસેવા છે.

આલોચનાના દોષ - (૧) આર્કંચ-પ્રસન્ન થયેલ આચાર્ય મને થોડું પ્રાયશ્ચિત આપશે, એ બુદ્ધિથી આલોચનાચાર્યની વૈયાવસ્ય કરણાદિથી આવર્જને જે આલોચના

તે. (૨) અનુમાન્ય-અનુમાન કરીને લઘુતર અપરાધ નિવેદનથી મૂદુ દંડ મળશે, તેમ માની અપરાધને નાનો કરીને બતાવે.

(૩) દષ્ટ-આચાર્ય જ્યારે અપરાધને જોઈ જાય, ત્યારે જ આલોચે. (૪) બાદર-મોટા અતિચાર થાય તો જ આલોચે, નાના દોષની અવજ્ઞા કરી ન આલોચે. (૫) સૂક્ષ્મ-નાના અતિચારને આલોચે, જેથી કોઈ કહેશે કે જે નાના દોષ આલોચે, તે મોટા કેમ ન આલોચે ? એવો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવવા નાના અપરાધને આલોચે. (૬) છન્ન-અતિ લજ્જાભુતાથી અવ્યક્ત વચન વડે આલોચે, જેથી જાણે પોતે જ સાંભળે. (૭) શબ્દાકુલ-અગીતાર્ય પણ સાંભળે એવા મોટા શબ્દોથી આલોચના કરે. (૮) બહુજન-એક જ દોષની આલોચના અનેક સાધુની પાસે કરે અર્થાત્ એક અપરાધને ઘણાં પાસે કહે.

(૯) અવ્યક્ત-અગીતાર્યની આચાર્ય પાસે આલોચના કરે. (૧૦) તત્સેવી - જે અપરાધની આલોચના કરવી હોય, તે તે જ દોષના સેવન કરનારા ગુરુ પાસે જઈને આલોચે તે, તેની પાસે જ આલોચન તે પણ તત્સેવી. જેથી સમાન આચરણવાળા ગુરુ પાસે સુખપૂર્વક તે અપરાધ કહી શકે.

આલોચકના ગુણો - (૧) જાતિ સંપન્ન - પ્રાયઃ અકૃત્ય ન જ કરે, થાય તો તેને સમ્યક્ આલોચે. (૨) કુલસંપન્ન - અંગીકૃત્ પ્રાયશ્ચિતને સમ્યક્ વહન કરે. (૩) વિનયસંપન્ન-વંદનાદિક આલોચના સમાચારીનો પ્રયોક્તા થાય. (૪) જ્ઞાનસંપન્ન-કૃત્ય, અકૃત્ય વિભાગને જાણે. (૫) દર્શન સંપન્ન - પ્રાયશ્ચિતથી જ શુદ્ધિ થાય તેવી શ્રદ્ધા કરે. (૬) ચારિત્રસંપન્ન-પ્રાયશ્ચિત અંગીકાર કરે.

(૭) ક્ષાંત-ગુરુ દ્વારા ઉપાલંભ અપારય તો પણ કોપ ન કરે (૮) દાંત-ઈન્દ્રિયાને દમીને શુદ્ધિનું સમ્યક્ વહન કરે. (૯) અમાચી - પાપને ગોપવ્યા વિના અપરાધ આલોચે. (૧૦) અપશ્ચાતાપી. અપરાધ આલોચના કર્યા પછી પશ્ચાતાપ ન કરતો નિર્જરા ભાગી બને.

આલોચના દાતાના ગુણો - (૧) આચારવાન્-જ્ઞાનાદિ પાંચ પ્રકારના આચારથી યુક્ત, (૨) આધારવાન્-આલોચિત અપરાધને અવધારનાર. (૩) વ્યવહારવાન્-આગમ, શ્રુત આદિ પાંચ પ્રકારમાં કોઈ વ્યવહારથી યુક્ત, (૪) અપવીડક-લજ્જા વડે અતીચારોને ગોપવનારને વિવિધ વચનોથી લજ્જાહિત કરી સમ્યક્ આલોચના કરાવે. (૫) પ્રકુર્વક-આલોચિત અપરાધમાં પ્રાયશ્ચિત દાનથી વિશુદ્ધિ કરાવવામાં સમર્થ. (૬) અપરિશ્રાવી-આલોચકે આલોચિત દોષોને જે બીજાને ન કહે. (૭) નિયાપિક-પ્રાયશ્ચિત કરવામાં અસમર્થને થોડું-થોડું કરીને પ્રાયશ્ચિત કરાવે. (૮) અપાયદર્શી-આલોચના ન કરવાથી પરલોકમાં થતાં દોષને સારી રીતે બતાવનાર.

આલોચના આર્ય કહ્યા, તે સામાચારીના પ્રવર્તક હોય તેથી તે કહે છે.

● સૂત્ર-૯૬૦ થી ૯૬૨ :-

[૯૬૦] સામાચારી દશ પ્રકારે છે - તે આ પ્રમાણે -

[૯૬૧] ઈચ્છાકાર, મિથ્યાકાર, તથાકાર, આવશ્યકી, નૈષેધિકી, આપૃચ્છના,

પ્રતિપૂચ્છના, ઇંદણા, નિમંત્રણા, ઉપસંપદા. દશ સામાચારી છે.

[૯૬૨] પ્રાયશ્ચિત્ત દશ ભેદે છે - આલોચનાર્હ, પ્રતિક્રમણાર્હ, તદુભયાર્હ, વિવેકાર્હ, વ્યુત્સર્ગાર્હ, તપાર્હ, છેદાર્હ, મૂલાર્હ, અનવસ્થાપ્યાર્હ અને પારાંચિકાર્હ.

● વિવેચન-૯૬૦ થી ૯૬૨ :-

દશવિધ સામાચારી પ્રતીત છે. વિશેષ એ કે - આપૂચ્છ - કાર્ય હોય ત્યારે પૂછવું. પ્રતિપૂચ્છ - પૂર્વે નિષેધ કરાવેલ કાર્ય માટે પૂછવું. હંદગા - પૂર્વે ગૃહીત ભોજનાદિ માટે આમંત્રણ આપવું. નિમંત્રણ - ન લાવેલ ભોજન માટે જતાં પૂર્વે નિમંત્રણ કરવી. ઉપસંપત્ - જ્ઞાનાદિ નિમિત્તે અન્ય આચાર્યનો આશ્રય કરવો. - - હવે સામાચારી વિશેષથી પ્રાયશ્ચિત્તને જણાવવા કહે છે.

આ પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દ અપરાધ અને તેની શુદ્ધિમાં દેખાય છે તેમાં અહીં અપરાધમાં લેવો. તેમાં - આલોચનાર્હ-આલોચના એટલે નિવેદન, તે રૂપ અતિચારથી થયેલ શુદ્ધિને યોગ્ય તે. એ રીતે બીજા પણ જાણવા. વિશેષ એ કે - પ્રતિક્રમણ - મિથ્યાદુષ્ટ, તદુભય - આલોચના અને મિથ્યાદુષ્ટ. વિવેક - અશુદ્ધ ભોજનાદિ ત્યાગ. વ્યુત્સર્ગ - કાયોત્સર્ગ તપ - નિર્વિકૃતિકાર્હિ. છેદ - પ્રવ્રજ્યા પર્યાયને ઘટાડવો. મૂલ - મહાવ્રતારોપણ અનવસ્થાપ્ય - અમુક વિશિષ્ટ તપ કરે પછી વ્રતારોપણ કરવું. પારાંચિક - લિંગાદિ ભેદ [આ દશે ભેદો ગ્રન્થથી જાણવા.] - હવે તપના ભેદ કહે છે -

● સૂત્ર-૯૬૩ થી ૯૬૯ :-

[૯૬૩] તપ બે ભેદે છે - બાહ્ય અને અભ્યંતર. - - તે બાહ્ય તપ શું છે ? બાહ્ય તપ છ ભેદે છે. તે આ પ્રમાણે -

[૯૬૪] અનશન, ઉણોદરી, ભિક્ષાયાર્યા, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ અને પ્રતિસંલીનતા. આ છ બાહ્ય તપ છે.

[૯૬૫] તે અનશન શું છે ? બે ભેદે છે - ઈત્વરિક, ચાવત્કથિત.

તે ઈત્વરિક અનશન શું છે ? અનેક ભેદે છે તે આ - ચતુર્થભક્ત, છઠ્ઠ ભક્ત, અઢમભક્ત, દશમ ભક્ત, બારસ ભક્ત, ચૌદશ ભક્ત, અર્ધમાસિક ભક્ત, માસિક ભક્ત, બેમાસિક ભક્ત, ત્રિમાસિક ભક્ત ચાવત્ છ માસિક.

તે ચાવત્કથિત શું છે ? બે ભેદે છે - પાદપોપગમન, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન. - - તે પાદપોપગમન શું છે ? બે ભેદે - નીહારિમ, અનીહારિમ. આ બંને નિયમથી અપ્રતિકર્મ છે. - - તે ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન શું છે ? બે ભેદે છે - નીહારિમ, અનીહારિમ, આ બંને નિયમ સપ્રતિકર્મ છે. - - તે આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન છે, તે આ ચાવત્કથિત છે, તે આ અનશન છે.

તે અવમોદરિકા શું છે ? બે ભેદે છે - દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભાવ અવમોદરિકા. - - તે દ્રવ્ય અવમોદરિકા શું છે ? બે ભેદે છે - ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભોજન-પાન દ્રવ્ય અવમોદરિકા.

તે ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા શું છે ? એક વસ્ત્ર, એક પાત્ર અને ત્યક્ત ઉપકરણ-સ્વદનતા. તે ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા છે.

તે ભોજન-પાન દ્રવ્ય અવમોદરિકા શું છે ? કુકડીના ઇંડા પ્રમાણ આઠ ક્વલ આહાર કરવો તે અલ્પાહાર, બાર ક્વલ આદિ જેમ શતક-૭-ના ઉદ્દેશ-૧-માં કહ્યું તેમ ચાવત્ પ્રકામરસભોજી હોતા નથી એમ કહી શકાય છે. તે આ ભોજન-પાન-અવમોદરિકા, તે આ દ્રવ્ય-અવમોદરિકા છે.

તે ભાવ-અવમોદરિકા શું છે ? તે અનેક ભેદે છે - અલ્પકોષ ચાવત્ અલ્પલોભ, અલ્પશબ્દ, અલ્પાંગા, અલ્પ તું-તું, તે ભાવાવમોદરિકા.

તે ભિક્ષાયાર્યા શું છે ? તે અનેક ભેદે છે - દ્રવ્યાભિગ્રહયરકઠં આદિ જેમ ઉવવાઈ સૂત્રમાં કહ્યું તેમ ચાવત્ શુદ્ધ એષણીય સંખ્યાદત્તિક.

તે રસપરિત્યાગ શું છે ? અનેકવિધ છે - વિગર્ભરહિતતા, પ્રણીત રસવર્જનઠં આદિ જેમ ઉવવાઈમાં છે, તેમ ચાવત્ રૂક્ષાહાર. - x -

તે કાયકલેશ શું છે ? તે અનેક ભેદે છે - સ્થાનાતિગ, ઉત્કુટુક આસનિકઠં આદિ જેમ ઉવવાઈસૂત્રમાં છે તેમ કહેવું. ચાવત્ સર્વગામ-પ્રતિકર્મ વિપ્રમુક્ત. તે આ કાયકલેશ કહ્યો.

તે પ્રતિસંલીનતા શું છે ? તે ચાર ભેદે છે - ઈન્દ્રિયપ્રતિસંલીનતા, કષાય પ્રતિસંલીનતા, યોગપ્રતિસંલીનતા, વિવિક્ત શયનાસન સેવનતા.

તે ઈન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા શું છે ? પાંચ ભેદે છે - શ્રોત્રેન્દ્રિય વિષય પ્રચાર નિરોધ અથવા શ્રોત્રેન્દ્રિય વિષય પ્રાપ્ત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ નિગ્રહ. એ પ્રમાણે ચાવત્ - x - સ્પર્શનેન્દ્રિય વિષય પ્રચાર નિરોધ અથવા સ્પર્શનેન્દ્રિય વિષય પ્રાપ્ત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ નિગ્રહ. તે ઈન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા છે.

તે કષાય પ્રતિસંલીનતા શું છે ? તે ચાર ભેદે છે - ક્રોધોદય નિરોધ અથવા ઉદય પ્રાપ્ત ક્રોધને વિફળ કરવો, એ પ્રમાણે ચાવત્ લોભોદય નિરોધ અથવા ઉદય પ્રાપ્ત લોભનું વિફળ કરવો. તે કષાયપ્રતિસંલીનતા છે.

તે યોગ પ્રતિસંલીનતા શું છે ? તે ત્રણ ભેદે છે - મન-વચન-કાય યોગ પ્રતિસંલીનતા. તેમાં અકુશલ મન નિરોધ અથવા કુશલમન ઉદીરણ અથવા મનને એકાગ્ર કરવું. તે મનયોગ પ્રતિસંલીનતા છે. - - વચન યોગ પ્રતિસંલીનતા ? - અકુશલ વચન નિરોધ, અથવા કુશલ વચન ઉદીરણ અથવા વચનને એકાગ્ર કરવું. - - કાયયોગ પ્રતિસંલીનતા ? - સમ્યક્ પ્રકારે સમાધિપૂર્વક પ્રશાંતભાવથી હાથ-પગને સંકુચિત કરવા, કાયબા માફક ગુપ્તેન્દ્રિય-આલીન-પ્રલીન થઈને રહેવું. તે આ કાય પ્રતિસંલીનતા છે, તે આ યોગ પ્રતિસંલીનતા છે.

તે વિવિક્ત શયનાસન સેવનતા શું છે ? તે, જે આરામમાં, ઉદ્યાનમાં જેમ સોમિલ ઉદ્દેશકમાં કહ્યું તેમ ચાવત્ શય્યા સંસ્તારક સ્વીકારીને વિચરવું. તે વિવિક્ત શયનાસન સેવનતા, પ્રતિસંલીનતા, બાહ્ય તપ છે.

તે અભ્યંતર તપ શું છે ? છ ભેદે છે - પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને વ્યુત્સર્ગ છે.

તે પ્રાયશ્ચિત્ત શું છે ? તે દશ ભેદે છે - આલોચનાર્હ ચાવત્ પારાંચિકાર્હ.

તે આ પ્રાયશ્ચિત છે.

તે વિનય શું છે ? વિનય સાત ભેદે છે - જ્ઞાન વિનય, દર્શન વિનય, ચારિત્ર વિનય, મન વિનય, વચન વિનય, કાય વિનય, લોકોપચાર વિનય.

તે જ્ઞાન વિનય શું છે ? - પાંચ ભેદે છે - આભિનિબોધિકજ્ઞાન વિનય યાવત્ કેવળજ્ઞાન વિનય. - તે આ જ્ઞાનવિનય છે.

તે દર્શન વિનય શું છે ? - બે ભેદે છે - શુશ્રૂષા વિનય, અનાશાતના વિનય, - - તે શુશ્રૂષા વિનય શું છે ? - અનેક પ્રકારે છે - સત્કાર, સન્માન આદિ જેમ શતક-૧૪, ઉદ્દેશ-૩-માં કહ્યા મુજબ યાવત્ પ્રતિસંસાધનતા. - X -

તે અનાશાતના વિનય શું છે ? તે-૪૫-ભેદે છે. તે આ પ્રમાણે-

(૧) અરિહંતોની અનાશાતના, (૨) અરિહંત પ્રજ્ઞાત ધર્મની અનાશાતના, (૩) આચાર્યની અનાશાતના, (૪) ઉપાધ્યાયની અનાશાતના, (૫) સ્થવિરની (૬) કુળની (૭) ગણની (૮) સંઘની (૯) ક્રિયામાં (૧૦) સાંભોગિકની (૧૧) આભિનિબોધિક જ્ઞાનની યાવત્ (૧૫) કેવળજ્ઞાનની અનાશાતના. - - આ પંદરની (૧) ભક્તિ (૨) બહુમાન (૩) ગુણકીર્તન કરવું. [એટલે ૧૫ X ૩ = ૪૫ ભેદ થયા.] તે અનાશાતના વિનય, તે દર્શન વિનય છે.

તે ચારિત્રવિનય શું છે ? પાંચ ભેદે - સામાયિક ચારિત્રવિનય યાવત્ યથાપ્ચ્યાત ચારિત્રવિનય. તે આ ચારિત્ર વિનય છે.

તે મન વિનય શું છે ? બે ભેદે છે - પ્રશસ્ત મન વિનય અને અપ્રશસ્ત મન વિનય. તે પ્રશસ્ત મન વિનય શું છે ? - સાત ભેદે છે. તે આ - અપાપક, અસાવધ, અક્રિય, નિરૂપકલેશ, અનાશ્રવકર, અસ્થવિકર, અભૂતાભિશંકિત. તે આ પ્રશસ્ત મન વિનય છે.

તે અપ્રશસ્ત મન વિનય શું છે ? તે સાત ભેદે છે. તે આ - પાપક, સાવધ યાવત્ ભૂતાભિશંકિત, તે અપ્રશસ્ત વિનય, મન વિનય છે.

તે વચન વિનય શું છે ? બે ભેદે છે - પ્રશસ્ત વચન વિનય, અપ્રશસ્ત વચન વિનય. - - તે પ્રશસ્ત વચન વિનય શું છે ? સાત ભેદે છે - અપાપક યાવત્ અભૂતાભિશંકિત. - X - તે અપ્રશસ્ત વચન વિનય શું છે ? સાત ભેદે છે - પાપક, સાવધ યાવત્ ભૂતાભિશંકિત. - X - તે આ વચન વિનય છે.

તે કાય વિનય શું છે ? બે ભેદે છે - પ્રશસ્તકાય વિનય, અપ્રશસ્તકાય વિનય. - - તે પ્રશસ્ત કાય વિનય શું છે ? સાત ભેદે છે - ઉપયોગપૂર્વક - (૧) ગમન, (૨) સ્થાન, (૩) નિષીદન, (૪) પડખું બદલું, (૫) ઉલ્લંઘન, (૬) પ્રલંઘન, (૭) સર્વોન્દ્રિય યોગયુજનતા. તે પ્રશસ્તકાય વિનય છે.

તે અપ્રશસ્ત કાય વિનય શું છે ? - સાત ભેદે છે. અનાયુક્ત- [ઉપયોગરહિત] ગમન યાવત્ સર્વોન્દ્રિય યોગ યુજનતા. - X - X -

તે લોકોપચાર વિનય શું છે ? - સાત ભેદે છે - અભ્યાસવૃત્તિતા પરછંદાનુવર્તિતા, કાર્યહેતુ, કૃતપ્રતિક્રિયા, આત્મ ગવેષણા, દેશકાલજ્ઞતા અને

સર્વાર્થ-અપ્રતિલોમતા. તે લોકોપચાર વિનય છે, તે આ વિનય છે.

[૯૬૬] તે વૈયાવચ્ચ શું છે ? તે દશ ભેદે છે - આચાર્ય વૈયાવચ્ચ, ઉપાધ્યાય વૈયાવચ્ચ, સ્થવિર વૈયાવચ્ચ, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષ વૈયા, કુળવૈ, ગણવૈ, સંઘવૈ અને સાધર્મિક વૈયાવચ્ચ. તે આ વૈયાવચ્ચ છે.

[૯૬૭] તે સ્વાધ્યાય શું છે ? પાંચ ભેદે છે, તે આ - વાંચના, પ્રતિપૃષ્ઠના, પરિવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકથા. તે આ સ્વાધ્યાય છે.

[૯૬૮] તે ધ્યાન શું છે ? ચાર ભેદે છે - તે આ - આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન.

(૧) આર્તધ્યાન ચાર ભેદે છે - (૧) અમનોજ્ઞ સંપ્રયોગ સંપ્રાપ્તિમાં તેના વિયોગની ચિંતા કરવી. (૨) મનોજ્ઞ સંપ્રયોગ સંપ્રાપ્તિમાં તેના અવિયોગની ચિંતા કરવી. (૩) આર્તક (રોગાદિ) સંપ્રયોગ સંપ્રાપ્તિમાં તેના વિયોગની ચિંતા કરવી. (૪) પરિસેવિત કામભોગ સંપ્રયોગ સંપ્રાપ્તિમાં તેના અવિયોગની ચિંતા કરવી. - - આર્તધ્યાનના ચાર લક્ષણો છે. તે આ - કંદનતા, સોચનતા, તેપનતા અને પરિદેવનતા.

(૨) રૌદ્રધ્યાન ચાર ભેદે છે - હિંસાનુબંધી, મૃષાનુબંધી, સ્તેયાનુબંધી, સંરક્ષણાનુબંધી. - - રૌદ્રધ્યાનના ચાર લક્ષણો છે - ઓસણ દોષ, બહુલ દોષ, અજ્ઞાન દોષ, આમરણાંત દોષ.

(૩) ધર્મધ્યાન ચાર ભેદે અને ચતુષ્ટત્યવતાર છે - આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય, સંસ્થાન વિચય. - - ધર્મધ્યાનના ચાર લક્ષણ છે - આજ્ઞારુચિ, નિસર્ગરુચિ, સૂમ્નરુચિ, અવગાઢરુચિ.

ધર્મધ્યાનના ચાર આલંબન છે - વાચના, પ્રતિપૃષ્ઠના, પરિવર્તના, ધર્મકથા. - - ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા છે - એકત્વાનુપ્રેક્ષા, અનિત્યાનુપ્રેક્ષા, અશરણાનુપ્રેક્ષા, સંસારાનુપ્રેક્ષા.

(૪) શુક્લધ્યાન ચાર ભેદે અને ચતુષ્ટત્યાવતાર છે - પૃથક્ત્વવિતર્ક સવિચાર, એકત્વવિતર્ક અવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવર્તી અને સમુચ્છિન્નક્રિયા અપ્રતિપાતિ. - - શુક્લ ધ્યાનના ચાર લક્ષણો છે - ક્ષાંતિ, મુક્તિ, આર્જવ, માર્દવ. - - શુક્લ ધ્યાનના ચાર આલંબન છે - અલ્પથા, અસંમોહ, વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ. - - શુક્લધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા છે - અનંતવર્તિતાનુપ્રેક્ષા, વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા, અશુભાનુપ્રેક્ષા, અપાયાનુપ્રેક્ષા.

[૯૬૯] તે વ્યુત્સર્ગ શું છે ? બે ભેદે છે - દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ, ભાવ વ્યુત્સર્ગ. - - તે દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ શું છે ? તે ચાર ભેદે છે - ગણ વ્યુત્સર્ગ, શરીર વ્યુત્સર્ગ, ઉપધિ વ્યુત્સર્ગ, ભક્તપાન વ્યુત્સર્ગ. - X -

તે ભાવ વ્યુત્સર્ગ શું છે ? તે ત્રણ ભેદે છે - કષાય વ્યુત્સર્ગ, સંસાર વ્યુત્સર્ગ, કર્મવ્યુત્સર્ગ. - - - તે કષાય વ્યુત્સર્ગ શું છે ? ચાર ભેદે છે - ક્રોધ વ્યુત્સર્ગ, માન વ્યુત્સર્ગ, માયા વ્યુત્સર્ગ, લોભ વ્યુત્સર્ગ. - X -

તે સંસાર વ્યુત્સર્ગ શું છે ? તે ચાર ભેદે છે - નૈરયિક સંસાર વ્યુત્સર્ગ યાવત્ દેવ સંસાર વ્યુત્સર્ગ. તે આ સંસાર વ્યુત્સર્ગ છે.

તે કર્મવ્યુત્સર્ગ શું છે ? તે આઠ ભેદે છે - જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વ્યુત્સર્ગ યાવત્ અંતરાય કર્મ વ્યુત્સર્ગ. તે આ કર્મવ્યુત્સર્ગ છે. - - તે આ ભાવવ્યુત્સર્ગ કહ્યો. - - તે અભ્યંતર તપ કહ્યું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

● વિવેચન-૯૬૩ થી ૯૬૯ :-

બાહ્ય - બહારના શરીરના તાપનથી મિથ્યાદૃષ્ટિ વડે પણ તપપણે સ્વીકારેલ છે. અર્બિમત્તર - અભ્યંતર જ કાર્મણ નામક શરીરના પ્રાયઃ તપાવવાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ વડે જ તપપણે સ્વીકારાયેલ છે.

ઓમોચરિય - ઉદરને ઉણુ કરવું-રાખવું તે અવમોદરિકા. આ તો માત્ર વ્યુત્પત્તિ છે. તેના વડે ઉપકરણની પણ વ્યૂનતા કરવાનું વિચારવું. તેમાં ઇત્વરિક-અલ્પકાલીન, ચાવત્કથિક-ચાવજશ્વિક.. પાદપોપગમન-ઝાડની માફક ચલિત થયા વિના ઉભું રહેવું..નીહારિમ-જે આશ્રયના એક દેશમાં રહે છે, ત્યાંજ કલેવરને આશ્રીને નિર્હરણ કરાય છે, તેથી નિહારિકા.. અનિહારિમ-જે ગિરિગુફામાં સ્વીકારાય છે. ચિયત્ત - લક્ષણોપેતપણે સંયતને જ, સાદ્ગ્જજનય - સ્વદનતા એટલે પરિભોજન.. ચૂર્ણિમાં કહેલ છે કે - જે વસ્ત્રને ધારણ કરે તેમાં મમત્વ ન હોય, જે કોઈ માગે તેને આપે.

અપ્પકોહ - અલ્પકોદ, ભાવથી કોદની ઉણોદરી - X - X - અલ્પ શબ્દ - રાત્રિ આદિમાં અસંયતના જાગી જવાના ભયથી. અપ્પજ્ઞ - અહીં ઝંઝા એટલે વિપ્રકીર્ણ કોપ વિશેષથી વચન પદ્ધતિ. ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે - અનર્થક ઘણું બોલવું તે ઝંઝા. અપ્પતુમંતુમ - હૃદયસ્થ કોપ વિશેષને ઘટાડવો.

દ્વાભિગ્મહચરક - ભિક્ષાચર્યાની માફક ભેદ વિવક્ષાથી દ્રવ્ય અભિગ્રહચરકને ભિક્ષાચર્યા કહે છે. દ્રવ્ય અભિગ્રહ તે લેપકૃત્ આદિ દ્રવ્ય વિષયક છે. જહા ડવવાઙ્ગ કહીને સૂચવે છે - ક્ષેત્રાભિગ્રહ ચરક, કાલાભિગ્રહચરક, ભાવાભિગ્રહચરક આદિ.

સુદ્ધેસણિય - શુદ્ધેષણા-શંકિતાદિ દોષ પરિહારથી ભોજનનું ગ્રહણ, તેનાથીયુક્ત તે શુદ્ધેષણિક. સંખાદત્તિક - સંખ્યાપ્રધાન-પાંચ, છ આદિ. દત્તિ-ભિક્ષાવિશેષ, જેને છે તે. “ઉવવાઈ” મુજબ કહીને સૂચવે છે - આચંબિલ, આચામ્બલસિક્તભોજ, અરસાહાર ઇત્યાદિ.

ઠાણાઙ્ગ - સ્થાન એટલે કાયોત્સર્ગાદિ અતિશયપણે કરે તે. “ઉવવાઈ મુજબ” કહીને સૂચવે છે - પ્રતિમા સ્થાયી, વીરાસનિક, નૈષેધિકી આદિ. આ પ્રતિમા-માસિકી આદિ છે. વીરાસન-સિંહાસને બેસીને, ભૂમિએ પગ રાખીને પછી સિંહાસન લઈ લેતા, જે અવસ્થા થાય તે. નૈષેધિકી કુલા વડે જમીન ઉપર બેસવું તે.

સોદ્ધિય - શ્રોત્રેન્દ્રિયના જે ઇષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયોમાં પ્રચાર - શ્રવણરૂપ પ્રવૃત્તિ, તેનો જે નિષેધ, તે તથા શબ્દોના શ્રવણનું વર્જન. શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય વિષયમાં પ્રાપ્ત ઇષ્ટ-અનિષ્ટ શબ્દોમાં રાગ-દ્વેષનો નિરોધ.

મણસ્સ - મન વડે વિશિષ્ટ એકાગ્રત્વથી એકતારૂપ ભાવ કરવો, તે એકતા

ભાવ કરણ, અથવા આત્મા સાથે જે ઐક્ય-નિરાલંબનત્વ રૂપ ભાવ, તેનું કરણ. - X - એ રીતે વચન વડે વિશિષ્ટ એકાગ્રત્વથી એકતારૂપ ભાવકરણ. - - સુસમાહિય - સારી રીતે સમાહિત-સમાધિ પ્રાપ્ત બહિર્વૃત્તિ વડે અને અંતર્વૃત્તિ વડે પ્રશાંત જે છે, તથા જેણે હાથ-પગ અવિદ્ધિપ્તતાથી સંહરેલા છે તેવો. કાયના માફક ગુપ્તેન્દ્રિય. તે પણ કંઈક લીન અને પ્રકર્ષથી લીન થઈને. શતક-૧૮ના ઉદ્દેશ-૧૦ મુજબ જાણવું.

પાયચ્છિત્ત - પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દથી અપરાધ શુદ્ધિ અર્થ કરવો. વૈયાવસ્ય-ભોજન, પાનાદિ વડે અનુગ્રહ કરવો. - - જ્ઞાનવિનય-મતિ આદિ જ્ઞાનોની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, બહુમાન, તેમાં કહેલ અર્થ-ભાવના-વિદિગ્રહણના અભ્યાસરૂપ. - - દર્શન વિનય-સમ્યગ્દર્શન ગુણાધિકમાં શુશ્રૂષાદિરૂપ. - - ચારિત્રવિનય - સામાયિકાદિ ચારિત્રોની સમ્યક્ શ્રદ્ધા કરવાનું પ્રરૂપીને. - - લોકોપચાર વિનય-લોકોનો, ઉપચાર એટલે વ્યવહાર કે પૂજા, તે રૂપ વિનય. - - શુશ્રૂષણા વિનય-સેવા એ જ વિનય - - અનત્યાશાતના-આશાતના, તેના નિષેધ રૂપ વિનય, તે અનત્યાશાતના વિનય.

કિરિયાળ - અહીં ક્રિયા-પરલોક છે, આત્મા છે, સકલકલેશ વડે અકલંકિત મુક્તિપદ ઇત્યાદિ પ્રરૂપણારૂપ ગ્રહણ કરવું.

સંભોગ - સમાન ધાર્મિકોના પરસ્પર ભોજનાદિ દાન અને ગ્રહણરૂપ અનત્યાશાતના અર્થાત્ વિપર્યાસકરણનું પરિવર્જન.

શક્તિબહુમાણ - ભક્તિ સહિત બહુમાન તે ભક્તિબહુમાન. અહીં ભક્તિ તે બાહ્ય પ્રીતિ, બહુમાન તે અંતર પ્રીતિયોગ. વળણસંજલણ - તે સદ્ભુતગુણ વર્ણનથી યશ ગાવો તે.

પ્રશસ્ત મનવિનય-પ્રશસ્ત મન જ પ્રવર્તાવવા દ્વારા, વિનયકર્મને દૂર કરવાનો ઉપાય, તે પ્રશસ્ત મનોવિનય. - - અપ્રશસ્ત મનને જ નિવર્તાવવા દ્વારા જે વિનય, તે અપ્રશસ્તમનોવિનય.

અપાવક - સામાન્યથી પાપનું વર્જન. અસાવધ-વિશેષથી પાપ-કોદાદિ અવધનું વર્જન.. અકિરિય-કાયિકી આદિ ક્રિયા આસક્તિ વર્જવી તે.. નિરુપકલેશ-સ્વગત શોકાદિ ઉપકલેશ રહિત.. અનાશ્રવકર-પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવકરણ રહિત.. અચ્છવિકર - ક્ષપિ એટલે સ્વ-પરનો આચાસ, તેને કરવાનો આચાર ન હોય તે અક્ષપિકર.. અભૂતાભિશંકિત-જે કારણથી પ્રાણીઓ શંકિત થયા-ડરે, તેનાથી અન્ય તે અભૂતાભિશંકિત.

પ્રશસ્ત વાક્ વિનયસૂત્રમાં - અપાવક - અપાપ વચનને પ્રવર્તાવવારૂપ વચન વિનય. એ પ્રમાણે બીજામાં પણ જાણવું. આગુત્ત - આગુત્ત એટલે સંયત સંબંધી જે તે આગુત્ત. ઝલ્લંઘણ - ઉર્ધ્વલંઘન, દ્વાર-વરંડાદિની ઉપરથી જવું તે. પલ્લંઘણ - પ્રકૃષ્ટ લંઘન, વિસ્તૃત ભૂમિ ખાઈ આદિને ઓળંગવી.. સર્વે ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારનો પ્રયોગ.

અભ્યાસ-ગૌરવ્યની સમીપમાં વર્તવાના સ્વભાવથી તેના અભ્યાસવર્તી. અથવા અભ્યાસમાં. પ્રીતિ એટલે પ્રેમ. પરછંદાનુવર્તી-પર એટલે આરાધ્યના, છંદ-અભિપ્રાય, તેને અનુવર્તવાના સ્વભાવવાળો. કાર્યહેતુ એટલે જ્ઞાનાદિ નિમિત્તે ભોજનાદિનું દાન.

કૃતપ્રતિકૃતતા-નામે વિનય વડે પ્રસાદિત ગુરુ શ્રુત આપશે, તે અભિપ્રાયથી અશનાદિ દાન. ગ્લાનીવાળો થઈ ઔષધાદિને શોધે તે આર્તગવેષક. - - દેશકાલજ્ઞતા એટલે અવસરોચિત અર્થસંપાદન. સર્વ પ્રયોજનોમાં આરાધ્ય સંબંધી આનુકૂલ્ય.

વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય ભેદો પ્રસિદ્ધ છે. વિશેષ એ કે - સ્થવિર એટલે જન્મ આદિ ભેદથી છે તે. તપસ્વી એટલે અદ્ભુતો કરનાર.

ધ્યાનસૂત્રમાં - (૧) અમનોજ્ઞ-અનિષ્ટ જે શબ્દાદિ, તેનો જે યોગ તેના વડે યુક્ત તે, તથા તે અમનોજ્ઞ શબ્દાદિના વિયોગની ચિંતા કરનાર. આ આર્તધ્યાન કહેવાય છે. કેમકે ધર્મ-ધર્મી અભેદ છે. (૨) મનોજ્ઞ-ધનાદિ, તેનો જે યોગ, તે વડે યુક્ત, તે મનોજ્ઞ શબ્દાદિના અવિયોગની ચિંતા કરનાર. (૩) આતંક એટલે રોગ (૪) પરિદ્રુસિય - એટલે સેવેલ કે જેની પ્રીતિ હોય તે કામભોગ-શબ્દાદિ ભોગ અથવા કામસેવન. તે કામભોગની - X - ચિંતા.

કંદળય - મોટા શબ્દોથી રડવું, સોચળય - દીનતા, તિપળય - આંસુ ખેરવવા, પરિદેવળ - પુનઃપુનઃ ક્ષિપ્તભાષણ.

હિંસાનુબંધિ - હિંસા એટલે જીવોના વધ, બંધનાદિ પીડાર્થે સતત પ્રવૃત્તિ કરવાનો સ્વભાવ અથવા તે રૂપ પ્રણિધાન તે હિંસાનુબંધી.

મૃષાનુબંધિ - મૃષા એટલે અસત્ય, તેને પૈશુન્ય, અસત્ય, અસદ્ભૂતાદિ વચન ભેદથી જે પ્રવૃત્તિ કરે અથવા તે રૂપ પ્રણિધાન તે મૃષાનુબંધી.

તેયાનુબંધી - સ્તેન એટલે ચોર કર્મ, તીવ્રક્રોધાદિ આકુળતાથી તેના અનુબંધવત્ તે સ્તેયાનુબંધી [રૌદ્રધ્યાન]

સારસ્વજ્ઞાણનુબંધી - સંરક્ષણ, સર્વ ઉપાય વડે પરિભ્રાણ વિષય સાધનનો અને ધનનો અનુબંધ, જેમાં છે, તે સંરક્ષણાનુબંધી.

ઓસ્સન્ન - બહુલતાથી અનુપરતત્વથી દોષ - હિંસા, અસત્ય, અદતાદાન, સંરક્ષણમાંનો કોઈ પણ, તે ઓસન્ન દોષ. બહુદોસ - બધાં હિંસાદિમાં પ્રવૃત્તિરૂપ તે. અન્નાણદોસ - અજ્ઞાનથી, કુશાસ્ત્ર સંસ્કારથી હિંસાદિમાં, અધર્મ સ્વરૂપમાં ધર્મબુદ્ધિ વડે જે પ્રવૃત્તિ, તે રૂપ દોષ, તે અજ્ઞાન દોષ. આમરણાંત - મરણ એ જ અંત તે મરણાંત, આમરણ અનુતાપવાળા કાલશોકરિકાદિની જેમ જે હિંસાદિ પ્રવૃત્તિ, તે જ દોષ, તે આમરણાંત દોષ.

ચરુષ્ણકોચાર - ચાર ભેદ-લક્ષણ-આલંબન-અનુપ્રેક્ષા. પદાર્થમાં પ્રત્યવતાર-સમવતાર, વિચારણીયત્વથી જેમાં છે તે ચતુષ્પ્રત્યાવતાર અથવા આ ચતુર્વિધ શબ્દનો પર્યાય છે.

આણાવિજય - આજ્ઞા એટલે જિન પ્રવચન, તેનો વિચય-નિર્ણય એ રીતે બાકીના પદો પણ છે. વિશેષ આ :- અપાય - રાગદ્વેષાદિજન્ય અનર્થો. વિપાક - કર્મફળ, સંસ્થાન - લોકમાં દ્વીપ, સમુદ્રાદિ આકૃતિ.

આણારુદ્ધ - આજ્ઞા એટલે સૂત્રના વ્યાખ્યાન, તેમાં કે તેનાથી જે રુચિ-શ્રદ્ધા તે આજ્ઞારુચિ. નિસર્ગરુચિ-સ્વભાવથી જ તત્ત્વની શ્રદ્ધા. સૂત્રરુચિ-આગમથી તત્ત્વશ્રદ્ધાન.

અવગાટરુચિ-દ્વાદશાંગીના અવગાટથી રુચિ અથવા સાધુના ઉપદેશથી કે નીકટ રહેવાથી થતી રુચિ.

આલંબળ - ધર્મધ્યાનરૂપી શિખરના આરોહણાર્થે જે વાંચના આદિનું અવલંબન કરાય તે. અણુષ્પેહ - ધર્મધ્યાન પછી પર્યાલોચન કરાય તે અનુપ્રેક્ષા. -

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક - એક દ્રવ્યને આશ્રીને ઉત્પાદાદિ પર્યાય ભેદથી વિતર્ક એટલે વિકલ્પ, પૂર્વગત શ્રુત આલંબન તે. વિચાર - અર્થથી વ્યંજન અને વ્યંજનથી અર્થમાં મન વગેરે યોગોનું - X - જે વિચરણ તે સવિચાર.

(૨) એકત્વવિતર્ક અવિચાર - અભેદપણે ઉત્પાદાદિ પર્યાયોમાંના કોઈ એક પર્યાયનું આલંબન, વિતર્ક - પૂર્વગત શ્રુતાશ્રિત વ્યંજન કે અર્થરૂપ તથા વ્યંજન-અર્થ સિવાયના બીજા કોઈ વિચાર જેમાં વિદ્યમાન નથી તે.

(૩) સૂક્ષ્મક્રિય અનિવૃત્તિ - જે નિરુદ્ધ વાક્મનયોગપણામાં સૂક્ષ્મ ક્રિયા, અર્ધ નિરુદ્ધ કાય યોગત્વથી છે તે સૂક્ષ્મક્રિય, વર્ધમાન પરિણામત્વથી જે તેનાથી ન નિવર્તે તે અનિવર્તિ. આ ધ્યાન નિર્વાણગમન કાળે કેવળીને હોય.

(૪) સમુચ્છિન્ન ક્રિયા - કાચિકી આદિ શૈલેશીકરણ નિરુદ્ધ યોગત્વથી જેમાં છે, તે તથા અપ્રતિપાતિ-અનુપરત સ્વભાવ.

અવ્યથા-દેવાદિ ઉપસર્ગજનિત ભય કે ચલનનો અભાવ. અસંમોહ-દેવાદિકૃત્ માયાજનિત સૂક્ષ્મપદાર્થ વિષયનો સંમોહ-મૂઢતાનો નિષેધ તે. વિવેક-દેહથી આત્માનો કે આત્માના સર્વ સંયોગોનો વિવેચન બુદ્ધિ વડે પૃથક્કરણ તે. વ્યુત્સર્ગ-નિરાસક્તિથી દેહ-ઉપધિનો ત્યાગ.

અનંતવત્તિયાનુપ્રેક્ષા-ભવસંતતિની અનંતવૃત્તિનું અનુચિંતન.. અશુભાનુપ્રેક્ષા-સંસારના અશુભત્વનું અનુચિંતન.. અપાયાનુપ્રેક્ષા-પ્રાણાતિપાત આદિ આશ્રવદ્વારજન્ય અનર્થનું અનુચિંતન.. વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા-વસ્તુનું પ્રતિદાણ વિવિધ પરિણામ ગમનનું અનુચિંતન.

અહીં જે તપાધિકારમાં પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત ધ્યાન વર્ણન છે, તે અપ્રશસ્તનું વર્જન અને પ્રશસ્તનું આસેવન તે તપ.

વ્યુત્સર્ગ સૂત્રમાં-નારકાયુક્તાદિના હેતુરૂપ મિથ્યાદૃષ્ટિવાદિ ત્યાગ. જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મબંધના હેતુરૂપ જ્ઞાનપ્રત્યનીકૃત્વાદિનો ત્યાગ.

❁ શતક-૨૫, ઉદ્દેશો-૮-“ઓઘ” ❁
— X — X — X — X —

o ઉદ્દેશા-૭-માં સંચતો ભેદથી કહ્યા. તેના વિપક્ષે અસંચત હોય, તેનો નારકાદિમાં જે રીતે ઉત્પાદ છે, તે અહીં કહે છે -

● સૂત્ર-૯૭૦ :-

રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! નૈરચિકો કઈ રીતે ઉપજે છે ? જેમ કોઈ કૂદક કુદતો અધ્યાવસાયનિર્વર્તિત કરણ ઉપાય વડે ભવિષ્યકાળમાં તે સ્થાનને છોડીને આગલા સ્થાનને પામીને વિચરે છે, એમ જ આ જીવો પણ

કૂદકની જેમ કુદતાં અધ્યવસાય નિર્વર્તિત કરણ ઉપાયોથી ભાવિકાળે તે ભવ છોડીને આગળનો ભવ પામીને વિચરે છે.

ભગવન્ ! તે જીવોની કેવી શીઘ્રગતિ, કેવો શીઘ્રગતિ વિષય છે ? ગૌતમ ! જેમ કોઈ પુરુષ તરુણ, બળવાન્, એ પ્રમાણે જેમ શતક-૧૪, ઉદ્દેશો-૧-માં કહ્યું તેમ યાવત્ ત્રણ સમયના વિગ્રહથી ઉપજે છે. તે જીવોની તેવી શીઘ્ર ગતિ છે, તેવો શીઘ્રગતિ વિષય છે.

ભગવન્ ! તે જીવો, પરભવાયુ કઈ રીતે બાંધે ? ગૌતમ ! અધ્યવસાય યોગ નિર્વર્તિત કરણ ઉપાયથી, એ રીતે પરભવાયુ બાંધે.

ભગવન્ ! તે જીવોની ગતિ કેમ પ્રવૃત્ત થાય ? ગૌતમ ! આયુ-ભવ-સ્થિતિના ક્ષયથી તે જીવોની ગતિ પ્રવૃત્ત થાય.

- - ભગવન્ ! તે જીવો આત્મશક્તિઓ ઉપજે કે પરશક્તિથી ? ગૌતમ ! આત્મશક્તિથી ઉપજે છે - x -

ભગવન્ ! તે જીવો પોતાના કર્મોથી ઉપજે કે બીજાના કર્મોથી ? ગૌતમ ! આત્મકર્મોથી ઉપજે, પરકર્મોથી નહીં. - - ભગવન્ ! તે જીવો આત્મપ્રયોગ વડે ઉપજે કે પરપ્રયોગ વડે ? ગૌતમ ! આત્મપ્રયોગથી ઉપજે, પરપ્રયોગે નહીં.

ભગવન્ ! અસુરકુમાર કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય ? નૈરયિક માફક સંપૂર્ણ કહેવું - x - એ રીતે એકેન્દ્રિય વર્જને યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવું. એકેન્દ્રિયોમાં વિશેષ એ કે - ચાર સમય વિગ્રહ છે. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે યાવત્ વિચરે છે.

☉ શતક-૨૫, ઉદ્દેશા-૯ થી ૧૨-“ભવસિદ્ધિકાદિ” ☉

— x — x — x — x — x — x —

● સૂત્ર-૯૭૧ થી ૯૭૪ :-

[૯૭૧] ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક નૈરયિક કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદક કૂદતો બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ વૈમાનિક. - x - [૯]

[૯૭૨] ભગવન્ ! અભવસિદ્ધિક નૈરયિક કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય ? ગૌતમ ! જેમ કૂદક કૂદતો પૂર્વવત્ યાવત્ વૈમાનિક. તેમજ છે. [૧૦]

[૯૭૩] ભગવન્ ! સમ્યગ્દષ્ટિ નૈરયિક કઈ રીતે ઉપજે છે ? ગૌતમ ! જેમ કૂદક કૂદતો બાકી પૂર્વવત્. એકેન્દ્રિય વર્જને યાવત્ વૈમાનિક. ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨). [૧૧]

[૯૭૪] ભગવન્ ! મિથ્યાદષ્ટિ નૈરયિક કઈ રીતે ઉપજે છે ? ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદક કૂદતો બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ વૈમાનિક. [૧૨]

● વિવેચન-૯૭૦ થી ૯૭૪ :- [ઉદ્દેશા-૮ થી ૧૨નું સાથે]

પવણ - પ્લવક, કૂદનારો. પવમાણે - ઉંચે કૂદતો. અજ્ઞવસાણ નિવ્વત્તિણં - મારા વડે કૂદાયુ રૂપ અધ્યવસાય નિર્વર્તિતથી. કરણોપાય - કુદવારૂપ જે કરણ-ક્રિયાવિશેષ, તે જ ઉપાય-સ્થાનાંતર પ્રાપ્તિમાં હેતુ. સેચકાલ - ભવિષ્યકાળમાં. વિહરે

છે. શું કરીને ? જે સ્થાને રહેલ હોય તે સ્થાનને કૂદીને-છોડીને, આગળના સ્થાનને પામીને વિચરે છે.

કૂદકની જેમ કુદતો તે જીવ, તથાવિધ અધ્યવસાય નિર્વર્તિતથી વિવિધ અવસ્થા કરે છે, જેના વડે જીવ, તે કરણ-કર્મ, પ્લવનક્રિયા વિશેષ અથવા કરણવત્ કરણ - સ્થાનાંતર પ્રાપ્તિ હેતુના સાધર્મ્યથી કર્મ જ તેનો ઉપાય, તે કરણોપાય. તેના વડે મનુષ્યાદિ ભવ છોડીને નારકભવ પ્રાપ્ત કરે. અધ્યવસાય એટલે જીવપરિણામ, યોગ-મન વગેરે વ્યાપાર વડે નિર્વર્તિત. તે કરણોપાયથી-મિથ્યાત્વાદિ કર્મબંધહેતુથી.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૫નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૨૬ 卐
— X — X —

૦ શતક-૨૫ની વ્યાખ્યા કરી. હવે ૨૬માંનો આરંભ કરીએ છીએ. તેનો સંબંધ આ છે - છેલ્લા શતકમાં નારકાદિ જીવોની ઉત્પત્તિ કહી, તે કર્મબંધ પૂર્વક છે. તેથી અહીં મોહ કર્મ બંધ પણ વિચારીએ છીએ. દ્વાર ગાથા -

● સૂત્ર-૯૭૫ :-

[શ્રુતદેવી ભગવતીને નમસ્કાર] આ શતકમાં ૧૧-ઉદ્દેશકો છે. તે આ -

(૧) જીવો, (૨) લેશ્યા, (૩) પાક્ષિક, (૪) દૈષ્ટિ, (૫) અજ્ઞાન, (૬) જ્ઞાન, (૭) સંજ્ઞા, (૮) વેદ, (૯) કષાય, (૧૦) ઉપયોગ, (૧૧) યોગ.

● વિવેચન-૯૭૫ :-

જીવો, પ્રતિ ઉદ્દેશક બંધ વક્તવ્યતાના સ્થાન, પછી લેશ્યા, પાક્ષિકો, દૈષ્ટિઓ, અજ્ઞાન, જ્ઞાન, સંજ્ઞા, વેદ, કષાય, યોગ, ઉપયોગ-બંધ વક્તવ્યતા સ્થાન, એ રીતે આ અગિયાર સ્થાનો છે.

卐 શતક-૨૬, ઉદ્દેશો-૧-“જીવો” 卐
— X — X — X — X —

૦ અનંતરોત્પન્નાદિ વિશેષ વિરહિત જીવને આશ્રીને ૧૧-ઉદ્દેશા ઉક્તરૂપ દ્વારથી બંધ વક્તવ્યતામાં પહેલો ઉદ્દેશો કહે છે -

● સૂત્ર-૯૭૬,૯૭૭ :-

[૯૭૬] તે કાળે, તે સમયે રાજગૃહમાં યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! જીવે, (૧) પાપકર્મ બાંધ્યું, બાંધે છે, બાંધશે ? (૨) બાંધ્યું, બાંધે છે, બાંધશે નહીં ? (૩) બાંધ્યું, બાંધતો નથી, બાંધશે. (૪) બાંધ્યું છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં. - - ગૌતમ ! (૧) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે. (૨) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે નહીં. (૩) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધતો નથી, બાંધશે. (૪) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં.

ભગવન્ ! સલેશ્યી જીવે (૧) પાપકર્મ બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે ? (૨) બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે નહીં ? પ્રશ્નો. ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે. એ પ્રમાણે ચારે ભંગ કહેવા.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી જીવે પાપકર્મ બાંધ્યું. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે. કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે નહીં. એ પ્રમાણે યાવત્ પદ્મલેશ્યા. બધામાં પહેલો, બીજો ભંગ કહેવો. શુક્લ લેશ્યીને સલેશ્યની જેમ ચારે ભંગ કહેવા. - - અલેશ્યી જીવે પાપકર્મ બાંધ્યું છે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બાંધ્યું છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં.

ભગવન્ ! કૃષ્ણ પાક્ષિક જીવે પાપકર્મ બાંધ્યું. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યું છે, પહેલો-બીજો ભંગ કહેવો. - - ભગવન્ ! શુક્લપાક્ષિક જીવે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ચારે ભંગ કહેવા.

[૯૭૭] સમદૈષ્ટિને ચાર ભંગો.. મિથ્યાદૈષ્ટિને પહેલો-બીજો ભંગ.. સમ્યગ્ મિથ્યાદૈષ્ટિને એ પ્રમાણે ૪ જાણવું.

જ્ઞાનીને ચારે ભંગો છે..આભિનિબોધિક જ્ઞાની યાવત્ મનઃ પર્યવજ્ઞાનીને ચાર ભંગો છે.. કેવળજ્ઞાનીને છેલ્લો ભંગ, જેમ અલેશ્યી.

અજ્ઞાનીને પહેલો-બીજો, એ રીતે મતિઅજ્ઞાની આદિ ત્રણે જાણવા.

આહાર સંજોપયુક્ત યાવત્ પરિગ્રહ સંજોપયુક્તને પહેલો-બીજો ભંગ, નોસંજોપયુક્તને ચારે ભંગો જાણવા.

સવેદકને પહેલો-બીજો ભંગ, સ્ત્રીવેદક, પુરુષવેદક, નાપુંસકવેદકને પણ તેમજ છે. અવેદકને ચારે ભંગો જાણવા.

અકષાયીને ચારે ભંગ, ક્રોધ યાવત્ માયા કષાયીને પહેલો-બીજો ભંગ. લોભકષાયીને ચારે ભંગ. - - ભગવન્ ! અકષાયી જીવે પાપકર્મ બાંધ્યું. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અકષાયીને ત્રીજો, ચોથો ભંગ જાણવો.

સયોગીને ચારે ભંગો છે. એ રીતે મન-વચન-કાય યોગીને પણ જાણવા. અયોગીને છેલ્લો ભંગ જાણવો.

સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગીને ચારે ભંગો જાણવા.

● વિવેચન-૯૭૬,૯૭૭ :-

પાપકર્મ-અશુભ કર્મ. બંધી-બાંધ્યું. બંધઈ-વર્તમાનમાં બાંધે. બંધિસ્સઈ-ભાવિમાં બાંધશે. આ રીતે ચારે ભંગો આ પદમાં પ્રાપ્ત થયા. ન બંધી - ન બાંધે. અહીં અતીતકાળમાં અબંધક જીવનો અસંભવ છે. તેમાં બાંધે છે અને બાંધશે આ ભંગ અભવ્યને આશ્રીને છે. બાંધે છે, બાંધશે નહીં એ બીજો ભંગ ક્ષાપકત્વને પામનાર ભવ્ય વિશેષને આશ્રીને છે. બાંધતો નથી, બાંધશે-આ ભંગ મોહોપશમમાં વર્તતા ભવ્ય વિશેષને આશ્રીને છે. ત્યાંથી પડીને તેને પાપકર્મ અવશ્ય બંધાય છે. બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં ક્ષીણમોહીને છે.

લેશ્યાદ્વાર-સલેશ્યીજીવને ચારે ભંગ છે. શુક્લલેશ્યીને પાપકર્મનું બંધકત્વ પણ હોય છે. કૃષ્ણલેશ્યાદિ પાંચને પહેલા બે ભંગ જ છે. તેમને ૪ વર્તમાનકાલિક મોહરૂપ પાપકર્મના ઉપશમ કે ક્ષાય નથી, તેથી તેમને છેલ્લા બેનો અભાવ છે. તેમને બીજો ભંગ સંભવે છે, કૃષ્ણલેશ્યીને કાલાંતરે ક્ષાપકત્વ પ્રાપ્તિમાં બાંધશે નહીં તેથી આ સંભવે. અલેશ્યી એટલે અયોગીકેવલીને ચોથો જ છે, લેશ્યા અભાવે બંધકત્વ અભાવ છે.

પાક્ષિકદ્વારમાં - કૃષ્ણ પાક્ષિકને પહેલા બે ભંગ જ છે. વર્તમાનમાં બંધના અભાવે તેના અભાવથી. શુક્લ પાક્ષિકને ચારે છે. (૨) ક્ષાપકત્વપ્રાપ્તિમાં-બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે નહીં. (૩) બાંધ્યું છે, ઉપશમમાં બાંધતો નથી, ત્યાંથી પડતા બાંધશે. (૪) ક્ષાપકત્વમાં - બાંધ્યું, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં. પહેલો ભંગપ્રતીત છે [શંકા] જે કૃષ્ણપાક્ષિક “બાંધશે નહીં” એ બીજો ભંગ ઈષ્ટ છે, તો શુક્લપાક્ષિકને અવશ્ય સંભવથી તે પહેલો ભંગ કઈ રીતે ? કહે છે - પૃષ્ઠા અનંતર ભવિષ્યકાળમાં

અબંધકત્વના અભાવથી. વૃદ્ધોએ પણ કહ્યું છે - બંધીશતમાં જો કૃષ્ણપાક્ષિકોને બીજો ભંગ યોજાય, તો શુકલપાક્ષિકને પહેલો ભંગ કઈ રીતે ગ્રાહ્ય છે ? પૃથ્વા અનંતરકાળને આશ્રીને શુકલપાક્ષિકાદિને પહેલો ભંગ, બાકીનાને અવશિષ્ટ કાળને આશ્રીને બીજો ભંગ.

દંડિદ્વારમાં - સમ્યગ્દંડિના ચારે ભંગ શુકલપાક્ષિકને જ કહેવા. મિથ્યાદંડિ અને મિશ્રદંડિને પહેલા બે જ ભંગો છે. વર્તમાન કાળે મોહલક્ષણ પાપકર્મના બંધ ભાવમાં છેલ્લા બેનો અભાવ છે.

જ્ઞાનદ્વારમાં - કેવળજ્ઞાનીને છેલ્લો ભંગ. કેમકે તેમને વર્તમાનકાળે અને ભાવિકાળે બંધનો અભાવ છે. અજ્ઞાનીને પહેલા બે છે. કેમકે અજ્ઞાનમાં મોહલક્ષણ પાપકર્મના ક્ષય-ઉપશમનો અભાવ છે.

સંજ્ઞા દ્વારમાં - પહેલો, બીજો. આહારાદિ સંજ્ઞા ઉપયોગ કાળે ક્ષયકત્વ અને ઉપશમકત્વનો અભાવ છે. નોસંજ્ઞોપયુક્તને ચારે છે, કેમકે આહારાદિમાં ગૃહિણના અભાવે તેમને ક્ષય-ઉપશમથી ચારે સંભવે.

વેદદ્વારમાં-સવેદકને પહેલા બે. વેદોદયમાં ક્ષય-ઉપશમ ન થાય. અવેદકને ચારે, કેમકે સ્વકીય વેદની ઉપશાંતિમાં બાંધે છે, બાંધશે મોહલક્ષણ પાપકર્મ સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી ન હોય, પડ્યા પછી બાંધે, તે પ્રથમ. તથા વેદ ક્ષીણ થતાં બાંધે છે, સૂક્ષ્મ સંપરાયની આદ્ય અવસ્થામાં બાંધશે નહીં, તે બીજો ભંગ. ઉપશાંત વેદ સૂક્ષ્મસંપરાયાદિમાં ન બાંધે, પડ્યા પછી બાંધશે, તે ત્રીજો ભંગ. ક્ષીણવેદમાં સૂક્ષ્મ સંપરાયાદિમાં ન બાંધે, બાંધશે પણ નહીં માટે ચોથો ભંગ. બાંધ્યું છે, તે બધે પ્રતીત છે.

કષાય દ્વારમાં - સકષાયીને ચારે ભંગ છે, તેમાં પહેલા ભંગ અભવ્યને, બીજો ભંગ પ્રાપ્તવ્ય મોહક્ષય ભવ્યને, ત્રીજો ઉપશમક સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળાને, ચોથો ક્ષયક સૂક્ષ્મ સંપરાયને આશ્રીને છે. એ પ્રમાણે લોભ કષાયીને પણ કહેવા. ક્રોધકષાયીને પહેલા બે ભંગ છે, તેમાં અભવ્યને આશ્રીને પહેલો, બીજો ભવ્ય વિશેષને આશ્રીને છે. વર્તમાનમાં અબંધકત્વ સ્વભાવથી ત્રીજો, ચોથો ભંગ નથી. અકષાયીને ત્રીજો ભંગ ઉપશમકને આશ્રીને અને ચોથો ક્ષયકને આશ્રીને છે.

યોગદ્વારમાં સયોગીને ચાર ભંગ-પૂર્વવત્ જાણવા.

● સૂત્ર-૯૭૮,૯૭૯ :-

[૯૭૮] ભગવન્ ! નૈરચિકે પાપકર્મને બાંધ્યું, બાંધે છે, બાંધશે ? ગૌતમ ! કેટલાંક બાંધે, પહેલો-બીજો ભંગ.

ભગવન્ ! સલેશ્યી નૈરચિક પાપકર્મ ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યી, નીલલેશ્યી, કાપોતલેશ્યીને જાણવા. - - એ પ્રમાણે કૃષ્ણપાક્ષિક, શુકલપાક્ષિકને. સમ્યગ્દંડિ, મિથ્યાદંડિ, મિશ્રદંડિને. જ્ઞાની, આભિનિબોધિક યાવત્ અવધિજ્ઞાનીને અજ્ઞાની, મતિ આદિ ત્રણે અજ્ઞાનીને યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયુક્તને. સવેદકને, નપુંસક વેદકને. સકષાયી યાવત્ લોભકષાયીને. સયોગી, મન-વચન-કાય યોગીને. સાકાર-અનાકાર ઉપયુક્તને. આ બધાં પદમાં પહેલો અને બીજો ભંગ કહેવા.

એ પ્રમાણે અસુરકુમારની વક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ એ કે તેજોલેશ્યા, સ્ત્રીવેદક-પુરુષવેદકને અધિક કહેવા. નપુંસક વેદકને ન કહેવા. બાકી પૂર્વવત્. એ રીતે જ પહેલો-બીજો ભંગ કહેવો. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી કહેવું. આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકને, અપ્કાયિકને યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિરચયોનિકને, એ બધે પહેલો-બીજો ભંગ કહેવો વિશેષ એ કે - જેને જેટલી લેશ્યા, દંડિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વેદ, યોગ જે જેને હોય, તે તેને કહેવા. બાકી પૂર્વવત્ તેમજ જાણવું.

મનુષ્યને જીવપદની વક્તવ્યતા માફક બધું સંપૂર્ણ કહેવું. વ્યંતરને અસુરકુમાર મુજબ કહેવા. જ્યોતિષક, વૈમાનિકને તેમજ કહેવા. વિશેષ એ કે લેશ્યા જાણી લેવી. બાકી પૂર્વવત્.

[૯૭૯] ભગવન્ ! જીવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે. એ પ્રમાણે જેમ પાપકર્મની વક્તવ્યતા છે તેમજ જ્ઞાનાવરણીયની કહેવી. વિશેષ એ કે - જીવ અને મનુષ્યમાં સકષાયી યાવત્ લોભકષાયીમાં પહેલો, બીજો ભંગ કહેવો. બાકીનું પૂર્વવત્. યાવત્ વૈમાનિક કહેવું. એ રીતે દર્શનાવરણીય કર્મના દંડક પણ સંપૂર્ણ કહેવા.

ભગવન્ ! જીવે વેદનીયકર્મ શું બાંધ્યું છે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! (૧) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે. (૨) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધે છે, બાંધશે નહીં. (૪) કેટલાંકે બાંધ્યું છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં.

સલેશ્યીને એ પ્રમાણે જ ત્રીજા સિવાયના ત્રણ ભંગો છે. કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ પદ્મલેશ્યામાં પહેલો-બીજો ભંગ. શુકલલેશ્યીને ત્રીજા સિવાયના ત્રણ ભંગ. અલેશ્યીને ચોથો ભંગ કહેવો.

કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલા બે ભંગો, શુકલપાક્ષિકને ત્રીજા સિવાય ત્રણ ભંગો. એ પ્રમાણે સમ્યગ્દંડિને પણ છે. મિથ્યાદંડિ, મિશ્ર દંડિને પહેલો-બીજો. જ્ઞાનીને ત્રીજા સિવાયના, આભિનિબોધિક યાવત્ મન:પર્યવજ્ઞાનીને પહેલો-બીજો. કેવળજ્ઞાનીને ત્રીજા સિવાયના. એ પ્રમાણે નોસંજ્ઞોપયુક્ત, અવેદક, અકષાયી, સાકારોપયુક્ત, અનાકાર ઉપયુક્ત એ બધાંને ત્રીજા સિવાયના, અયોગીને છેલ્લો, બાકીનાને પહેલો-બીજો ભંગ જાણવો.

ભગવન્ ! નૈરચિકે વેદનીય કર્મ બાંધ્યું, બાંધે છે. ? આ પ્રમાણે નૈરચિકથી વૈમાનિક સુધી જેને જે હોય તે કહેવું. તેમાં પહેલો-બીજો ભંગ છે. માત્ર મનુષ્યને જીવો મુજબ કહેવા.

ભગવન્ ! જીવે મોહનીય કર્મ બાંધ્યું ? જેમ પાપકર્મ તેમ મોહનીય પણ સંપૂર્ણ વૈમાનિક પર્યન્ત કહેવું.

● વિવેચન-૯૭૮,૯૭૯ :-

નારકત્વ આદિમાં બે શ્રેણીના અભાવે પહેલો, બીજો જ ભંગ છે. એ રીતે સલેશ્યાદિ વિશેષિત નારકપદ કહેવું. એ પ્રમાણે અસુરકુમાર આદિ પદ પણ કહેવા.

મળુસ્સ૦ જીવને નિર્વિશેષણમાં સલેશ્યાદિ પદ વિશેષિતને ચતુર્ભંગી આદિ વક્તવ્યતા કહી. તે મનુષ્યને તે પ્રમાણે જ સંપૂર્ણ કહેવી. જીવ-મનુષ્ય સમાનધર્મી છે.

આ પ્રમાણે બધે પણ ૨૫-દંડકો, પાપકર્મને આશ્રીને કહ્યા. એ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીયને આશ્રીને પણ ૨૫-દંડકો કહેવો. - X - તેમાં જે વિશેષ છે, તે સૂત્રમાં કહેલ છે. પાપકર્મદંડકમાં જીવ પદ અને મનુષ્ય. પદમાં જે સકષાયીયદ અને લોભકષાયીયદ છે, તેમાં સૂક્ષ્મસંપરાય મોહલક્ષણ પાપકર્મ અબંધકત્વથી ચારે બંગો કહ્યા, અહીં પહેલાં બે જ કહેવા. અવીતરાગને જ્ઞાનાવરણીય બંધકત્વ હોવાથી, આમ કહ્યું છે. આ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય દંડકો જાણવા.

વેદનીય દંડકમાં-પહેલા બંગમાં અભવ્ય, બીજામાં ભવ્ય કે જે નિર્વાણ પામશે, ત્રીજો ન સંભવે કેમકે વેદનીયના અબંધકને ફરી તેના બંધનનો અસંભવ છે. ચોથામાં અયોગી છે. સલેશ્યીને પણ ત્રીજા બંગ સિવાય આ રીતે ત્રણ બંગ, ચોથો બંગ સૂત્રમાં કહ્યો, તે બરાબર સમજાતો નથી કેમકે તે અયોગીને જ સંભવે છે, કેમકે તે સલેશ્યી ન હોય. કોઈ કહે છે કે વચનથી અયોગીતાના પહેલા સમયે પરમશુક્લલેશ્યા હોય, તેથી સલેશ્યને ચોથો બંગ સંભવે છે. તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે.

કૃષ્ણલેશ્યાદિ પંચકમાં અયોગીત્વના અભાવે પહેલા બે જ બંગ છે, શુક્લલેશ્યી જીવમાં સલેશ્યી મુજબના બંગ કહેવા. સલેશ્ય તે સિદ્ધ અને શૈલેશીકરણ કરતાને જાણવા. તેમાં માત્ર ચોથો બંગ કહેવો.

કૃષ્ણપાક્ષિકને અયોગિત્વ અભાવે પહેલા બે બંગ છે. શુક્લપાક્ષિક જે કે અયોગી પણ હોય, તેથી ત્રીજા સિવાયના ત્રણ બંગ કહ્યા. એ રીતે સમ્યગ્દૈષ્ટિને પણ બંધ સંભવે. મિથ્યાદૈષ્ટિ-મિશ્રદૈષ્ટિને અયોગિત્વ અભાવથી વેદનીયનું અબંધકત્વ ન હોવાથી પહેલા બે જ બંગ છે. જ્ઞાની અને કેવળજ્ઞાનીને અયોગિત્વમાં અંતિમ બંગ છે. આભિનિબોધિકાદિમાં અયોગિત્વ અભાવે ચરમબંગ નથી - X - X

- હવે આચુદંડક -

● સૂત્ર-૯૮૦ (અધુરુ) :-

ભગવન્ ! જીવે આચુકર્મ બાંધ્યુ, બાંધે છે ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યુ. ચાર બંગ. સલેશ્યી યાવત્ શુક્લલેશ્યીને ચાર બંગ, અલેશ્યીને છેલ્લો બંગ. કૃષ્ણપાક્ષિક વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યુ, બાંધે છે, બાંધશે, કેટલાંકે બાંધ્યુ છે, બાંધતો નથી, બાંધશે. શુક્લપાક્ષિક, સમ્યગ્દૈષ્ટિ, મિથ્યાદૈષ્ટિને ચારે બંગો છે. સમ્યગ્મિથ્યા-દૈષ્ટિની પૃચ્છા. ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યુ, બાંધતા નથી, બાંધશે. કેટલાકે બાંધ્યુ, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં.

જ્ઞાની યાવત્ અવધિજ્ઞાનીને ચારે બંગ, મન:પર્યવજ્ઞાનીનો પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધ્યુ, બાંધે છે, બાંધશે. કેટલાંકે બાંધ્યુ, બાંધતો નથી, બાંધશે. કેટલાંકે બાંધ્યુ, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં. કેવળજ્ઞાનમાં છેલ્લો બંગ છે. એ રીતે આ ક્રમથી નોસંજોપયુક્તને બીજા બંગ સિવાય મન:પર્યવજ્ઞાનીવત્ કહેવા. અવેદક અને અકષાયીને ત્રીજો, ચોથો સમ્યગ્મિથ્યાદૈષ્ટિવત્ કહેવો. અયોગીને

છેલ્લો અને બાકીના પદોમાં ચારે બંગ યાવત્ અનાકારોપયુક્ત કહેવા.

● વિવેચન-૯૮૦ (અધુરુ) :-

ચાર બંગમાં પહેલો અભવ્યનો, બીજો ચરમશરીરી થનારનો, ત્રીજો ઉપશમકનો, કેમકે તે જ પૂર્વે ઉપશમ કાળે ન બાંધે, ત્યાંથી પડીને બાંધશે. ચોથો ક્ષપકનો, કેમકે તેણે બાંધ્યુ છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં.

સલેશ્યી પછી યાવત્ શબ્દથી કૃષ્ણલેશ્યાદિ લેવા. જે નિર્વાણ ન પામે તેનો પહેલો બંગ, ચરમશરીરે ઉત્પન્ન થનારનો બીજો, અબંધકાળે ત્રીજો, ચરમશરીરને ચોથો બંગ. - X - અલેશ્યી એટલે શૈલીશગત અને સિદ્ધ, તેને વર્તમાન અને ભાવિકાળના આચુના અબંધકત્વથી છેલ્લો બંગ. કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલો અને ત્રીજો સંભવે છે. - X - બીજો ચોથો સંભવતો નથી. કેમકે તેમને અબંધતાનો અભાવ છે. શુક્લ પાક્ષિકને સમ્યગ્દૈષ્ટિમાં ચારે બંગ. તેમાં (૧) પૂર્વે બાંધ્યુ, બંધકાળે બાંધે છે, અબંધકાળે ઉપર બાંધશે. (૨) ચરમ શરીરત્વમાં બાંધશે નહીં. (૩) ઉપશમ અવસ્થામાં બાંધતો નથી, (૪) ચોથો બંગ ક્ષપકનો છે.

મિથ્યાદૈષ્ટિ બીજા બંગકમાં બાંધશે નહીં - ચરમ શરીર પ્રાપ્તિમાં. ત્રીજામાં અબંધકાળે બાંધતો નથી. ચોથામાં બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં. પૂર્વવત્. સમ્યગ્મિથ્યા-દૈષ્ટિ આચુ ન બાંધે. ચરમ શરીરત્વથી કોઈક બાંધશે નહીં.

જ્ઞાનીને ચાર બંગ પૂર્વવત્ કહેવા. મન:પર્યાયજ્ઞાનીને બીજો, ત્રીજો વર્જીને, તેમાં પૂર્વે બાંધેલ, હાલ દેવાચુ બાંધે છે, પછી મનુષ્યાચુ બાંધશે તે પ્રથમ. બીજો બંગ નથી કેમકે દેવત્વમાં મનુષ્યાચુ અવશ્ય બાંધે. ત્રીજો ઉપશમકનો, ચોથો ક્ષપકનો બંગ. કેવલી આચુ બાંધતા નથી, બાંધશે નહીં એ છેલ્લો બંગ. નોસંજોપયુક્તને બીજા સિવાયના ત્રણ બંગ, મન:પર્યવજ્ઞાનીવત્ કહેવા.

અવેદક અને અકષાયીને ક્ષપક કે ઉપશમકમાં આચુનો વર્તમાન બંધ નથી, ઉપશમકથી પડીને બાંધશે, ક્ષપક નહીં બાંધશે. એ રીતે ત્રીજો, ચોથો બંગ. બાકીના અજ્ઞાનાદિ પદોમાં ચારે કહેવા.

● સૂત્ર-૯૮૦ (અધુરેથી) :-

ભગવન્ ! નૈરયિકે આચુકર્મ બાંધ્યુ છે. પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકને ચારે બંગ છે. એ રીતે સર્વત્ર નૈરયિકોને ચારે બંગ છે. માત્ર કૃષ્ણલેશ્યી અને કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલો-ત્રીજો બંગ. સમ્યગ્મિથ્યાત્વમાં ત્રીજો-ચોથો-બંગ.

અસુરકુમારને એ પ્રમાણે જ, કૃષ્ણલેશ્યીને પણ ચાર બંગો કહેવા, બાકી બધું નૈરયિકવત્. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. પૃથ્વીકાયિકોને સર્વત્ર ચાર બંગ. માત્ર કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલો-ત્રીજો બંગ.

તેજેલેશ્યી વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બાંધ્યુ છે, બાંધતો નથી, બાંધશે. બાકીના બધામાં ચાર બંગો. - - એ રીતે અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક પણ સંપૂર્ણ કહેવા. તેઉકાયિક-વાયુકાયિકને બધે જ પહેલો-ત્રીજો બંગ. બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયવાળાને પણ સર્વત્ર પહેલો-ત્રીજો બંગ, માત્ર સમ્યકત્વ, જ્ઞાન,

આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં ત્રીજો ભંગ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિકોને કૃષ્ણપાદિકમાં પહેલો-ત્રીજો ભંગ, સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વમાં ત્રીજો-ચોથો ભંગ. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન એ પાંચ પદોમાં બીજા સિવાયના ત્રણ ભંગો. બાકીનામાં ચાર ભંગો. મનુષ્યોને જીવ માફક કહેવા. માત્ર સમ્યક્ત્વ ઔદિક જ્ઞાન, આભિનિબોધિક જ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનમાં બીજા સિવાયના ભંગો છે, બાકી પૂર્વવત્. વ્યંતર, જ્યોતિષક, વૈમાનિક ત્રણે અસુરકુમારવત્ જાણવા.

નામ, ગોત્ર, અંતરાય એ ત્રણે જ્ઞાનાવરણીય માફક કહેવી. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે, યાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૯૮૦ (અધુરેથી) :-

નારક દંડકમાં ચાર ભંગો. તેમાં (૧) બાંધ્યુ છે, બંધકાળે બાંધે છે, ભવાંતરનું બાંધશે. (૨) સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ યોગ્યને બીજો, (૩) બંધકાળના અભાવે, ભાવિ બંધ અપેક્ષાએ ત્રીજો. (૪) બદ્ધ પરભવિકાયુ પછી પ્રાપ્તવ્ય ચરમભવથી ચોથો. એ પ્રમાણે સર્વત્ર. વિશેષ આ - લેશ્યાપદમાં કૃષ્ણલેશ્યી નારકોમાં પહેલો-ત્રીજો. બીજો ભંગ નથી, કૃષ્ણલેશ્યી નારક તિર્યચ અને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય, અચરમશરીરી હોય. કૃષ્ણલેશ્યા પાંચમી નરકપૃથ્વી આદિમાં હોય, ત્યાંથી ઉદ્ધર્તીને સિદ્ધિ ન થાય. તેથી એ નારક તિર્યચાદિ આયુ બાંધીને અચરમશરીરપણાથી ફરી બાંધશે. તથા કૃષ્ણલેશ્યી નારક આયુના અબંધકાળે તે ન બાંધે. બંધકાળે બાંધશે તે ત્રીજો ભંગ. આયુના અબંધકત્વ અભાવે ચોથો ભંગ નથી.

કૃષ્ણપાદિક નારકને બીજો ભંગ નથી, કેમકે તે આયુ બાંધીને ફરી તે આયુ ન બાંધે. તેને ચરમ ભવનો અભાવ છે. ત્રીજો ભંગ છે, ચોથો નથી. સમ્યક્મિથ્યાદિને આયુ બંધના અભાવે ત્રીજો, ચોથો ભંગ નથી.

અસુરકુમાર દંડકમાં - X - કૃષ્ણલેશ્યીને પણ ચાર ભંગ કહ્યા. કેમકે તેને મનુષ્યગતિ પ્રાપ્તિમાં સિદ્ધિના સંભવથી બીજો, ચોથો પણ છે.

પૃથ્વીકાયિક દંડકમાં પૂર્વોક્તાનુસાર પહેલો-ત્રીજો ભંગ છે.

તેજોલેશ્યાપદે કેટલાંક તેજોલેશ્ય દેવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉપજે, તે અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં તેજોલેશ્યી હોય છે ઇત્યાદિ - X - કારણે ત્રીજો ભંગ. એ પ્રમાણે અપ્કાયિક. વનસ્પતિકાયિકને પણ જાણવા. ઉક્ત ન્યાયે કૃષ્ણપાદિકને પહેલો - ત્રીજો ભંગ, કેમકે તેજોલેશ્યામાં ત્રીજો ભંગ સંભવે છે.

તેઉકાય, વાયુકાયને સર્વત્ર અગિયારમાં પહેલો-ત્રીજો ભંગ હોય છે. ત્યાંથી ઉદ્ધર્તીને પછી મનુષ્યમાં અનુત્પત્તિથી સિદ્ધિગમનના અભાવે બીજો, ચોથો ભંગ સંભવે છે. કેમકે કહ્યું છે - સાતમી નરક, તેઉ, વાયુને ઉદ્ધર્તીને માનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. - - વિકલેન્દ્રિયને સર્વત્ર પહેલો-ત્રીજો ભંગ છે. તેમને ઉદ્ધર્તન પછીના જ ભવે માનુષ્યત્વમાં નિર્વાણ અભાવે અવશ્ય આયુનો બંધ છે. હવે વિકલેન્દ્રિયમાં અપવાદ કહે છે - સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, આભિનિબોધિક અને શ્રુતમાં વિકલેન્દ્રિયને

ત્રીજો જ ભંગ હોય, કેમકે સમ્યક્ત્વાદિ તેમને સાસ્વાદન ભાવથી અપર્યાપ્તકાવસ્થામાં જ હોય, તે ચાલ્યા જતાં આયુનો બંધ થાય. પૂર્વે બાંધેલ છે, હાલ ન બાંધે, પછી બાંધશે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં કૃષ્ણપાદિક પદમાં પહેલો-ત્રીજો- કેમકે તે આયુ બાંધીને કે ન બાંધીને તેનો અબંધક થાય-સિદ્ધિગમન યોગ્યતાથી. સમ્યક્ મિથ્યાદિને આયુના બંધના અભાવે ત્રીજો ચોથો ભંગ હોય. પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને સમ્યક્ત્વાદિ પાંચમાં બીજા સિવાયના ભંગ થાય. કેમકે તેને સમ્યક્દિષ્ટિ હોય તો દેવમાં જ જાય, ફરી આયુ બાંધે જ, તેથી તેને બીજો ભંગ ન સંભવે. મનુષ્યાયુમાં ચરમભવ હોય તો ચોથો ભંગ. મનુષ્યમાં ઉક્ત પાંચમાં બીજા સિવાયના ભંગો. ભાવના પૂર્વવત્.

❁ શતક-૨૬, ઉદ્દેશો-૨ ❁
— X — X — X — X —

○ ઉદ્દેશ-૧-માં જીવાદિ દ્વારમાં ૧૧-પ્રતિબદ્ધ વડે નવ પાપકર્માદિ પ્રકરણ વડે ૨૫- જીવસ્થાનો નિરૂપ્યા. અહીં તે ૨૪ નિરૂપે છે -

● સૂત્ર-૯૮૧ :-

ભગવન્ ! અનંતરોપપન્નક નૈરચિકે પાપકર્મ બાંધ્યુઃ પ્રશ્ન ? તે પ્રમાણે જ ગૌતમ ! કોઈક બાંધેઃ પહેલો-બીજો ભંગ.

ભગવન્ ! સલેશ્યી અનંતરોપપન્નક નૈરચિક પાપકર્મ બાંધેઃ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પહેલો, બીજો ભંગ. એ રીતે સર્વત્ર પહેલો-બીજો ભંગ. વિશેષ એ - સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ, મનોયોગ, વચનયોગ ન પૂછવો. એ રીતે સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત કહેવું. બેઈન્દ્રિય-તેઈન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયને વચનયોગ ન કહેવો. પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને પણ સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વ, અવધિજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, મનોયોગ, વચનયોગ એ પાંદ પદો ન કહેવા.

મનુષ્યોમાં અલેશ્યત્વ, સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વ, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, નોસંજોપયુક્ત, અવેદક, અકષાયી, મનોયોગી, વચનયોગી, અયોગી આ અગિયાર પદો ન કહેવા. - - વ્યંતર, જ્યોતિષક, વૈમાનિકને નૈરચિકોવત્ કહેવા. પૂર્વોક્ત ત્રણ પદ ન કહેવા. બાકીના જે સ્થાનો, તેમાં સર્વત્ર પહેલો-બીજો ભંગ કહેવો. એકેન્દ્રિયોને સર્વત્ર પ્રથમ-બીજો ભંગ કહેવા. પાપકર્મમાં કહ્યા મુજબ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો દંડક કહેવો. એ રીતે આયુને વર્જન અંતરાયકર્મ સુધી દંડક કહેવા.

ભગવન્ ! અનંતરોપપન્નક નૈરચિકે શું આયુકર્મ બાંધ્યુ છેઃ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! બાંધ્યુ છે, બાંધતો નથી, બાંધશે. - - ભગવન્ ! સલેશ્યી અનંતરોપપન્નક નૈરચિકે શું આયુકર્મ બાંધ્યુ ? પૂર્વવત્ ત્રીજો ભંગ. એ રીતે યાવત્ અનાકારોપયુક્ત, સર્વત્ર ત્રીજો ભંગ, એ પ્રમાણે મનુષ્ય વર્જન યાવત્ વૈમાનિક કહેવું. - - મનુષ્યોને સર્વત્ર ત્રીજો-ચોથો ભંગ કહેવો. માત્ર કૃષ્ણપાદિકમાં ત્રીજો ભંગ કહેવો. બધામાં ભિન્નતા પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે,

એમ જ છે.

● વિવેચન-૯૮૧ :-

અહીં પહેલા બે ભંગ જ અનંતરોપપન્ન નારકને મોહલક્ષણ પાપકર્મના અબંધકત્વથી અસંભવ છે. - X - X - આ લેશ્યાદિ પદોમાં સામાન્યથી નારકાદિઓ સંભવે છે, જે પદો અનંતરોત્પન્ન નારકાદિને અપર્યાપ્તકત્વથી ન હોય, તેને તેમાં ન કહેવા. - X - X - આયુકર્મ દંડકમાં અનંતરોત્પન્ન મનુષ્ય આયુ ન બાંધે, પછી બાંધશે. પણ ચરમશરીરી તો બાંધતો નથી, બાંધશે પણ નહીં. કૃષ્ણપાક્ષિકામાં - X - માત્ર ત્રીજો ભંગ છે. બધાં નારકાદિ જીવોને જે પાપકર્મ દંડકમાં કહ્યું તે ભિન્નત્વ અહીં પણ કહેવું.

❁ શતક-૨૫, ઉદ્દેશો-૩ ❁
— X — X — X — X —

o ઉદ્દેશા-૨-માં અનંતરોત્પન્ન કહ્યા. અહીં પરંપરોત્પન્ન કહે છે—

● સૂત્ર-૯૮૨ :-

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધ્યું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે પહેલો, બીજો ભંગ. જેમ ઉદ્દેશા-૧-માં કહ્યું, તેમ આ ઉદ્દેશો પણ કહેવો. નૈરયિકોના તે રીતે જ નવદંડક કહેવા. આઠ કર્મપ્રકૃતિમાં જેને જે કર્મની વક્તવ્યતા હોય. તે તેને અન્યુનાદિક જાણવી યાવત્ અનાકારોપયુક્ત વૈમાનિક. ભગવન્ ! તે એમ જ છે. (૨)

● વિવેચન-૯૮૨ :-

જેમ ઉદ્દેશા-૧-માં જીવ, નારકાદિ વિષય છે, તેમ કહેવા. માત્ર ત્યાં જીવ, નારકાદિ ૨૫-પદો કહ્યા છે, અહીં નારકાદિ ૨૪-પદ છે. - - જ્ઞાનાવરણાદિ પ્રતિબંધ પાપકર્મના જે નવ દંડક પૂર્વે કહ્યા, તે કહેવા.

❁ શતક-૨૬, ઉદ્દેશા-૪ થી ૧૧ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૯૮૩ થી ૯૯૦ :- [ઉદ્દેશા ક્રમ મુજબ એક એક સૂત્ર]

[૯૮૩] ભગવન્ ! અનંતરાવગાઠ નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે એ પ્રમાણે જેમ અનંતરોત્પન્નકના નવ દંડક સહિતનો ઉદ્દેશો કહેલો, તેમ અનંતરાવગાઠ પણ અન્યુનાદિક નૈરયિક યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવો. ભગવન્ ! તે એમ જ છે. [૪]

[૯૮૪] ભગવન્ ! પરંપરાવગાઠ નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? પરંપરોત્પન્ન ઉદ્દેશા સમાન સંપૂર્ણ કહેવું. ભં તેમજ છે. [૫]

[૯૮૫] ભગવન્ ! અનંતરાહારક નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X - [૬]

[૯૮૬] ભગવન્ ! પરંપરાહારક નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પરંપરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X - [૭]

[૯૮૭] ભગવન્ ! અનંતર પર્યાપ્તક નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X - [૮]

[૯૮૮] ભગવન્ ! પરંપર પર્યાપ્તક નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પરંપરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X - [૯]

[૯૮૯] ભગવન્ ! ચરમ નૈરયિકે પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પરંપરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ અહીં સંપૂર્ણ કહેવું. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે યાવત્ વિચરે છે. [૧૦]

[૯૯૦] ભગવન્ ! અચરમ નૈરયિકે શું પાપકર્મ બાંધેલું આદિ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! કેટલાંકે એ પ્રમાણે જેમ પહેલો ઉદ્દેશો તેમ પહેલો-બીજો ભંગ સર્વત્ર પંચેન્દ્રિય તિરચ્ચયોનિક સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! અચરમ મનુષ્યે શું પાપકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન. ગૌતમ ! કેટલાંકે બાંધેલું, બાંધે છે, બાંધશે. કેટલાંકે બાંધેલું, બાંધે છે, બાંધશે નહીં. કેટલાંકે બાંધેલું, બાંધતા નથી, બાંધશે. [ત્રણ ભંગ] - - - ભગવન્ ! સલેશ્યી અચરમ મનુષ્યે શું પાપકર્મ બાંધેલું ? પૂર્વવત્ છેલ્લા ભંગને છોડીને ત્રણ ભંગ ઉદ્દેશા-૧-સમાન કહેવા. વિશેષ એ કે - જે વીસ પદોમાં ચાર ભંગ છે, તેમાં અહીં છેલ્લા ભંગને છોડીને પહેલાંના ત્રણ ભંગો કહેવા - - અલેશ્યી, કેવળજ્ઞાની, અયોગી આ ત્રણેમાં પ્રશ્ન ન કરવો. બાકી પૂર્વવત્.

વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક વિશે નૈરયિક સમાન કહેવું.

ભગવન્ ! અચરમ નૈરયિકે શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધેલું ? ગૌતમ ! ‘પાપકર્મ’ સમાન અહીં કહેવું. વિશેષ એ કે - મનુષ્યોમાં સકષાયી અને લોભકષાયીમાં પહેલો, બીજો ભંગ કહેવો અને બાકીના અઠાર પદોમાં છેલ્લા ભંગને છોડીને ત્રણ ભંગ શેષ સર્વત્ર વૈમાનિક પર્યન્ત પૂર્વવત્.

દર્શનાવરણીય કર્મમાં એ પ્રમાણે જ બધું કહેવું.

વેદનીયનમાં સર્વત્ર પણ પહેલો, બીજો ભંગ વૈમાનિક સુધી કહેવો. માત્ર મનુષ્યોમાં અલેશ્યી, કેવળી, અયોગી હોતા નથી.

ભગવન્ ! અચરમ નૈરયિકે મોહનીયકર્મ બાંધેલું પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! પાપકર્મ માફક બધું જ વૈમાનિક પર્યન્ત કહેવું.

ભગવન્ ! અચરમ નૈરયિકે આયુકર્મ બાંધેલું ? પ્રશ્ન. ગૌતમ ! પહેલો, બીજો ભંગ કહેવો. - - - આ પ્રમાણે નૈરયિકોના બહુવચના સર્વે પદોમાં પહેલો, ત્રીજો ભંગ કહેવો. માત્ર સમ્યક્મિથ્યાત્વમાં ત્રીજો ભંગ કહેવો. આ પ્રમાણે સ્તાનિકુમાર સુધી કહેવું.

પૃથ્વી, અપ્, વનસ્પતિકાચિકમાં તેજોલેશ્યામાં ત્રીજો ભંગ બાકીના પદોમાં સર્વત્ર પહેલો, ત્રીજો ભંગ કહેવો. તેઉ, વાયુમાં સર્વત્ર પહેલા ત્રણ ભંગો, બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયોમાં એ પ્રમાણે જ કહેવું. માત્ર સમ્યક્ત્વ, અવધિજ્ઞાન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ ચાર સ્થાનોમાં ત્રીજો ભંગ કહેવો. પંચેન્દ્રિય

તિર્યચોનિકોમાં સમ્યક્ મિથ્યાત્વમાં ત્રીજો ભંગ. બાકીના પદોમાં સર્વત્ર પહેલો, ત્રીજો ભંગ. મનુષ્યોમાં સમ્યક્મિથ્યાત્વ, અવેદક, અકષાયમાં ત્રીજો ભંગ. અલેશ્યી, કેવળજ્ઞાન, અયોગીમાં ન પૂછવું. બાકી પદોમાં સર્વત્ર પહેલો-ત્રીજો ભંગ. વ્યંતર-જ્યોતિષ-વૈમાનિકોને ચૈરચિકવત્ જાણવા. - - - નામ, ગોત્ર અને અંતરાયકર્મમાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનાવરણીય માફક જ કહેવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે કહી ચાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૯૮૩ થી ૯૯૦ :- [ઉદ્દેશ-૪ થી ૧૧નું]

અનંતરાવગાઢ - ઉત્પત્તિ સમય અપેક્ષાએ અહીં અનંતર અવગાઢત્વ જાણવું. અન્યથા અનંતરોત્પન્ન અને અનંતરાવગાઢમાં નિર્વિશેષતા નહીં રહે. - X - આહારકત્વના પ્રથમ સમયવર્તી તે અનંતરાહારક અને દ્વિતીયાદિ સમયવર્તી તે પરંપરાહારક. પર્યાપ્તકત્વના પ્રથમ સમયવર્તી તે અનંતર પર્યાપ્તક. તે પર્યાપ્તિ સિદ્ધ થતાં જ તેના ઉત્તર કાળે જ પાપકર્માદિ અબંધલક્ષણ કાર્યકારી થાય છે. તેથી તેને અનંતરોત્પન્નવત્ વ્યપદેશ કરાય છે. તેથી જ કહ્યું - “જેમ અનંતરોત્પન્ન”.

ચરમ - પુનઃ તે ભવ પ્રાપ્ત ન કરનાર. અહીં જે કે અવિશેષણથી અતિદેશ કર્યો છે, તો પણ વિશેષથી જાણવો. તેથી કહે છે - ચરમોદ્દેશકને પરંપરોદ્દેશકવત્ કહેવો. પરંપરોદ્દેશક પહેલા ઉદ્દેશાવત્ છે. તેમાં મનુષ્ય પદમાં આયુષ્યની અપેક્ષાએ સામાન્યથી ચારે ભંગ કહ્યા. તેમાં ચરમ મનુષ્યના આયુષ્ક કર્મબંધને આશ્રીને ચોથો જ ઘટે. કેમકે જે ચરમ એવો આ આયુ બાંધેલ છે, બાંધતો નથી, બાંધશે નહીં. અન્યથા ચરમત્વ જ ન રહે. એ રીતે બીજે પણ વિશેષ જાણવું.

અચરમ છે તે ભવને ફરી પ્રાપ્ત કરશે. તેમાં અચરમ ઉદ્દેશામાં પંચેન્દ્રિયતિર્યચ સુધીના પદોમાં પાપકર્મ આશ્રીને પહેલો બે ભંગો, મનુષ્યોને છેલ્લો ભંગ વજ્રને ત્રણે ભંગ કહેવા. - X -

અચરમ મનુષ્ય ઈત્યાદિ વીશ પદોમાં - તે આ પ્રમાણે છે - ૧. જીવ, ૨- સલેશ્ય, ૩-શુક્લલેશ્ય, ૪-શુક્લપાદિક, ૫-સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ૬-જ્ઞાની, ૭ થી ૧૦-મતિજ્ઞાનાદિ ચતુષ્ક, ૧૧-નોસંજોપયુક્ત, ૧૨-વેદ, ૧૩-સકષાય, ૧૪-લોભકષાય, ૧૫-સયોગી, ૧૬ થી ૧૮ મનોયોગી આદિ ત્રણે. ૧૯-સાકારોપયુક્ત, ૨૦-અનાકારોપ-યુક્ત.

આ પદોમાં સામાન્યથી ભંગચતુષ્ક સંભવે છતાં અચરમત્વથી મનુષ્યપદે ચોથો ભંગ નથી. ચરમમાં જ તે સંભવે છે.

અલેશ્યી આદિ ત્રણ ચરમ જ હોય તેથી તેનો પ્રશ્ન અહીં ન કરવો. જ્ઞાનાવરણીય દંડક પણ આ પ્રમાણે છે. માત્ર વિશેષ એ કે - પાપકર્મ દંડકમાં સકષાય, લોભકષાયોદિમાં પહેલાં ત્રણે ભંગો કહ્યા. અહીં પહેલા બે જ કહેવા. કેમકે આ, જ્ઞાનાવરણીય ન બાંધીને ફરી બંધક ન થાય. કષાયી સદૈવ જ્ઞાનાવરણના બંધક હોય. ચોથો ભંગ અચરમત્વથી ન હોય.

વેદનીયમાં સર્વત્ર પહેલો, બીજો ભંગ છે. કેમકે ત્રીજો-ચોથાનો અસંભવ છે.

પૂર્વે કહેલ ચુક્તિ મુજબ સંભવતો નથી. અયોગીને બીજો ભંગ જ હોય.

આયુદંડકમાં-અચરમને પહેલો-ત્રીજો ભંગ છે. પહેલો પ્રસિદ્ધ છે, અચરમત્વથી બીજો ભંગ નથી. કેમકે અચરમને આયુબંધ અવશ્ય થાય. ત્રીજા ભંગમાં તેના અબંધકાળમાં આયુકર્મ ન બાંધે, અચરમત્વને લીધે ભવિષ્યમાં બાંધશે. બાકીના પદોની ભાવના પૂર્વોક્તાનુસાર કરવી.

પ્રત્યેક ઉદ્દેશક બન્ધી શબ્દથી ઉપલક્ષિત હોવાથી આ બંધીશતક છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૬નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૨૭ 卐
— X — X —

૦ શતક-૨૬-ની વ્યાખ્યા કરી, હવે ૨૭મું આરંભે છે. ૨૬-માં જીવની કર્મ બંધન ક્રિયા કહી. અહીં જીવની તથાવિધ જ કર્મકરણ ક્રિયા કહે છે —

❁ શતક-૨૭, ઉદ્દેશ-૧ થી ૧૧ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૧ :-

ભગવન્ ! જીવે પાપકર્મ કર્યું, કરે છે, કરશે ? કર્યું છે, કરે છે, કરશે નહીં ? કર્યું છે, કરતો નથી, કરશે ? કર્યું છે, કરતો નથી, કરશે નહીં ?

ગૌતમ ! કેટલાંકે કર્યું છે, કરે છે, કરશે. કેટલાંકે કર્યું છે, કરે છે, કરશે નહીં. કેટલાંકે કર્યું છે, કરતો નથી, કરશે. કેટલાંકે કર્યું છે, કરતો નથી, કરશે નહીં.

ભગવન્ ! સલેશ્યી જીવ પાપકર્મ એ પ્રમાણે આ અભિલાપથી જેમ શતક-૨૬ માં વ્યક્તવ્યતા છે, તે સંપૂર્ણ અહીં કહેવી. તે રીતે જ નવ દંડકો સહિત ૧૧-ઉદ્દેશ કહેવા. - - - “કર્યું છે” શતક સમાપ્ત.

● વિવેચન-૯૯૧ :-

બંધ અને કરણમાં શો ભેદ ? કશો નહીં. તો પછી જુદા કેમ કહ્યા ? આ જીવની કર્મબંધ ક્રિયા તે જીવકર્તૃકા છે, ઈશ્વરાદિકૃત નથી તે દર્શાવવા. અથવા સામાન્યથી બંધ કહેવાય, અવશ્ય વિપાકદાયિત્વથી કરણ, નિધતાદિ સ્વરૂપે નિષ્પાદન કરવું. - X - X -

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૭-નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

- X - X - X - X - X - X -

卐 શતક-૨૮ 卐
— X — X —

૦ કર્મ વક્તવ્યતા અનુગત શતક-૨૭ની વ્યાખ્યા કરી. હવે ક્રમથી આવતા શતક-૨૮ની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ. તેમાં ૧૧-ઉદ્દેશ છે પૂર્વવત્.

❁ શતક-૨૮, ઉદ્દેશો-૧ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૨ :-

ભગવન્ ! જીવોએ ક્યાં પાપકર્મનું સમર્જન કર્યું ? અને ક્યાં આચરણ કર્યું ? ગૌતમ ! (૧) બધાં જીવો તિર્યચ્યોનિકોમાં હતા. (૨) અથવા તિર્યચ્યોનિક અને નૈરચિકોમાં હતા. (૩) અથવા તિર્યચ્યોનિક અને મનુષ્યોમાં હતા, (૪) અથવા તિર્યચ્યોનિક અને દેવોમાં હતા, (૫) અથવા તિર્યચ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવોમાં હતા. (૬) અથવા તિર્યચ, મનુષ્ય અને નારકમાં હતા. (૭) અથવા તિર્યચ, નરક અને દેવોમાં હતા. (૮) અથવા તિર્યચ, નૈરચિક, મનુષ્ય અને દેવોમાં હતા [તે તે ગતિમાં સમર્જન અને આચરણ કર્યું.]

ભગવન્ ! સલેશ્યી જીવો પાપકર્મ ક્યાં સમર્જન કરે, ક્યાં આચરે ? પૂર્વવત્. એ રીતે કૃષ્ણલેશ્યી યાવત્ અલેશ્યી, કૃષ્ણપાક્ષિક, શુક્લપાક્ષિક, એ પ્રમાણે યાવત્ અનાકારોપયુક્ત કહેવા.

ભગવન્ ! નૈરચિકોએ પાપકર્મનું સમર્જન ક્યાં કર્યું, સમાચરણ ક્યાં કર્યું ? ગૌતમ ! બધાં જીવો તિર્યચ્યોનિકોમાં હતા ઈત્યાદિ આઠ ભંગ પૂર્વવત્ કહેવા. એ રીતે સર્વત્ર આઠ ભંગો અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવા.

એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું. - - - એ રીતે જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય સુધી કહેવું. - - - આ જ પ્રમાણે જીવાદિથી વૈમાનિક પર્યન્ત નવ દંડકો થાય છે. ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨) યાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૯૯૨ :-

સમજ્જિજ્ઞા - કઈ ગતિમાં વર્તતા ગ્રહણ કર્યું ? સમાચરણ ક્યાં આચરણ કર્યું ? પાપકર્મ હેતુ સમાચરણથી તેના વિપાકને અનુભવ્યો. અથવા આ બંને પર્યાય શબ્દો છે. - - સર્વે જીવોને તિર્યચ્યોનિક માતૃસ્થાનીય છે, તેથી સર્વે તિર્યચોથી અન્ય નારકાદિ, તિર્યચથી આવીને ઉત્પન્ન કદાચિત્ હોય. તેથી તે બધાં પણ તિર્યચ્યોનિકથી આવ્યા એમ વ્યપદેશ કર્યો. અર્થાત્ જે વિવક્ષિત સમયમાં નારકાદિ થયા, તે અત્પત્વથી બધાં પણ સિદ્ધિગમન વડે તિર્યકગતિ પ્રવેશ વડે નિર્લેપપણે ઉદ્ભવ્યાં, પછી તિર્યકગતિના અનંતત્વથી અનિલેપનીયત્વથી ઉદ્ભૂત થઈ તિર્યચ સ્થાનોથી નારકાદિપણે ઉપજ્યા. તેમણે તિર્યચગતિમાં નરકગત્યાદિ હેતુભૂત પાપકર્મ ગ્રહણ કર્યું.

અથવા વિવક્ષિત સમયે જે મનુષ્ય અને દેવો થયા, તેઓ નિર્લેપપણે તેમજ ઉદ્ભૂત થઈ, તે સ્થાનોથી તિર્યચ અને નારકોથી આવીને ઉપજ્યા. તેઓ તિર્યચ અને નારક થયા તેમ કહેવાય અર્થાત્ ત્યાં જ તે કર્મ ઉપાજર્યું.

અથવા વિવક્ષિત સમયે જે નૈરયિક અને દેવો તે તેમજ નિર્લેપપણે ઉદ્ધર્તીને, તે સ્થાનોથી તિર્યચ અને મનુષ્યમાં આવીને ઉત્પન્ન થયા. તેઓ તિર્યચ અને મનુષ્ય થયા કહેવાય. જે જેમાં થયા, તેમાં જ કર્મ ઉપાજર્યું.

આ ભાવના વડે આ આઠ ભંગો છે તેમાં (૧) તિર્યચગતિમાં જ, બીજા તિર્યચ-નૈરયિક, તિર્યચ-મનુષ્ય, તિર્યચ-દેવ એ રીતે ત્રણ દ્વિકસંયોગી છે. તિર્યચ-નૈરયિક-મનુષ્ય, તિર્યચ-નૈરયિક-દેવ, તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવ એ ત્રણ ત્રિકસંયોગી છે. એક ચતુષ્કસંયોગી છે. સવ્વથ - સતેશ્યાદિ પદોમાં, પાપકર્માદિ ભેદથી નવ દંડકો.

❁ શતક-૨૮, ઉદ્દેશો-૨ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૩ :-

ભગવન્ ! અનંતરોપપન્નક નૈરયિકે પાપકર્મ ક્યાં ગ્રહણ કર્યું? ક્યાં આચરણ કર્યું? ગૌતમ ! તે બધાં તિર્યચોનિકમાં હતા, એ પ્રમાણે અહીં પણ આઠ ભંગો છે. એ પ્રમાણે અનંતરોપપન્નક નૈરયિકોને જેને જે લેશ્યાથી અનાકારોપયોગ પર્યન્ત હોય, તે બધું જ અહીં ભજનાથી વૈમાનિક પર્યન્ત કહેવું. વિશેષ એ કે - અનંતરમાં જે છોડવા યોગ્ય છે, તે - તે જોલ બંધિશતક માફક અહીં પણ છોડી દેવા. એ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી અંતરાય કર્મ સુધી બધાં દંડક સંપૂર્ણ કહેવા. નવ દંડક સહિત આ ઉદ્દેશો કહેવો.

❁ શતક-૨૮, ઉદ્દેશો-૩ થી ૧૧ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૪ :-

એ પ્રમાણે આ ક્રમથી જેમ બંધિ શતકમાં ઉદ્દેશકોની પરિપાટી છે, તેમજ અહીં પણ આઠ ભંગોમાં જાણવી. વિશેષ એ કે - જે જોલ જેમાં હોય, તે તેમાં કહેવો યાવત્ અચરમ ઉદ્દેશો. આ બધાં ઘર્ષને ૧૧-ઉદ્દેશો છે. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે યાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૯૯૩,૯૯૪ :-

અનંતરોપપન્ન નારકાદિમાં જે સમ્યક્મિથ્યાત્વ, મનોયોગ, વાક્યયોગ આદિ પદો અસંભવ હોવાથી પૂછવા નહીં, તે જેમ બંધિશતકમાં કહ્યું તેમ અહીં પણ કહેવું. - - [શંકા] પહેલા ભંગમાં બધાં તિર્યચથી આવીને ઉત્પન્ન થયા તેમ કહ્યું, તે કઈ રીતે સંભવે? આનતાદિ દેવો, તીર્થકરાદિ મનુષ્ય વિશેષો ત્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન ન થાય? એ રીતે બીજા ભંગોમાં પણ કહેવું.

[સમાધાન] સત્ય છે, પણ બહુલતાને આશ્રીને આ ભંગો ગ્રહણ કરવા, આ પ્રમાણે વૃદ્ધ વચનથી અમે કહ્યું. - - કર્મ સમર્જન લક્ષણ શતક પૂર્ણ.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૮નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

❁ શતક-૨૯ ❁
— X — X —

o પાપકર્માદિ વક્તવ્યતા અનુગત શતક-૨૮ની વ્યાખ્યા કરી, હવે ક્રમથી આવતા તે પ્રકારના શતક-૨૯ની વ્યાખ્યા, તેમાં ૧૧-ઉદ્દેશો છે.

❁ શતક-૨૯, ઉદ્દેશો-૧ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૫ :-

ભગવન્ ! જીવો, પાપકર્મ શું (૧) એક કાળે વેદવાનો આરંભ કરે છે અને એક કાળે સમાપ્ત કરે છે? (૨) એક કાળે આરંભ કરે છે અને અંત ભિન્ન કાળે કરે છે? (૩) ભિન્ન કાળે આરંભે છે અને એક કાળે અંત કરે છે? (૪) ભિન્ન કાળે આરંભે છે અને ભિન્ન કાળે અંત કરે છે? ગૌતમ! કેટલાંક એક કાળે આરંભ કરે છે અને એક કાળે અંત કરે છે. યાવત્ કેટલાંક ભિન્ન કાળે આરંભે છે અને ભિન્ન કાળે અંત કરે છે. - - ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ?

ગૌતમ! જીવો ચાર ભેદ છે - (૧) કેટલાંક સમાનાયુ સમાનોત્પન્ન છે. (૨) કેટલાંક સમાનાયુ વિષમોત્પન્નક છે. (૩) કેટલાંક વિષમાયુ સમાનોત્પન્ન છે. (૪) કેટલાંક વિષમાયુ વિષમોત્પન્નક છે. તેમાં જે સમાનાયુ સમાનોત્પન્ન છે, તેઓ પાપકર્મ એક કાળે વેદવાનું આરંભી, એક કાળે અંત કરે છે. તેમાં જે સમાયુ વિષમોત્પન્નક છે, તેઓ પાપકર્મ એક કાળે આરંભી ભિન્ન ભિન્ન કાળે અંત કરે છે. તેમાં જે વિષમાયુ સમાનોત્પન્ન છે, તેઓ પાપકર્મ વેદન ભિન્ન ભિન્ન કાળે આરંભી, સમકાળે અંત કરે છે. તેમાં જે વિષમાયુ વિષમોત્પન્ન છે, તેઓ પાપ કર્મવેદન ભિન્ન ભિન્ન કાળે આરંભી, ભિન્ન ભિન્ન કાળે અંત કરે છે. માટે કહ્યું.

ભગવન્ સલેશ્યી જીવો પાપકર્મ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે અનાકારોપયુક્ત સુધી બધાં સ્થાનોમાં બધાં પદોમાં આ વક્તવ્યતા કહેવી.

ભગવન્ ! નૈરયિકો પાપકર્મોનું વેદન સમકાળે અને અંત પણ સમકાળે કરે. ઈત્યાદિ પ્રશ્નો? ગૌતમ ! કેટલાંક સમકાળે આરંભે. એ પ્રમાણે જીવોમાં કહ્યા મુજબ કહેવું. યાવત્ અનાકારોપયુક્તતા. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું, પણ જે જેને હોય, તે આ ક્રમ વડે “પાપદંડક”વત્ કહેવું. આ જ ક્રમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિમાં આઠ દંડકો જીવથી વૈમાનિક સુધી કહેવા.

આ નવ દંડક સહિત પહેલો ઉદ્દેશો કહેવો. ભ૦ તે એમ જ છે.

● વિવેચન-૯૯૫ :-

સમાય - સમકાળે, - X - પદ્ધિવિસુ - પહેલી વખત વેદવાનો આરંભ કરનારા. સમકાળે નિર્ઘ્વિસુ - નીષ્ઠાએ લઈ જનાર, (અંત કરનારા). - X - વિસમ - જેમ વિષમ થાય, વિષમપણે [ભિન્નકાળે] - X - સમાય - ઉદયની અપેક્ષાએ સમકાળે આયુના ઉદયવાળા. સમોવવન્નગ - વિવક્ષિત આયુના ક્ષયમાં સમકાળે જ ભવાંતરમાં ઉત્પન્ન થનારા એવા તે - X -

[શંકા] આ ચૌભંગી આયુકમપિદ્ધાએ ઘટી શકે, પાપકર્મ વેદનથી ન ઘટી શકે. કેમકે (પાપકર્મ) આયુકમપિદ્ધાએ આરંભ કે અંત ન પામે. - - - એવું નથી. અહીં ભવ અપેક્ષાએ કર્મનો ઉદય અને ક્ષય ઈષ્ટ છે. તેથી સમાનાયુ સમોત્પન્નક પાપકર્મને સમકાળે વેદવાનો આરંભ અને સમકાળે અંત કરે. ઈત્યાદિ ભંગો કહ્યા. - X - X - [સૂત્રાર્થ મુજબ જાણવા વૃત્તિમાં કિંચિત્ જ વિશેષ છે.]

અહીં વૃત્તિકારશ્રી વૃક્ષોક્તા બે ગાથા જણાવે છે. - X - X - X -

❁ શતક-૨૯, ઉદ્દેશો-૨ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૬ :-

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્નક નૈરયિક સમકાળે પાપકર્મ વેદનનો આરંભ કરે અને સમકાળે અંત કરે. કેટલાંક સમકાળે આરંભે, ભિન્ન કાળે અંત કરે. ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક બે ભેદે - કેટલાંક સમાનાયુ સમોત્પન્નક છે, તે પાપકર્મ વેદન સમકાળે આરંભે છે, સમકાળે અંત કરે છે. તેમાં જે સમાનાયુ, વિષમોત્પન્નક છે, તે પાપકર્મ વેદન સમકાળે આરંભે છે અને ભિન્નકાળે અંત કરે છે. તેથી આમ કહ્યું.

ભગવન્ ! સલેશ્યી અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક પાપં ? પૂર્વવત્. એ રીતે અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવું. એ રીતે અસુરકુમારથી વૈમાનિક સુધી કહેવું. માત્ર જે જેને હોય, તે તેને કહ્યું. - - આ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીયથી અંતરાય સુધીમાં દંડકો કહેવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨).

❁ શતક-૨૯-ઉદ્દેશો-૩ થી ૧૧ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૭ :-

આ પ્રમાણે આ ગમક વડે નંદિ શતકની ઉદ્દેશ પરિષ્ટી મુજબ બધું જ અહીં કહેવું યાવત્ અચરમ ઉદ્દેશક. અનંતર ચાર ઉદ્દેશોની એક વક્તવ્યતા અને બાકીના સાતની એક વક્તવ્યતા કહેવી.

● વિવેચન-૯૯૬,૯૯૭ :- [ઉદ્દેશ-૨ થી ૧૧]

અનંતરોત્પન્ન બે ભેદે છે. અનંતરોત્પન્નને આયુનો ઉદય સમકાળે જ હોય, અન્યથા તેઓ અનંતરોત્પન્ન જ ન કહેવાય. તેઓ આયુષ્યના પ્રથમ સમયવર્તી છે. મરણ પછી પરમવોત્પત્તિને આશ્રીને, તેઓ મરણ કાળે ભૂતપૂર્વ ગતિથી અનંતરોત્પન્ન કહેવાય છે. વિષમોત્પન્ન એટલે મરણની વિષમતા [ભિન્નકાળ] થી કહેવાય. આમને ત્રીજો, ચોથો ભંગ સંભવે નહીં.

અનંતરોદ્દેશક ચતુષ્ક - અનંતરોત્પન્ન, અનંતરાવગાઢ, અનંતર આહારક, અનંતર પર્યાપ્તક ઉદ્દેશા. - - કર્મપ્રસ્થાપન શતક પૂર્ણ થયું.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૨૯નો ટીકા સહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

❁ શતક-૩૦ ❁
— X — X — X —

૦ શતક-૨૯ ની વ્યાખ્યા કરી. હવે ૩૦-મું આરંભે છે. - X - પૂર્વ શતકમાં કર્મપ્રસ્થાપના આશ્રિત જીવો વિચાર્યા. અહીં કર્મબંધાદિ હેતુભૂત વસ્તુવાદને આશ્રીને જીવોની વિચારણા કરે છે -

❁ શતક-૩૦, ઉદ્દેશો-૧ ❁
— X — X — X —

● સૂત્ર-૯૯૮ :-

ભગવન્ ! સમવસરણ કેટલા છે ? ગૌતમ ! ચાર-ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી. - - ભગવન્ ! જીવો ક્રિયાવાદી છે યાવત્ વિનયવાદી છે ? ગૌતમ ! જીવો ક્રિયાવાદી આદિ ચારે છે.

સલેશ્યી જીવો શું ક્રિયાવાદી છે, પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્રિયાવાદી આદિ ચારે છે. એ રીતે શુક્લલેશ્યા સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! અલેશ્યી જીવ વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્રિયાવાદી છે, અક્રિયા-અજ્ઞાન-વિનયવાદી નથી.

ભગવન્ ! કૃષ્ણપાક્ષિક જીવો શું ક્રિયાવાદી છે ? પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્રિયાવાદી નથી, અક્રિયા-અજ્ઞાન-વિનયવાદી પણ છે. - - શુક્લ પાક્ષિકોને સલેશ્યી સમાન જાણવા. સમ્યગ્દષ્ટિ, અલેશ્યીવત્, મિથ્યાદષ્ટિ, કૃષ્ણપાક્ષિક સમાન. - - મિથ્રદષ્ટિનો પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! તે ક્રિયાવાદી કે અક્રિયાવાદી નથી, પણ અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી છે.

જ્ઞાની યાવત્ કેવળજ્ઞાની, અલેશ્યીવત્. અજ્ઞાની યાવત્ વિભંગજ્ઞાની, કૃષ્ણપાક્ષિકવત્. આહારસંજોપયુક્ત યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞા ઉપયુક્ત, સલેશ્યીવત્. નોસંજોપયુક્ત, અલેશ્યીવત્. સવેદક યાવત્ નપુંસકવેદક, સલેશ્યીવત્. અવેદક, અલેશ્યીવત્. સકથાયી યાવત્ લોભ કથાયી અલેશ્યીવત્. સાકાર-અનાકારોપયુક્ત, સલેશ્યીવત્ છે.

ભગવન્ ! નૈરયિક શું ક્રિયાવાદી છે, પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્રિયાવાદી યાવત્ વિનયવાદી પણ છે. - - ભગવન્ ! સલેશ્યી નૈરયિક શું ક્રિયાવાદી છે ? પૂર્વવત્. એ રીતે યાવત્ કાપોતલેશ્યી નૈરયિક જાણવા. કૃષ્ણપાક્ષિકો ક્રિયાવાદી નથી. એ પ્રમાણે આ કમથી જેમ જીવ વક્તવ્યતા છે, તેમજ નૈરયિકની વક્તવ્યતા અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવી. માત્ર જે જેને હોય, તે તેને કહેવું. બાકી ન કહેવું. નૈરયિકવત્ સ્તનિતકુમાર સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શું ક્રિયાવાદી પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! તે ક્રિયાવાદી કે વિનયવાદી નથી. અક્રિયાવાદી છે, અજ્ઞાનવાદી પણ છે. એ રીતે પૃથ્વીકાયિકમાં જે સંભવે, તે બધામાં વચ્ચેના બે સમોસરણ, અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવા. એ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય સુધી બધાં પદોમાં બે સમોસરણ હોય. સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનમાં પણ આ બે મધ્યના સમોસરણ જાણવા.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોને જીવો સમાન જાણવા. માત્ર જે હોય તે કહેવું. મનુષ્યોને જીવ સમાન સંપૂર્ણ કહેવા. વ્યંતર-જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકો અસુરકુમારવત્ જાણવા.

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ બાંધે કે તિર્યચ્ય-મનુષ્ય-દેવ-આયુને બાંધે છે ? ગૌતમ ! નૈરચિક કે તિર્યચ્ય આયુ ન બાંધે, પણ મનુષ્યાયુ, દેવાયુને બાંધે છે. - - જો દેવાયુ બાંધે તો શું ભવનવાસી દેવાયુ બાંધે કે યાવત્ વૈમાનિક દેવાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! માત્ર વૈમાનિક દેવાયુ બાંધે. - X -

ભગવન્ ! અક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ બાંધે, આદિ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! નૈરચિક યાવત્ દેવાયુ બાંધે. એ રીતે અજ્ઞાન, વિનયવાદી જાણવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી ક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! નૈરચિકાયુ ન બાંધે, એ રીતે જીવોની માફક સલેશ્યીને ચારે સમોસરણ કહેવા. - - ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! માત્ર મનુષ્યાયુ બાંધે, બાકી ત્રણ આયુ ન બાંધે. અક્રિયા-અજ્ઞાન-વિનયવાદી (ત્રણે) ચારેય આયુને બાંધે. એ રીતે નીલલેશ્યી, કાપોતલેશ્યી પણ જાણવા. - - ભગવન્ ! તેજોલેશ્યી ક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! નૈરચિક-તિર્યચ્ય આયુ ન બાંધે, મનુષ્યાયુ કે દેવાયુ બાંધે. - - જો દેવાયુ બાંધે તો પૂર્વવત્ જાણવું.

ભગવન્ ! તેજોલેશ્યી અક્રિયાવાદી જીવ શું નૈરચિકાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! નૈરચિકાયુ ન બાંધે, મનુષ્યાદિ ત્રણે આયુ બાંધે. એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી જાણવા. તેજોલેશ્યી માફક પદ્મ, શુક્લલેશ્યી જાણવા.

ભગવન્ ! અલેશ્યી યાવત્ ક્રિયાવાદી શું નૈરચિકાયુ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ચારે આયુ બાંધે. એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી પણ જાણવા.

શુક્લપાક્ષિકો, સલેશ્યી સમાન જાણવા.

ભગવન્ ! સમ્યગ્દૈષ્ટિ ક્રિયાવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! નૈરચિક કે તિર્યચ્યાયુ ન બાંધે. મનુષ્ય કે દેવાયુ બાંધે. - - મિથ્યાદૈષ્ટિ, કૃષ્ણપાક્ષિકવત્ છે. - - ભગવન્ ! મિશ્રદૈષ્ટિ અજ્ઞાનવાદી જીવો શું નૈરચિકાયુ અલેશ્યીવત્ જાણવા. એ પ્રમાણે વિનયવાદી પણ જાણવા.

જ્ઞાની, આભિનિબોધિક-શ્રુત-અવધિજ્ઞાની, સમ્યગ્દૈષ્ટિ સમાન જાણવા. - - ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! માત્ર દેવાયુ બાંધે, અન્ય ત્રણ ન બાંધે. જો દેવાયુ બાંધે તો ? ગૌતમ ! માત્ર વૈમાનિક દેવાયુ બાંધે, અન્ય (ત્રણ) ભવનવાસી-આદિ ન બાંધે. કેવળજ્ઞાની, અલેશ્યીવત્ જાણવા. અજ્ઞાની યાવત્ વિભંગજ્ઞાની, કૃષ્ણપાક્ષિકવત્ જાણવા.

ચારે સંજ્ઞામાં, સલેશ્યીવત્. નોસંજ્ઞોપયુક્ત, મનઃપર્યવજ્ઞાની સમાન જાણવા. સવેદક યાવત્ નપુંસકવેદક, સલેશ્યી સમાન. અવેદક, અલેશ્યી સમાન. - - સકથાચી યાવત્ લોભકથાચી, સલેશ્યી સમાન છે. અકથાચી, અલેશ્યીવત્ છે. -

- સયોગી યાવત્ કાયયોગી, સલેશ્યી સમાન. અયોગી, અલેશ્યીવત્. સાકાર-અનાકારોપયુક્તક, સલેશ્યીવત્ જાણવા.

● વિવેચન-૯૯૮ :-

જે મતોમાં વિવિધ પરિણામવાળા જીવો કથંચિત્ તુલ્યપણે સમવસરે છે, તે સમવસરણ અથવા અન્યોન્ય ભિન્ન ક્રિયાવાદાદિ મતોમાં કથંચિત્ તુલ્યત્વથી, ક્યારેક કોઈક વાદીનો અવતાર તે સમવસરણ છે.

ક્રિયાવાદી-ક્રિયા, કર્તા વિના ન સંભવે, તે આત્મ સમવાચી છે તેમ કહેવાના આચારવાળા જે છે તે ક્રિયાવાદી. બીજા કહે છે - ક્રિયા જ પ્રધાન છે, જ્ઞાનથી શું ? બીજા કહે છે - ક્રિયા એટલે જીવાદિ પદાર્થો છે, ઈત્યાદિ કહેવાના આચારવાળા તે ક્રિયાવાદી. આત્માદિ પદાર્થોના અસ્તિત્વના સ્વીકારરૂપ -૧૮૦ સંખ્યા છે. તે બીજા સ્થાનેથી જાણવું. ક્રિયાવાદીના સંબંધથી સમવસરણ પણ ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. - X - X -

અક્રિયાવાદી - અક્રિયા એટલે ક્રિયાનો અભાવ, અનવસ્થિત કોઈ પદાર્થમાં ક્રિયા થતી નથી, જે ક્રિયા થાય તો પદાર્થની અનવસ્થિતિ નહીં રહે, એમ કહે છે તે અક્રિયાવાદી. કોઈ કહે છે - સર્વે સંસ્કારો ક્ષણિક છે, તો અસ્થિતમાં ક્રિયા કઈ રીતે ? - X - ઈત્યાદિ. બીજા કહે છે - ક્રિયા વડે શું ? ચિત્તશુદ્ધિ જ કરવી, તે બોલ્યો છે. બીજા કહે છે - “અક્રિયા એટલે જીવાદિ પદાર્થો નથી” એવું કહેનાર તે અક્રિયાવાદી. તેઓ જીવાદિ પદાર્થ નથી, તેમ સ્વીકારનાર વિકલ્પે ૮૪ છે, તેને બીજા સ્થાનેથી જાણવા.

અજ્ઞાનવાદી-કુત્સિત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન, તે જેનામાં છે, તે અજ્ઞાની. તેના વાદી તે અજ્ઞાનવાદી. તેઓ અજ્ઞાનને જ શ્રેય માને છે. - X - જ્ઞાન કોઈને પણ, ક્યારેય પણ કોઈ વસ્તુના વિષયમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણ નથી. ઈત્યાદિ સ્વીકારતા ૬૭ ભેદો બીજા સ્થાનેથી જાણવા.

વિનયવાદી-વિનય વડે વિચરે છે. અથવા વિનય જ જેમનું પ્રયોજન છે, તે વૈનચિક, તે વૈનચિકવાદી. વિનય જ સ્વર્ગાદિનો હેતુ છે એમ બોલવાના આચારવાળા તે વૈનચિકવાદી. તેઓ - X - ૩૨ ભેદે છે. - X -

આ અર્થમાં ગાથા છે - ‘છે’ તેમ ક્રિયાવાદી બોલે છે. “નથી” તેમ અક્રિયાવાદી બોલે છે. અજ્ઞાનિકો અજ્ઞાન અને વૈનચિકો વિનય “વાદી” છે. આ બધા પણ અન્યત્ર જો કે મિથ્યાદૈષ્ટિ કહેવાયા છે, તો પણ અહીં ક્રિયાવાદીને સમ્યગ્દૈષ્ટિરૂપે સ્વીકાર્યા છે. કેમકે તેઓ સમ્યગ્ અસ્તિત્વવાદીનો આશ્રય કરે છે.

તથાસ્વભાવથી જીવો ચાર ભેદે છે. અલેશ્યી, અયોગી, સિદ્ધો ક્રિયાવાદી જ છે. કેમકે ક્રિયાવાદના હેતુભૂત યથાવસ્થિત દ્રવ્યપર્યાયરૂપ અર્થના પરિચ્છેદયુક્ત છે. અહીં જે સમ્યગ્દૈષ્ટિ સ્થાનો - અલેશ્યત્વ, સમ્યક્ દર્શનજ્ઞાની, નોસંજ્ઞોપયુક્તત્વ, અવેદકત્વ આદિ તે નિયમા ક્રિયાવાદમાં મૂકાય છે - - મિથ્યાદૈષ્ટિ સ્થાનો મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાનાદિ બાકી ત્રણ સમવસરણમાં છે - - મિશ્રદૈષ્ટિ જ સાધારણ પરિણામત્વથી

આસ્તિક નથી કે નાસ્તિક પણ નથી. પણ અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી જ છે.

પૃથ્વીકાયિક, મિથ્યાદૃષ્ટિવથી અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી હોય છે. વાદના અભાવે પણ તે વાદ યોગ્ય જીવ પરિણામના સદ્ભાવથી આમ કહ્યું. તેઓ વિનયવાદી ન હોય, કેમકે તથાવિધ પરિણામનો અભાવ છે. પૃથ્વીકાયિકોને જે સલેશ્ય, કૃષ્ણાદિ ચાર લેશ્યા, કૃષ્ણપાક્ષિકત્વાદિ, તેમાં બધામાં મધ્યના બે સમવસરણો કહેવા.

વિકલેન્દ્રિયોમાં - X - X - ક્રિયાવાદ, વિનયવાદમાં વિશિષ્ટતર સમ્યક્ત્વાદિ પરિણામ હોય છે, સારવાદન રૂપ નહીં. પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં અલેશ્યા, અક્રિયાત્વાદિ ન પૂછવા, કેમકે તે ભાવ અસંભવ છે.

જીવાદિ-રૂપ-પદોમાં જ્યાં જે સમવસરણ હોય તે તેમાં કહેવું. હવે તેમાં આયુબંધ નિરૂપતા કહે છે - તેમાં જે દેવો કે નરકો ક્રિયાવાદી છે તે મનુષ્યાયુ બાંધે, મનુષ્ય કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચો દેવાયુ બાંધે. ઈત્યાદિ.

કૃષ્ણલેશ્યી જીવો મનુષ્યાયુ બાંધે, તેમ કહ્યું. તે નારક, અસુરકુમારદિને આશ્રીને જાણવું. સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્ય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મનુષ્યાયુ બાંધતા નથી, વૈમાનિકાયુના તે બંધક છે. - - અલેશ્યી એટલે સિદ્ધો અને અયોગી, તેઓ ચારે પણ આયુ ન બાંધે - X - X -

● સૂત્ર-૯૯૯ :-

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી નૈરથિક, નૈરથિકાયુ બાંધે ? ગૌતમ ! નૈરથિક-તિર્યચ કે દેવાયુ ન બાંધે, માત્ર મનુષ્યાયુ બાંધે. - - ભગવન્ ! અક્રિયાવાદી નૈરથિક વિશે પ્રશ્ન. તિર્યચ કે મનુષ્યાયુ બાંધે, દેવ કે નારકાયુ ન બાંધે. એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પણ જાણવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી ક્રિયાવાદી નૈરથિક શું નૈરથિકાયુ બાંધે ? એ પ્રમાણે બધાં જ નૈરથિકો જે ક્રિયાવાદી છે, તે એક જ મનુષ્યાયુ બાંધે છે. જે અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી, વૈનયિકવાદી છે, તે બધાં સ્થાનોમાં નૈરથિક કે દેવાયુ ન બાંધે, તિર્યચ કે મનુષ્યાયુ બાંધે. વિશેષ એ - મિશ્રદૃષ્ટિ અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી બંનેમાં જીવ પદ સમાન કોઈ આયુ બાંધતા નથી.

એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી નૈરથિક સમાન જાણવું.

ભગવન્ ! અક્રિયાવાદી પૃથ્વીકાયિક વિશે પ્રશ્ન. ગૌતમ ! નૈરથિક કે દેવાયુ ન બાંધે, તિર્યચ કે મનુષ્યાયુ બાંધે. એ રીતે અજ્ઞાનવાદી જાણવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી પૃથ્વીકાયિકના જે જે પદ હોય છે, તેમાં - તેમાં અજ્ઞાનવાદી અને અક્રિયાવાદી બંને આ પ્રમાણે બે આયુ બાંધે. માત્ર તેજોલેશ્યામાં કોઈ આયુનો બંધ ન થાય. એ રીતે અપ્-વનસ્થતિકાયિકને પણ જાણવા. તેઈ-વાયુકાયિક સર્વસ્થાનોમાં મધ્યના બે સમવસરણમાં એક માત્ર તિર્યચોનિક આયુ બાંધે. બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયોવાળાને પૃથ્વીકાયિક માફક જાણવા. માત્ર સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનમાં કોઈ આયુ ન બાંધે.

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક શું નૈરથિકાયુ બાંધે ?

પ્રશ્ન. ગૌતમ ! મન:પર્યવજ્ઞાની સમાન. અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી ચારે પ્રકારનું આયુ બાંધે. સલેશ્યી, ઔદિક જીવવત્ જાણવા.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ક્રિયાવાદી પંચેન્દ્રિયતિર્યચો ? નૈરથિક આયુ બાંધે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! નૈરથિક યાવત્ દેવ, એકે આયુ ન બાંધે. અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી ચારે પ્રકારના આયુ બાંધે. - - કૃષ્ણલેશ્યી માફક નીલલેશ્યી, કાપોતલેશ્યી પણ જાણવા. તેજોલેશ્યી, સલેશ્યીવત્ જાણવા. વિશેષ એ કે - અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી નૈરથિકાયુ ન બાંધે, બાકીના ત્રણ બાંધે. એ પ્રમાણે પદ્મલેશ્યા પણ જાણવી. શુક્લલેશ્યા પણ કહેવી.

કૃષ્ણપાક્ષિક આ ત્રણે સમવસરણમાં ચારે આયુ બાંધે. શુક્લપાક્ષિક, સલેશ્યીવત્ જાણવા. સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મન:પર્યવજ્ઞાનીવત્ વૈમાનિક દેવાયુ બાંધે. મિથ્યાદૃષ્ટિ, કૃષ્ણપાક્ષિકવત્. મિશ્રદૃષ્ટિ એક પણ ન બાંધે, નૈરથિક સમાન છે.

જ્ઞાની યાવત્ અવધિજ્ઞાની, સમ્યગ્દૃષ્ટિવત્ છે. અજ્ઞાની યાવત્ વિભંગજ્ઞાની કૃષ્ણપાક્ષિકવત્ છે. બાકીના અનાકારોપયુક્તા સુધીના બધાં સલેશ્યી માફક કહેવા. પંચેન્દ્રિયતિર્યચ માફક મનુષ્યની પણ વક્તવ્યતા કહેવી. વિશેષ એ કે - મન:પર્યવજ્ઞાની અને નોસંજોપયુક્તને સમ્યગ્દૃષ્ટિ તિર્યચોનિકની માફક કહેવા. અલેશ્યી, કેવળજ્ઞાની, અવેદક, અક્રિયાયી, અયોગી આ બધાં એક પણ આયુ ન બાંધે, તેઓ ઔદિક જીવવત્ છે. બાકી પૂર્વવત્. વ્યંતર-જયોતિષ-વૈમાનિક, અસુરકુમારવત્ છે.

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી જીવો ભવસિદ્ધિક છે કે અભવસિદ્ધિક ? ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. ભગવન્ ! અક્રિયાવાદી જીવો, શું ભવસિદ્ધિક છે ? ગૌતમ ! બંને છે, એ રીતે અજ્ઞાન-વિનયવાદી જાણવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી ક્રિયાવાદી જીવો ભવસિદ્ધિક છે ? પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. એ રીતે અજ્ઞાન-વિનયવાદી જાણવા. એ પ્રમાણે યાવત્ શુક્લલેશ્યી જીવો સલેશ્યીવત્ જાણવા. ભગવન્ ! અલેશ્યી ક્રિયાવાદી જીવો શું ભવ ? પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. એ રીતે આ અભિવાપથી કૃષ્ણપાક્ષિક ત્રણે સમવસરણમાં ભજનાએ છે. શુક્લપાક્ષિક ચારે સમોસરણમાં ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અલેશ્યી સમાન. મિથ્યાદૃષ્ટિ, કૃષ્ણપાક્ષિક સમાન. મિશ્રદૃષ્ટિ બે જ સમોસરણમાં અલેશ્યી સમાન. જ્ઞાની યાવત્ કેવળજ્ઞાની ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. અજ્ઞાની યાવત્ વિભંગજ્ઞાની, કૃષ્ણપાક્ષિક સમાન. ચારે સંજ્ઞામાં સલેશ્યી સમાન. નોસંજોપયુક્ત, સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમાન. સવેદક યાવત્ નપુંસકવેદક, સલેશ્યી સમાન. સક્રિયાયી યાવત્ લોભક્રિયાયી, સલેશ્યીવત્ અક્રિયાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમાન. સયોગી યાવત્ કાયયોગી, સલેશ્યી સમાન. અયોગી, સમ્યગ્ દૃષ્ટિ સમાન. સાકાર-અનાકારોપયુક્ત, સલેશ્યી સમાન.

એ પ્રમાણે નૈરથિકો પણ કહેવા. વિશેષ એ - જે જેને હોય તે જાણવું.

એ પ્રમાણે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર. પૃથ્વીકાયિક સર્વ સ્થાનોમાં વચ્ચેના બે સમોસરણમાં ભવસિદ્ધિક-અભવસિદ્ધિક બંને છે. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાય સુધી જાણવું. બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયવાળા એ પ્રમાણે ૪. વિશેષ એ કે - સમ્યક્ત્વ અવધિ-આભિનિબોધિક-શ્રુત જ્ઞાનમાં આ વચ્ચેના બે સમોસરણમાં ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. બાકી પૂર્વવત્. પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક, નૈરયિકવત્. વિશેષ એ કે જે જેટલું હોય તે જાણવું. મનુષ્ય, ઔદિક જીવ સમાન. વ્યંતર-જ્યોતિષ-વૈમાનિક, અસુરકુમાર સમાન. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૯૯૯ :-

ક્રિયાવાદી નારકો જે નૈરયિક કે દેવાયુ ન બાંધે, તે નારકભવાનુભવથી જ છે. જે તિર્યચાયુ ન બાંધે, તે ક્રિયાવાદાનુભાવથી જાણવું. અક્રિયાવાદી આદિ ત્રણ સમોસરણમાં બધાં પદોમાં તિર્યચ અને મનુષ્યાયુ જ થાય. પરંતુ સમ્યક્મિથ્યાદૈષ્ટિ નારકોમાં અંતિમ બે સમોસરણ જ છે. તેમને આયુબંધ નથી, તે ગુણસ્થાનક સ્વભાવથી જાણવું. પૃથ્વીકાયિકને મનુષ્ય-તિર્યચાયુ છે. અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં તેજોલેશ્યી પૃથ્વીકાયિકને તેવા ભાવથી આયુનો બંધ નથી. - X - X -

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે સમ્યગ્દૈષ્ટિ, કૃષ્ણલેશ્યાદિ પરિણત હોય તો એક જ આયુ ન બાંધે. સમ્યગ્દૈષ્ટિ વૈમાનિકનું. - X - X - તેજોલેશ્યી ક્રિયાવાદી, વૈમાનિકાયુ જ બાંધે, બાકીના ત્રણે ત્રણ કે ચાર ભેદે આયુ બાંધે. ઈત્યાદિ - X -

✿ શતક-૩૦, ઉદ્દેશો-૨ ✿
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૦ :-

અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક શું ક્રિયાવાદી૦ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ક્રિયાવાદી યાવત્ વૈનયિકવાદી પણ છે. - - ભગવન્ ! સલેશ્યી અનંતરોપપન્નક નૈરયિક શું ક્રિયાવાદી૦ છે ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે જેમ ઉદ્દેશા-૧-માં નૈરયિક વક્તવ્યતા કહી, તેમ અહીં પણ કહેવા. વિશેષ એ કે - અનંતરોપપન્નક નૈરયિકમાં જે જેને છે, તે તેને કહેવું. એ પ્રમાણે સર્વે જીવો, વૈમાનિક સુધી જાણવું. વિશેષ એ - અનંતર ઉત્પન્નકમાં જે જેને હોય, તે તેને કહેવું.

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક શું નૈરયિકાયુ બાંધે૦ પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! એક પણ આયુ ન બાંધે. આ રીતે અક્રિયા આદિ ત્રણે વાદી કહેવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી ક્રિયાવાદી અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક, નૈરયિક આયુ૦ બાંધે ? ગૌતમ ! એક પણ આયુ ન બાંધે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે સર્વે સ્થાનોમાં અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક કોઈ જ આયુ ન બાંધે, તેમ અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવું. એ રીતે વૈમાનિક સુધી જે જેને હોય તે તેને કહેવું.

ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક ભવસિદ્ધિક છે કે અભવસિદ્ધિક ? ગૌતમ ! તે ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. અક્રિયાવાદી

વિશે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! તે ભવસિદ્ધિક પણ છે, અભવ સિદ્ધિક પણ છે. એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પણ જાણવા.

ભગવન્ ! સલેશ્યી ક્રિયાવાદી અનંતરોત્પન્ન નૈરયિક ભવસિદ્ધિક છે કે અભવસિદ્ધિક ? ગૌતમ ! તે ભવસિદ્ધિક છે, અભવ૦ નથી. એ પ્રમાણે આ અભિવાપ વડે ઔદિક ઉદ્દેશમાં જેમ નૈરયિકોની વક્તવ્યતા છે, તેમ અહીં પણ અનાકારોપયુક્ત સુધી કહેવી. એ રીતે વૈમાનિક સુધી જાણવું. વિશેષ એ કે - જેને હોય તે તેને કહેવું. તેનું લક્ષણ આ છે - જે ક્રિયાવાદી, શુક્લપાક્ષિક - મિશ્રદૈષ્ટિ છે, એ બધાં ભવસિદ્ધિક છે, અભવસિદ્ધિક નથી. બાકીના બધાં ભવ સિદ્ધિક પણ છે, અભવસિદ્ધિક પણ છે. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

✿ શતક-૩૦, ઉદ્દેશો-૩ ✿
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૧ :-

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન નૈરયિક ક્રિયાવાદી૦ ? ઔદિક ઉદ્દેશમાં કહ્યું, તેમ પરંપરોત્પન્નમાં પણ નૈરયિકાદિમાં બધું કહેવું. તે રીતે જ ત્રણ દંડક સહિત કહેવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે યાવત્ વિચરે છે.

✿ શતક-૩૦, ઉદ્દેશો-૪ થી ૧૧ ✿
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૨ :-

એ પ્રમાણે આ કમથી જેમ બંધિશતકમાં ઉદ્દેશકોની પરિપાટી છે, તે બધી જ અહીં યાવત્ અચરમોદ્દેશક કહેવી. વિશેષ એ કે - “અનંતર” ચારે એક ગમવાળા છે. ‘પરંપર’ ચાર એક ગમક છે. એ રીતે ચરમ અને અચરમ છે. વિશેષ એ કે - અલેશ્યી, કેવલી, અયોગી ન કહેવા. બાકી પૂર્વવત્. - X - X -

● વિવેચન-૯૯૯ થી ૧૦૦૨ :- [ઉદ્દેશા-૨ થી ૧૧]

એ રીતે ઉદ્દેશા-૨ થી ૧૧ની વ્યાખ્યા કરવી. વિશેષ આ - ઉદ્દેશા-૨માં ઇમં સે લક્ષણં અર્થાત્ ભવ્યત્વના આ લક્ષણ છે. ક્રિયાવાદી, શુક્લપાક્ષિક, મિશ્રદૈષ્ટિ ભવ્ય જ હોય, અભવ્ય નહીં. બાકીના ભવ્ય કે અભવ્ય હોય. અલેશ્યી, સમ્યગ્દૈષ્ટિ, જ્ઞાની, અવેદી, અકષાયી, અયોગીનું ભવ્યત્વ પ્રસિદ્ધ જ છે.

ઉદ્દેશા-૩-માં દંડકત્રય કહ્યું. અર્થાત્ ક્રિયાવાદાદિ પ્રરૂપણા દંડક, આયુર્બંધક દંડક, ભવ્યાભવ્યદંડક. ઉદ્દેશા-૧૧માં અલેશ્યી, કેવલી, અયોગી વર્જવા.

મુનિદીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૦નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૧ 卐

— X — X —

૦ શતક-૩૦માં ચાર સમવસરણો કહ્યા. ચતુષ્કના સાધર્મ્યથી ચતુર્યુગ વક્તવ્યતાનુગત ૨૮-ઉદ્દેશા, યુક્ત આ ૩૧મું શતક કહે છે -

☉ શતક-૩૧, ઉદ્દેશો-૧ ☉
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૩ :-

રાજગૃહે યાવત્ આમ પૂછ્યું - ભગવન્ ! ક્ષુદ્રયુગ કંટલા છે ? ગૌતમ ! ચાર. - કૃતયુગ, ત્ર્યોજ, દ્વાપરયુગ, કલ્ચોજ. - - ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું કે ચાર ક્ષુદ્રયુગ છે ? ગૌતમ ! જે રાશી ચતુષ્ક અપહારથી અપહરતા છેલ્લે ચાર શેષ વધે, તે ક્ષુદ્રકૃતયુગ. જે રાશી ચાર-ચારના અપહારથી શેષ ત્રણ વધે તે ક્ષુદ્ર ત્ર્યોજ. જે રાશી ચાર-ચારના અપહારથી છેલ્લે શેષ-બે વધે તે ક્ષુદ્ર દ્વાપરયુગ. જે રાશી ચાર-ચારના અપહારથી છેલ્લે શેષ-એક વધે તે ક્ષુદ્ર કલ્ચોજ.

ભગવન્ ! ક્ષુદ્ર કૃતયુગ નૈરયિક ક્યાં ઉપજે? શું નૈરયિકાદિથી ઉપજે, પ્રશ્ન? ગૌતમ! નૈરયિકથી આવીને ન ઉપજે, એ પ્રમાણે નૈરયિકોનો ઉપપાત 'વ્યુત્ક્રાંતિ' પદમાં કહ્યા મુજબ કહેવો. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે? ગૌતમ! ચાર, આઠ, બાર કે સોળ કે સંખ્યાત-અસંખ્યાત.

ભગવન્ ! તે જીવો કઈ રીતે ઉપજે ? ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદક કુદવાના અધ્યવસાય. એ રીતે શતક-૨૫, ઉદ્દેશા-૮-માં નૈરયિક વક્તવ્યતામાં કહ્યું, તેમ અહીં પણ કહેવું. યાવત્ આત્મપ્રયોગથી ઉપજે, પરપ્રયોગથી નહીં.

ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી ક્ષુદ્રકૃતયુગ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? ઔદિક નૈરયિકની વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ અહીં રત્નપ્રભામાં પણ કહેવી યાવત્ પરપ્રયોગથી ન ઉપજે. એ રીતે શર્કરાપ્રભા યાવત્ અઘ:સપ્તમીમાં કહેવું. એ રીતે ઉત્પાદ, "વ્યુત્ક્રાંતિ" પદ મુજબ કહેવો. [ક્યાં સુધી કહેવું ?]

અસંજી પહેલી સુધી, સરીસર્પ બીજી સુધી, પક્ષી ત્રીજી સુધી ઈત્યાદિ ગાથા મુજબ ઉત્પાદ સુધી કહેવું. બાકી પૂર્વવત્ જાણવું.

ભગવન્ ! ક્ષુદ્ર ત્ર્યોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે? શું નૈરયિકથી આદિ? ઉત્પાદ, 'વ્યુત્ક્રાંતિ' પદ મુજબ કહેવો. ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે? ગૌતમ! ત્રણ, સાત, અગિયાર, પંદર કે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. બાકી બધું કૃતયુગ નૈરયિક સમાન જાણવું. એ રીતે અઘ:સપ્તમી સુધી.

ભગવન્ ! ક્ષુદ્ર દ્વાપરયુગ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ક્ષુદ્ર કૃતયુગ સમાન જાણવું. વિશેષ એ કે - પરિમાણ બે-છ-દશ-ચૌદ કે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્. યાવત્ અઘ:સપ્તમી.

ક્ષુદ્ર કલ્ચોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? ક્ષુદ્ર કૃતયુગ સમાન જાણવું. માત્ર પરિમાણમાં ભેદ છે - એક, પાંચ, નવ, તેર, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત

ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે અઘ:સપ્તમી સુધી કહેવું. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે, યાવત્ વિચરે છે.

☉ શતક-૩૧, ઉદ્દેશો-૨ ☉
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૪ :-

ભગવન્ ! ક્ષુદ્રકૃતયુગ કૃષ્ણલેશ્યી નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઔદિકગમ અનુસાર જાણવું યાવત્ પરપ્રયોગથી ન ઉપજે. વિશેષ એ કે ઉપપાત, વ્યુત્ક્રાંતિ પદ સમાન કહેવો. - - તેનો ઉપપાત ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં થાય. બાકી પૂર્વવત્ જાણવું.

ધૂમપ્રભા પૃથ્વી કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્રકૃત યુગ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? સંપૂર્ણ પૂર્વવત્ જાણવું. - - એ રીતે તમા અને અઘ:સપ્તમી પૃથ્વી સુધી જાણવું. વિશેષ એ કે - ઉપપાત સર્વત્ર વ્યુત્ક્રાંતિ પદ મુજબ કહેવો.

કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર ત્ર્યોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પૂર્વવત્. વિશેષ એ કે ત્રણ, સાત, અગિયાર, પંદર, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અઘ:સપ્તમી જાણવું.

કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર દ્વાપરયુગ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? પૂર્વવત્. વિશેષ એ - બે, છ, દશ, ચૌદ આદિ પૂર્વવત્. આ પ્રમાણે ધૂમપ્રભાથી અઘ:સપ્તમી સુધી જાણવું. - - - કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર કલ્ચોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? પૂર્વવત્. વિશેષ એ કે - એક, પાંચ, નવ, તેર, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે ધૂમપ્રભામાં, તમામાં અને અઘ:સપ્તમીમાં પણ જાણવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

☉ શતક-૩૧, ઉદ્દેશો-૩ ☉
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૫ :-

ભગવન્ ! ક્ષુદ્ર કૃતયુગ નીલલેશ્યી નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર કૃતયુગ સમાન જાણવું. વિશેષ એ કે ઉપપાત વાલુકાપ્રભા સમાન જાણવો. બાકી પૂર્વવત્. - - - વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી નીલલેશ્યી ક્ષુદ્ર કૃતયુગ નૈરયિક ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે પંકપ્રભામાં પણ જાણવું, ધૂમપ્રભામાં પણ જાણવું. - - - આ પ્રમાણે ચારે યુગોમાં જાણવું. વિશેષ એ કે પરિમાણ જાણી લેવું. પરિમાણ કૃષ્ણલેશ્યી ઉદ્દેશા મુજબ છે. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

☉ શતક-૩૧, ઉદ્દેશો-૪ ☉
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૬ :-

કાપોતલેશ્યી ક્ષુદ્ર કૃતયુગ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર કૃતયુગ સમાન જાણવું. વિશેષ એ - ઉપપાત રત્નપ્રભાપૃથ્વી સમાન જાણવો.

બાકી પૂર્વવત્. ઉપપાત રત્નપ્રભામાં થાય. - - એ પ્રમાણે ચારે યુગમોમાં જાણવું. વિશેષ એ કે પરિમાણ જાણવું. પરિમાણ, કૃષ્ણલેશ્યી ઉદ્દેશા સમાન છે. બાકી પૂર્વવત્. - - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨).

✿ શતક-૩૧-ઉદ્દેશો-૫ ✿
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૭ :-

ભગવન્ ! ક્ષુદ્રકૃતયુગમ ભવસિદ્ધિક નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? - X - ઔદિક ગમક મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. યાવત્ પરપ્રયોગથી ન ઉપજે. રત્નપ્રભા પૃથ્વી ભવસિદ્ધિક ક્ષુદ્ર કૃતયુગમ નૈરયિક ? સંપૂર્ણ પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે અઘઃસપ્તમી પૃથ્વી સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે - X - ક્ષુદ્ર ત્ર્યોજ યાવત્ કલ્યોજ સુધી જાણવું - X - પરિમાણ પૂર્વ કથિત ઉદ્દેશક-૧-મુજબ જાણવા.

✿ શતક-૩૧, ઉદ્દેશો-૬ ✿
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૮ :-

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક ક્ષુદ્ર કૃતયુગમ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? ઔદિક કૃષ્ણલેશ્યી ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ જાણવું. ચારે યુગમોમાં કહેવું. યાવત્ અઘઃસપ્તમી પૃથ્વી કૃષ્ણલેશ્યી ક્ષુદ્ર કલ્યોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨)

✿ શતક-૩૧-ઉદ્દેશો-૭ ✿
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૦૯ :-

નીલલેશ્યી ભવસિદ્ધિક યારે યુગમોમાં ઔદિક નીલલેશ્યી ઉદ્દેશક મુજબ કહેવા. - - ભગવન્ તે એમ જ છે યાવત્ વિચરે છે.

✿ શતક-૩૧-ઉદ્દેશો-૮ ✿
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૧૦ :-

કાપોતલેશ્યી ભવસિદ્ધિક યારે યુગમોમાં ઉત્પાદ, ઔદિક કાપોતલેશ્યી ઉદ્દેશા મુજબ કહેવો. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, યાવત્ વિચરે છે.

✿ શતક-૩૧-ઉદ્દેશો-૯ થી ૨૮ ✿
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૧૧ થી ૧૦૧૫ :- [ઉદ્દેશાનો કમ સાથે નોંધેલ છે.]

[૧૦૧૧- ઉ. ૯ થી ૧૨] જેમ ભવસિદ્ધિકના ચાર ઉદ્દેશા કહ્યા, તેમ અભવસિદ્ધિકના પણ ચારે ઉદ્દેશા, કાપોતલેશ્યી ઉદ્દેશા સુધી કહેવા.

[૧૦૧૨-ઉ. ૧૩ થી ૧૬] એ પ્રમાણે સમ્યક્દૃષ્ટિને લેશ્યા સહિત ચાર ઉદ્દેશા કહેવા. વિશેષ એ - સમ્યક્દૃષ્ટિનું કથન પહેલા અને બીજા એ બે

ઉદ્દેશામાં છે. અઘઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉપપાત ન કહેવો. બાકી પૂર્વવત્.

[૧૦૧૩-ઉ. ૧૭ થી ૨૦] મિથ્યાદૃષ્ટિના પણ ચાર ઉદ્દેશો ભવસિદ્ધિક સમાન કહેવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

[૧૦૧૪-ઉ. ૨૧ થી ૨૪] એ પ્રમાણે લેશ્યા સંયુક્ત કૃષ્ણપાક્ષિકના પણ ચાર ઉદ્દેશા ભવસિદ્ધિક સમાન કહેવા. ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

[૧૦૧૫-ઉ. ૨૫ થી ૨૮] શુક્લપાક્ષિકના ચાર ઉદ્દેશા આ પ્રમાણે જ કહેવા યાવત્ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી કાપોતલેશ્યી શુક્લપાક્ષિક ક્ષુદ્ર કલ્યોજ નૈરયિક ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પૂર્વવત્ જ યાવત્ પરપ્રયોગથી ન ઉપજે.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૧૦૦૩ થી ૧૦૧૫ :- [ઉદ્દેશો-૧ થી ૨૮]

યુગમ-કહેવાનાર રાશિ વિશેષ, તે મોટી પણ હોય છે. તેથી ક્ષુદ્ર શબ્દ મૂક્યો. તેમાં ચાર, આઠ, બાર આદિ સંખ્યાવાનું રાશિ ક્ષુલ્લક કૃતયુગમ કહેવાય છે. એ રીતે ત્રણ, સાત, દશ આદિ ક્ષુલ્લક ત્ર્યોજ કહેવાય. બે, છ વગેરે ક્ષુલ્લક દ્વાપરયુગમ કહેવાય. એક, પાંચ, વગેરે ક્ષુલ્લક કલ્યોજ કહેવાય.

વ્યુત્ક્રાંતિ એટલે પ્રજ્ઞાપનાનું છટ્ટું પદ. જેમકે - પંચેન્દ્રિયતિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોથી આવીને નારકો ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ - X -

“અધ્યવસાય” આના દ્વારા અધ્યવસાય નિર્વર્તિત કરણોપાય સૂચવેલ છે. આ પહેલો ઉદ્દેશો થયો.

બીજો કૃષ્ણલેશ્યા આશ્રીત છે. તે પાંચમી, છઠ્ઠી, સાતમી પૃથ્વીમાં હોય છે, એમ કરીને સામાન્ય ઇંડક તેના ત્રણ ઇંડક અહીં થાય.

અહીં કૃષ્ણલેશ્યા પ્રકાંત, તે ધૂમપ્રભામાં હોય, તેમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય, તેઓનો જે ઉત્પાદ કહેવો. તે અસંજી, સરિસૃપ, પક્ષી, સિંહ વર્જિત છે.

ત્રીજો ઉદ્દેશો નીલ લેશ્યાશ્રિત છે. તે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી પૃથ્વીમાં હોય છે, તેથી સામાન્ય ઇંડક, તેના ત્રણ ઇંડક અહીં થાય. નીલલેશ્યાવાળા વાલુકાપ્રભામાં હોય, તેમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય, તેનો જ ઉત્પાદ કહેવો. તે અસંજી અને સરિસૃપ વર્જિત હોય - X - X -

ચોથા ઉદ્દેશો કાપોતલેશ્યાશ્રિત છે, તે પહેલી ત્રણ પૃથ્વીમાં હોય, તેથી સામાન્ય ઇંડક અને રત્નપ્રભાદિ ત્રણ ઇંડક અહીં થાય. ઇત્યાદિ - X -

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૧-નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૨ 卐
— X — X —

૦ શતક-૩૧માં નારકોનો ઉત્પાદ કહ્યો, અહીં તેનું ઉદ્ધર્તન કહે છે—

卐 શતક-૩૨, ઉદ્દેશો-૧ 卐
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૧૬ :-

ભગવન્ ! ક્ષુદ્ર કૃતયુગ્મ નૈરયિક ઉદ્ધર્તિત થઈને ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉપજે છે ? શું નૈરયિકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉદ્ધર્તના, વ્યુત્ક્રાંતિ પદ મુજબ જાણવી. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે ? ગૌતમ ! ચાર, આઠ, બાર, સોળ, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉદ્ધર્તે છે. - - ભગવન્ ! તે જીવો કઈ રીતે ઉદ્ધર્તે ? ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદનારો આદિ પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે તે ગમક યાવત્ આત્મપ્રયોગથી ઉદ્ધર્તે, પરપ્રયોગથી નહીં.

રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક ક્ષુદ્ર કૃતયુગ્મ ? રત્નપ્રભા સમાન ઉદ્ધર્તના જાણવી. એ રીતે યાવત્ અઘઃસપ્તમી. - - એ રીતે ક્ષુદ્ર ઋયોજ, ક્ષુદ્ર દ્વાપરયુગ્મ, ક્ષુદ્ર કલ્યોજ જાણવા, માત્ર પરિમાણ જાણી લેવું.

卐 શતક-૩૨-ઉદ્દેશો-૨ થી ૨૮ 卐
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૧૭ :

કૃષ્ણલેશ્વરી કૃતયુગ્મ નૈરયિક ? એ પ્રમાણે આ ક્રમથી જેમ ઉપપાત શતકમાં ૨૮ ઉદ્દેશો કહ્યા, તેમ ઉદ્ધર્તનામાં ૨૮-ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ કહેવા. વિશેષ એ કે — “ઉદ્ધર્તે છે” એમ કહેવું. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તેમજ છે.

● વિવેચન-૧૦૧૬,૧૦૧૭ :- [ઉદ્દેશો-૧ થી ૨૮]

ઉદ્ધર્તના, વ્યુત્ક્રાંતિ પદ મુજબ - તે અર્થથી આ પ્રમાણે - નરકથી નીકળી પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગર્ભજ જીવોમાં ઉપજે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૨નો ટીકા સહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૩ 卐
— X — X —

૦ શતક-૩૨માં નારકોની ઉદ્ધર્તના કહી, તેઓ ઉદ્ધર્તીને એકેન્દ્રિયોમાં ન ઉપજે એકેન્દ્રિય પ્રરૂપણાયુક્ત, અવાંતર શતકથી કહે છે.

卐 શતક-૩૩, શતક શતક-૧, ઉદ્દેશો-૧ થી ૧૧ 卐
— X — X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૧૮ થી ૧૦૨૧ :-

[૧૦૧૮, ઉદ્દેશો-૧] ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો કેટલાં છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે-પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સૂક્ષ્મ અને બાહર.

ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે. પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક. - - ભગવન્ ! બાહર પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ-સમાન. - - એ રીતે અપ્કાયિક પણ ચાર ભેદે કહેવા. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક કહેવા.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની કેટલી કર્મ પ્રકૃતિ છે ? ગૌતમ ! આઠ. - જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય. - - - પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની કેટલી કર્મપ્રકૃતિ છે ? ગૌતમ ! આઠ, પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત બાહર પૃથ્વીકાયિકમાં પણ આઠ પ્રકૃતિ જાણવી. - - - એ રીતે આ ક્રમથી યાવત્ પર્યાપ્તા બાહર વનસ્પતિકાયિક છે.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? ગૌતમ ! સાત ભેદે પણ બાંધે, આઠ ભેદે પણ બાંધે. સાત બાંધતો આયુને વર્જને સાત કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે, આઠ બાંધતો પ્રતિપૂર્ણ આઠ કર્મપ્રકૃતિ બાંધે.

ભગવન્ ! પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે બધી યાવત્ હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તા બાહર વનસ્પતિકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ? પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકો કેટલી કર્મપ્રકૃતિ વેદે છે ? ગૌતમ ! ચૌદ. - જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય, શ્રોત્ર-ચક્ષુ-ઘ્રાણ-જીભર્ષન્દ્રિય આવરણ, સ્ત્રી-પુરુષવેદાવરણ. એ પ્રમાણે ચારે ભેદ સહિત યાવત્ ભગવન્ ! પર્યાપ્ત બાહર વનસ્પતિકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ? ગૌતમ ! એ પ્રમાણે જ ચૌદ કર્મપ્રકૃતિ વેદે. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨)

● [૧૦૧૯, ઉદ્દેશો-૨]

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સૂક્ષ્મ અને બાહર પૃથ્વીકાયિક. એ પ્રમાણે બે-બે ભેદ વનસ્પતિકાયિક પર્યન્ત જાણવા.

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે ? ગૌતમ ! આઠ - જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય. - - ભગવન્ ! અનંતર ઉત્પન્ન બાદર પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે ? ગૌતમ ! આઠ. પૂર્વવત્. એ પ્રમાણે યાવત્ અનંતરોત્પન્નક બાદર વનસ્પતિકાયિકોની જાણવી.

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? ગૌતમ ! આયુને વર્ણને સાત બાંધે. એ રીતે યાવત્ અનંતરોત્પન્ન બાદર વનસ્પતિકાયિકની જાણવી. - - - ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે છે ? ગૌતમ ! ચૌદ. પૂર્વવત્ - જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ પુરુષવેદાવરણ. એ પ્રમાણે અનંતરોત્પન્ન બાદર વનસ્પતિકાયિક સુધી જાણવું.

● [૧૦૨૦-ઉદ્દેશો-૩] ભગવન્ ! પરંપરોપપન્નક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિકાદિ, ઔદિક ઉદ્દેશાનુસાર તેના ચાર-ચાર ભેદો કહેવા. - - ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે ? એ રીતે આ અભિલાપથી ઔદિક ઉદ્દેશક મુજબ બધું જ કહેવું યાવત્ ચૌદને વેદે છે - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

● [૧૦૨૧-ઉદ્દેશા-૪ થી ૧૧] - (૪) અનંતરાવગાઠ, અનંતરોત્પન્નવત્. (૫) પરંપરાવગાઠ, પરંપરોત્પન્નવત્. (૬) અનંતરાહારક, અનંતરોત્પન્નવત્. (૭) પરંપરાહારક, પરંપરોત્પન્નવત્. (૮) અનંતર પર્યાપ્તક, અનંતરોત્પન્નવત્. (૯) પરંપરપર્યાપ્તકો, પરંપરોત્પન્નવત્. (૧૦) ચરમો પણ પરંપરોત્પન્નવત્. (૧૧) એ પ્રમાણે અચરમ પણ જાણવી. - - - આ પ્રમાણે ૧૧-ઉદ્દેશાઓ છે.

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, યાવત્ વિચરે છે. એકેન્દ્રિય શતક પૂર્ણ.

✿ શતક-૩૩, શતકશતક-૨, ઉદ્દેશા ૧ થી ૧૧ ✿
— X — X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૨૨ :-

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે. - પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? બે ભેદે - સૂક્ષ્મ અને બાદર પૃથ્વીકાયિક. ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! આ આલાવા વડે એ રીતે ચાર ચાર ભેદો જેમ ઔદિક ઉદ્દેશામાં કહ્યા તેમ વનસ્પતિકાય સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ છે ? પૂર્વવત્, ઔદિક ઉદ્દેશાનુસાર આ આલાવો કહેવો. - - એ પ્રમાણે જ બાંધે છે, એ પ્રમાણે જ વેદે છે. - - ભગવન્ ! તેમજ છે (૨)

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે. એ રીતે આ અભિલાપ વડે પૂર્વવત્ બે-બે ભેદો યાવત્ વનસ્પતિકાયિક કહેવા. - - ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ છે ? એ રીતે આ અભિલાપ વડે, ઔદિક અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશ

મુજબ જ “વેદે છે” સુધી કહેવું. ભગવન્ ! તેમજ છે.

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે-પૃથ્વીકાયિકાદિ. એ રીતે આ અભિલાપ વડે પૂર્વવત્ ચાર ભેદો, વનસ્પતિકાયિક સુધી કહેવા. - - - ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિ છે ? એ રીતે આ અભિલાપથી ઔદિક પરંપરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ યાવત્ ‘વેદે છે’ કહેવું.

એ રીતે આ અભિલાપ વડે જેમ ઔદિક એકેન્દ્રિય શતકના ૧૧-ઉદ્દેશા કહ્યા, તેમ કૃષ્ણલેશ્યી શતક પણ અચરમ-ચરમ કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય સુધી કહેવો.

✿ શતક-૩૩, શતકશતક-૩, ઉદ્દેશા-૧ થી ૧૧ ✿
— X — X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૨૩ :-

કૃષ્ણલેશ્યી માફક નીલલેશ્યી શતક પણ કહેવો. ભ૦ તેમજ છે.

✿ શતક-૩૩, શતકશતક-૪ થી ૧૨ ✿
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૨૪ થી ૧૦૩૨ :-

[૧૦૨૪-શ-૪] એ રીતે કાપોતલેશ્યી શતક કહેવું. - X - X -

[૧૦૨૫-શ-૫] ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે. - પૃથ્વી૦ યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. ચાર-ચાર ભેદ, યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે ? એ રીતે આ આલાવા વડે પહેલા એકેન્દ્રિયશતક મુજબ ભવસિદ્ધિકશતક પણ કહેવા. ઉદ્દેશક પરિપાટી તેમજ અચરમ સુધી કહેવી. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે - પાંચમું એકેન્દ્રિય શતક પૂર્ણ.

[૧૦૨૬-શ-૬] ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સૂક્ષ્મ અને બાદરપૃથ્વીકાયિક. - - ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક. આ પ્રમાણે બાદર૦ પણ જાણવા. પૂર્વવત્ ચાર ભેદો કહેવા.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે ? આ આલાવા વડે ઔદિક ઉદ્દેશક અનુસાર પૂર્વવત્ કહેવું. યાવત્ વેદે છે. - - - ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિકાદિ.

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! બે ભેદે - સૂક્ષ્મ અને બાદર૦ એ રીતે બબ્બે ભેદો.

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિ છે ? આ આલાવાથી ઔદિક અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશક અનુસાર “વેદે છે” સુધી કહેવું. એ રીતે આ આલાવા વડે અગિયારે ઉદ્દેશા ઔદિકશતક મુજબ “અચરમ” સુધી પૂર્વવત્ કહેવા.

[૧૦૨૭-શ.૭] કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક શતક મુજબ ૪ નીલલેશ્યી ભવસિદ્ધિક શતક કહેવો. - - સાતમું એકેન્દ્રિય શતક પૂર્ણ.

[૧૦૨૮-શ.૮] એ રીતે કાપોતલેશ્યી ભવસિદ્ધિક૦ કહેવું.

[૧૦૨૯-શ.૯] ભગવન્ ! અભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. એ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક શતક મુજબ કહેવું. વિશેષ એ કે - ચરમ, અચરમ ઉદ્દેશકો વર્જને નવ ઉદ્દેશકો કહેવા. બાકી પૂર્વવત્ - નવમું શતક પૂર્ણ.

[૧૦૩૦-શ.૧૦] એ રીતે કૃષ્ણલેશ્યી અભવસિદ્ધિક૦ શતક છે.

[૧૦૩૧-શ.૧૧] નીલલેશ્યી અભવસિદ્ધિક૦ શતક એ રીતે ૪.

[૧૦૩૨-શ.૧૨] કાપોતલેશ્યી અભવસિદ્ધિક શતક પણ એ રીતે કહેવું. - - આ પ્રમાણે [શતક-૯ થી ૧૨ એ] ચાર અભવસિદ્ધિક શતક છે. તે પ્રત્યેકમાં નવ-નવ ઉદ્દેશા છે. - - એ રીતે એકેન્દ્રિય શતક-૧૨- છે.

● વિવેચન-૧૦૧૮ થી ૧૦૩૨ :- [શતકશતક-૧ થી ૧૨]

ચૌદ કર્મપ્રકૃતિ - આઠ જ્ઞાનાવરણાદિ, તે સિવાયની છ, તેની વિશેષભૂત છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય વધ્ય-હનનીય, તે મતિજ્ઞાનાવરણ વિશેષ છે. એ પ્રમાણે બીજી પણ બાણવી. તેમાં સ્પર્શનેન્દ્રિય વધ્ય નથી. કેમકે તેમ કરતા એકેન્દ્રિયત્વની હાનિનો પ્રસંગ આવે.

જેના ઉદયથી સ્ત્રીવેદ ન પમાય તે સ્ત્રીવેદ વધ્ય. એ રીતે પુંવેદ વધ્ય, નપુંસક વેદ વધ્ય, તેઓમાં નપુંસક વેદવર્તિત્વ નથી. બાકી સૂત્રસિદ્ધ છે. વિશેષ એ કે - એવં દુપણં ભેદેણં - અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયોના પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તક ભેદના અભાવે ચાર ભેદ અસંભવ છે. તેથી દ્વિપદ ભેદ વડે કહેલ છે. તથા અભવસિદ્ધિકોને અચરમત્વ હોવાથી ચરમાચરમ વિભાગો નથી, તેથી “ચરમાચરમ ઉદ્દેશકોને વર્જને” એમ કહ્યું.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૩નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

શ્લોક શતક-૩૪

— X — X —

૦ એકેન્દ્રિયો કહ્યા, અહીં બીજા ભંગો વડે તેની ૪ પ્રરૂપણા છે -

✿ શતક-૩૪, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશો-૧ ✿
— X — X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૩૩ :-

ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે છે - પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક. આ રીતે આ ભેદ ચતુષ્ક કહેવા.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પૂર્વદિશાના ચરમાંતમાં સમુદ્દ્યાતથી મરીને, જે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પશ્ચિમ ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! એક, બે કે ત્રણ સમયિક વિગ્રહ વડે ઉપજે. - - ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ?

ગૌતમ ! મેં સાત શ્રેણીઓ કહી છે - ઋજ્વાયતા, એકતોવકા, દુહતોવકા, એકતોળા, દુહતોળા, ચકવાલા, અર્ધચકવાલા શ્રેણી. તેમાં -

ઋજ્વાયતા શ્રેણીએ ઉપજનાર એક સમયિક વિગ્રહથી ઉપજે. એકતોવકા શ્રેણીએ ઉપજનાર બે સમયિક વિગ્રહથી ઉપજે. દુહતોવકા શ્રેણી વડે ઉપજનાર ત્રિસમયિક વિગ્રહ વડે ઉપજે. તેથી હે ગૌતમ ! એમ કહ્યું.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આ રત્નપ્રભાના પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત ધર્મને જે આ રત્નપ્રભાના પશ્ચિમ ચરમાંતમાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજે, તો હે ભગવન્ ! તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! એકસમયિક૦ બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ તેથી કહ્યું કે યાવત્ વિગ્રહથી ઉપજે છે - - આ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત ધર્મને પશ્ચિમ ચરમાંતમાં બાદર પૃથ્વીકાયિકમાં અપર્યાપ્તામાં ઉપજે. - - તે ૪ પૂર્વવત્ પર્યાપ્તામાં કહેવું.

એ પ્રમાણે અપ્કાયિકમાં ચાર આલાવા કહેવા - (૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા, (૨) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા, (૩) બાદર અપર્યાપ્તા, (૪) બાદર પર્યાપ્તાનો ઉપપાત કહેવો. - - એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ તેઉકાયિકના બંને ઉપપાત કહેવા.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, આ રત્નપ્રભાના પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત ધર્મને જે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત બાદર તેઉ કાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? બાકી પૂર્વવત્. એ રીતે પર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિકપણે ઉત્પાદ કહેવો. - - વાયુકાયિક સૂક્ષ્મબાદરમાં, અપ્કાયિકના ઉપપાત સમાન ઉત્પાદ કહેવો. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકમાં પણ કહેવું. [૨૦ ભેદ થયાં.]

ભગવન્ ! પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઈત્યાદિ ? પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પણ પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત ધર્મને આ ૪ ક્રમ વડે

આ જ વીશ સ્થાનોમાં બાદર પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક સુધી ઉપપાત કહેવો [૪૦ બેદ]. એ રીતે અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક પણ કહેવા. [૬૦ બેદ] એ રીતે અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક પણ કહેવા [૮૦ બેદ]. એ પ્રમાણે અપ્કાયિકપણ ચારે ગમકમાં પૂર્વ ચરમાંતથી સમવહત થઈને આ જ વસ્તવ્યતાથી પૂર્વોક્ત વીશ સ્થાનોમાં ઉપપાત કહેવો [૧૬૦ બેદ]

અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેઉકાયિકોનો આ વીશ સ્થાનોમાં ઉપપાત કહેવો. - - ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિક, મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પશ્ચિમ ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તો હે ભગવન્ ! તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? બધું જ પૂર્વવત્. યાવત્ તેથી આમ કહ્યું.

આ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના-પૃથ્વીકાયિકમાં, એ રીતે અપ્કાયમાં પૂર્વવત્ ઉપપાત કહેવો. અપર્યાપ્ત-પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેઉકાયિકમાં એ પ્રમાણે જ ઉપપાત કહેવો. - - ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિક મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને. જે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે હે ભગવન્ ! કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? બધું પૂર્વવત્. એ રીતે પર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિકપણે પણ ઉપપાત કહેવો.

વાયુકાયિકપણે અને વનસ્પતિકાયિકપણે, પૃથ્વીકાયિકના ઉપપાત સમાન ચાર બેદ વડે ઉપપાત કહેવો. એ રીતે પર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિક પણ સમયક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને આ જ વીશ સ્થાનોમાં ઉપપાત કહેવો જેમ અપર્યાપ્તાનો કહ્યો. - - એ રીતે સર્વત્ર પણ બાદર તેઉકાયિક અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તાનો સમયક્ષેત્રમાં ઉત્પાદ અને સમુદ્ઘાત કહેવો [૨૪૦ બેદ]

વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકને પૃથ્વીકાયિકવત્ બેદ ચતુષ્ક વડે ઉપપાત કહેવો યાવત્ પર્યાપ્તા. [૪૦૦ બેદ]

ભગવન્ ! બાદર વનસ્પતિકાયિક. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પૂર્વી ચરમાંતમાં સમવહત થઈને જે આ રત્નપ્રભાના પશ્ચિમી ચરમાંતમાં પર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ? બધું પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વી. આ રત્નપ્રભાના પશ્ચિમ ચરમાંતમાં સમવહત થઈ જે આ રત્નપ્રભાના પૂર્વી ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વી. ઉપજવા યોગ્ય હોય તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ? પૂર્વવત્. - - એ પ્રમાણે જેમ પૂર્વ ચરમાંતમાં સર્વે પદોમાં સમવહત થઈને પશ્ચિમી ચરમાંતમાં સમયક્ષેત્રમાં ઉપપાતિક અને જે સમયક્ષેત્રમાં સમવહત પશ્ચિમી ચરમાંતમાં સમયક્ષેત્રમાં ઉપપાતિક એ રીતે આ ક્રમથી પશ્ચિમી ચરમાંતમાં સમયક્ષેત્રમાં સમવહત થઈ પૂર્વી ચરમાંતમાં સમય ક્ષેત્રમાં ઉપપાત તે જ ગમક વડે કહેવો.

એ પ્રમાણે આ જ ગમક વડે દક્ષિણી ચરમાંતે સમવહત થઈને ઉત્તરિલ્લ ચરમાંતમાં સમયક્ષેત્રમાં ઉપપાત, એ પ્રમાણે ઉત્તરીય ચરમાંતે અને મનુષ્યક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને દક્ષિણી ચરમાંતમાં અને સમયક્ષેત્રમાં ઉપપાત તે જ ગમક વડે

કહેવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક શર્કરપ્રભાના પૂર્વી ચરમાંતમાં સમવહત થઈને શર્કરપ્રભાના પશ્ચિમી ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વી. ઉપજવા યોગ્ય હોય. ? રત્નપ્રભામાં કહ્યા મુજબ કહેવું. એ રીતે આ ક્રમ વડે યાવત્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેઉકાયિકોમાં કહેવું.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક શર્કરપ્રભાના પૂર્વી ચરમાંતમાં સમવહત થઈને સમય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના. ? બે કે ત્રણ સમયના વિગ્રહથી ઉપજે. એમ કેમ કહ્યું ? ગૌતમ ! મેં સાત શ્રેણી કહી છે - ઋજવાયતા યાવત્ અર્ધ ચક્રવાલા. એકતોવકા શ્રેણીથી ઉપજનાર બે સમયિક વિગ્રહથી ઉપજે, દુહતોવકા શ્રેણીથી ઉપજનાર ત્રિસમયિક વિગ્રહથી ઉત્પન્ન થાય. તેથી.

એ પ્રમાણે બાદરતેજસ્કાયિકમાં કહેવું. બાકી રત્નપ્રભાવત્. જે બાદર તેઉકાયિક અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તાઓ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને બીજી પૃથ્વીના પશ્ચિમી ચરમાંતમાં ચતુર્વિધ પૃથ્વીકાયિકમાં, ચતુર્વિધ અપ્કાયિકમાં, દ્વિવિધ તેઉકાયિકમાં, ચતુર્વિધ વાયુકાયિકમાં, ચતુર્વિધ વનસ્પતિકાયિકમાં ઉપજે છે તેનો પણ આ રીતે બે કે ત્રણ સમયના વિગ્રહથી ઉત્પાદ કહેવો. - - પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાયિક જે તેમાં જ ઉપજે તો રત્નપ્રભા સમાન એક-બે-ત્રણ સમયિક વિગ્રહ કહેવો, બાકી રત્નપ્રભા મુજબ બધું જાણવું. શર્કરપ્રભા માફક અધઃસપ્તમી સુધી કથન કરવું.

● વિવેચન-૧૦૩૩ :-

૦ અહીં લોકનાડીને આશ્રીને વિચારણા છે.. એક સમય જેમાં થાય તેવી વક્રગતિ અથવા વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્તિના હેતુભૂત ગતિ તે વિગ્રહગતિ. તેમાં ‘ઋજવાયતા’ - મરણ સ્થાનથી ઉત્પત્તિ સ્થાન સમશ્રેણીએ હોવું. તેના વડે જતાં એક સમયવાળી ગતિ થાય. જો મરણ સ્થાનથી ઉત્પત્તિસ્થાન એક પ્રતર વિશ્રેણીમાં વર્તે તો ‘એકતોવકા’. તેમાં બે સમયે ઉત્પત્તિ સ્થાન પ્રાપ્તિ થાય. - X - જો મરણ સ્થાનથી ઉત્પત્તિ સ્થાન નીચે કે ઉપરના પ્રતરમાં વિશ્રેણીમાં હોય તો દ્વિવકાશ્રેણિ થાય, તેમાં ત્રણ સમયે ઉત્પત્તિ સ્થાને જવાય. - X - X -

બાદર તેજસ્કાયિક સૂત્રમાં રત્નપ્રભાક્રમે જે કહ્યું, તે બાદરતેજસ્થી અન્યત્ર ઉત્પાદના અસંભવથી કહ્યું. વીશ સ્થાન-પૃથ્વી આદિ પાંચ, સૂક્ષ્મ બાદર બે બેદથી દશ, પ્રત્યેકના પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તાથી વીસ. એક જીવસ્થાનમાં અહીં વીસ ગમો છે. એ રીતે પૂર્વના અંત સુધીના ગમોના ૪૦૦ બેદ. એ રીતે પશ્ચિમનાં. એમ રત્નપ્રભા પ્રકરણમાં ૧૬૦૦ ગમો છે. - X - X - ઈત્યાદિ - X - X -

● સૂત્ર-૧૦૩૪ :-

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અધોલોક ક્ષેત્ર નાડીથી બહારના ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને જે ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્ર નાડીના બાહ્ય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વી. ઉપજવા યોગ્ય હોય તો હે ભગવન્ ! તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી

ઉપજે ? ગૌતમ ! ત્રણ કે ચાર સમયના. - - એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં અધોલોકનાડીના બહારના ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને ઉર્ધ્વલોક નાડીના બહારના ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીં એક પ્રતર અનુશ્રેણી વડે ઉપજવા યોગ્ય હોય. તે ત્રણ સમય વિગ્રહથી ઉપજે. જે વિશ્રેણીએ ઉપજવા યોગ્ય હોય તે ચાર સમયિક વિગ્રહથી ઉપજે, તેથી એ કહ્યું.

એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં પણ જાણવું. એ રીતે યાવત્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેઉકાચિકપણે જાણવું. - - ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં અધોલોક યાવત્ સમવહત થઈને સમય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત બાદરતેઉં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! બે કે ત્રણ સમયના. એમ કેમ કહ્યું ? મેં સાત શ્રેણી કહી છે - ઋજવાયતા યાવત્ અર્ધચક્રવાલા. એકતોવકા શ્રેણીએ ઉપજતા બે સમય અને દુહતોવકા શ્રેણીએ ઉપજતા ત્રણ સમય વિગ્રહથી ઉપજે છે, તેથી એમ કહ્યું છે.

એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત બાદર તેઉકાચિકમાં ઉત્પાદ કહેવો. વાયુકાય, વનસ્પતિકાયમાં ભેદ ચતુષ્કથી, અપ્કાયવત્ ઉત્પાદ કહેવો. એ રીતે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીંના ગમન સમાન પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પણ કહેવા. તે રીતે વીસ સ્થાનમાં ઉત્પાદ કહેવો. - - અધોલોક ક્ષેત્ર નાડીના બહારના ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને, એ પ્રમાણે બાદરપૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પણ કહેવા. - - એ રીતે અપ્કાયના ચારે ભેદોને પણ કહેવા. - - સૂક્ષ્મ તેઉકાયના બંનેના પણ (ગમકો) એ પ્રમાણે જ જાણવા. [૨૦૦ ભેદ થયા.]

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાય સમયક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને જે ઉર્ધ્વલોક નાડીના બાહ્ય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે. ગૌતમ ! બે-ત્રણ કે ચાર. એમ કેમ કહ્યું ? રત્નપ્રભામાં કહ્યા મુજબ તેનો અર્થ સાત શ્રેણી સુધી જાણવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાચિક, સમય ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને જે ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્ર નાડીના બાહ્ય ક્ષેત્રમાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેઉં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ? બધું પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત બાદર તેઉકાય સમયક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને સમય ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત બાદરતેઉં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! એક-બે કે ત્રણ સમયના. એમ કેમ ? રત્નપ્રભા મુજબ જ સાત શ્રેણી સુધી બધું કહેવું. એ પ્રમાણે બાદર તેઉકાચિકપણે પણ ઉત્પાદ કહેવો. વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયમાં, પૃથ્વીકાયના ઉત્પાદ માફક ચાર ભેદ વડે. ઉત્પાદ કહેવો. એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત બાદર તેઉં પણ આ જ સ્થાનોમાં ઉત્પાદ કહેવો. વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયમાં પૃથ્વીકાયમાં કહ્યો તે પ્રમાણે જ ઉત્પાદ કહેવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં ઉર્ધ્વલોક નાડીથી બહારના ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને, અધોલોક ક્ષેત્ર નાડીના બહારના ક્ષેત્રમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના ? ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્ર નાડીથી

બહારના ક્ષેત્રમાં સમવહત થઈને અધોલોક ક્ષેત્ર નાડીના બહારના ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થનાર સમાન તે ગમક સંપૂર્ણ કહેવો યાવત્ બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તાનો બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તામાં ઉત્પાદ (સુધી) કહેવું.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, લોકના પૂર્વ ચરમાંતે સમવહત થઈને લોકના ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં ઉપજવા યોગ્ય હોય તો કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! એક, બે, ત્રણ કે ચારના. એમ કેમ કહ્યું ? ગૌતમ ! મેં સાત શ્રેણી કહી છે - ઋજવાયતાથી અર્ધચક્રવાલા. તેમાં ઋજવાયતા શ્રેણીથી ઉત્પન્ન થનાર એક સમય વિગ્રહથી, એકતોવકા શ્રેણીથી ઉપજતો, બે સમય વિગ્રહથી, દુહતોવકા શ્રેણીથી ઉપજતો જે એકપ્રતર અનુશ્રેણીથી ઉપજવા યોગ્ય હોય તે ત્રણ સમય વિગ્રહથી અને વિશ્રેણીએ ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે ચાર સમય વિગ્રહથી ઉત્પન્ન થાય, તેથી કહ્યું.

એ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક લોકના પૂર્વચરમાંતે સમવહત થઈને લોકના પશ્ચિમ ચરમાંતે અપર્યાપ્ત, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીં આયું તેઉં વાયુકાયિકમાં બાદરવાયું સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકમાં આ બાર સ્થાનોમાં આ જ ક્રમથી કહેવા. - - - અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનો ઉપપાત એ પ્રમાણે સંપૂર્ણ બારે સ્થાનોમાં કહેવો. [૨૪]

એ રીતે આ ગમક વડે યાવત્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકનો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકમાં ઉપપાત કહેવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીં લોકના પૂર્વ ચરમાંતે સમવહત થઈને જે લોકના દક્ષિણ ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીં ઉપજવા યોગ્ય હોય, તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! બે, ત્રણ કે ચાર સમયના. એમ કેમ કહ્યું ? ગૌતમ ! મેં સાત શ્રેણીઓ કહી છે - ઋજવાયતા યાવત્ અર્ધચક્રવાલા. એકતોવકા શ્રેણીએ ઉપજતા બે સમયિક વિગ્રહ, દુહતોવકા શ્રેણીએ ઉપજતા જે એકપ્રતર અનુશ્રેણીથી ઉપજે, તે ત્રણ સમયિક વિગ્રહ, જે વિશ્રેણીએ ઉપજવા યોગ્ય હોય તે ચાર સમયિક વિગ્રહ વડે ઉપજે છે, તેથી એમ કહ્યું.

એ પ્રમાણે આ ગમક વડે પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત થઈને દક્ષિણ ચરમાંતમાં ઉત્પાદ કહેવો યાવત્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિંમાં કહેવું. બધે બે, ત્રણ કે ચાર સમય વિગ્રહ.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક લોકના પૂર્વ ચરમાંતે સમવહત થઈને જે લોકના પશ્ચિમી ચરમાંતે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીંમાં ઉપજવા યોગ્ય હોય તે કેટલા સમયના વિગ્રહથી ઉપજે ? ગૌતમ ! એક, બે, ત્રણ કે ચાર સમયના. એમ કેમ ? એ રીતે જેમ પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત થઈને પૂર્વ ચરમાંતમાં ઉપપાત છે, તેમ પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત થઈને પશ્ચિમી ચરમાંતમાં સર્વેનો ઉપપાત કહેવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક લોકના પૂર્વ ચરમાંતે સમવહત થઈને જે લોકના ઉત્તર ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીંપણે ઉપજવા યોગ્ય

હોય, તેં એ રીતે જેમ પૂર્વ ચરમાંતમાં સમવહત થઈને દક્ષિણ ચરમાંતમાં ઉપપાત કહ્યો, તેમ આ ઉપપાત - X - પણ કહેવો.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક લોકના દક્ષિણી ચરમાંતમાં સમવહત થઈને જે લોકના દક્ષિણ જ ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય. એ રીતે જેમ પૂર્વમાં સમવહત થઈને પૂર્વમાં જ ઉપપાત કહ્યો, તેમ દક્ષિણમાં સમવહત થઈને દક્ષિણમાં જ ઉપપાત કહેવો. તે પ્રમાણે જ સંપૂર્ણ યાવત્ પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકથી પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકમાં, દક્ષિણ ચરમાંતમાં ઉપપાત કહેવો, એ રીતે દક્ષિણમાં સમવહત થઈ પશ્ચિમ ચરમાંતમાં ઉત્પાદ કહેવો. સ્વસ્થાનમાં તેમજ એક-બે-ત્રણ-ચાર સમયિક વિગ્રહ. પૂર્વમાં, તેમ પશ્ચિમમાં બે, ત્રણ, ચાર સમયિક, પશ્ચિમી ચરમાંતમાં સમવહત થઈને પશ્ચિમમાં જ ઉત્પન્ન થનારને, સ્વસ્થાન મુજબ, ઉત્તરમાં ઉત્પન્ન થનારને એક સમયિક વિગ્રહ નથી. બાકી પૂર્વવત્. પૂર્વમાં, સ્વસ્થાન મુજબ. દક્ષિણમાં એક સમયિક વિગ્રહ નથી, બાકી પૂર્વવત્.

ઉત્તરમાં સમવહત થઈને ઉત્તરમાં જ ઉત્પન્ન થનારને, સ્વસ્થાન મુજબ. ઉત્તરમાં સમવહત થઈને પૂર્વમાં ઉત્પન્ન થનારને પૂર્વવત્. વિશેષ એ - એક સમયિક વિગ્રહ નથી. ઉત્તરમાં સમવહત થઈને દક્ષિણમાં ઉપજનારને, સ્વસ્થાન મુજબ. ઉત્તરમાં સમવહત થઈને પશ્ચિમમાં ઉપજનારને એક સમયિક વિગ્રહ નથી, બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તામાં પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તાના સ્થાનો કયાં છે ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાનમાં આઠે પૃથ્વીમાં, જેમ સ્થાનપદમાં કહ્યા તેમ, યાવત્ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક જે પર્યાપ્તા અને જે અપર્યાપ્તા છે, તે બધાં એક જ પ્રકારના અવિશેષ કે ભિન્નતારહિત સર્વલોક પર્યાપ્ત કહ્યા છે.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ કહી છે ? ગૌતમ ! આઠ-જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય. એ રીતે ચાર-ચાર ભેદથી એકેન્દ્રિય શતક મુજબ યાવત્ પર્યાપ્તા બાદર વનસ્પતિ.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો કેટલી કર્મ પ્રકૃતિ બાંધે ? ગૌતમ ! સાત બાંધે કે આઠ બાંધે, એકેન્દ્રિય શતક અનુસાર યાવત્ પર્યાપ્તા બાદર વનસ્પતિકાયિક કહેવું.

ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિ વેદે છે ? ગૌતમ ! ચૌદ. એકેન્દ્રિય શતકમતાં કહ્યા મુજબ જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ પુરુષવેદબધ્ય, એ રીતે યાવત્ પર્યાપ્તા બાદર વનસ્પતિકાયિક.

ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય. પ્રશ્નો ? ‘વ્યુત્ક્રાંતિ’ પદના પૃથ્વીકાયિકના ઉત્પાદ સમાન જાણવું.

ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયોને કેટલા સમુદ્ઘાત છે ? ગૌતમ ! ચાર. - વેદના સમુદ્ઘાત યાવત્ વૈકિયસમુદ્ઘાત.

ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો શું તુલ્ય સ્થિતિક હોય તે તુલ્ય અને વિશેષાધિક કર્મ બાંધે ? તુલ્ય સ્થિતિક એકેન્દ્રિય ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે ? ભિન્ન સ્થિતિકો તુલ્ય-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે ? ભિન્ન સ્થિતિક ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે ? ગૌતમ ! કેટલાંક તુલ્યસ્થિતિકો તુલ્યવિશેષાધિક કર્મ બાંધે યાવત્ - X - કેટલાંક ભિન્ન સ્થિતિકો ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે.

ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયો ચાર ભેદે છે - (૧) કેટલાંક સમાનાયુ, સમાનોત્પન્ન, (૨) કેટલાંક સમાનાયુ, વિષમોત્પન્ન, (૩) કેટલાંક વિષમાયુ, સમાનોત્પન્ન, (૪) કેટલાંક વિષમાયુ વિષમાનોત્પન્ન. તેમાં જે પહેલા ભંગવાળા તુલ્યસ્થિતિક છે, તુલ્યવિશેષાધિક કર્મ બાંધે છે, બીજા છે તે તુલ્ય સ્થિતિક, ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે છે, ત્રીજા છે તે ભિન્નસ્થિતિક, તુલ્ય-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે છે, જે ચોથા છે તે ભિન્નસ્થિતિક, ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે છે. તેથી - X -

ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે, યાવત્ વિચરે છે.

● વિવેચન-૧૦૩૪ :-

અધોલોક ક્ષેત્રમાં જે ત્રસનાડી તે અધોલોક ક્ષેત્ર નાડી, એ રીતે ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્ર નાડી. અધોલોક ક્ષેત્રમાં નાડી બહાર પૂર્વાદિ દિશામાં મરીને એક સમયે નાડી મધ્યે પ્રવેશ, બીજા સમયે ઉંચે જઈ, પછી એકપ્રતરમાં પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં જ્યાં ઉત્પત્તિ થાય, ત્યાં અનુશ્રેણીથી જઈને ત્રીજે સમયે ઉત્પન્ન થાય. જે નાડી બહાર વાયવ્યાદિમાં મરે તો એક સમયથી પશ્ચિમ કે ઉત્તરમાં જઈને, બીજા સમયે નાડીમાં પ્રવેશી, ત્રીજા સમયે ઉંચે જઈ, ચોથે અનુશ્રેણીમાં જઈને પૂર્વાદિ દિશામાં ઉપજે. જો કે પંચસમયિક ગતિ પણ છે -

સૂત્રમાં ચાર સમયથી વધુ ગતિ કહી નથી, જીવને લોકમાં પાંચ સમય ગતિ પણ યોજાય છે, જે તમસ્તમા વિદિશામાં સમવહત થઈને બ્રહ્મલોક વિદિશામાં ઉપજે, તે નિયમથી પાંચ સમય ગતિ વડે જાય, ઋજુ, એકતો અને દ્વિધા વક્ર ગતિ કહી છે. ત્રણ, ચાર વક્રને ચાર-પાંચ સમયિક જાણવી. કદાચ અત્યત્વાદિથી કે ઉત્પાદ અભાવે તે કહેલ નથી.

સમય ક્ષેત્રથી એક સમયે ઉર્ધ્વગતિમાં, બીજે નાડી બહાર ઉત્પત્તિ સ્થાને-તે બે સમયિક. ઇત્યાદિ વૃત્તિ સુગમ છે.

લોકના ચરમાંતને આશ્રીને કહે છે - અહીં લોકના ચરમાંતમાં બાદર પૃથ્વી-અપ્-તેઉ-વનસ્પતિ નથી. સૂક્ષ્મો પાંચે હોય છે. બાદરવાયુકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ભેદથી બાર સ્થાને અનુસરવા. અહીં લોકના પૂર્વ ચરમાંતથી પૂર્વ ચરમાંતમાં ઉત્પન્ન થનારની એકથી ચાર સમયની ગતિ સંભવે છે. - X - પૂર્વથી દક્ષિણ ચરમાંતમાં ઉત્પન્ન થનારની બે આદિ સમયિક ગતિ છે. - X - એ રીતે અન્યત્ર પણ વિશ્રેણિગમન કહ્યું. - - ઉત્પાદ અધિકૃત્ય એકેન્દ્રિય પ્રરૂપણા કરી.

હવે તેના સ્થાનની પ્રરૂપણા - સ્વસ્થાનમાં જે બાદર પૃથ્વીકાયિક તેના વડે સ્વસ્થાનથી સ્વસ્થાન આશ્રીને. “સ્થાનપદ” પ્રજ્ઞાપનામાં બીજું પદ, તે આ છે -

રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા આદિ. ઇગવિહ - પ્રકૃત સ્વસ્થાન આદિ વિચારથી એક પ્રકારે. અવિસેસમાણ - વિશેષ રહિત, જેમ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા [ભેદરહિત], નાનાત્વવર્જિત. આધારભૂત આકાશપ્રદેશમાં એક, તેમાં જ બીજા પણ.. ઉપપાત સમુદ્ધાત સ્વસ્થાન વડે સર્વલોકમાં વર્તે છે. ઉપપાત અભિમુખ્ય સમુદ્ધાત અહીં મારણાંતિક સ્વસ્થાને, જ્યાં તે રહેલ છે.

સમુદ્ધાત સૂત્રમાં ‘વૈક્રિય’ વાયુકાયિકને આશ્રીને કહ્યો છે.

એકેન્દ્રિયોને જ બીજા ભંગોથી બતાવે છે - તુલ્યસ્થિતિક એટલે પરસ્પરાપેક્ષાથી સમાનાયુક્ત. પરસ્પરાપેક્ષાથી તુલ્યપણે અસંખ્યેય ભાગાદિ વડે પૂર્વકાલબદ્ધ કર્મની અપેક્ષાએ અધિકતર તે તુલ્યવિશેષાધિક. કર્મ - જ્ઞાનાવરણાદિ બાંધે છે. - - અન્યોન્યાપેક્ષાએ વિષમ પરિમાણ, કોઈ અસંખ્યેય ભાગરૂપ. અન્ય સંખ્યેય ભાગરૂપ જે વિશેષ તેના વડે અધિક - X - વિષમ માત્રા આયુ જેમાં છે તે વિમાત્રાસ્થિત. - X - સમસ્થિતિ અને સમક જ ઉત્પન્ન, તેઓ તુલ્ય સ્થિતિક છે. સમ ઉત્પન્નત્વથી પરસ્પર સમાન યોગત્વથી સમાન જ કર્મ કરે છે. તેઓ પૂર્વપેક્ષાએ સમ, હીન કે અધિક કર્મ કરે છે. ઇત્યાદિ ચારે ભંગ સૂત્રાર્થમાં કહ્યા, તે જ વૃત્તિકારે દર્શાવેલ છે.

❁ શતક-૩૪, શતશતક-૧, ઉદ્દેશો-૨ ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૩૫ :-

ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિકાદિ. બબ્બે ભેદો એકેન્દ્રિય શતક મુજબ યાવત્ બાદર વનસ્પતિકાયિક. - - ભગવન્ ! અનંતરોત્પન્ન બાદર પૃથ્વીકાયિક સ્થાનો ક્યાં છે ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાનમાં આઠે પૃથ્વીમાં રત્નપ્રભામાં જેમ સ્થાન પદે કહ્યા તેમ યાવત્ દ્વીપ-સમુદ્રોમાં આ અનંતરોત્પન્ન બાદર પૃથ્વી સ્થાનો છે.

— ઉપપાત સર્વલોકમાં, સમુદ્ધાત સર્વલોકમાં, સ્વસ્થાનમાં લોકના અસંખ્યાત ભાગમાં, અનંતરોત્પન્ન સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એક પ્રકારના અવિશેષ અનાનાત્વ સર્વલોકમાં હે શ્રમણાયુષ્ય ! વ્યાપ્ત છે.

આ પ્રમાણે આ કમથી સર્વે એકેન્દ્રિયો કહેવા. સ્વસ્થાનમાં બધામાં સ્થાનપદ મુજબ છે. તેમાં પર્યાપ્તા બાદરના ઉત્પાદ, સમુદ્ધાત સ્થાનો, તેના અપર્યાપ્ત મુજબ છે. બાદર અને સૂક્ષ્મ બધામાં પૃથ્વીકાયિકમાં કહ્યા મુજબ કહેવા યાવત્ વનસ્પતિકાયિક જાણવું.

અનંતરોત્પન્ન સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને કેટલી કર્મપ્રકૃતિ છે ? ગૌતમ ! આઠ, એકેન્દ્રિયના અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ કહેવી. તે રીતે જ બાંધે, તે રીતે જ વેદે યાવત્ અનંતરોત્પન્ન બાદર વનસ્પતિકાયિક.

અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિય ક્યાં ઉપજે છે ? ઔદિક ઉદ્દેશવત્.

અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયને કેટલા સમુદ્ધાત છે ? ગૌતમ ! બે-વેદના અને કષાય સમુદ્ધાત. - - તુલ્યસ્થિતિક અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયો શું તુલ્ય-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે. પ્રશ્નો ? પૂર્વવત્. ગૌતમ ! કેટલાંક તુલ્યસ્થિતિક, તુલ્ય-

વિશેષાધિક કર્મ બાંધે, કેટલાંક તુલ્યસ્થિતિક ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે. એમ કેમ કહ્યું ? ગૌતમ ! અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયો બે ભેદે - કેટલાંક સમાનાયુ, સમાનોત્પન્ન છે. કેટલાંક સમાનાયુ વિષમોત્પન્ન છે તેમાં જે પહેલા છે તે તુલ્યસ્થિતિકો તુલ્ય-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે, જે બીજા છે, તે તુલ્યસ્થિતિક ભિન્ન-વિશેષાધિક કર્મો બાંધે. તેથી એમ કહ્યું. - X - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

❁ શતક-૩૪, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશા-૩ થી ૧૨ ❁
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૩૬, ૧૦૩૭ :-

[૧૦૩૬, ઉં ૩] ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે - પૃથ્વીકાયિકાદિ. ચારે ભેદો યાવત્ વનસ્પતિકાય કહેવા.

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, આ રત્નપ્રભાના પૂર્વી ચરમાંતમાં સમવહત ઘર્ષને જે આ રત્નપ્રભાના યાવત્ પશ્ચિમી ચરમાંતમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવા યોગ્ય હોય. એ રીતે આ આલાવા વડે પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા મુજબ લોકચરમાંત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન પૃથ્વીકાયિકના સ્થાનો ક્યાં છે ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાનમાં આઠે પૃથ્વીમાં, એ રીતે આ આલાવાથી પહેલા ઉદ્દેશા મુજબ તુલ્ય સ્થિતિક સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

[૧૦૩૭, ઉં ૪ થી ૧૧] એ પ્રમાણે બાકીના આઠે ઉદ્દેશા યાવત્ અચરમ કહેવા. વિશેષ એ - અનંતર અનંતરસદેશ, પરંપર પરંપરસદેશ, ચરમ અને અચરમ પૂર્વવત્ જાણવા. એ રીતે આ ૧૧-ઉદ્દેશા છે.

❁ શતક-૩૪, શતકશતક-૨ થી ૧૨ ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૩૮ થી ૧૦૪૩ :- [શતક ક્રમ બેડે આપેલ છે]

[૧૦૩૮, શં ૨] ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય કેટલા ભેદે છે ? ગૌતમ ! પાંચ ભેદે. ભેદ યતુષ્ક કૃષ્ણલેશ્યી એકેન્દ્રિય મુજબ વનસ્પતિકાયિક સુધી કહેવા. - - ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, આ રત્નપ્રભાના પૂર્વ ચરમાંતથી. એ રીતે આ આ આલાવા વડે ઔદિક ઉદ્દેશ સમાન લોકના ચરમાંતથી સર્વત્ર કૃષ્ણલેશ્યીના ઉપપાત સુધી કહેવું.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિકોના સ્થાનો ક્યાં છે ? એ રીતે આ આલાવા વડે ઔદિક ઉદ્દેશા મુજબ તુલ્યસ્થિતિક સુધી જાણવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે. - - આ રીતે આ આલાવા વડે પ્રથમ શ્રેણી શતક મુજબ અગીયારે ઉદ્દેશા કહેવા.

[૧૦૩૯, શં ૩] એ પ્રમાણે નીલલેશ્યીમાં પણ કહેવું.

[૧૦૪૦, શં ૪] એ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યીમાં પણ કહેવું.

[૧૦૪૧, શં ૫] ભવસિદ્ધિક વિષયક શતક પણ એ રીતે કહેવું.

[૧૦૪૨, શં ૬] અનંતરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા

ભેદે છે ? અનંતરોત્પન્ન ઉદ્દેશા મુજબ અને ઔદિક મુજબ કહેવું.

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયો કેટલા ભેદે છે ? પાંચ ભેદે. પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયં ઔદિક ભેદચતુષ્ક યાવત્ વનસ્પતિકાચિક કહેવું.

ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાચિક, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં આ રીતે આ અભિલાપથી ઔદિક ઉદ્દેશા મુજબ લોકના ચરમાંત સુધી કહેવું. - - સર્વત્ર કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિકમાં ઉપપાત કહેવો. - - ભગવન્ ! પરંપરોત્પન્ન કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાચિકના સ્થાનો છે ? એ રીતે આ આલાવાથી ઔદિક ઉદ્દેશા સમાન તુલ્યસ્થિતિ સુધી કહેવું. - - એ પ્રમાણે આ આલાવાથી કૃષ્ણલેશ્યી અભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયના પૂર્વવત્ ૧૧ ઉદ્દેશા સહિત પૂર્ણ.

[૧૦૪૩, શં ૭ થી ૧૨] નીલલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયમાં સાતમું, કાપોતલેશ્યીમાં આઠમું, ભવસિદ્ધિકના ચાર શતક મુજબ અભવસિદ્ધિકના પણ ચાર શતક કહેવા. એ રીતે આ બાર એકેન્દ્રિય શ્રેણી કહી. - X -

● વિવેચન-૧૦૩૪ થી ૧૦૪૩ :-

અનંતરોત્પન્ન એકેન્દ્રિય અધિકારમાં - X - સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે પદ ભેદ છે. ઉપપાત અભિમુખ્યથી અપાંતરાલ ગતિવર્તી.. સમુદ્ઘાત મારણાંતિકથી.. તેની અતિ બહુલતાથી સર્વલોકમાં વ્યાપેલ છે અહીં વૃત્તિકારશ્રી સ્થાપના ચિત્ર રજૂ કરે છે. અમે તેનો અનુવાદ મૂકેલ નથી.

અહીં અનંતરોત્પન્નકત્વ ભાવિ ભવ અપેક્ષાએ કહેવું. મારણાંતિક સમુદ્ઘાત પણ પૂર્વોક્ત ભવાપેક્ષાએ છે. - - રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વી અને વિમાનો લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગે વર્તે છે. - - પૃથ્વી આદિને પૃથ્વીકાચાદિ સ્વસ્થાન છે. તે - X - આઠે પૃથ્વીમાં કહ્યા. બાદર અપ્કાયને સાત ઘનોદધિમાં બાદર તેઉકાયને મનુષ્યક્ષેત્રમાં, બાદર વાયુકાયને સાત ઘનવાત વલયમાં, બાદર વનસ્પતિને સાત ઘનોદધિમાં ઈત્યાદિ.

ઉપપાત, સમુદ્ઘાત સ્વસ્થાનો, પૃથ્વીકાચિકોના અપર્યાપ્તક બાદરની માફક જાણવા. - X - X - સમુદ્ઘાત સૂત્રમાં બે સમુદ્ઘાત કહ્યા. કેમકે અનંતરોત્પન્નત્વથી મારણાંતિક સમુદ્ઘાતનો અસંભવ છે. જે સમાનાયુ અનંતરોત્પન્નકત્વ પર્યાય આશ્રીને સમય માત્ર સ્થિતિવાળા છે, પછી તે પરંપરોત્પન્નક વ્યાપ્દેશથી સમાનોત્પન્નક એક જ સમયે ઉત્પત્તિસ્થાન પ્રાપ્તા તેઓ તુલ્ય સ્થિતિક છે, સમાનોત્પન્નત્વથી સમયોગત્વથી તુલ્ય-વિશેષાધિક કર્મ બાંધે છે. એ પ્રમાણે ચારે ભેદ સૂત્રાર્થમાં જણાવેલ હોવાથી અહીં ફરી નોંધ કરેલ નથી. - X - X - X - આ તો ગમનિકા માત્ર છે, બાકી સૂત્રસિદ્ધ છે. માત્ર સેઢિસચ - ઋજવાયતા શ્રેણીપ્રધાન શતક.

મુનિદીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૪-નો ટીકાસહિત અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૫ 卐

— X — X —

શતક-૩૪માં એકેન્દ્રિય શ્રેણી કહી, અહીં રાશિ પ્રક્રમ કહે છે -

☸ શતક-૩૫, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશો-૧ ☸

— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૪૪ :-

ભગવન્ ! મહાયુગ્મો કેટલા કહ્યા છે ? ગૌતમ ! સોળ. તે આ - (૧) કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ, (૨) કૃતયુગ્મ ઋયોજ, (૩) કૃતયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ, (૪) કૃતયુગ્મ કલ્વોજ, (૫) ઋયોજ કૃતયુગ્મ, (૬) ઋયોજઋયોજ, (૭) ઋયોજ દ્વાપરયુગ્મ, (૮) ઋયોજ કલ્વોજ. (૯) દ્વાપરયુગ્મ કૃતયુગ્મ, (૧૦) દ્વાપરયુગ્મ ઋયોજ, (૧૧) દ્વાપરયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ, (૧૨) દ્વાપરયુગ્મ કલ્વોજ, (૧૩) કલ્વોજ કૃતયુગ્મ, (૧૪) કલ્વોજ ઋયોજ, (૧૫) કલ્વોજ દ્વાપરયુગ્મ, (૧૬) કલ્વોજ કલ્વોજ. - - ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું-૧૬ યુગ્મો છે ?

ગૌતમ ! જે રાશિમાં ચાર સંખ્યા અપહાર કરતાં - (૧) શેષ ચાર રહે, તે રાશિના અપહાર સમયે તે પણ કૃતયુગ્મ હોય તો કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ. (૨) શેષ ત્રણ રહે, તે રાશિના અપહાર સમયે કૃતયુગ્મ હોય તે કૃતયુગ્મ ઋયોજ. (૩) શેષ બે રહે, તે રાશિ અપહાર સમયે કૃતયુગ્મ હોય તે કૃતયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ (૪) શેષ એક રહે, તે રાશિ અપહાર સમયે કૃતયુગ્મ હોય તે કૃતયુગ્મ કલ્વોજ છે.

જે રાશિ ચાર વડે અપહાર કરીએ અને તે રાશિના અપહાર સમયે ઋયોજ હોય તેમાં - (૧) શેષ ચાર વધે તો ઋયોજ કૃતયુગ્મ, (૨) શેષ ત્રણ વધે તો ઋયોજ ઋયોજ, (૩) શેષ બે વધે તો ઋયોજદ્વાપર યુગ્મ, (૪) શેષ એક વધે તો ઋયોજ કલ્વોજ.

જે રાશિના અપહાર સમયે તે દ્વાપરયુગ્મ હોય અને જે રાશિ ચાર સંખ્યા વડે અપહાર કરાતા - (૧) શેષ ચાર વધે તો દ્વાપરયુગ્મ કૃતયુગ્મ, (૨) શેષ ત્રણ વધે તો દ્વાપરયુગ્મ ઋયોજ, (૩) શેષ બે વધે તો દ્વાપરયુગ્મ-દ્વાપર યુગ્મ અને (૪) શેષ એક વધે તો દ્વાપરયુગ્મ કલ્વોજ જાણવી.

જે રાશિના અપહાર સમયે તે કલ્વોજ હોય અને જેને ચાર સંખ્યાથી અપહાર કરતાં - (૧) શેષ ચાર વધે તો કલ્વોજકૃતયુગ્મ, (૨) શેષ ત્રણ વધે તો કલ્વોજઋયોજ, (૩) શેષ બે વધે તો કલ્વોજ દ્વાપરયુગ્મ, (૪) શેષ એક વધે તો કલ્વોજકલ્વોજ.

તેથી એમ કહ્યું કે યાવત્ કલ્વોજકલ્વોજ છે.

● વિવેચન-૧૦૪૪ :-

અહીં યુગ્મ શબ્દની રાશિ વિશેષને કહે છે. તે ક્ષુલ્લક પણ હોય, જેમ પૂર્વે નિરૂપેલ છે. તેથી તેના વ્યવસ્થેદ માટે “મહા” વિશેષણ મૂક્યુ તે મહાયુગ્મ.

કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ - જે રાશિ સામયિકથી ચતુષ્ક અપહાર વડે અપહારતા ચાર શેષવાળી થાય છે, અપહાર સમય પણ ચતુષ્ક અપહારથી ચાર શેષવાળા છે. તેથી

આ રાશિ “કૃતયુગમ કૃતયુગમ” એમ કહેવાય છે. કેમકે અપહ્રિયમાણ દ્રવ્ય અપેક્ષાથી અને તેના સમયની અપેક્ષાથી બે વખત કૃતયુગમપણાથી તેમ છે. આ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ શબ્દાર્થ યોજવો. તે જઘન્યથી ૧૬-રૂપે હોય છે. આ જ ચતુષ્ક અપહાર અને ચાર શેષ વડે, ચાર સમયથી થાય.

વૃત્તિકારશ્રી આ રીતે ઋજ, દ્વાપરયુગમ, કલ્ચોજની વ્યાખ્યા પણ આપે જ છે. પરંતુ સૂત્રાર્થમાં તે સ્પષ્ટ જ છે, તેથી વૃત્તિના અનુવાદથી પુનરુક્તિ કરી નથી. માત્ર સંખ્યા વિશેષ નોંધી છે - જેમકે કૃતયુગમ ઋજ-જઘન્યથી-૧૯, કૃત યુગમદ્વાપરયુગમ-જઘન્યથી-૧૮, કૃતયુગમ કલ્ચોજ-૧૭ ઇત્યાદિ જાણવું. - X -

● સૂત્ર-૧૦૪૫ :-

ભગવન્ ! કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? - ઉત્પલોદેશક માફક ઉપપાત કહેવો. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉપજે છે ? ગૌતમ ! ૧૬, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા.

ભગવન્ ! તે જીવો સમયે સમયે પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! અનંતા સમયે સમયે અપહાર કરાતા અનંતી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીથી અપહાર કરાતા પણ તેનો અપહાર થતો નથી. - - તેનું ઉચ્ચત્વ ઉત્પલોદેશ મુજબ છે.

ભગવન્ ! તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધક છે કે અબંધક ? ગૌતમ ! બંધક છે, અબંધક નથી, આયુને છોડીને બધાં કર્મોમાં કહેવું. આયુકર્મના બંધક કે અબંધક હોય. - - - ભગવન્ ! તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ? ગૌતમ ! વેદક છે, અવેદક નથી, એ પ્રમાણે બધાં કર્મોમાં જાણવું.

ભગવન્ ! તે જીવો શું સાતા વેદક છે કે અસાતા વેદક ? ગૌતમ ! સાતાવેદક છે, અસાતાવેદક પણ છે, એ પ્રમાણે ઉત્પલોદેશક પરિપાટી જાણવી. બધાં કર્મોના ઉદયવાળા છે, અનુદયી નથી. છ કર્મોના ઉદીરક છે, અનુદીરક નથી. વેદનીય-આયુના ઉદીરક કે અનુદીરક છે.

ભગવન્ ! તે જીવો શું કૃષ્ણલેશ્યી છે ? ગૌતમ ! કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત કે તેજોલેશ્યી છે. માત્ર મિથ્યાદૈષ્ટિ છે, અજ્ઞાની છે - નિયમા બે અજ્ઞાન છે - મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, માત્ર કાયયોગી છે, સાકાર-અનાકાર ઉપયુક્ત છે.

ભગવન્ ! તે જીવોના શરીરો કેટલા વર્ણના છે ? ઉત્પલોદેશક મુજબ સમગ્ર પ્રશ્નો કરવા ગૌતમ ! ઉત્પલોદેશક માફક ઉચ્ચવાસક કે નિઃશ્વાસક છે, કે ઉચ્ચવાસનિઃશ્વાસક છે. આહારક કે અનાહારક છે, અવિરત છે, ક્રિયા સહિત છે, સાત કે આઠ કર્મના બંધક છે, આહાર યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞા ઉપયુક્ત છે, ક્રોધ યાવત્ લોભકપાયી છે. માત્ર નપુંસક વેદવાળા છે. સ્ત્રી-પુરુષ કે નપુંસક વેદના બંધક છે. અસંજ્ઞી છે, ઇન્દ્રિય સહિત છે.

ભગવન્ ! તે કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિયો કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ - અનંતી ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી રૂપ વનસ્પતિકાળ. સંવેધ ન કહેવો. આહાર, ઉત્પલોદેશક મુજબ, વિશેષ એ કે નિવ્યાઘાતમાં છ દિશાથી અને વ્યાઘાત આશ્રીને કદાચ ત્રણ-કદાચ

ચાર-કદાચ પાંચ દિશામાંથી. બાકી પૂર્વવત્. સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨,૦૦૦ વર્ષ. સમુદ્ઘાત પહેલા ચાર. મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત કે અસમવહત થઈને મરે છે. ઉદ્ધર્તના ઉત્પલોદેશક અનુસાર જાણવી.

ભગવન્ સર્વે પ્રાણો યાવત્ સર્વે સત્વો કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિયપણે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ છે? હા, ગૌતમ! અનેકવાર કે અનંતવાર. - - - ભગવન્! કૃતયુગમ ઋજ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે? ઉપપાત પૂર્વવત્. - - ભગવન્! તે જીવો એક સમયમાં પ્રશ્ન? ગૌતમ! ૧૯, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત ઉપજે છે? બાકી બધું કૃતયુગમ કૃતયુગમ સમાન યાવત્ અનંતવાર ઉત્પન્ન થયેલ છે.

ભગવન્ ! કૃતયુગમ દ્વાપરયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઉપપાત પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયમાં પ્રશ્ન ? ગૌતમ ! ૧૮, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા ઉપજે. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! કૃતયુગમ ઋજ એકેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઉપપાત પૂર્વવત્. પરિમાણ ૧૭, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત. બાકી બધું પૂર્વવત્ યાવત્ અનંતવાર ઉપજેલ છે.

ભગવન્ ! ઋજ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? ઉપપાત પૂર્વવત્. પરિમાણ-૧૨, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત. બાકી પૂર્વવત્.

ભગવન્ ! ઋજ ઋજ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? ઉપપાત પૂર્વવત્. પરિમાણ-૧૫, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત. - X -

એ પ્રમાણે આ સોળ મહાયુગમોમાં એક પ્રકારનું કથન છે વિશેષ એ કે - પરિમાણમાં ભેદ છે. ઋજ દ્વાપરયુગમમાં ૧૪, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત ઉપજે છે. ઋજ કલ્ચોજમાં ૧૩, સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંત ઉપજે છે.

દ્વાપરયુગમ કૃતયુગમમાં આઠ, દ્વાપરયુગમ ઋજમાં અગીયાર, દ્વાપરયુગમ દ્વાપરયુગમમાં દશ, દ્વાપરયુગમ કલ્ચોજમાં નવ તથા આરેમાં “સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા આવીને ઉપજે છે” તેટલું જોડવું.

કલ્ચોજ કૃતયુગમમાં ચાર, કલ્ચોજ ઋજમાં સાત, કલ્ચોજ દ્વાપરયુગમમાં છ, કલ્ચોજ કલ્ચોજમાં પાંચ તથા “સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા આવીને ઉપજે છે” તેટલું આ ચારેમાં જોડવું.

બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનંતવાર - ભગવન્ ! તેમજ છે.

● વિવેચન-૧૦૪૫ :-

એકેન્દ્રિયમાં ચારના અપહાર કરતાં ચાર શેષ વધે, અપહાર સમય પણ ચાર શેષ હોય તે કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય, એમ બધે. ‘ઉત્પલોદેશક’ તે શતક-૧૧, ઉદેશો-૧ છે. અહીં સંવેધ ન સંભવે તેમ કહ્યું કે - કૃતયુગમકૃતયુગમ વિશેષણથી ઉત્પાદ અધિકૃત તેઓ વસ્તુતઃ અનંતા જ ઉત્પન્ન થાય, તેથી સંવેધનો સંભવ નથી જે સોળ વગેરે સંખ્યાથી એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પાદ કહ્યો, તે ત્રસકારિકમાંથી ઉત્પન્ન થનારની અપેક્ષાએ છે, પણ પારમાર્થિક અનંતોનો પ્રતિસમયે તેમાં ઉત્પાદ નથી.

❁ શતક-૩૫, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશો-૨ ❁
— X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૪૬ :-

ભગવન્ ! પ્રથમ સમય કૃતયુગમકૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ગૌતમ ! પૂર્વવત્. એ રીતે ઉદ્દેશા-૧-મુજબ ઉત્પાદપરિમાણ સોળ વખત બીજા ઉદ્દેશામાં પણ કહેવા. બધું પૂર્વવત્ વિશેષમાં - આ દશમાં ભિન્નતા છે - (૧) અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેમજ. (૨,૩) આયુ કર્મના બંધક નથી, અબંધક છે. (૪,૫) આયુના ઉદીરક નથી, અનુદીરક છે. (૬ થી ૮) ઉચ્ચવાસક નથી, નિઃશ્વાસક નથી, ઉચ્ચવાસક-નિઃશ્વાસક નથી. (૯,૧૦) સાત પ્રકારે કર્મોના બંધક છે, આઠ ભેદે કર્મબંધક નથી.

ભગવન્ ! તે પ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! એક સમય. એટલી જ સ્થિતિ છે. સમુદ્દ્યાત પહેલા બે, સમવહત અને ઉદ્દર્તના ન પૂછવા, બાકી બધું સંપૂર્ણ પૂર્વવત્. સોળે ગમોમાં કહેવી યાવત્ અર્નતવાર.

❁ શતક-૩૫, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશા-૩ થી ૧૧ ❁
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૪૭ થી ૧૦૫૬ :- ઉદ્દેશક ક્રમ સાથે આપેલ છે.

[૧૦૪૭-ઉં ૩] ભગવન્ ! અપ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઉદ્દેશા-૧-મુજબ સોળે યુગોમાં તેમજ જાણવું. યાવત્ કલ્પોજ કલ્પોજપણે યાવત્ અર્નતવાર.

[૧૦૪૮-ઉં ૪] ભગવન્ ! ચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પ્રથમ સમય ઉદ્દેશક મુજબ કહેવું. માત્ર દેવો ન ઉપજે, તેજોલેશ્યા ન પૂછવી. બાકી પૂર્વવત્.

[૧૦૪૯-ઉં ૫] ભગવન્ ! અચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? અપ્રથમ સમય ઉદ્દેશ મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

[૧૦૫૦-ઉં ૬] ભગવન્ ! પ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પ્રથમ સમય ઉદ્દેશા મુજબ બધું જ સંપૂર્ણ કહેવું. ભગવન્ ! તેમજ છે, યાવત્ વિચરે છે.

[૧૦૫૧-ઉં ૭] પ્રથમ-અપ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પ્રથમ સમય ઉદ્દેશા-મુજબ.

[૧૦૫૨-ઉં ૮] પ્રથમ-ચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? ચરમ ઉદ્દેશ મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X -

[૧૦૫૩-ઉં ૯] પ્રથમ અચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? બીજા ઉદ્દેશા મુજબ સંપૂર્ણ કહેવું. - X -

[૧૦૫૪-ઉં ૧૦] ચરમ ચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ચોથા ઉદ્દેશા મુજબ કહેવું. - X -

[૧૦૫૫-ઉં ૧૧] ચરમ અચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી

આવીને ઉપજે છે ? પ્રથમ ઉદ્દેશા મુજબ બધું જ કહેવું.

[૧૦૫૬] - આ પ્રમાણે આ ૧૧ ઉદ્દેશા છે, તેમાં પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો સદૈશ ગમો છે, બાકીના આઠ સદૈશ ગમો છે. વિશેષ એ - ચોથો, છઠ્ઠો, આઠમો, દશમો - એ ચારમાં દેવો ન ઉપજે. તેજોલેશ્યા નથી.

● વિવેચન-૧૦૪૬ થી ૧૦૫૬ :-

એકેન્દ્રિયત્વથી ઉત્પત્તિમાં પહેલો સમય તે કૃતયુગમ કૃતયુગમ પ્રથમ સમય. - X - સોલસચુત્તો - પૂર્વોક્ત ૧૬-રાશિભેદો નાણત્ત - વિલક્ષણત્વ - જે પૂર્વોક્ત ભાવો, તે કેટલાંક પ્રથમ સમયોત્પન્નમાં ન સંભવે. તેમાં અવગાહના ઉદ્દેશકમાં બાદર વનસ્પતિ અપેક્ષાએ મોટી છે, અહીં પ્રથમ સમયોત્પન્નત્વથી તે અલ્પ છે. એમ બીજામાં પણ.

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં - એકેન્દ્રિયત્વથી ઉત્પન્ન થયાને બે આદિ સમય થયા હોય તે અપ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય. - X -

ચોથા ઉદ્દેશામાં - ચરમ સમય શબ્દ વડે એકેન્દ્રિયોનું મરણ સમય વિવક્ષિત છે. તે પર ભવાયુના પ્રથમ સમયે જ તેમાં વર્તમાન ચરમ સમય, સંખ્યા વડે કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય. આ ઉદ્દેશો પ્રથમ સમય એકેન્દ્રિયોદ્દેશક સમાન કહેવો. તેમાં ઔદિક ઉદ્દેશક અપેક્ષાએ દશ નાનાત્વ કહેલ છે, તેમ અહીં પણ જાણવું. પ્રથમ અને ચરમ સમયવાળાની વિશેષતા કહે છે - દેવોત્પાદ નથી, દેવોત્પાદથી જ તેજોલેશ્યા હોય, તેથી તેજોલેશ્યા વિશે પણ ન પૂછવું.

પાંચમાં ઉદ્દેશામાં - જેમાં ઉક્ત લક્ષણ ચરમ સમય નથી, તે અચરમ સમય. તેવા કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય.

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં - એકેન્દ્રિય ઉત્પાદના પ્રથમ સમય યોગથી જે પ્રથમ અને પ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમત્વ અનુભૂતિ જેમાં છે તે.

સાતમા ઉદ્દેશામાં - પ્રથમ તથા જે અપ્રથમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમત્વ અનુભૂતિ જે એકેન્દ્રિયોમાં છે તે પ્રથમાપ્રથમ સમય કૃતયુગમકૃતયુગમ એકેન્દ્રિયો. ઈત્યાદિ - X - X -

આઠમા ઉદ્દેશામાં-પ્રથમ ચરમ સમય કૃતયુગમકૃતયુગમ એકેન્દ્રિય-પ્રથમ સમય વર્તી વિવક્ષિત સંખ્યાનુભૂતિ, મરણ સમયવર્તી તે પ્રથમ-ચરમ સમયા. - X - X -

નવમા ઉદ્દેશામાં - પ્રથમ અને તે રીતે જ અચરમ સમયા એકેન્દ્રિય ઉત્પાદ અપેક્ષાએ પ્રથમ સમયવર્તી, અહીં વિવક્ષિત ચરમપણાના નિષેધથી તેમાં વિદ્યમાનત્વથી પ્રથમ અચરમ સમય.

દશમા ઉદ્દેશામાં - ચરમ ચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય-ચરમો, તે વિવક્ષિત સંખ્યાનુભૂતિથી ચરમ સમયવર્તી.

અગીયારમા ઉદ્દેશામાં - ચરમાચરમ સમય કૃતયુગમ કૃતયુગમ એકેન્દ્રિય-ચરમો તેમ જ અચરમ સમયવાળા ઈત્યાદિ - X -

ઉદ્દેશકોના સ્વરૂપ નિર્ધારણાર્થે કહે છે - પહેલો, ત્રીજો. પાંચમો સદૈશગમ છે કેમકે પહેલાની અપેક્ષાએ બીજામાં જે ભિન્નતા છે તે ત્રીજા, પાંચમામાં નથી. બાકીના આઠ સદૈશ છે.

❁ શતક-૩૫, શતકશતક-૨ થી ૧૨ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૫૭ :-

કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મકૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ગૌતમ ! ઉપાત ઔદિક ઉદ્દેશાનુસાર જાણવો. વિશેષ એ કે - આટલી ભિન્નતા છે - ભગવન્ ! તે જીવો કૃષ્ણલેશ્યી છે ? હા, છે. ભગવન્ ! તે કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિય કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મૂર્ત. એ રીતે સ્થિતિ કહેવી. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનંતવાર ઉપજેલ છે. એ રીતે સોળે યુગ્મો કહેવા. ભગવન્ ! તેમજ છે.

પ્રથમ સમય કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? પ્રથમ સમયોદ્દેશક મુજબ જાણવું. વિશેષ એ કે - ભગવન્ ! તે જીવો કૃષ્ણલેશ્યી છે ? હા, છે. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તેમજ છે.

એ પ્રમાણે ઔદિકશતકના ૧૧-ઉદ્દેશા મુજબ જ કૃષ્ણલેશ્યીના ૧૧-ઉદ્દેશો કહેવા. પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો સમાન છે. બાકીના આઠ સમાન છે. વિશેષ એ કે - ચોથા, છઠ્ઠા, આઠમા, દશમામાં દેવનો ઉત્પાદ નથી. - X -

એ પ્રમાણે નીલલેશ્યી શતક, કૃષ્ણલેશ્યી શતકની માફક કહેવો, તેના ૧૧-ઉદ્દેશો તેમજ કહેવા. ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

એ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યી શતક, કૃષ્ણલેશ્યી શતક સદૃશ છે.

ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઔદિકોદ્દેશક સમાન કહેવું. માત્ર તેના ૧૧-ઉદ્દેશામાં આ વિશેષતા છે - ભગવન્ ! સર્વે પ્રાણો યાવત્ સર્વે સત્વો ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયપણે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ છે ? ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. - X -

કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયો. ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? એ રીતે કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિય શતક બીજા કૃષ્ણલેશ્યી શતક સમાન કહેવો. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

એ પ્રમાણે નીલલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિય શતક કહેવો.

એ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યી ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિય શતક ૧૧-ઉદ્દેશકો સહિત કહેવો. તે ચોથા ભવસિદ્ધિક શતક સમાન કહેવો. ચારે શતકમાં સર્વે પ્રાણો યાવત્ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે ? ના, એ અર્થ સમર્થ નથી. - X -

જેમ ભવસિદ્ધિકના ચાર શતકો કહ્યા, તેમ અભવસિદ્ધિકના પણ ચાર શતક, લેશ્યા સંયુક્ત કહેવા. સર્વે પ્રાણો પૂર્વવત્ એ અર્થ સમર્થ નથી.

એ રીતે આ બાર એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતકો છે. ભગવન્ ! તેમજ છે.

● વિવેચન-૧૦૫૭ :-

જઘન્યથી એક સમય અનંતર સંખ્યાંતર થાય છે તેથી એક સમય કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મકૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયો છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સ્થિતિ કૃષ્ણલેશ્યાકાળવત્ જાણવી.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૫-નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

❁ શતક-૩૬ ❁
— X — X —

o શતક-૩૫માં સંખ્યાપદથી એકેન્દ્રિયો કહ્યા. અહીં બેઈન્દ્રિય કહે છે—

❁ શતક-૩૬, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશા-૧ થી ૧૧ ❁
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૫૮,૧૦૫૯ :-

[૧૦૫૮] કૃતયુગ્મ (૨) બેઈન્દ્રિયો ક્યાંથી ઉપજે છે ? ઉપાત વ્યુત્કાંતિ મુજબ. પરિમાણ-૧૬, સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉપજે. અપહાર, ઉત્પલોદ્દેશક મુજબ. અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમાં ભાગ. ઉત્કૃષ્ટ ૧૨-યોજન. એ રીતે એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મના ઉદ્દેશ-૧-મુજબ છે. વિશેષ એ કે - ત્રણ લેશ્યા દેવો ન ઉપજે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. જ્ઞાની, અજ્ઞાની હોય. વચન કે કાયચોગી હોય. - - તે કૃતયુગ્મ (૨) બેઈન્દ્રિય કાળથી કેટલો કાળ હોય ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કાળ, સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ બાર વર્ષ. આહાર નિયમા છ દિશાથી, ત્રણ સમુદ્દ્યાત, બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનંતવાર. એ રીતે સોળે યુગ્મોમાં કહેવું - X -

[૧૦૫૯] પ્રથમ સમય કૃતયુગ્મ (૨) બેઈન્દ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મના પ્રથમ સમયોદ્દેશક મુજબ કહેવું. દશ ભિન્નતા અહીં પણ તેમજ છે. ૧૧-મી આ - માત્ર કાયચોગી છે. બાકી પૂર્વવત્ પ્રથમ ઉદ્દેશા મુજબ.

એકેન્દ્રિયમહાયુગ્મના ૧૧-ઉદ્દેશાવત્ કહેવું. માત્ર ચોથા, છઠ્ઠા, આઠમા, દશમામાં સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનો ન હોય. - X - શેષ એકેન્દ્રિયવત્.

❁ શતક-૩૬, શતકશતક-૨ થી ૧૨ ❁
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૦ :-

કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મ (૨) બેઈન્દ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? કૃષ્ણલેશ્યીમાં પણ ૧૧-ઉદ્દેશક સંયુક્ત શતક. માત્ર લેશ્યા, સંચિદ્ધલા, સ્થિતિ એકેન્દ્રિયકૃષ્ણ લેશ્યી સમાન છે. - - - એ રીતે નીલલેશ્યી પણ જાણવા - - - એ રીતે કાપોત લેશ્યી પણ જાણવા. - - - ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ (૨) બેઈન્દ્રિય ? એ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક શતકના પણ ચારે પૂર્વ ગમક મુજબ જાણવા. વિશેષ એ - સર્વે પ્રાણોના તે અર્થ સમર્થ નથી. બાકી પૂર્વવત્. આ ચાર ઔદિક શતક થયા.

ભવસિદ્ધિક માફક અભવસિદ્ધિકના ચારે શતકો કહેવા. માત્ર સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનો નથી. બાકી પૂર્વવત્. આ રીતે આ બાર બેઈન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતક છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૬નો અનુવાદ પૂર્ણ [અહીં વૃત્તિ રચના નથી]

卐 શતક-૩૭ 卐
— X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૧ :-

કૃતયુગ(૨) તેષંદ્રિય ક્યાંથી ઉપજે છે ? એ રીતે બેષંદ્રિયશતક સદેશ બાર શતક તેષંદ્રિયમાં પણ કહેવા. માત્ર અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાઉ, સ્થિતિ જઘન્યમાં એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૪૯-દિવસ. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૭નો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૮ 卐
— X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૨ :-

ચઉરિન્દ્રિયના એ પ્રમાણે જ બાર શતક કહેવા. માત્ર અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યેય ભાગ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ગાઉ, સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ છ માસ, બાકી બધું બેષંદ્રિય મુજબ. ભ૦ તેમજ છે.

મુનિ દીપત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૮નો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૩૯ 卐
— X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૩ :-

કૃતયુગ કૃતયુગ અસંજી પંચેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? બેષંદ્રિય માફક અસંજીમાં પણ બાર શતક કહેવા. માત્ર-અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાત ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦૦ યોજન. સંચિદ્વણ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી પૃથક્ત્વ, સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોડી.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૩૯નો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૪૦ 卐
— X — X —

૦ હવે ૪૦મું શતક કહે છે. [જેમાં ૨૧-શતકશતક છે.]

卐 શતક-૪૦, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશો-૧ 卐
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૪ :-

કૃતયુગ કૃતયુગ સંજી પંચેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે? ઉપપાત, ચારે ગતિમાંથી થાય. સંખ્યાત વર્ષાયુ, અસંખ્યાત વર્ષાયુ, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તામાં કોઈનો નિષેધ નથી. યાવત્ અનુત્તર વિમાન સુધી. - - પરિમાણ, અપહાર, અવગાહના અસંજી પંચેન્દ્રિય સમાન. વેદનીય સિવાયની સાત પ્રકૃતિના બંધક કે અબંધક છે. વેદનીયના બંધક છે, અબંધક નથી. મોહનીયના વેદક કે અવેદક છે. બાકીની સાત પ્રકૃતિના વેદક છે, અવેદક નથી. સાતા-અસાતાના વેદક છે, મોહનીયના ઉદયી કે અનુદયી, બાકીની સાતના ઉદયી છે. નામ-ગોત્રના ઉદીરક છે, અનુદીરક નથી, બાકીની છના ઉદીરક કે અનુદીરક છે. કૃષ્ણ યાવત્ શુકલેશ્યી છે. સમ્યક્-મિથ્યા કે મિથ્ર દૃષ્ટિ છે. જ્ઞાની કે અજ્ઞાની છે. મન-વચન-કાયયોગી છે. ઉપયોગ, વર્ણાદિ, ઉચ્ચવાસક, નિઃશ્વાસક, આહારકનું કથન એકેન્દ્રિયો સમાન છે. વિરત-અવિરત-વિરતાવિરત છે, ક્રિયા સહિત છે.

ભગવન્ ! તે જીવો શું સપ્તવિધ બંધક છે કે અષ્ટવિધ, ષડ્વિધ અથવા એકવિધ બંધક છે ? ગૌતમ ! તે ચારે છે. - - ભગવન્ ! તે જીવો શું આહાર યાવત્ પરિગ્રહ સંજોપયુક્ત છે કે નોસંજોપયુક્ત છે ? ગૌતમ ! આહાર યાવત્ નોસંજોપયુક્ત છે. આ પ્રમાણે બધે પ્રશ્નોત્તર યોજના કરવી.

તેઓ કોઈકધાવી યાવત્ લોભકધાવી કે અકધાવી હોય. સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસક વેદક કે અવેદક હોય. સ્ત્રીવેદક-પુરુષવેદ-નપુંસકવેદના બંધક કે અબંધક હોય. સંજી છે. ઈન્દ્રિયસહિત છે. સંચિદ્વણ જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સાતિરેક. આહાર પૂર્વવત્ યાવત્ નિયમા છ દિશાથી. સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩-સાગરોપમ, આદિના છ સમુદ્ધાતો, મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી સમવહત કે અસમવહત થઈને મરે. ઉદ્ધર્તના, ઉપપાત સમાન છે. અનુત્તર વિમાન સુધી કોઈ વિષયમાં નિષેધ નથી.

ભગવન્સર્વે પ્રાણો યાવત્ અનંતવાર, એ પ્રમાણે સોળે યુગમોમાં કહેવા યાવત્ અનંતરવા. પરિમાણ, બેષંદ્રિય સમાન. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

卐 શતક-૪૦, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશો-૨ થી ૧૧ 卐
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૫ :-

પ્રથમ સમય કૃતયુગ કૃતયુગ સંજી પંચેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે ?

ઉપપાત, પરિમાણ, આહાર પહેલા ઉદ્દેશ મુજબ જાણવા. અવગાહના, બંધ, વેદ, વેદના, ઉદયી, ઉદીરકા બેઈન્દ્રિયના શતક-૧-મુજબ. કૃષ્ણલેશ્યી યાવત્ શુકલ લેશ્યી. બાકીનું બેઈન્દ્રિયના પહેલા શતક મુજબ યાવત્ અનંતવાર. વિશેષ એ - તેઓ સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકવેદી હોય છે, સંજ્ઞી હોય, અસંજ્ઞી નહીં. બાકી પૂર્વવત્. એ રીતે સોળે યુગ્મોમાં જાણવું પરિમાણ પૂર્વવત્.

આ પ્રમાણે અગીયારે ઉદ્દેશ પૂર્વવત્. પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો સદૈશ ગમવાળા છે, બાકી આઠે પણ સદૈશગમા છે. ચોથા, છઠ્ઠા, આઠમા, દશમામાં કોઈ વિશેષતા નથી. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

● વિવેચન-૧૦૬૫ :-

અહીં વેદનીય બંધ વિધિ વિશેષથી કહેવા, તેનું પહેલા વર્ણન કર્યું. તેમાં ઉપશાંત મોહાદિ સાતના બંધક છે. - X - X - કેવલી સહિત બધાં પણ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો વેદનીયના બંધક છે. - X - મોહનીયનું વેદન સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત સુધી છે. અવેદન ઉપશાંત મોહાદિમાં છે. - X - કેવલી જ ચારના વેદક છે કેમકે તેઓ ઈન્દ્રિય વ્યાપારાતીતપણાથી પંચેન્દ્રિય નથી. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના એવા સ્વરૂપત્વથી તેઓ સાતા-અસાતા વેદક છે. તેઓ સૂક્ષ્મ સંપરાયમાં મોહનીયના ઉદયી, ઉપશાંત મોહાદિમાં અનુદયી છે. - X - X - X -

નામ અને ગોત્રમાં અકષાયાંત સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સર્વે પણ ઉદીરક છે. બાકીના છ માં યથાસંભવ ઉદીરક-અનુદીરક છે. પ્રમતોને સામાન્યથી આઠેની ઉદીરણાવિધિ હોય. - X - અપ્રમતાદિ ચાર વેદનીય, આયુને વર્ણને છ ના, સૂક્ષ્મસંપરાયી આવલિકા કાળમાં મોહનીય, આયુ, વેદનીય સિવાય પાંચેના. - X - ક્ષીણકષાયી સ્વઅક્ષા આવલિકામાં નામ, ગોત્રના જ, - X - અયોગી એક પણ કર્મના ઉદીરક નથી.

સંચીક્રણા-જઘન્યથી એક સમય, - X - ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક સાત સાગરોપમ, કેમકે પછી સંજ્ઞીપંચેન્દ્રિયો ન હોય. સમુદ્ઘાત જ હોય. - X -

✿ શતક-૪૦, શતકશતક-૨ ✿
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૬ :-

કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? સંજ્ઞીના પહેલા ઉદ્દેશ મુજબ જાણવું. વિશેષ એ કે - બંધ, વેદ, ઉદય, ઉદીરણા, લેશ્યા, બંધક, સંજ્ઞા, કષાય અને વેદબંધક, આ પદો બેઈન્દ્રિયો માફક જાણવા. - - - કૃષ્ણલેશ્યી સંજ્ઞીને ત્રણે વેદ હોય, અવેદક ન હોય, સંચીક્રણા જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩-સાગરોપમ, એ પ્રમાણે સ્થિતિ પણ છે, માત્ર સ્થિતિમાં અંતર્મુહૂર્ત અધિક ન કહેવું. બાકી બધું પ્રથમ ઉદ્દેશ માફક યાવત્ અનંતરવાર. એ રીતે સોળે યુગ્મોમાં કહેવું.

ભગવન્ ! પ્રથમ સમય કૃષ્ણલેશ્યી કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે? સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના પ્રથમ સમય ઉદ્દેશ મુજબ તેમજ સંપૂર્ણ કહેવું.

વિશેષ એ કે - ભગવન્ ! તે જીવો કૃષ્ણલેશ્યી છે? હા, છે. બાકી પૂર્વવત્. એ રીતે સોળે યુગ્મોમાં કહેવું. ભગવન્ તે એમ જ છે. આ પ્રમાણે આ ૧૧-ઉદ્દેશ કૃષ્ણલેશ્યી શતકમાં છે. પહેલો-ત્રીજો-પાંચમો સમાન ગમક છે. બાકી આઠ સમાન ગમક છે - ભગવન્ તેમજ છે.

✿ શતક-૪૦, શતકશતક-૧, ઉદ્દેશા-૩ થી ૧૧ ✿
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૭ :-

એ પ્રમાણે નીલલેશ્યી શતક છે. વિશેષ એ - સંચીક્રણા-જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમ અને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક. એ પ્રમાણે સ્થિતિ. એ રીતે ત્રણે ઉદ્દેશામાં છે, બાકી પૂર્વવત્. - X - X -

એ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યી શતક પણ છે. વિશેષ એ - સંચીક્રણા જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ અને પલ્યોપમનો અસંખ્યાત ભાગ અધિક. એ રીતે સ્થિતિ છે, એ રીતે ત્રણે ઉદ્દેશામાં છે. બાકી પૂર્વવત્. - X -

એ પ્રમાણે તેજોલેશ્યા શતક જાણવું. વિશેષ એ - સંચીક્રણા જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમનો-અસંખ્યાત ભાગ અધિક બે સાગરોપમ. એ રીતે સ્થિતિ પણ છે. માત્રનો સંજ્ઞોપયુક્ત છે. એ રીતે ત્રણે ઉદ્દેશામાં છે. બાકી પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! તેમજ છે, તેમજ છે.

તેજોલેશ્યા શતક સમાન. પદ્મલેશ્યા શતક છે. વિશેષ એ - સંચીક્રણા જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત અધિક દશ સાગરોપમ. એ રીતે સ્થિતિ પણ છે, તેમાં અંતર્મુહૂર્ત ન કહેવું. બાકી પૂર્વવત્.

શુકલલેશ્યા શતક, ઔદિક શતક સમાન. વિશેષ એ - સંચીક્રણા, સ્થિતિ કૃષ્ણલેશ્યા શતક સમાન છે. બાકી પૂર્વવત્ યાવત્ અનંતવાર.

ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? પ્રથમ સંજ્ઞી શતક સમાન જાણવું. - - ભવસિદ્ધિકના આલાવાથી શું સર્વે પ્રાણો ? ના, તે અર્થ સમર્થ નથી. બાકી પૂર્વવત્. - X -

કૃષ્ણલેશ્યી ભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ક્યાંથી આવીને ઉપજે ? આ આલાવા વડે ઔદિક કૃષ્ણલેશ્યી શતક સમાન છે.

એ પ્રમાણે નીલલેશ્યી ભવસિદ્ધિક શતક જાણવું. - X -

ઔદિક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના સાત શતકો સમાન ભવસિદ્ધિકના પણ સાત શતકો કહેવા. વિશેષ એ - સાતે શતકમાં સર્વે પ્રાણો યાવત્ તે અર્થ સમર્થ નથી. બાકી પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! તેમજ છે.

અભવસિદ્ધિક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે છે ? ઉપપાત, અનુતરવિમાનને છોડીને બધે જાણવો. અપહાર, ઉચ્ચત્વ, બંધ, વેદ, વેદન, ઉદય, ઉદીરણા કૃષ્ણલેશ્યીશતક સમાન છે. તેઓ કૃષ્ણલેશ્યી યાવત્ શુકલલેશ્યી હોય, માત્ર મિથ્યાદૈષ્ટિ હોય, અજ્ઞાની જ હોય. એ રીતે બધું

કૃષ્ણલેશ્યા શતક સમાન છે. વિશેષ એ - તેઓ અવિરત છે. સંચિદ્વણા, સ્થિતિ ઔદિક ઉદ્દેશક સમાન છે. પહેલા પાંચ સમુદ્દ્યાત છે. ઉદ્દર્તના પૂર્વવત્, અનુતર વિમાન ન કહેવું. સર્વે પ્રાણો? તે અર્થ સમર્થ નથી. બાકી બધું કૃષ્ણલેશ્યા શતક મુજબ યાવત્ અનંતવાર. એ પ્રમાણે સોળે યુગમોમાં છે.

ભગવન્ ! પ્રથમ સમય અભવસિદ્ધિક કૃતયુગમ કૃતયુગમ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે? સંજ્ઞીના પ્રથમ સમય ઉદ્દેશક સમાન. વિશેષ એ - સમ્યક્ત્વ, સમ્યક્મિથ્યાત્વ, જ્ઞાન, સર્વત્ર નથી. બાકી પૂર્વવત્. અહીં પણ ૧૧-ઉદ્દેશા કહેવા. પહેલો-ત્રીજો-પાંચમો એકગમક, બાકી આઠ એક ગમક.

ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા અભવસિદ્ધિક કૃતયુગમ કૃતયુગમ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો ક્યાંથી આવીને ઉપજે? ઔદિક શતક સમાન કહેવું. વિશેષ એ - તે જીવો કૃષ્ણલેશ્યા છે? હા, છે. સ્થિતિ અને સંચિદ્વણા કૃષ્ણલેશ્યા શતક સમાન છે. બાકી પૂર્વવત્. ભગવન્ તેમજ છે, તેમજ છે.

એ પ્રમાણે છ લેશ્યાના છ શતકો કૃષ્ણલેશ્યાશતક સમાન કહેવા. વિશેષ એ - સંચિદ્વણા અને સ્થિતિ ઔદિક શતક મુજબ કહેવી. વિશેષ એ - શુક્લલેશ્યા ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૧-સાગરોપમ, સ્થિતિ ૩૧-સાગરોપમ. જઘન્ય પૂર્વવત્. સર્વત્ર સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાનો નથી. વિરતિ, વિરતાવિરતિ, અનુતર વિમાનોત્પતિ નથી. સર્વે પ્રાણો? તે અર્થ સમર્થ નથી. ભગવન્ ! તેમજ છે. એ રીતે આ સાત અભવસિદ્ધિક મહાયુગમ શતક છે. ૨૧-મહાયુગમ શતકો થયા. બધા મળીને કુલ ૮૧-મહાયુગમ શતકો પૂરા થયા.

● વિવેચન-૧૦૬૬,૧૦૬૭ :-

આ કૃષ્ણલેશ્યા અવસ્થાન સાતમી પૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વભવ પર્યતવર્તી, કૃષ્ણલેશ્યા પરિણામ આશ્રીને છે. નીલલેશ્યા શતકમાં જે સ્થિતિ કહી તે પાંચમી પૃથ્વીના ઉપરિતન પ્રસ્તટમાં સંભવે છે. - X - કેમકે નીલલેશ્યા તેમાં હોય. - X - “ત્રણ ઉદ્દેશામાં” - પહેલા, ત્રીજા, પાંચમામાં. કાપોતલેશ્યા શતકમાં જે સ્થિતિ કહી છે, તે ત્રીજી પૃથ્વીના ઉપરિતન પ્રસ્તટને આશ્રીને છે.

તેજોલેશ્યા શતકમાં કહેલ સ્થિતિ ઈશાન દેવના પરમાયુને આશ્રીને છે. પદ્મલેશ્યા શતકમાં કહેલ સ્થિતિ બ્રહ્મલોક દેવાયુ આશ્રિત માનવી. કેમકે તેમાં જ પદ્મલેશ્યાને આટલું આયુ હોય. - X - શુક્લલેશ્યા શતકમાં સાંતર્મુહૂર્ત ૩૩-સાગરોપમ અવસ્થાન છે, તે અનુતર વિમાન આશ્રિત છે. જ્યાં ૩૧-સાગરોપમ કહ્યું છે, તે ઉપરના ત્રૈવેચકને આશ્રીને માનવું. ત્યાંજ દેવોનું આટલું આયુ છે. અભવ્યો ઉત્કૃષ્ટથી અહીં ઉપજે, પછી નહીં.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૪૦નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

卐 શતક-૪૧ 卐

— X — X —

⊗ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૧ ⊗

— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૮ :-

ભગવન્ ! રાશિયુગમ કેટલા છે? ગૌતમ ! ચાર - કૃતયુગમ યાવત્ કલ્યોજ. ભગવન્ ! એમ કેમ કહ્યું - X - ? ગૌતમ ! જે રાશિમા ચારથી અપહાર કરતા ચાર શેષ રહે, તે ‘રાશિયુગમ, કૃતયુગમ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ જે રાશિ ચાર વડે અપહાર કરાતા શેષ એક રહે તે રાશિયુગમ, કલ્યોજ કહેવાય. તેથી એમ કહ્યું કે યાવત્ કલ્યોજ છે.

ભગવન્ ! રાશિયુગમ કૃતયુગમ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે? ઉપપાત વ્યુત્કાંતિ પદ મુજબ કહેવો. - - ભગવન્ ! તે જીવો એક સમયથી કેટલા ઉપજે? ગૌતમ ! ચાર, આઠ, બાર, સોળ, સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો સાંતર ઉપજે કે નિરંતર? ગૌતમ ! બંને. જો સાંતર ઉપજે તો જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત સમયનું અંતર કરીને ઉપજે. નિરંતર ઉપજનાર જઘન્યથી બે સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્ય સમય પ્રત્યેક સમયે અવિરહિત નિરંતર ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો જે સમયે કૃતયુગમ, તે સમયે ત્ર્યોજ. જે સમયે ત્ર્યોજ તે સમયે કૃતયુગમ હોય? ના તેમ નથી. જે સમયે કૃતયુગમ. તે સમયે દ્વાપરયુગમ, જે સમયે દ્વાપરયુગમ તે સમયે કૃતયુગમ હોય? ના. તેમ નથી, જે સમયે કૃતયુગમ, તે સમયે કલ્યોજ, જે સમયે કલ્યોજ તે સમયે કૃતયુગમ હોય? ના તેમ નથી. - - - ભગવન્ ! તે જીવો કઈ રીતે ઉપજે? ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદનાર કૂદતો એવો ઉપપાત શતક મુજબ યાવત્ પરપ્રયોગે ન ઉપજે.

ભગવન્ ! તે જીવો, આત્મ યશથી ઉપજે કે આત્મ અયશથી? ગૌતમ ! આત્મયશથી નહીં. આત્મ અયશથી ઉપજે. જો આત્મ અયશથી ઉપજે તો આત્મયશથી નિર્વાહ કરે કે આત્મ અયશથી? ગૌતમ ! આત્મ યશથી નહીં પણ આત્મ અયશથી નિર્વાહ કરે. જો આત્મ અયશથી નિર્વાહ કરે તો સલેશ્યા હોય કે અલેશ્યા? ગૌતમ ! સલેશ્યા છે, અલેશ્યા નથી.

જો સલેશ્યા હોય તો સક્રિય છે કે અક્રિય? ગૌતમ ! સક્રિય છે, અક્રિય નથી. જો સક્રિય હોય તો તે જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થઈ યાવત્ અંત કરે? ના, તેમ નથી. - - - ભગવન્ ! રાશિ યુગમ કૃતયુગમ અસુરકુમારો ક્યાંથી ઉપજે? નૈરયિક માફક સંપૂર્ણ કહેવું. એ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પર્યન્ત કહેવું. વિશેષ એ - વનસ્પતિકાણિક યાવત્ અસંખ્યાતા કે અનંતા ઉપજે છે. બાકી પૂર્વવત્. મનુષ્યો પણ એ પ્રમાણે કહેવા યાવત્ તે આત્મ યશથી ન ઉપજે, આત્મ અયશથી ઉપજે છે.

જો તે આત્મ અયશથી ઉપજે તો શું આત્મ યશથી નિર્વાહ કરે કે આત્મ અયશથી? ગૌતમ ! બંને રીતે કરે. જો આત્મયશથી નિર્વાહ કરે તો શું સલેશ્યા હોય કે અલેશ્યા? ગૌતમ ! તે બંને હોય. જો અલેશ્યા હોય તો સક્રિય હોય કે અક્રિય? ગૌતમ ! સક્રિય ન હોય, અ-ક્રિય હોય. જો અ-ક્રિય હોય તો તે

જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થાય ચાવત્ અંત કરે ? હા, તેમ કરે.

જો સલેશ્યી હોય તો સક્રિય હોય કે અક્રિય ? ગૌતમ ! સ-ક્રિય હોય, અ-ક્રિય નહીં. જો સ-ક્રિય હોય તો તે જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થાય ચાવત્ અંત કરે ? ગૌતમ ! કેટલાંક તે જ ભવથી સિદ્ધ થાય ચાવત્ અંત કરે, કેટલાંક નહીં.

જો આત્મ અચશથી નિર્વાહ કરે તો શું સંલેશ્યી હોય કે અલેશ્યી ? ગૌતમ ! સલેશ્યી છે, અલેશ્યી નથી. જો સલેશ્યી છે તો સ-ક્રિય છે કે અક્રિય ? ગૌતમ ! સ-ક્રિય છે, અ-ક્રિય નથી. જો સ-ક્રિય છે, તો તે જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થાય ચાવત્ અંત કરે ? ના તેમ નથી. - - - વ્યંતર, જ્યોતિષક, વૈમાનિકને નૈરયિક સમાન કહેવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે, એમ જ છે.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૨ ✽
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૬૯ :-

રાશિયુગ્મ ઋયોજ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? પૂર્વવત્ ઉદ્દેશો કહેવો. પરિમાણ-૩,૭,૧૧,૧૫ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે, સાંતર પૂર્વવત્. તે જીવો જે સમયે ઋયોજ તે સમયે કૃતયુગ્મ, જે સમયે કૃતયુગ્મ-તે સમયે ઋયોજ ? ના, તેમ નથી. એ રીતે દ્વાપરયુગ્મ, કલ્વોજ સાથે કહેવું. બાકી પૂર્વવત્. ચાવત્ વૈમાનિક. વિશેષ એ કે - ઉપપાત બધે જ 'વ્યુત્ક્રાંતિ' મુજબ કહેવો ભ૦ તેમજ છે.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૩ ✽
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૦ :-

ભગવન્ ! રાશિયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? પૂર્વવત્. માત્ર પરિમાણ-૨,૬,૧૦, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. સંવેદ જાણવો. - - તે જીવો જે સમયે દ્વાપરયુગ્મ, તે સમયે કૃતયુગ્મ - X - પ્રશ્ન. ના તે અર્થ સમર્થ નથી. એ રીતે ઋયોજ અને કલ્વોજ સાથે પણ જાણવું. બાકી ઉદ્દેશો-૧-મુજબ વૈમાનિક સુધી કહેવું. - - ભગવન્ ! તેમ એમજ છે, એમ જ છે.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૪ ✽
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૧ :-

ભગવન્ ! રાશિ યુગ્મ કલ્વોજ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? પૂર્વવત્. પરિમાણ-૧,૫,૯,૧૩, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉપજે. તે જીવો જે સમયે કલ્વોજ છે, તે સમયે કૃતયુગ્મ છે - X - પ્રશ્ન ? ના, તેમ નથી. એ રીતે ઋયોજ અને દ્વાપરયુગ્મ સાથે કહેવું. બાકી ઉદ્દેશો-૧-મુજબ. ચાવત્ વૈમાનિક.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૫ થી ૨૮ ✽
— X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૨ :-

[૫] ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યી રાશિયુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? ઉપપાત, ધૂમપ્રભા મુજબ. બાકી ઉદ્દેશો-૧-મુજબ, અસુરકુમારથી વ્યંતર સુધી તેમજ. મનુષ્યો, નૈરયિક વત્. તે આત્મઅચશથી નિર્વાહ કરે છે. “અલેશ્યી-

અક્રિય તે જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થાય” તે કથન ન કરવું. બાકી ઉદ્દેશો-૧-મુજબ. [૬,૭] કૃષ્ણલેશ્યી ઋયોજ અને દ્વાપરયુગ્મ આ પ્રમાણે જ કહેવા.

[૮] કૃષ્ણલેશ્યી કલ્વોજ તેમજ. પરિમાણ, સંવેદ ઔધિકોદેશ મુજબ. [૯ થી ૧૨] કૃષ્ણલેશ્યી સમાન નીલલેશ્યીના ચારે ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ કહેવા. માત્ર નૈરયિકોનો ઉપપાત વાલુકપ્રભા સમાન. બાકી પૂર્વવત્.

[૧૩ થી ૧૬] કાપોતલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો એમજ છે. માત્ર નૈરયિકોનો ઉપપાત રત્નપ્રભાવત્ કહેવો. બાકી પૂર્વવત્. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

[૧૭ થી ૨૦] તેજોલેશ્યી રાશીયુગ્મ કૃતયુગ્મ અસુરકુમાર ક્યાંથી ઉપજે છે ? પૂર્વવત્. માત્ર જેને તેજોલેશ્યા હોય તેને કહેવા. એ રીતે કૃષ્ણલેશ્યી સમાન ચાર ઉદ્દેશો કહેવા. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે (૨).

[૨૧ થી ૨૪] એ રીતે પદ્મલેશ્યાના ચાર ઉદ્દેશો કહેવા. પદ્મલેશ્યા-પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વૈમાનિકોને છે, બાકીનાને નથી. - X -

[૨૫ થી ૨૮] પદ્મલેશ્યી વત્ શુકલલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો કહેવા. માત્ર મનુષ્યોનો ગમક ઔધિકોદેશક સમાન છે. બાકી પૂર્વવત્. - X - X -

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૨૯ થી ૫૬ ✽
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૩ :-

અભવસિદ્ધિક રાશિયુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? ઔધિકના પહેલા ચાર ઉદ્દેશો સમાન સંપૂર્ણ કહેવા. - - - કૃષ્ણલેશ્યી અભવસિદ્ધિક રાશી યુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? કૃષ્ણલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો સમાન અહીં - X - કહેવું. - - - એ રીતે નીલલેશ્યી અભવસિદ્ધિકના ચાર ઉદ્દેશો કહેવા. - - - એ રીતે કાપોતલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો. - - - તેજોલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો ઔધિક સમાન છે. - - - પદ્મલેશ્યી ચાર ઉદ્દેશો તેમજ છે. - - - શુકલલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો ઔધિક સમાન છે. - - - એ રીતે અભવસિદ્ધિકના ૨૮-ઉદ્દેશો.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૫૭ થી ૮૪ ✽
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૪ :-

અભવસિદ્ધિક રાશીયુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે ? ઉદ્દેશો-૧-સમાન. માત્ર મનુષ્યોને નૈરયિક સમાન કહેવા. બાકી પૂર્વવત્. - - - એ રીતે ચારે યુગ્મોમાં ચાર ઉદ્દેશો. કૃષ્ણલેશ્યી અભવસિદ્ધિક રાશીયુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિકો ક્યાંથી ઉપજે ? પૂર્વવત્ ચારે ઉદ્દેશો. એ રીતે નીલલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો. કાપોતલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો. તેજોલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો. પદ્મલેશ્યી ચાર ઉદ્દેશો. શુકલલેશ્યીના ચાર ઉદ્દેશો. એ રીતે આ અઢાળસ અભવસિદ્ધિક ઉદ્દેશોમાં મનુષ્યો, નૈરયિક ગમ સમાન જાણવા. - - ભગવન્ ! તેમજ છે.

✽ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૮૫ થી ૧૧૨ ✽
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૫ :-

સમ્યગ્દષ્ટિ રાશિયુગ્મ કૃતયુગ્મ નૈરયિક ક્યાંથી ઉપજે છે ? ઉદ્દેશો-૧-

મુજબ. ચારે યુગોમાં ચારે ઉદ્દેશા ભવસિદ્ધિક સદૈશ કહેવા. - - - કૃષ્ણલેશ્યી સમ્યગ્દૈષ્ટિ રાશીયુગમ કૃતયુગમ નૈરચિક ક્યાંથી ઉપજે ? કૃષ્ણલેશ્યી સદૈશ ચારે ઉદ્દેશા કહેવા. સમ્યકદૈષ્ટિમાં ભવસિદ્ધિક સદૈશ ૨૮ ઉદ્દેશા.

⊗ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૧૧૩ થી ૧૬૮ ⊗
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૬, ૧૦૭૭ :-

[૧૦૭૬] મિથ્યાદૈષ્ટિ રાશીયુગમ કૃતયુગમ નૈરચિક ક્યાંથી ઉપજે ? મિથ્યાદૈષ્ટિના આલાવાથી અભવસિદ્ધિક સદૈશ ૨૮-ઉદ્દેશા. - - - [૧૦૭૭] કૃષ્ણ પાક્ષિક૦ નૈરચિક ક્યાંથી ઉપજે ? અભવસિદ્ધિક સદૈશ ૨૮-ઉદ્દેશા કહેવા.

⊗ શતક-૪૧, ઉદ્દેશો-૧૬૯ થી ૧૯૬ ⊗
— X — X — X — X —

● સૂત્ર-૧૦૭૮ :-

શુક્લપાક્ષિક રાશીયુગમ કૃતયુગમ નૈરચિક ક્યાંથી ઉપજે છે ? ભવસિદ્ધિક સમાન ૨૮-ઉદ્દેશા થાય. આ રીતે બધાં મળી ૧૯૬ ઉદ્દેશા રાશીયુગમ શતકના થયા. યાવત્ - - શુક્લલેશ્યી શુક્લપાક્ષિક રાશીયુગમ કલ્યોજ વૈમાનિક યાવત્ જો સક્રિય હોય તો તે જ ભવગ્રહણથી સિદ્ધ થાય યાવત્ અંત કરે ? આ અર્થ સમર્થ નથી. - - ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

● સૂત્ર-૧૦૭૯ :-

ગૌતમસ્વામીએ ભગવન્ મહાવીરને ત્રણ વખત આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા કરીને, વાંદી-નમીને આમ કહ્યું - ભગવન્ ! એમ જ છે, તેમજ છે, અવિતથ છે, અસંદિગ્ધ છે, ઈચ્છિત છે, પ્રતિચ્છિત છે, ઈચ્છિત-પ્રતિચ્છિત છે. આપે કહ્યો તે આ અર્થ સત્ય છે. કેમકે અરહંત ભગવંતો અપૂતિવચની હોય છે. ફરી શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને વાંદી-નમીને, સંયમ અને તપ વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે.

● વિવેચન-૧૦૬૮ થી ૧૦૭૯ :- [શતક-૪૧-આખું]

યુગમ શબ્દ યુગલવાચી પણ છે, તેથી અહીં રાશિ શબ્દથી બતાવ્યો. રાશિરૂપ યુગમ, તે રાશિયુગમ. રાશિયુગમ ભેદરૂપથી કૃતયુગમ વડે પ્રમિત તે રાશિ યુગમ કૃતયુગમ. - X - X - આયજસ - આત્મસંબંધી યશ અર્થાત્ સંયમ. ઊવજીવંતિ - આશ્રય કરે છે, રહે છે. અવિરતત્વથી બધે આત્મ અચશથી ઉત્પત્તિ. ઈત્યાદિ - X - X - હવે ભગવતી/વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિના પરિણામને કહેતી ગાથા -

● સૂત્ર-૧૦૮૦ થી ૧૦૮૭ :- [આઠ ગાથા]

[ભગવતી સૂત્રના ૧૩૮ શતક અને ૧૯૨૫ ઉદ્દેશા છે.]

[૧૦૮૦] પ્રવર જ્ઞાનદર્શનધરે આ સૂત્રના ૮૪ લાખ પદો કહ્યા છે અને અનંતા ભાવાભાવ કહ્યા છે. - - - [૧૦૮૧] ગુણ વિશાળ સંઘસમુદ્ર સદા જય પામે છે, જે જ્ઞાનરૂપી વિમલ-વિપુલ જળથી પરિપૂર્ણ છે, જેની તપ-નિયમ-વિનયરૂપી વેલા છે. જે સેંકડો હેતુરૂપ પ્રબળ વેગવાળો છે.

[૧૦૮૨] ગૌતમાદિ ગણધરને નમસ્કાર થાઓ. ભગવતી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિને નમસ્કાર થાઓ, દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને નમસ્કાર થાઓ.

[૧૦૮૩] કાચબા સમ સંસ્થિત ચરણવાળી, અમ્બાન કોરંટની કળી સમાન

ભગવતી શ્રુતદેવી મારા મતિ અંધકારને વિનષ્ટ કરે.

[૧૦૮૪] હાથમાં વિકસિત કમળવાળી, અંધકારનો નાશ કરેલ, નિત્ય બુદ્ધ અને વિબુદ્ધ દ્વારા નમસિત શ્રુતાધિષ્ઠાત્રી દેવી મને બુદ્ધિ આપે.

[૧૦૮૫] જેના પ્રસાદથી જ્ઞાન શીખાયું, તે શ્રુત દેવતાને નમું છું. તથા શાંત કરનારી તે પ્રવચનદેવીને નમું છું. - - - [૧૦૮૬] શ્રુતદેવતા, કુંભધર યક્ષ, બ્રહ્મશાંતિ, વૈરોટ્યા, વિદ્યા અને અંત હુંડી, લખનારને અવિઘ્ન આપો.

[૧૦૮૭] વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાપિના આરંભે આઠ શતકોના બબ્બે ઉદ્દેશકોનો ઉદ્દિષ્ટ કરાય છે. પણ ચોથા શતકના આઠ ઉદ્દેશકોનો પહેલા દિવસે, બીજે દિવસે બે ઉદ્દેશકોનો ઉદ્દેશો કરાય છે. નવમાં શતકથી આરંભીને જેટલું-જેટલું શીખે તેટલું-તેટલું એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી એક દિવસમાં એક શતક, મધ્યથી બે દિવસે, જઘન્યથી ત્રણ દિવસ વડે વીસમાં શતક સુધી ઉદ્દેશો કરાય છે. માત્ર ગોશાળો એક દિવસ વડે ઉદ્દેશાય છે. જો શેષ રહી જાય તો એક આયંબિલ વડે અનુજ્ઞા કરાય છે. પછી શેષ રહેતો બે આયંબિલ વડે અનુજ્ઞા કરાય છે. ૨૧ થી ૨૩ શતક એક-એક દિવસ વડે ઉદ્દેશાય છે. ૨૪મું શતક બે દિવસ વડે છ-છ ઉદ્દેશા ૨૫મું બે દિવસે છ-છ ઉદ્દેશા વડે, બંધિશતક આદિ આઠ શતક એક દિવસથી, એ રીતે બેઈન્દ્રિયથી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના બાર-બાર શતકો તથા ૨૧-સંજી પંચેન્દ્રિય મહાયુગમ શતકો આ બધાને એક-એક દિવસ વડે [અલગ અલગ] ઉદ્દેશો કરવો. છેલ્લા રાશિયુગમ શતકનો ઉદ્દેશો એક દિવસે કરવો.

● વિવેચન-૧૦૮૦ થી ૧૦૮૬ :-

આ સાતેની વૃત્તિ વૃત્તિકારે ઘણી જ સુંદર અને મનનીય કરેલ છે. સ્થળ સંકોચને લીધે એમ નોંધી નથી, પણ જરૂરથી જોવા જેવી છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
શતક-૪૧નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

ભગવતીસૂત્ર-ભાગ-૫ સાનુવાદ સમાપ્ત

૦ ૦ ૦ ભગવતીસૂત્ર સટીક અનુવાદ પૂર્ણ ૦ ૦ ૦

— X — X — X — X —

卐 ભાગ-૧૩-મો પૂર્ણ 卐

આગમ સટીક અનુવાદનું વિભાગીકરણ

આગમનું નામ	ભાગ ક્રમાંક
આચારાંગ	૧ અને ૨
સૂત્રકૃતાંગ	૩ અને ૪
સ્થાનાંગ	૫ થી ૭
સમવાયાંગ	૮
ભગવતી	૯ થી ૧૩
જ્ઞાતાધર્મકથા	૧૪
ઉપાસકદશા, અંતકૃત્દશા, અનુતરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ	૧૫
વિપાકશ્રુત, ઔપપાતિક	૧૬
રાજપ્રશ્નીય	૧૭
જીવાજીવાભિગમ	૧૭ થી ૧૯
પ્રજ્ઞાપના	૨૦ થી ૨૨
સૂર્ય/ચંદ્ર-પ્રજ્ઞાપ્તિ	૨૩, ૨૪
જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાપ્તિ	૨૫ થી ૨૭
નિરયાવલિકા પંચક અને પયપ્ત્તાસૂત્રો-૧૦+૧	૨૮
નિશીથ, વ્યવહાર, બૃહલ્કલ્પ	
દશાશ્રુતરર્કધ અને જીતકલ્પ	૨૯
મહાનિશીથ	૩૦
આવશ્યક	૩૧ થી ૩૪
પિંડનિર્યુક્તિ, ઓઘનિર્યુક્તિ	૩૫
દશવૈકાલિક	૩૬
ઉત્તરાધ્યયન	૩૭ થી ૩૯
નંદીસૂત્ર	૪૦
અનુયોગદ્વાર	૪૧
કલ્પ (બારસા) સૂત્ર	૪૨